

Çilenin ve Zulmün Yurdu: DOĞU TÜRKİSTAN

Mustafa Eser:
Ötekinin Bizliği

Nur Ahmet Kurban:
Doğu Türkistan'ın Bağımsızlık Mücadelesinde
Dini Değerler ve Din Adamlarının Rolü

Murat Yılmaz:
Doğu Türkistan'da Çocuk Olmak

Mustafa Özel:
Bir İstiklâl ve Hürriyet Aşığı:
Osman Batur

Temel Hazıroğlu ile

Yeni Kitabı "Barış Yurduna Hareket"i Konuştuk

Vildan Serdar ile

"Turkuaz Gözyaşı" Romanı Üzerine

Ahmet Poçanoğlu / Ebu Zer el-Ğifari (R.A.) • Rıza Savaş / Esmâ bint Yezid • Sinan Özyurt / Doğu Türkistan'ın Kalbi: Kâşgar • Aslan Balcı / Doğu Türkistan'daki Müslümanlara "Çin İşkencesi" • Raile Kaşgarlı / Asimilasyona Karşı Direnç: Çağdaş Uygur Edebiyatı • Muhammed Çuçak / Doğu Türkistan'da Medreseler • Alimcan İneyet / Doğu Türkistan'da Sinemanın Dünü, Bugünü ve Yarını • Ahmet Mercan / Barış Yurduna Hareket Yüceliş Manifestosu • Arif Altunbaş / Avrupa'da Müslümanların İzleri -II-

İNSAN VAKFI ÖĞRENCİ YURTLARI

Seni
Bekliyor

İNSAN VAKFI
İNSAN EĞİTİMİ KÜLTÜR VE YARDIMLAŞMA VAKFI
Öğrenci Yurtları

ivyurt.com

İMTİYAZ SAHİBİ:

İnsan ve Medeniyet Hareketi
Adına
Kemal Özden

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

Mustafa Özel

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Mehmet Bulayır

EDİTÖR

Şehnaz Fındık

SON OKUMA

Betül Yavuz

KAPAK TASARIM

Şifa Yaratılmış

YAYIN KURULU

Ahmet Geçer
Cemal Balıbey
Ebubekir Dilekçi
Fatih Büyükkara
Haluk Nas
Mustafa Özel
Mehmet Bulayır
Raif Nas

ISSN: 2757-9271

GRAFİK TASARIM

Ahmet Furkan Onat
ahmetfurkanonat@gmail.com

YAYIN TÜRÜ

Ayda bir yayınlanır. Yerel Süreli
Yayın. Ücretsizdir.

Yazı ve reklamların içerik
sorumluluğu sahiplerine aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı
yapılabilir.

Dergimize, www.insicam.net
adresinden erişebilirsiniz.

Müntakim olanın adıyla.

Tarih, bir ölçüde acının, gözyaşının, hüznün tarihidir. Bu acının, gözyaşının, hüznün sebebi bazen dâhilî bazen de hâricî olabilmektedir. Müslümanların tarihi, bundan müstağni değildir. Belki de en çok bizim tarihimiz, böyle bir tarihtir. Bunun en acı örnekleri, tarihte Moğolların (Cengiz, oğlu Hülâgû, torunu Abaka) başta Bağdat olmak üzere Doğu İslam dünyasında gerçekleştirdikleri hem insanî hem de kültürel kıyım, hıristiyanların Endülüs'ü tarih sahnesinden yok edişleri, yakın zamanlarda ise Balkanlarda ve Doğu Türkistan'da uygulanan asimilasyondur.

İnsicam dergisi olarak ağustos sayımızda dosya konusu olarak Doğu Türkistan'ı ele alalım dedik. Dosyayı hazırlarken ne kadar isabetli bir karar verdiğimizizi gördük. Bu bağlamda sadece şunu söylesek, yeter de artar bile: Bölgeyi, bölgenin tarihini yazacak insan bulamadık. Tabii bunu söylerken ülkemizdeki Doğu Türkistanlı kardeşlerimizi istisna ediyoruz. Bir de bu topraklarda İslam davası güdenlerin Doğu Türkistan'a aklen, zihnen, kalben uzak kaldığını gördük. Bunun behemehâl telafi edilmesi gerekmektedir. Eğer dosyamız buna katkı sağlarsa, kendimizi bahtiyar addedeceğiz.

Sâbit Dâmolla (1883-1941), Osman Batur (1899-1951), Abdülaziz Cengizhan Dâmolla (1906-1952), Muhammed Sultân Hucendî (1880-1960), Mehmet Emin Buğra (1901-14 Haziran 1965), Ali Han Töre Saguni (1885-1976), İsa Yusuf Alptekin (1901-1995). Bunlar kim mi? Bunlar, yirminci yüzyılda bağımsız ve müslüman bir ülke için Doğu Türkistan'da ter döken, emek harcayan, şehîd edilen, kanı akıtılan, sürgün edilen isimlerden birkaçı. Hepsini rahmetle anıyoruz.

Bugün Çin işgali altında bulunan Doğu Türkistan, tarihte hep Çin devletleriyle, hükümdarlarıyla mücadele halinde olmuş. Bu mücadele, halen bir şekilde devam etmektedir. Çin'in dünyadaki siyasi ve ekonomik gücü nedeniyle, mücadele yeterince bilinmemektedir. Hoten'in, Kâşgar'ın, Turfan'ın, Urumçi'nin, Aksu'nun bir gün mutlaka hür bir İslam şehri olacağına tüm kalbimizle inanıyoruz. Allah'tan bunun yakın bir zamanda gerçekleşmesini niyaz ediyoruz.

Müntakim olan Rabbimize duamız, mazlum ve mağdur kardeşlerimizin topraklarını gasp edenleri en hızlı şekilde cezalandırmasıdır.

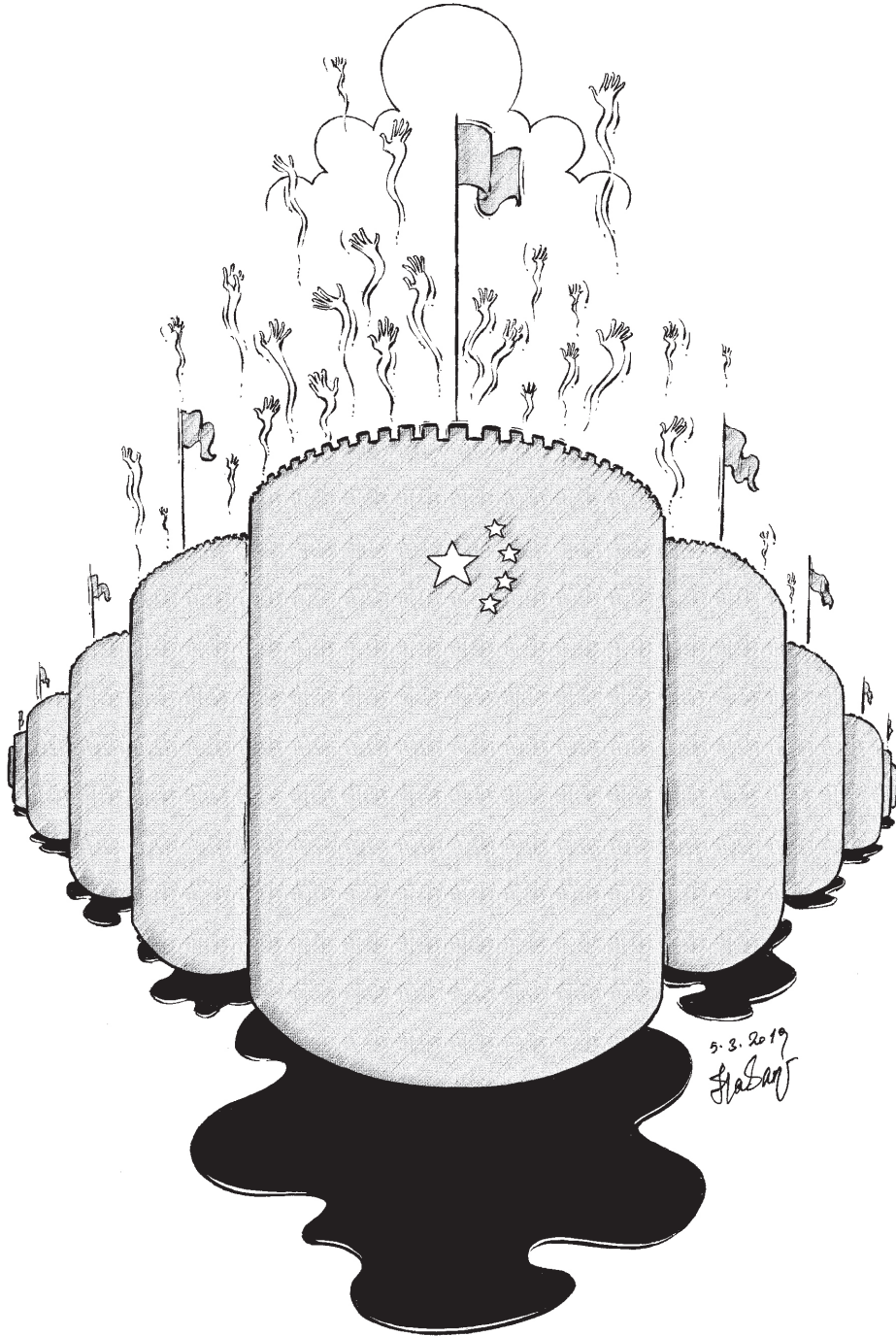
Eylül sayımızda buluşmak üzere O'na emanet olunuz.

Mustafa ÖZEL

Genel Yayın Yönetmeni

İÇİNDEKİLER

05	Çizgi: Hasan Aycın	48	Türkistan Çini'nde Seyahat Kazım Sevinç (Yayına Hazırlayan: Ahmet Geçer)	104	Kafkaslardan Esen Yeller Türkistan'a Selam Söyler Mucahid Yıldız
06	Ötekinin Bizliği Mustafa Eser	52	Çin'in, Doğu Türkistan'daki İslam'a Karşı Savaşı Memet Tohti Atawulla	106	Güzel Türkistan Sana Ne Oldu? Burak Çetik
08	Ölümün Soğuk Yüzü ve Muhammed Nuh Kasadar Mülayim Sadık Kul	56	Doğu Türkistan'daki Müslümanlara "Çin İşkencesi" Aslan Balcı	108	Ağlamak Yasak Gözde Çimen
12	LGBT+İQA Sorunlarına Genel Bir Bakış -2- Hatice Balin	60	Çin'in Doğu Türkistan'daki Dini ve Kültür Politikaları Nureddin İzbasar	110	Çin Seddi mi Daha Büyük Çin Zulmü mü? Nihal Pakırdaşı
16	İnci Mercan Gerdanlığı -26- Ebu Zer El-Çifari (R.A.) Ahmet Poçanoğlu	64	Çin'in Ekonomi Politik Stratejisi Bağlamında Doğu Türkistan Şehnaz Fındık	112	Sömürü, Koca Bir Acı Barındırıyor Bağrında Betül Zeyrek
20	Kırk Kandil -26- Esmâ bint Yezid Rıza Savaş	68	Doğu Türkistan'da Çocuk Olmak Murat Yılmaz	116	Vildan Serdar ile "Turkuaz Gözyaşı" Romanı Etrafında Söyleşi Söyleşen: Şakir KURTULMUŞ
22	Osman Batur'un Altay Halkına Yazdığı Mektup İnsicam-Alıntı	72	Allame Muhammad İkbâl ve Doğu Türkistan Mir Kamil Kaşgarlı	120	Doğu Türkistan Kitaplığı İnsicam
24	Doğu Türkistan'ın Bağımsızlık Mücadelesinde Dini Değerler ve Din Adamlarının Rolü Nur Ahmet Kurban	82	Asimilasyona Karşı Direnç: Çağdaş Uygur Edebiyatı Raile A. Kaşgarlı	122	Barış Yurduna Hareket Yüceliş Manifestosu Ahmet Mercan
30	Doğu Türkistan'da 1933'te Kurulan İslâm Cumhuriyeti Devleti'nin Millî Temelleri Üzerine Alimcan Buğda	88	Kaşgar'dan Yükselen İlim-İrfan Yıldızları Yusuf Has Hacib-Kaşgarlı Mahmud Erkan Göksu	124	Temel Hazıroğlu ile "Barış Yurduna Hareket" Kitabını Konuştuk İnsicam
34	Bir İstiklâl ve Hürriyet Aşığı: Osman Batur Mustafa Özel	94	Doğu Türkistan'da Medreseler Muhammed Çuçek	128	Sarı Hırkalı Derviş: Asım Gültekin Burak Çetik
38	Doğu Türkistan'ın Kalbi: Kâşgar Sinan Özyurt	100	Doğu Türkistan'da Sinemanın Dünü, Bugünü ve Yarını Alimcan İneyet	132	Avrupa'da Müslümanların İzleri -II- Arif Altunbaş
42	Doğu Türkistan'da Çin Devleti Tarafından Yürütülen Soykırım Abdullah Oğuz	136	Nehrin Dibinden Üflenmiş Nefes Zübeyir Şekerci	138	Çizgi: Hasan Aycın

Çizgi: Hasan Aycin

Ötekinin Bizliğı

“Neoliberal üretim ilişkisi tarafından desteklenen ve sömürülen güçlendirilmiş ego, ötekinden giderek daha da uzaklaşır. Çoğalmış ego, ötekinin sesine tamamen duyarsızdır. Kendiyle ilişkisinin narsistik aşırı yüklenmesi, bizi ötekine karşı tamamen kör sağır kılar.”

Byung-Chul Han, Ötekini Kovmak

Mustafa ESER

Ben idrakinin oluşması için bir ötekine ihtiyaç duyulur. Sınır çizebilmek için sınırın içi kadar sınırın dışında kalan da mühimdir. Ben nerede başlar ve ben'in sınırları nerede biter? Öteki, tek düze midir? Her öteki ben'e eşit mesafede midir? Öteki, ben'e dâhil edilemez ama biz'e dâhil edilebilir mi? Mutlak öteki var mıdır?

Öbür taraf, ön, buradan uzak olan gibi anlamlara gelen “öte” sözcüğünden türer öteki kelimesi. Öteberi, günöte, ötelemek de aynı kökten türeyen kelimelerdir. Esasında öte kelimesi de öt kelimesinden türer. Öt ise “1. öteye ve öbür yana geçmek, 2. ses duyurmak, meram anlatmak, 3. borçlanmak, hak geçmek, fiilinden evrilmiştir.” Meramını, meselesini anlatmak için yanından yöresinden belki de kendinden; yani belki de konfor alanından uzaklaşarak, öbür tarafa geçmek anlamına gelen, öt kelime kökünden türeyen öteki, yalnızca ben ile dolu bir hayatın içinde her daim ertelenebilir, değersizleştirilebilir ve hatta yok sayılabilir haldedir. Erdemli, anlamlı ve amaçlı bir hayat için öteki olmalıdır. Çünkü nezaket, zarafet, sanat, empati, merhamet ve benzeri pek çok muteber fenomen ancak öteki varsa var olabilir.

Akıl yürütme ve çıkarım yapma yöntemlerinden birisi olan kıyaslama usulünde de ötekine ihtiyaç duyulur. Zira ne ile neyin kıyaslanacağı en az iki var ile gerçekleşebilecektir. Bu kıyaslama var olanların nicel ve nitel değerlerini belirlemek için olduğunda verimli bir yöntemdir. Ama her yöntemde olduğu üzere bu yöntemde de çeşitli savrulmalar oluşması her an mümkündür. Kıyasa nesne olan şeyleri hem tefrik etmek hem de ortak noktalarını belirlemek gibi beklenen çıktılara ulaşmak için kıyaslanan şeylere makul bir me-

safeden-zamandan-yerden bakılmadıdır. Kısacası o makul yer, kelimenin içerdiği her anlamıyla makul olmalıdır. Bazen, hatta çoğunlukla kıyaslanılardan birisi kıyaslayan olabilir. Özne ile nesnenin kesiştiği her durumda olduğu gibi burada da elde edilecek neticeler pek sağlıklı olmayacaktır. Kıyasa konu olan şey kıyası yapan olunca haliyle kendini öznel yargılardan sıyrarak, ölçüp tartabilmenin zorluğu neticenin sıhhati-ne kuşku düşürecektir. Ama kıyası yapıp akıl yürüten için de bütün bu zorluklarına rağmen kendini fehmedip bir yere oturabilmesi yine elbette öteki ile olacaktır. Öteki, bu alanda da varlığını, bütün sirayet kabiliyeti ile sürdürecektir.

Modern oyuncaklardan en yaygını olan cep telefonunun ön kameraları ile insanlar kendilerinin (suretlerinin, bedenlerinin, görünür taraflarının?) fotoğraflarını çekiyorlar. Selfie çılgınlığının özünde kişinin kendini sevmesinden ziyade sanki yalnız bıraktığı narsist benliğinin mecbur kaldığı bir var olma mücadelesi var. Ötekini hayatından olabildiğince uzaklaştırıp hep aynı olanlarla birlikte olma tutulması öyle bir noktaya gelmiştir ki, bu benlikte artık yalnızca onu onaylayanlardan oluşan bir dünyası vardır. Herkes aynıdır. Hayat, onay ve aynalamadan ibarettir onun için. İşte bu hayatta, kendi olarak kabul ettiği suretini gösterecek, varlığını aynılardan güya sıyrıp ortaya koymaya çalışır. Ama onu lilekelayanlar da hep aynı olduğundan ortaya ötekinin yokluğundan kaynaklı bir patinaj çıkar.

Öteki, ben idraki için elzem haledir. Ben diyebilmem için ben, benin farkında olmalıyım. İdrakimde neler bene dâhildir ve nereden itibaren öteki başlar. İnsanın sirayetinin ve ünsiyetinin kaçınılmazlığı kabulüyle, bu ve benzeri suallere layıkıyla cevap verebilmek pek müşkildir. Bir de bu soruların muradı nedir? Bu sorulara cevap vermek hangi yaraya merhem olacaktır? Merhem mi olacaktır yoksa sancıyı katmerleyecek midir?

İslam, hayat akışının içinde, nerede durulacağı ile ilgili muazzam bir yol vazeder bizlere. İnsanın, varlık âlemindeki konumunu hep aklında tutmasıyla mekânımızı, imkânımızı dolayısıyla mesuliyetimizi kavileştiririz. Biz, bizden ne beklemekteyiz? Bize düşen, yakışan nedir? Biz, ne eylediğimizde, nerede konumlandığımızda kendimizi anlamlı buluruz? İslam öğretisinde; akıl, idrak, şuur ve mizaç sahibi bizler, sahip olduğumuz bu meziyetler dolayısıyla hem benden hem de bene yakından uzağa kadar bütün ötekilerden mesul haldemizdir. Salaha ulaşmak ve ulaştırmak, var olan düzeni bozmamak, fıtratın ve hilkatin duru akışını takip etmek ve bütün varlığa emanet nazarı ile bakıp kendimizi de varlık âleminin ahenkli bir parçası olarak konumlandırmak, amaçların belki de en muteber olanıdır.

Varlık hiyerarşisinin her bir katmanındaki var olan birer ötekidir, evet. Ama bu öteki, bana temas etmeyen, beni ilgilendirmeyen ve beni etkilemeyen anlamında değildir. Bana en yakınından bana en uzak olanına kadar bütün varlıkla bir irtibatım vardır. Kimileri ile çok ve yakın, kimileri ile az ve uzak. İrtibatımın pek çok varyasyonu vardır. Ve ben bu irtibatı irtibatın ben kısmına bakarak anlamı inşa etmeye başladığımdan, bir yönüyle ben merkezli olmak zorunda kalabilirim. Bu mesuliyetin birinci adımıdır. Bir de irtibatın öteki ayağını hesap etme derecesi vardır ki, bu uzun bir işçilik neticesinde kesbedilecek bir meziyettir.

Musa (a.s.), günahlarının affını talep ederken tıpkı Efendimiz (s.a.v.)'in ve diğer nebilerin yaptığı gibi bağışlanma talebine önce kendinden başlıyordu. Bu bize bağışlanma talebi gibi temel kulluk vecibelerinde bene karşı mesuliyetimizin inceliğini anlatır. Acil durumlarda oksijen maskesini önce kendimize ardından başkalarına takma kuralına bakarak kastımızı anlatabilirim belki. Zira iyi edebilmem için iyi olmak durumundayım. Güzel gö-

rebilmek için güzel bakabilecek donanımda olmalıyım. Hakkı ve sabrı tavsiye edebilmek için hakkı ve sabrı bütün varlığımla deneyimleyebiliyorum. İkram edebilmek için ikram edebilecek bir ben sahibi olmalıyım. Bütün bu nitelikler için ise ötekine mecburum. Buradan bakıldığında ben ve öteki diyalektiği sarmal ve döngüsel bir ilişkiyle var oluyorlar.

Mü'minler kardeşler, beyanından ben birkaç anlam çıkarabiliyorum. Birincisi, kardeşlik denen ünsiyet şekli ancak müminler için mümkündür. İkincisi, Mü'minler kardeş olmakla mükelleftirler. Üçüncüsü ise Mü'minlerden başkası kardeş olamazlar. Ben, bana itikaden en yakın kişi ile kardeşim. Bu ikimizi aynı yapmaz. Bu öteki olmaklığımıza halel getirmez. Zira ben ve o olmadan kardeşlik olmaz. Ama bir o kadar da kardeşlik ortak paydası bizi bize yaklaştırır. Farklılığı, ayrışma ya da düşmanlık sebebi değil; tanışma, bilişme ve anlaşma vesilesi kılar. Bir de kardeşlik bir mesuliyet doğurur. Tıpkı bir vücudun uzuvları gibi, tıpkı bir duvarın kaynatılmış tuğlaları gibi bir mesuliyet. Farklı ama aynı yöne bakan. Farklı ama aynı amaç ile amaçlanmış, farklı ama aynı dertten mustarip...

İtikat ortak paydasını bırakın, bize en uzak öteki olanlarla bile her an kardeş olunacak gibi bakmak öğretili inanarlara. Öteki her an bize dâhil edilebilir haledir. Hatta öteki bize dâhil edilsin diye koşuşturmak kulluğun en itibarlı hali değil midir? Nübüvvet kurumu bu amacı merkeze koymamış mıdır? Bu kuşatıcılığın ihtişamına hayran olurken bir de inancımız tarafından, varlığın diğer boyutlarındaki paydaşlarımıza/uzak ötekine olan mesuliyetimiz vaz edilince; beni ferasetle kuşatmanın, bir işi bitirince diğer işe sarılmanın ve her daim kendini kınayanlardan olmanın ehemmiyeti bir kez daha ve bir kez daha tazeleniyor.

Ölümün Soğuk Yüzü ve Muhammed Nuh Kasadar

Mülayim Sadık KUL

Ölüm bize gerçekten neyi hatırlatır ya da haykırır! Bunu her ölümle birlikte kendimize mutlaka sormuşuzdur? Yakın bir akrabanızı ya da dostunuzu kaybettiğiniz de içinizden kopan nedir? Nefesinizi kesen, derinden derine hissettiğiniz ince sızı nedir? Tarif edebilir misiniz? Hele bir de bu ölüm hiç beklemediğiniz bir anda ve barbarlıkta gerçekleşmişse bu acıyı ölcek hangi vicdan hangi mizan vardır ki? Yaşanılan bir çok duygu gibi bu da şahsıdır ve insan bunu kendi içinde farklı farklı yaşar?

İnsicam'ın bu sayısı Doğu Türkistan konulu olunca kafam günlerdir ümetin acizliğinin yeniden tescillendiği bu coğrafyayla meşguldü? Mustafa Hocam beni arayıp yazını ne yaptın dediğinde de aklımda yine bu soru vardı? Hocam seni konuyla sınırlandırmıyoruz deyince aslında hayatın tümünü kuşatan daha kapsamlı bir mesele zaten zihnimde cirit atıyordu. Ölüm... Varoluşumuzun sırrını bize haber veren yaratılışın diğer yarısı, varlığın diğer kapısı. Ölüm ümetin her karış toprağında kol geziyordu.

Kudüs gibi bir zamanlar Osmanlı toprağı olan coğrafya gün geçmiyordu ki yeni bir zulümle güne uyanmasın. Yeryüzü, kendilerine emanet edilenler tarafından vazifelerini yapmaktan aciz kalmıştı. Bu acizyete eklenen iki farklı tecrübe şimdilerde bizim de gündemimizdi. Bir tarafta bir aydır yoğun bakımda hayata tutunmak için mücadele veren anam, diğer tarafta bu acının üstüne kabus gibi çöken aklın ve vicdanın dehşete düştüğü insanlığın iflas ettiği bir vahşet.

Sabah namazıyla birlikte gönlümde kurguladığım başlık *Ölümün Sessiz Çığılığı*ydı. Ama yoğun bakımdaki anam gözümün önüne gelince Ölümün Soğuk Yüzüne dönüştü. İlk başlığı hatırlatan dün abimle birlikte ikinci defa taziye ziyaretinde bulunduğum Mustafa Kasadar Hocam'ın ve ailesinin maruz kaldığı zor imtihandı. Bugün, her ikisi de Ahmet olan iki dostumla yeniden ziya-

ret imkânı bulduk. Vahşetin boyutları insan hafsalasına sığmayacak kadar büyüktü. Ama derler ya “Ateş düştüğü yeri yakar”, ben de bu atasözünü bugün iliklerime kadar hissettirdim. Yarım asrı geçen ömrümde hiçbir taziye ziyaretinde kendimi bu kadar aciz hissetmemiştim. Şu anda bile bu satırları yazarken göz yaşlarıma mani olamıyorum. Hayatta bazı acılar var ki bunların ne tarifi ne telafisi ne de tesellisi kelimelere sığmayacak kadar büyüktür. Hani “Allah düşmanıma bile vermesin!” diye yapılan bir dua vardır ya, bu da işte öyle bir durum. Kasadar abinin ailecek başına gelen de böyle bir imtihan ve böyle tarifsiz bir acı.

İmam Hatip yıllarından beri Mustafa Kasadar abimiz hem kendi yetiştirdiği gençliğin hem de bizim Kasadar abimizdir. Ondan bahsederken adı ve gayreti Kasadar Abi ismiyle markalaşmıştır desek abartı olmaz. O günün efsane isimlerinden birisi de Mülâyim abi gibi Kasadar abiydi. Kendisiyle tanışıklığımız gençliğimizin o en güzel günlerine kadar giden bir dostluktu. İmam Hatip sonrası ben hep gurbette olsam da ilişkimiz devam etti. Arapçadan tercüme ettiğim ilk kitap onun teklifiyle gerçekleşti. Her ilim talebesi gibi bizdeki kitap düşkünlüğü yolumuzu bir zamanların İslami kitaplar çarşısı diyebileceğimiz Beyaz Sarayı’na hep düşürdü. Onun Ravza adıyla markalaşan küçük kitabevi de benim mutlaka uğradığım en önemli duraklardan biri oldu. Kitapçılar çarşısı değişti ama bizim dostluğumuz ve ziyaretlerimiz devam etti.

Kasadar abinin başına gelen evlat acısı tüm dostlar gibi beni de gurbet yurdunda vurdu. Çocuklarımla birlikte “*Nasıl olur?*” sorusu bizi de çaresiz bıraktı. İnsan, gerçek olduğunu bildiği halde inanmak istemez ve sanki hadisenin bir rüya ya da yanlışlık olmasını canı gönülden ister ya, işte öyle çaresiz bir hal-i pür

melal. Yine de gücümü toplayarak Mustafa abinin büyük oğlu Ömer Faruk’u aradım. Kader ve takdiri ilahi dedim. Evladımızın şهادetini tebrik etmeye çalıştım. Zaten daha fazla söylenecek söz de yoktu.

..... Bu gibi durumlarda tek teselli gönüldeki teslimiyet ve imandır. Kasadar abi de içini acıtanın evladının ölümü olmayıp, evladına reva görülen vahşet olduğunu farklı şekillerde ifade etmiştir. Her iki ziyaretimizde de buna tekrar tekrar vurgu yaparak içindeki büyüyen yangını dile getirdi. Kafa derisini yüzmek ne demek? Ölen evladının tanınacak bir yüzünün olmaması nasıl bir imtihan ve acıdır ya Rab!

Bu acıyı hafifletmek için taziyede hangi sözler edilir bilen varsa buyursun... Bu cennete gitmekte acele eden şehit evladımızın değişmez kaderiydi elbette. Kasadar abi ve ailesi de bu kadere boyun eğmekle birlikte içlerinde gün be gün volkanlaşan bu yangına bir teselli ve cevap arıyordu. İşte şimdi sabır zırhını iman köşküne kalkan kılma vaktiydi.

İmtihanın diğer vechesi de sizin varlık sebebiniz olan sevdiklerinizden birinin ölümünü hissetmek ve hayattan nefes nefes kopuşuna şahitlik etmektir. Bayramdan iki gün önce anne ve babamı da alarak köye gitmek üzere yola çıkacak olan bacımın attığı mesaj hepimizi şok etti. Anacığım yıllardır yaşlılıkla birlikte gelen birçok hastalık yanında bir de Alzheimer denilen imtihanla mücadele ediyordu. Şimdi de beyine pıhtı atması sebebiyle sol tarafı felç olmuş olarak yoğun bakıma alınmıştı. Yaz ve yayla ile ilgili tüm planlar asıl kader planına irca olmuştu.

Gurbette olduğunuzu en çok işte böyle durumlarda hissediyorsunuz. En sevdiklerinizin acısına ortak olamıyorsunuz. Bazen cenazesine bile yetişemiyorsunuz. Anacığım yaylaya gidecekken yoğun bakıma alınmış ve süreç meçhule doğru yelken

açmıştı. Doktor abim konuyu anlamadığımız için her gün bir umut diye “Anam nasıl?” sorusuna “Ne bekliyorsunuz? Bu sonucu belli olmayan uzun bir süreç” diye karşılık verdiğinde endişemiz daha da artıyordu. İşte biz bu gelgitlerle Türkiye’ye geleceğimiz günü beklerken Kasadar abinin ailesinin yaşadığı dram bizim de gönlümüze kor bir ateş olarak düşüverdi. Acılar elbette birbiriyle karşılaştırılmaz ama bu acı, hiçbir acıyla kıyas götürmeyecek çaptaydı. Kendi acımızı çoktan unutmuştuk bu acının dehşetiyle.

Biz abilerimizden Bahattin Abi, Mülâyim Abi ve Akif Babalı’yı, dostlarımızdan Tekiner’i, Bilal’i kaybettiğimizde her birinde tarifi olmayan bir sızıyla güne uyandık. Artık dünya sürgünü bu dostlar olmadan devam etmek zorundaydı. Ama bu ölümlerden her biri, acı da olsa beklenen ve ölümün şهادet olduğunu ölene ve yakınlarına müjdeleyen bir tarafı vardı. Bu ölümler de zamanla acısı azalsa da her hatırlandığında acısı tazelenen cinstendir. Mülâyim abim benim her Türkiye ziyaretimde içimde dolmayan bir boşluktur. Onların kabir ziyaretleri acıyla karışık bir huzur vesilesidir bugün bile.

Bu saydığımız isimler kendi dönemlerine gecenin karanlığında yol gösteren çoban yıldızı gibi ümmetin ve bizim gençliğimizin pusulalarıydı. Hayat, iman ve cihat parolasıyla bir ömür mücadele ettikten sonra ölümleri de bu güzel insanlara ve yaptıklarına en büyük şahitler oldular. Bizler de yakın dostları olarak şahitliğimizi izhar sadedinde ve günümüze de ışık tutmaya devam etsinler diye bu güzel insanların hatıralarını bir araya getirmeye çalıştık. Mülâyimce Bir Ömür ve Bahattin abinin dostları eliyle yayınlanan kitap, buna bir örnek teşkil etmesi niyazımızdır.

Mustafa Kasadar abimizi ziyarette bu güzel insanlar da ortak dostlarımız olarak yad edildi. Özellikle Akif

Babalı abimizle ilgili söyledikleri mutlaka yazıya geçirilmesi gereken önemde. Bu hatıralar yaşayanlarla birlikte unutulmaya mahkum olmamalı düşüncesindeyiz. Ümmetin ümmete olan bir borcu da bu vazifeyi bihakkın yerine getirmek olmalı.

Peygamber (s.a.v) Efendimiz "Lezzetleri (bıçak gibi) kesen/bitiren ölümü çok hatırlayın!" (Tirmizî, Zühd, 4) buyuruyor. Hayat, insanı farklı imtihanlarla yüzleştiriyor. Ölümü unutan insanlar mahkem-i kübrayı unutarak hesaplarını zorlaştıracak, yüzlerini karartacak hatalar işleyebiliyor. Gaflet, insanın kendini ve Rabbini unutma halidir. Bu sebeple Allah mahşer günü her şeyi kuşatan rahmetinden mahrum olanları işte bu sebeple mahrum bırakacağını hatırlatıyor. (A'râf 156)

Gafletten uyandıran en güçlü silah ölümdür. Bir yakınını kaybeden insan ölümü, sevgisinin büyüklüğü nispetince gönlünde hisseder. Hayat bir anda anlamını kaybetmiş gibi olur. Sevdikleriniz hayatınıza anlam katan en önemli sebeplerdir. Onların yokluğu hayatla olan bağlarınızın da zayıflaması anlamına gelebilir.

Seyr-i sulûk'ta makamların en yücesi Allah sevgisi'dir der İmam Gazâlî hazretleri. Ruhun dirilişi ancak bu sevgiyle kaimdir. Müminlerin en sevdiklerini kaybettiklerinde de hayata tutunmaları asıl sevgilinin Hayy ve Kayyûm oluşuyla bağlantılıdır. Tüm sevgiler ve aşklar onunla anlamlıdır. O BAKİ OLDUĞUNA GÖRE BİZİ ONA GÖTÜREN VESİLE MESABESİNDEKİ DİĞER SEVGİLİLER ASLINDA ÖLÜNCE DİRİLİRLER.

Rahman ve Rahim olan Allah bu hakikati şöyle dile getirmektedir: "Allah yolunda öldürülenlere "ölüler" demeyin. Bilakis onlar diridirler, fakat siz hissedemezsiniz." (Bakara 154) Her ne kadar bu ayetin Bedir şehitleri hakkında varit olduğu bazı müfessirler tarafından

ifade edilmiş olsa da mananın kıyamete kadar şehit olan herkesi kapsadığı müsellemidir.

Dolayısıyla Mevlana, Allah dostları için ölümü sevgiliye kavuşma manasında Şeb-i Arus olarak vasıflandırmıştır. Ölümün ebedi hayata geçiş olduğu ve dolayısıyla bunun insan hayatındaki ebedi serüvenin tabi bir parçası olduğu bilinmektedir.

Bugünlerde okumakta olduğum Sezai Karakoç'un Mehmet Akif kitabında ölümle ilgili tespiti çok manidardır. O çekilen çilenin aslında bir ömür boyu süren doğum sancısı olduğu kanaatindedir. Söz konusu olan Mehmet Akif olsa da bu genel manada her mümin için anlaşılabilir bir tespittir. "Çektikleri çile bir ömür süren bir doğum sancısıdır. Ne zaman ki ölürler, işte o zaman tam doğmuş olurlar." (Mehmet Âkif, s. 56)

Çilelerin en sevgiliye götüren en kestirme yol olduğunu, şefaathane sahibinin En Sevgili bizlere müjdelemektedir. Kendisiyle beraber olmak istediğini beyan eden bir sahabeye, "Öyleyse çileye/sınanmaya hazır ol!" dediği bilinmektedir. Dolayısıyla da gerek anamın şu anda çektikleri ve gerekse Kasadar Hocamızın maruz kaldığı bu zorlu imtihan, böyle bir müjdeyi de kendi içerisinde barındırmaktadır.

Anamın yanına her gün sadece bir kişi ve o da ancak 10-15 dakika girebilmektedir. Geldiğimden beri ben de diğer kardeşlerden fırsat buldukça iki defa girebildim. Anamın konuşmaya takatsiz hali ve kendine geldiğinde çektiği acıyı hissettiren yüz ifadesi hem kendi çaresizliğini hem de bizim çaresizliğimizin açık ispatıydı. Arada bir dudaklarından dökülen "Allah" zikrullahı ve "Kurtar beni Rabbim!" yalvarışı insanın tüm acziyetini ifade etmekteydi. Arada bir kardeşlerime "Beni çıkarın" dediği gibi bazen de kaderine razı olmuş boyun büküşü, in-

sanın her hatırlayışında hüzünlendiği çaresizlik anlarımız. Dile kolay sekiz çocuğu birçok Anadolu insanı gibi İstanbul keşmekeşinde kimseye muhtaç etmeden büyütebilmek. En büyük başarıları da bu çocukların her birinin ehl-i kible olmalarıdır. Onların az bilgileriyle başara bildiklerini aldıkları esaslı eğitime rağmen başaramayan bizim nesil "Analarımız bunu tüm imkansızlıklara rağmen nasıl başardı?" muammasıyla karşı karşıyadır. Onlarda olup da biz de eksik olan nedir? sorusu pek çok arkadaş gibi bu fakirin de tam cevaplayamadığı bir meseledir.

Anam seksen yıllık ömrün sonbaharında, son sınavını Rabbimin lütuf ve keremiyle başarıyla atlatacaktır. Duamız ve ümidimiz budur. Her şeyi rahmetiyle kuşattığını müjdeleyen Rabbim, elbette ömrü İslam davasına hizmetle geçmiş ve bunun için evlatlarının salah ve istikametinden başka hiçbir derdi ve beklentisi olmamış anamı da içine alacaktır. Dostlarımdan da istirhamım anamın ebedi saadeti için dualarını esirgememeleridir. Hani dile söylemek zor gelse de "İki hayırdan biri" niyaz makamındayız. Elbette gönül kendine geldiğinde "Haydi beni yaylaya köye götürün!" diyen anama inşallah deyip dua etsek de durum her şeye hazırlıklı olma zamanıdır.

Türkiye'ye gelir gelmez elbette ilk işimiz anamın yanına koşmak oldu. Bir zamanlar hayattayken kıymetini bilemediğimiz görüşme zamanı dakikalarla sınırlandırılmıştı. Anam ben evden her çıkışta, "tabi seni ben doğurmadım, arkadaşların doğurdu, hemen git onların yanına!" siteminde bulunurdu. Son zamanlarda anamın sağlığının iyice bozulduğunu dikkate alarak daha çok anam babamla vakit geçirmeye çalışsam da şimdiki yoğun bakım durumu hepsinden çok farklıydı. Onun melûl bakışları ve yalnızlığı her hatırladığımda kanıma dokunu-

yor, çaresiz sadece dua edebilmek de teselli etmiyor. İşin doğrusu bu izolasyon halini anlamaya çalışsam da hasta için ne kadar anlamlı diye sorgulamaktan da kendimi alamıyorum.

Bu tedirginlikler içerisinde uzun süredir hasta olan kayınpederini kaybeden kardeşim hafız Metin'e taziye ziyaretine gittiğimizde ikinci namazını Eyüp Sultan'da eda etmek nasip oldu. Ezanı beklemek için safa girip oturduğumuzda eskimez dost mahalledaşım Fesih kardeşimin de aynı safta olduğunu görüp mutlu oldum. Namaz çıkışında Kasadar abimiz söz konusu olduğunda M. Abi'nin de Hasan kardeşimle birlikte taziyeye gittiği bilgisini verdi. Aslında Kasadar abiye, abimle birlikte taziye ziyaretine gitmeyi planlamıştık. Ama bu fırsatta kaçmaz diyerek babamla birlikte hep beraber ilk ziyaretimizi gerçekleştirdik. Daha önce de ifade ettiğim gibi hayatımın en zor taziye ziyaretiydi. Söylenecek her söz, sanki malumun ilamı ve bilinenin zoraki tekrarı gibiydi. Buna rağmen kısa da olsa bir Fatih okuyarak ziyaretimizi gerçekleştirdik. Cuma'nın bereketine bereket katmıştı bu kısa ziyaret.

Dün itibariyle de abimle planladığımız ikinci ziyareti gerçekleştirdik. Abim Bakırköy İmam Hatip'in ilk mezunlarındandı. Kasadar abi de üçüncü dönem mezunuydu. Dolayısıyla onların tanışıklıkları aslında daha da kadimdi, her ne kadar benim hukukum kadar ilerlemiş bir hukukları ve dostlukları olmasa da.

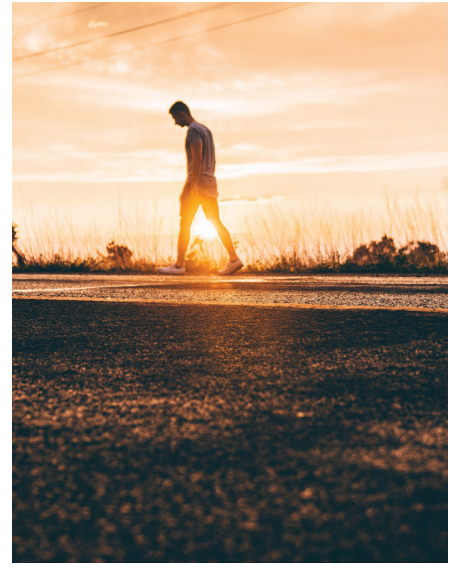
Dükkâna yaklaştığımızda Mustafa Abi de bir Hocaefendi'yi yolcu etmekle meşguldü. Selamlaştık ve Ravza'ya girdik. İçerde Cemal Balıbey abinin de olduğunu görmek bizi mutlu etmişti. Dolayısıyla söze başlama zorluğumuzu, Cemal abinin varlığı kolaylaştırmıştı. İlk ziyaretimiz gibi bu taziye de zordu. Bazen içeriği tam bir sessizlik kaplıyordu. Herkes sözünü kendi içinde

söyleyip, duygular dudaklar vasıtasıyla kelime kalıplarına dökülmek sizin gönüller birbiriyle halleşiyordu.

Derken iki dostla birlikte önce İMH'de Mehmet abi ve Mustafa Özel hocamı ziyaretten sonra yeniden Kasadar abinin yanındaydık. Gizli bir güç beni onun yanına çekip duruyor gibiydi. Sanki her gidişimde kalbimin biraz da olsa teselli olduğunu hissediyordum. Son ziyarette o da öncekilere nispetle daha fazla gönlünü açtı. Bundan cesaret alarak ben de "Abi, evladının şehadeti sonrasında içini acıtan, olsaydı da şunu da yapsaydık dediğin bir şey var mı? Bize ne tavsiye edersin?" diye sorduğumda, kendine has bakışıyla gözlerime bakıp "Hasret!" dedi ve ağlamaya başladı... "Çocuklarım içinde bana itiraz etmeyen, şimdiye kadar beni hesaba çekip sorgulamayan çok efendi bir çocuktuk. Birbirimize doyamadan gitti... O küçükken Sultançiftliği'nde oturuyorduk ve ben eve çok geç gidiyordum. Gençliğinde de yedi yıl İhramcızade Kur'an Kursu'nda okudu, yine bir birimizden uzak kaldık. Şimdi artık evde derken ayrılık vakti umduğumuzdan çok erken geldi, birbirimize doyamamanın hasreti içimde..."

Gönlündeki yarayı yeniden kanatmış olmakla birlikte, hep birlikte hem şehidimize ve hem de tüm geçmişlerimize Fatihalar gönderdik. Pakistan'da kardeşimiz adına açılacak kuyu müjdesiyle de ziyaretimizi bitirip Sümbül Efendi Kursu'na doğru yola çıktık. Bir ömür Kur'an hizmeti vermiş ve yakında kaybettiğimiz Kurra Hafız Mustafa Yılmaz Hocaefendi ve Sümbül Efendi'yi ziyaret ederek ruhumuzun paslarından biraz daha arınmaya çalıştık.

Doğu Türkistan ve tüm mazlum coğrafyaların kurtuluşu niyazıyla! Güzel bir ömür ve hüsnü hatime duasıyla Allah'la olun, Allah'a emanet olun!

Mustafa Kasadar abimizi ziyarette bu güzel insanlar da ortak dostlarımız olarak yad edildi. Özellikle Akif Babalı abimizle ilgili söyledikleri mutlaka yazıya geçirilmesi gereken önemde.

LGBT+İQA Sorunlarına Genel Bir Bakış -2-

Hatice BALİN

Uzm. Sosyolog

Toplumda yaşanan değişimler bir takım hareketliliği de beraberinde getirir. İşte bu toplumsal hareketler toplumdaki olumlu veya olumsuz genelde o dönemin yöneticilerine aykırı gelen hak arayışları olarak da görülebilir. Daha detaylı bir tanımlama yapacak olursak; toplumsal hareketleri, sosyal bir sorunu çözmek, toplumda meydana gelen bir değişimi desteklemek ya da engellemek amacıyla belli bir grup tarafından yürütülen örgütlü kolektif faaliyetler olarak tanımlamak mümkündür. Bu hareketliliği öne çıkaran faktörleri sayacak olursak, sanayileşme ve onun yarattığı toplumsal dönüşümler karşılığında yaşanan gerilimlerin ve bu duruma karşı toplumsal dinamiklerin karşıt reaksiyonlarıdır. Sanayi devriminden sonra 1960'lı yıllara kadar geçen sürede, merkezinde ekonomi olan toplumsal hareketler; "eşitlikçi hak talepleri" olan eski toplumsal hareketler olarak kabul edilir. İşçi ve emekçinin hak arayışı, sınıf üzerinden iken bu tarihten sonra ortaya çıkan etnisite, ırk, cinsiyet gibi sosyal sorunları ve talepleri dile getiren sosyal hareketlere de "yeni toplumsal hareketler" olarak adlandırılmaktadır. "Eski"nin aktörleri genellikle "işçi sınıfı"nın üyeleri olarak tanımlanırken, "yeni" toplumsal hareketlerin aktörleri Bourdieucu bir ifadeyle sosyal/kültürel/simgesel sermayeleri nedeniyle farklı bir habitus evreninde var olan ve etnik, kültürel, dini ve cinsel kimliklerine vurgu yapılan "orta/üst sınıflara" mensup bireyler olarak görülmektedirler. Genel olarak yeni toplumsal hareketlerin dünyada 1960'ların sonlarından itibaren küreselleşme, post-modernleşme ve post-endüstriyellemeye paralel olarak ortaya çıktığı, katılımcıları ve amaçları itibarıyla eski toplumsal hareketlerden ayrılmakta olduğu kabul edilmektedir. Post endüstriyel toplumda mavi yakalı işçi sınıfının zayıflaması nedeniyle yerini hizmetler sınıfına bıraktığı bu dönemdeki hareketlerde ağırlıklı işçi sınıfı mücadelesinden yani eski toplumsal hareketlerden bağımsız görülmektedir. Yeni toplumsal hareketler konuları itibarıyla ekonomik değil sosyal olanı ele aldığı, sınıfı değil kimliği öne çıkardığı iddia edilmektedir. Yeni toplumsal hareketler, küresel ekolojiye, çevre sorunlarına, kadınların ve LGBT bireylerin sosyal duruşlarına ve hayvan haklarına odaklı, savaşa karşı uluslararası hareketler olarak tanımlanmaktadır (Erdoğan, Köten, 2014). Hem yeni gelişen hizmet sektörünün proleterleşen ücretli işçileri hem de eski toplumsal hareketler içinde yer alan sesini duyuramayan gençler, etnik azınlıklar ve LGBT bireyler, yeni toplumsal muhalefetin başlıca temsilcileri haline gelmişlerdir. Son zamanlarda bu yeni toplumsal hareketlerin temsilcilerinden LGBT kimliği küresel kapitalist sermayenin en önemli aktörü olarak sahneye çıkmıştır.

Yazımızın ilk serisinde, bir olgu ya da sorun olarak LGBT kimliğinin içeriğine ve tarihçesine bakmaya çalıştık. İkinci olarak küresel ve ulusal medyanın LGBT'ye yönelik son dönemde artan ilgisinin nedenlerinden bahsedeceğiz. Kimlik mücadelesi veren eşcinsellerin eylemlerinin giderek büyüyen bir harekete dönüşme sürecini, önceki yazımızda bahsetmiştik. Ama öncelikli olarak yazımıza bu oluşumun yeni gruplar ekleyerek hangi aşamada olduklarından bahsetmek istiyorum. LGBT+İQA'nın yanına P harfi eklenmeye çalışıyor. Panseksüel, pangenderlar, bunlar da erkek ya da kadın üzerinden temsil edilmek istemiyoruz ama cinsiyetsiz de demek istemiyoruz diyen grup. Küresel kapitalist sermaye neden bu kadar kafa karıştırıcı mikro kimlikler inşa ediyor veya müsaade ediyor? Bu sorunun da cevabını vermeye çalışacağız...

Eşcinsel kimliklerin kendilerine ait bir dil ve jargonu var. O kimlik içerisinde kendini tanımlayanlar rahatlıkla iletişim kurmak için bu dili oluşturuyorlar. Hepimizin bildiği o gökkuşağı renkleriyle bir bayrakları var. Temel bir dayanışma ağları ve sembolleri var. Kendilerine ait mekânsal ayrımlarının da olduğunu görebiliyoruz. Kendine ait mahalleleri, apartmanları, yemek yedikleri restoranları, gittikleri eğlence mekânları var. Artık çok rahat toplumda görünür olabiliyorlar. Batı ülkeleri 1990'lı yıllarda diğer ülkelerin LGBT aktivizmi, eşcinselliğin normalleştirilerek küresel bir hâl almasında, bir hak mücadelesine dönüşmesinde önemli rol oynamıştır. Ve bu konunun ulus üstü bir alana taşınması, lobi faaliyetleriyle insan hakları çerçevesinde ele almaları, meseleyi olduğu halinden farklı bir alana çekmelerini sağlamıştır. Küresel alanda yayılmış olan cinsel kimlik tartışmaları Batı'nın kültürel, ekonomik ve politik nüfus edebilme gücünün pratik düzlemde vücut bulmuş hali olarak değerlendirilebilir.

LGBT söylemine Batılı toplumlar da da itirazlar olmasına karşın bu itirazlara devlet otoritelerinin göstermiş olduğu tepkiler ve LGBT destekli söylem ve eylemler, onlara kurumsal destek verildiğini de göstermektedir. Bu durumda Batılı ülkelerde eşcinsel hareketlere karşı gösterilen itirazlar giderek zorlaşmaktadır. Çünkü otorite tarafından desteklenen ve bir yapılanma halini alan LGBT'ye karşı ifade özgürlüğü de insanların elinden alınmaktadır.

Aynı zamanda otorite tarafından ve ulus üstü kurumlar tarafından desteklenmesi LGBT lobisinin farklı ülkeler üzerindeki yaptırım gücünü gözler önüne sermektedir. Farklı ülkelerde bu yaptırım gücünü kullanarak reklamlarını yapmak, aktivist destek toplamakla birlikte konuya meşru bir zemin kazandırma çabası ortadadır. Ciddi bir küresel pazar payına sahip olan LGBT+QAP küresel kapitalist sistemle uyumlu çalışmaktadır. Modern kapitalizm sadece makro boyutta ve ekonomik çıkar ile ilişkili değil, mikro boyutta aileden cinsiyetler arası rollere kadar pek çok alanı etkilemektedir. Batı ülkelerinde gerçekleşen modernleşme, demokratikleşme adımları toplumda bireyselleşmeyi artırmış, bu şekilde kurumsal dinin ve devletin otoritesinin azalması mahrem ilişkilerin ya da cinselliğin bireyin kontrolüne bırakılmasına neden olmuştur. Kamusal alandaki devlet ve kilisenin otorite kaybı, kapitalistleşmiş bir devlet ve toplum anlayışıyla birlikte mikro alanda bireylerin ilişkilerini etkilemiş ve eşcinsel yaşama alan açmıştır (Adam, 2020).

Eşcinsel kimliğin kapitalist ve serbest emek piyasasının tarihsel süreciyle birlikte paralellik gösterdiğini John D'Emilio ortaya koyarak, kapitalizm öncesinde ve sonrasında eşcinsel kimliğin görünürlüğünü tartışmıştır. Bu nedenle eşcinsel hareketlerdeki artışı yalnızca kültürel küreselleşme ve teknoloji yani internet kaynaklı olmamakla birlikte daha derinde modern kapitalist

sistemin entegrasyonunun neden olduğu sosyo-ekonomik gelişmelerle ilgilidir (Adam, 2020). 1990 sonrasında neoliberal anlayışın hâkimiyet kazanmasıyla birlikte eşcinsel kimlik tartışması ve görünürlüğü karlı bir pazar olarak düşünülmüş ve dönemin medya ve televizyonlarında geniş çapta yer almıştır. Görünürlüğü artan eşcinsel hareket artık sadece politik haklar tartışmasıyla değil kültürel alanda tüketici bir kimlikle var olmaya başlamış, piyasayla beraber hareket etmiştir (Valocchi, 2017, s 326). Bu şekilde piyasa tarafından kolayca metalaştırılmış ve arzu nesnesi haline dönüştürülmüştür. Kâr amacı güden piyasa reklam verenleri, ürünlerinin pazarlanmasında eşcinsel kimlikten faydalanmıştır.

Özgürlük iddialarına sahip neoliberal anlayışla beraber LGBT hareketinin görünürlüğü de artan teknoloji ve dijitalleşmeyle birlikte giderek yaygınlaşması hız kazanmıştır.

Neoliberal politikaları benimseyen Küba, Kuzey Kore vs. gibi ülkeler kapitalizmin etki ettiği ülkeler olarak bu pazar payında yerini aldı. LGBT turizmi denilen bir turizm sektörünün gelişmesiyle birlikte küresel kapitalizm, LGBT bireylerini örgütleyip kendi kimliklerini yaşayabilecekleri özgür alan vaadiyle onlara destek verdi. LGBT eğlence sektörüne çok fazla hâkim mekân işletmeciliği, şov dünyası gibi sektörlerde var oldular. Kore'de gençlerin hayran olduğu; K pop, LGBT'nin aslında kendi içerisindeki mikro kimlikler olup gençler tarafından çok sevilir. Bugün milliyarlık izlenme oranları ve piyasanın satış pazarında işte bu Kore K-pop gruplarının tişörtleri albümleri vs. milyar dolarlık bir sektörden bahsedilebilir. Kore K-pop gerçeğinin altına baktığımızda yaklaşık 16-20 yaş gençlerden oluşan bir grup. Erkekler makyaj yapıyor, saçlar sürekli boyanmakta. Yani aslında bütün o cinsiyet kalıplarının dışına çıkan ve gençler için idol olarak öne sürülen ve bundan da üzerinden inanılmaz

para kazanılan kimlikler, diğer taraftan bu LGBT alt kültürü tüketim alışkanlıklarını da doğrudan etkiliyor. Moda, kozmetik, makyaj, estetik alanı ve sosyalleştikleri mekânları; neoliberalizm desteklemeye değer bulunduğu eşcinsel hareketini bundan böyle büyük kuruluşların yüklü miktarlardaki finans yardımı sayesinde daha fazla güçlenerek küresel anlamda karşılıyor. Destek veren kurumlardan bazıları Apple, Starbucks, Google, Uber, IBM, Microsoft, Facebook, Amazon'un da yer aldığı vb. özel şirketleri sayabiliriz. 56 teknoloji şirketlerin Trump yönetiminin cinsiyet politikalarına karşı ortak bildiriye bulundular. Bildiride, "Eşcinseller ve transseksüeller bizim aile üyelerimizdir. Arkadaşlarımız ve takım arkadaşlarımızdır. Onlara zarar veren şirketlerimize zarar vermiş sayılır" (Romm, 2018).

Wallerstein ve Balibar'a (1993:47-49) göre kapitalizmin yeni toplumsal hareketlerle bağlantılı olduğunu vurgularken, kapitalizmin temel özelliklerinden de bahsederler; kapitalizmin temel özelliklerinden biri, artı değeri arttırmak iken ücretli emekle çalışan sayısının çoğalması, diğeri ise işçinin emek değerini azaltarak ücretli emektarlar arasında yapısal tabakalaşmaların oluşmasını sağlamaktır.

"Bu anlamda cinsiyetçilik, ırk ayrımcılığı türünden ayrımlar kapitalizmin lehine olarak tabakalaşmış ve farklılaşmış bir ücretli emek yaratır. Dolayısıyla kapitalizm, bir taraftan bütün insanların ücretli emeğe katılımını sağlarken diğer taraftan emek gücü arasında ırkçı, cinsiyetçi vb. ayrımlar üretir" (Coşkun, 2006: 74).

Sınıf farklılığı ile oluşturulan bu tabakalaşmanın yanı sıra küresel kapitalizm için üretim ilişkilerinin yarattığı LGBT +İQP bireyler onlar için farklı tüketim alışkanlıklarına sahip yeni bir sosyal sınıftı (Uysal, 2006: 79). Bu sınıfın ihtiyaçları doğrultusunda neler tüketebileceklerine dair yukarıda belirtmiştik. Yeni oluşan

pazar payının kahramanları...

Küresel sistemin ve kurumlarının eşcinselliği ve LGBT+İQAP normunu dünyaya kabul ettirmedeki çabalarını geliştirmekte olan veya gelişmemiş ülkelere yönelik tutumlarını gösteren bir örneğe baktığımızda; Dünya Bankası, Uganda'ya yapmak üzere olduğu 90 milyon dolarlık yardımı, Uganda Cumhurbaşkanı'nın eşcinsellik karşıtı yasaya onay vermesi üzerine iptal etmiştir. Bu iptal kararının açıklamasını ise Başkan Jim Y. Kim, üretken insanların çalışma yaşamına katılması ve ekonomiye katkı sağlaması gerektiği yönünde yapmıştır.

Bu tip örneklerin ardından IMF ve Dünya Bankası "It gets better" kampanyasını düzenlediler.

The Economist'in öncülüğünde 2015'te başlatılan bu girişimin meyvesi olarak Mart 2016'da Londra'da iş, siyaset ve toplum hayatında önde gelen 200'den fazla liderin bir araya getirildiği bir etkinlik düzenlenerek LGBT karşıtı tutumun ekonomik ve insani maliyeti üzerinde durulmuştur. Dünya bankasının söylemini, LGBT ayrımcılığın sonlandırılmasını, yoksulluğun sonlandırılması, olarak açıklamışlardır. Uluslararası arena-daki baskılar sonucunda Uganda Anayasa Mahkemesi, iptal etmiş olduğu yasa, yasa yapılış şeklini öne sürerek iptali geri almıştır.

Bu durum küresel kapitalist sistemin ve öncülerinin eşcinselliğin savunuculuğunu üstlendiklerini göstermektedir (Rao, 2015, s. 38). Eşcinsellik taraftarlığının BM gündeminde yer alması, bununla beraber BM kurumlarının ve yetkililerinin bu konuyu meşru bir zeminde ele alması küresel bir meseleye dönüşmesinde büyük rol oynamıştır. Bu konunun BM gündeminde yer alması 2011 yılında Amerikan Dışişleri Bakanlığı döneminde Hillary Clinton tarafından gerçekleştirilmiştir (Langlois, 2020). Clinton, BM Genel Kurulu'nda "eşcinsel hakları insan haklarıdır, insan hakları eşcinsel haklarıdır" ifadesini kullanarak

konuyu meşru bir zemine taşımıştır.

Bu konuya destek sağlayan önemli bir husus da 2006 yılında Endonezya'da bir grup insan hakları uzmanının, eşcinsellere dair uluslararası hukuk temelinde belirledikleri 29 insan hakkını yayınlamaları gelmektedir. Burada amaç eşcinsel haklarının uluslararası platformda temel bir zemin sağlanmak istenmesidir. Bu şekilde hem yasal bir hak çerçevesi etrafında tartışılacak ve bir insan hakkı olarak ön plana çıkarılmış olacak hem de küresel bir konu olarak ele alındığı için tüm ülkeler ve toplumlarda geçerli sayılabilecektir. Endonezya'nın Yogyakarta şehrinde alınan bu kararlar Yogharta prensipleri olarak anılmaktadır. Bu metin sivil toplum ve aktivist gruplar tarafından referans olarak kabul edilmiştir (Langlois, 2020).

Bu metinde yer aldığı şekliyle eşcinsellerin can güvenliği, ayrımcılıktan ve şiddetten korunması, keyfi gözetim ve tutuklamadan korunması, ifade özgürlüğüne sahip olması, dernekleşebilme özgürlüğü verilmesi gibi başlıklar söz konusudur (Aylwrd, 2020).

İkinci Dünya Savaşı sonrası kamusal alanda görünürlüğü artan eşcinsel bireylerin, o dönemin hükümeti tarafından heteroseksüelizm akımını gerçekleştirmek için eşcinsellere yönelik türlü türlü yaptırımlarda bulunmuştur. Akıl hastanesine kapatılanlar, dövülerek işkence görenler, öldürülenler ve karakola götürülerek hapis cezasına çarptırılıp ötekileştirilip, ayrımcılık yaşayan, kimliğinden dolayı dışlanan bu kesime uygun küresel bir pazar alanı oluşturulduğunda bu kez devlet, kapitalizm ve cinsellik arasındaki ilişkileri düzenlenmeye başlamasına, Puar'a (2007) göre Batı merkezli politik statükonun devamına yarayan LGBT politikalarının sahiplenilmesi homomilliyetçilik kavramıyla açıklanır. Ancak ulus devletin iddia ettiği gibi her zaman heteronormatif olmadığına dair savunular belirtmektedir.

Eşcinsel kimliğin devlet tarafından sahiplenilmesi, nüfusun LGBT sisteme kolay bir şekilde entegre olabilmesi demektir. Önemli bir diğer nokta ise devlet eliyle kolaylaşan ve desteklenen bu durumu kabul etmeyenlerin ötekileştirilmesi ve dışlanması anormallikler içerir. Çoğunlukla bu dışlanmayı ise önce Müslümanlar ardından dindar Hristiyanlar yaşamaktadır.

Birçok toplum tarafından şiddetle karşı çıkılan bir konu olmasına rağmen ABD yönetimi, eşcinselliği toplumun gelişmişlik seviyesiyle aynı mertebeye çıkarmakta ve böyle bir algı oluşturmaktadır. Kime ve neye göre gelişmiş olduğu ise soru işaretleriyle doludur. Bilimsel ve sağlıklı açıklamalardan ziyade ve aksine Hillary Clinton meseleyi tehdit boyutuna kadar çıkarmıştır. Öyle ki eşcinselliğe destek vermeyen ülkelere Amerika'nın yardım etmeyeceğini vurgulamaktadır.

Ve bu durum, dünyayı eşcinselliği savunanlar ve desteklemeyenler olarak bir ayırım içerisine sokmuştur (Agathangelou, 2013).

Bu şekilde kabul etmeyen devlet ve toplumlara baskı uygulanarak seçim özgürlüğü bırakılmamaktadır. Ortaçağ dönemi son bulmasına rağmen emperyalist otorite dilinin farklı bir şekilde devam ettiği ve boyun eğmeyen devletlerin cezalandırıldığı yeni bir sistemle devam etmektedir. Küresel kapitalizmin desteği ile büyüyen LGBT+QAP her zaman sessiz sedasız kabul görmemiş, Avrupa ülkelerinin dışında buna karşı çıkan ülkeler de var. Rusya, Malta, Belarus Polonya, Macaristan, İrlanda gibi ülkeler eşcinsellik propagandasına karşı çıkışın yükseldiği ülkelerdir. Avrupa ülkelerinin eşcinselleri sahiplenmesinden dolayı bu ülkeler gayropa ismini takmışlardır. Kanada Toronto'da cinsiyet hoşnutsuzluğu (gender dysphoria) ve transgender sağlığı üzerine önemli çalışmalarıyla tanınan Kenneth Zucker da çocukların cinsiyet değiştirmesi konusundaki

temkinli tutumundan ötürü LGBT aktivistlerinin hedefi olmuştur. Çocuklarda terapötik yöntemi kullanarak doğduğu cinsiyette rahat olması için çocuğa yardımcı olunması gereğine dair yaptığı vurgu kendisini hedef haline getirmiştir (Singal, 2016). LG-BT+QAP'nin çocukları hedef alarak pedofiliyi meşrulaştırma çabaları, pornografi sektörünü de tıpkı eşcinselliğin normal ve doğuştanmış gibi algılarıyla oynayarak normalleştirilmesi söz konusudur. Aynı küresel sermayenin yeni kapısı olarak tanımlanması gibi konu başlıklarını da diğer yazılarımızın serisinde devam edeceğiz. Medyanın, sosyal platformun etkilerini yazımızın diğer serilerinde devam edeceğiz.

Bu bağlamda eşcinsel hakları için küresel ölçekte sürdürülen ve neoliberalizmle uyum içindeki politikalar ve yürütülen aktivizm, yeni hiyerarşilerin oluşması açısından değerlendirilebilir. Bu defa oluşturulan hiyerarşide "biz" ve "ötekiler", "medeni" ve "gayrimedeni" ayrımları LGBT savunusu üzerinden yapılmaktadır (Albayrak, 2022). Küresel yöneticilerin kendi toplumlarının yanı sıra elit ve Batı dışı toplumlar üzerinde tahakküm oluşturmak, onları kontrol edebilmek için eşcinseller yeni bir araç olarak görülmektedir. Yeni oluşturulan bu hiyerarşik yapıda Müslümanlar en altta konumlandırılmıştır. LGBT+ İQAP haklarına yönelik eleştirel tutumlar gayrimedeni müslüman imajı oluşturmaktadır. Avrupa'da ki bu tutumun İslamofobiye malzeme sağlaması da kaçınılmaz gözükmektedir. Lobiye dönüşen bu yapının kendi kimliklerinin normal, hetero olanı ise anormal gibi algı oluşturmaları ve bunu dayatmaları kabul edilemez. Gençlerimize ve çocuklarımıza dayatmaya yönelik eylemleri ise büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Her geçen gün büyüyen bu tehdide karşı neler yapabiliriz? Bu sorumuzun cevabını yazımızın diğer serilerinde inşallah okuyacaksınız.

Kaynakça

- Adam, B. (tarih yok). Political economy, sexuality, and intimacy. Oxford University Press.
- Agathangelou, A. M. (2013). Queerness as a speculative economy and anti-blackness as terror. . International Feminist Journal of Politics, 4(15), 453-476.
- Aylward, E. (2020). Intergovernmental organizations and nongovernmental organizations: The development of an international approach to LGBT issues. (M. M. M. J. Bosia, Dü.)
- Barış Erdoğan, E. K. (2014). Yeni Toplumsal Hareketlerin Sınıf Dinamiği: Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 2(1). doi:DOI: 10.14782/SBD.201416302
- Coşkun, K. (2006). "Süreklilik ve Kopuş Teorileri Bağlamında Türkiye'de Eski ve Yeni Toplumsal. SBF Dergisi, 1(61), 67-102.
- Romm, T. (2018). . Apple, Facebook and Google among 56 businesses telling Trump not to weaken transgender rights. Washington Post., 13. 6 5., 2021 tarihinde <https://www.washingtonpost.com/technology/2018/11/01/apple-fa-cebook-google-among-businesses-telling-trump-not-weaken-transgender-rights/adresinden> alındı
- Uysal, Ü. (2006). Soylulaştırma Kuramlarının İstanbul'da Uygulanabilirliği, Cihangir Örneği, Planlama. 2(6), 79.
- Wallerstein, I. v. (1993 (1991)). Irk,Ulus,Sınıf, İstanbul : Metis yayınları.

İnci Mercan Gerdanlığı -26-

Ebu Zer el-Ğıfari (R.A.)

26. HADİS

Ahmet POÇANOĞLU

Emekli Konya İl Müftüsü

حدیث ابی زرجندب بن جنادة ابن سفيان الغفاري الكناني عن المعرور قال: لَقِيتُ أَبَا ذَرٍّ بِالرَّيْدَةِ، وَعَلَيْهِ خُلَّةٌ، وَعَلَى غُلَامِهِ خُلَّةٌ، فَسَأَلْتُهُ عَنْ ذَلِكَ، فَقَالَ: إِنِّي سَابَبْتُ رَجُلًا فَعَيَّرْتُهُ بِأَمِّهِ، فَقَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا أَبَا ذَرٍّ أَعَيَّرْتَهُ بِأَمِّهِ؟ إِنَّكَ أَمَرُؤُ فَبِكَ جَاهِلِيَّةٌ، إِخْوَانُكُمْ خَوْلُكُمْ، جَعَلَهُمُ اللَّهُ تَحْتَ أَيْدِيكُمْ، فَمَنْ كَانَ أَخُوهُ تَحْتَ يَدِهِ، فَلْيُطْعِمْهُ مِمَّا يَأْكُلُ، وَلْيُلْبِسْهُ مِمَّا يَلْبَسُ، وَلَا تُكَلِّفُوهُمْ مَا يَغْلِبُهُمْ، فَإِنْ كَلَّفْتُمُوهُمْ فَأَعِينُوهُمْ

Ebu Zer Cündeb İbn-i Cünade El- Ğıfari radiyallahü anı hadisidir. Ma'rur'dan rivayet edildiğine göre o şöyle dedi:

“Ebu Zer’ ile Rebeze’de karşılaştık. Kendisinin ve kölesinin üzerinde bir hülle vardı. (Pahalı iki parçadan ibaret olan elbise.) Ona bunun sebebi ni sorduğumda, **“Bir adama sövdüm, onu anasından dolayı ayıpladım. Bunun üzerine Nebi (Sallallahu aleyhi ve Sellem) bana, ‘Ebu Zer’! Onu anasından dolayı ayıplıyor musun? Gerçekten sen kendisinde cahiliye (ahlakı) olan birisin. Kardeşleriniz sizin hizmetçilerinizdir. Allah onları sizin elinizin altına (idarenize) verdi. Kimin elinin altında kardeşi varsa ona yediğinden yedirsın, giydiğinden giydirsın. Onlara yapamayacakları şeyler yüklemeyin. Şayet onlara bir iş yüklerseniz kendilerine yardımcı olunuz.’ dedi.”**

BU HADİSTEN ÖĞRENDİKLERİMİZ

Tabiinden Ma'rûr b. Süveyd, Ebu Zer'i ziyarete gider. Ebu Zer'in üzerindeki giysisinin bir parçasını hizmetçisinin giydiğini görünce, “Kumaşın yarısını hizmetçine vermeseydin güzel bir elbisen olurdu, ona da başka bir elbise verirdin...” der. Ziyaretçisinin bu sözü üzerine Ebu Zer, başından geçen şu olayı anlatır:

“Bir gün Bilâl-i Habeşî ile tartıştık. Bilâl’in annesi Habeşli (zenci) bir kadındı. Ve ben ‘Kara kadının oğlu!’ diyerek ona sataştım. Bilâl de gidip Allah Rasulü’ne beni şikâyet etti. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v), ‘Ey Ebu Zer! Onu annesinden dolayı mı ayıphyorsun? Demek ki sen, kendisinde hala cahiliye (den izler) bulunan bir kimsesin.’ diye bana çıkıştı ve ardından, ‘(Köle) kardeşleriniz, Allah’ın sizin emrinize verdiği hizmetçilerinizdir. Her kimin kardeşi emri altında bulunursa ona yediğinden yedirdi, giydiğinden giydirdi. Onlara güçlerini aşan işler yüklemeyin. Eğer ağır işler yüklerseniz onlara yardım edin.’ dedi.

Bu hadis-i şeriften İslam dininin hayatın her alanını kapsayan bir ahlak ve edep dini olduğunu öğreniyoruz. Dinimiz İslam’ın insanlığa sunduğu evrensel değeri; insanlar arasında renk, cinsiyet ve coğrafya farklılığı gibi fiziksel sebeplere bağlı bir hiyerarşisinden söz edilemeyeceği sadece takvaya bağlı olarak insanlar arasında derece farkı olabileceğini öğreniyoruz. Ancak bu türden bir faziletin de sosyal ilişkilerde üstünlük getirmeyeceğini, takvanın mükâfatının ahirette olacağını da anlıyoruz. Bir de insanlar arasındaki soy ve cinsiyet farklılıklarını alay konusu yapmak ve insanları aşağılayanın Allah’ın yaratmadaki hikmetini görmemek manasına geldiğini ve cahiliye kalıntısı olduğunu öğreniyoruz. Öyle ki Allah, ırk ve benzeri fiziki özelliklere bakmaksızın insanları inanç ve davranışlarının değerine göre eşit bir şekilde mükâfatlandırarak veya cezalandıracaktır. Irkçılık, insana karşı bizzat onun kendi tercihiyle dayanmayan bir özelliğinden dolayı, iftira ve apaçık günahdır. Yeryüzünde haksız olarak üstünlük taslayanlar veya diğer insanlar üzerinde hâkimiyet kurmak isteyenlerin ahiret yurdundan nasippleri yoktur.

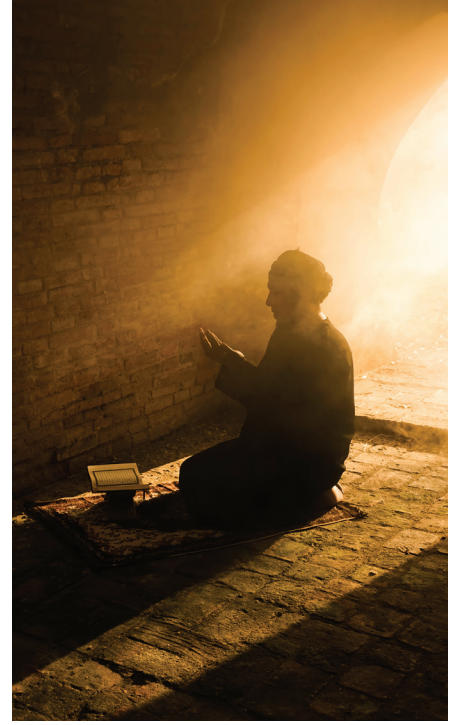
Bu hadis-i şeriften; yaşadığımız çağda dünyanın en büyük insani sorunlarından olmaya devam eden

dile, dine, renge ve ırka dayalı ayrımcılığa karşı sahip çıkmamız, bütün insanlığa **ulaştırmamız ve öğretmemiz gereken sesin, Rasulullah’ın (s.a.v) Arafat Meydanı’nda insanlığa seslendiği, “Ey insanlar! Biliniz ki Rabbiniz birdir, atanız da birdir. Hepiniz Âdem’densiniz, Âdem de topraktandır. Arap’ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arap’a, beyazın siyaha, siyahın beyaza hiçbir üstünlüğü yoktur. Allah katında üstünlük ancak takva iledir”** hutbesi olduğunu yeniden öğreniyor ve anlıyoruz.

Müslümanlar, işvereniyle, işçisiyle, işsiziyile, hür ve kölesiyle kardeşler. “Kardeşleriniz, sizin hizmetçilerinizdir” ifadesi çok anlamlıdır. Allah’ın Resulünün, köleleri ve hizmetçileri sadece ‘insan’ olarak değil, ‘kardeş’ olarak takdim etmesi son derece manidardır. Kardeşler arasında maddi durum, mevki ve makam ne olursa olsun, şefkat ve merhamete dayalı dayanışma ve yardımlaşma esastır. Bu yaklaşımı hayatında ideal biçimde uygulamış olan Allah’ın Rasulü (s.a.v), şöyle buyurur:

“Üç şey vardır ki bunlar kimde bulunursa Allah onu koruması altına alır ve cennete koyar: Gücsüzlere yumuşak davranmak, anne babaya şefkat göstermek ve elinin altında bulunan hizmetlilere iyi muamelede bulunmak.”

Özetle şunu söylemeliyiz ki işverenler işçilere iyi davranacak, onlara şefkat gösterecek, giyimini, iâşesini karşılayacak ve her konuda anlayışlı davranarak yardımcı olacak, onları ‘kardeş’ olarak görerek samimi olacak, haklarına riayet edecek, yaptıkları işlerin karşılığını geciktirmeden verecek, yediğinden yedirecek, giydiğinden giydirecektir. Onlara yapamayacakları ağır yükler yüklemeyecektir. Şayet onlara bir iş yüklerse kendilerine yardımcı olacaktır. Buna karşılık işçi de işverenin ona gösterdiği bu samimi davranışları suistimal etmeyecek, vazifesini en güzel şekilde yerine getirecek, onun

Müslümanlar, işvereniyle, işçisiyle, işsiziyile, hür ve kölesiyle kardeşler. “Kardeşleriniz, sizin hizmetçilerinizdir” ifadesi çok anlamlıdır. Allah’ın Resulünün, köleleri ve hizmetçileri sadece ‘insan’ olarak değil, ‘kardeş’ olarak takdim etmesi son derece manidardır.

malını kendi malı gibi koruyup gözetecektir. Karşılıklı olarak samimi bir şekilde yürüyen bu dayanışma ve iş barışı sonucunda, üretim en üst seviyeye ulaşmış olacak, böylece Müslümanların bugün düşmüş oldukları zillet ve meskenetten kurtuluş için yol almış olacaktırlar.

EBU ZER el-GIFÂRÎ (Radiyallahü anhu)

Ebu Zer, künyesiyle meşhur olmuştur. Asıl adı, Cündeb İbn-i Cünâde İbn-i Süfyân el-Gıfârîdir. İsmi'nin cündeb olduğuna şu hadis şahitlik eder: Hz. Peygamber beni yüzüstü yatarken ayağıyla dürtüp "Ey Cündeb! Bu ateş ehlinin yatışıdır" (İbn Mâce, Kitabü'l Edeb 25.) dedi.

Babasının adı Cünade, annesi ise Ebu Zer'in gayreti ile Müslüman olan Remle bint Vakıâ'dır (r.anha). Ebu Zer'in kabilesi Gıfâr, cahiliye döneminde yol kesme soygun ve gasp ile meşhur olmuş olan Mekke yakınlarındaki bedevi bir kabile idi. Ebu Zer kavminin bu hayat tarzına ayak uydurmuştu ancak Gıfâr halkı gibi putlara tapmaz, onlardan nefret ederdi. Ebu Zer, Hz. Peygamber'in bir olan Allah'a inanmaya davet ettiğini duyunca Mekke'ye gitti. Mekke'ye vardığında günlerce Kâbe'nin civarında bekledi ve geliş amacıyla ilgili hiç kimseye bir şey söylemedi, peygamber olduğunu iddia eden zatı gözetlemeye başladı. Azığı bitmiş, zenzem suyuyla hayatına devam etmeye başlamıştı. Bir gün Hz. Ali, Kâbe'nin yanından geçerken, Ebu Zer gözüne takıldı. Hâlimden garip ve yabancı olduğunu anladı ve misafir olarak evine davet etti. Geliş amacıyla ilgili ilk iki gün hiçbir şey söylemeyen Ebu Zer, üçüncü gün Hz. Ali'nin sorusu üzerine, "Peygamberlik iddiasında bulunan birisinin haberini aldım ve onu görmek için buraya geldim." dedi. Bunun üzerine Hz. Ali, kendisini ona götürebileceğini ifade etti. Tebliğin ilk yıllarında davetin gizliliği gereği Hz. Ali onu kimseye görünmeden Hz. Peygamber'in huzuruna getirmeyi ba-

şarmıştı. Ebu Zer, Rasulullah'ı (s.a.v) görünce tereddüt etmeden iman etti ve Müslümanların dördüncüsü veya beşincisi oldu.

Duyduğu hakikati kâinata haykırmak, her önüne gelene anlatmak istiyordu. Peygamberimiz, ona tedbirli olması tavsiyesinde bulundu, "Ey Ebu Zer! Bu işi şimdilik gizli tut. Memleketine dön. Bizim ortaya çıktığımızı haber aldığında döner, gelersin." buyurdu. Fakat Ebu Zer, "Seni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki ben bu hakikati müşriklerin ortasında haykıracağım!" dedi.

Kâbe'de Kureyş müşriklerinin toplu bulunduğu yere vardı, "Ey Kureyş cemaati!" dedi, "Beni dinleyin. Biliniz ki ben Ebu Zer, Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve Rasülü olduğuna kesin olarak şahadet ediyorum" dedi ve meydan okudu. Bunu duyan azgın müşrikler, ellerine geçirdikleri taş ve sopalarla Ebu Zer'in üzerine saldırdılar. Bu hâl birkaç kere tekrar edildi. Bir keresinde Peygamberimizin amcası Abbas, Kureyş'e, "Ne yapıyorsunuz? Dövdüğünüz bu zat, sizin ticaret yolunuz üzerindeki Gıfar kabilesinden dir." deyince onu bıraktılar.

Ebû Zer bundan sonra Medine civarındaki Gıfar yurduna döndü. Hz. Peygamber'in ona tavsiyesi üzerine, kendisinden öğrendiklerini kavmine öğreterek onların hidayetine vesile oldu. Annesi, kardeşi ve kabilesinin yarısı onun sayesinde Müslüman oldu.

Bedir ve Uhud Savaşları'nın bitiminden sonra Hz. Peygamber'e daha yakın olmak için Medine'ye hicret etti. Ashâb-ı Suffe ile Mes-cid-i Nebvî'de yatıp kalktı. Her an Hz. Peygamber'in yanında ve hizmetinde bulundu. Hatta Ashâb-ı Suffe akşam yemeklerinde zengin sahiplerin evlerine dağıtıldığı zaman bile o hep Resul-i Ekrem'in evine misafir olurdu. Hz. Peygamber'in, ona karşı ilgisinden bahseden Ebü'd-Derdâ (r.a) "Hz. Peygamber hiç kimse-

ye güvenmediği kadar ona güvenir ve hiç kimseye vermediği sırlarını ona verir, onu gördüğünde onunla hemen konuşmaya başlar, onu görmediğinde nerede olduğunu sorardı" demektedir. Ebû Zer (r.a) "Gök kubbenin altında ve yeryüzünde ondan daha doğru sözlü ve daha vefalı kimse yoktur." şeklindeki Peygamber övgüsüne mazhar olmuştu. Allah Rasülüne yakınlığı sebebiyle bazen ondan "dostum" diye söz ederdi. Hz. Peygamber'den aldığı ve öğrendiği bu ilimle Allah yolunda savaşmayı bir yaşama biçimine dönüştürdü. İnandığı doğruları söylemek ona bedeller ödetse de Hz. Peygamber'in "kınayıcıların kınamalarından korkma" prensibinden asla vazgeçmedi. İslam ordusunun katıldığı en çetin savaşlardan biri olan Tebuk'e katılarak samimiyet testini geçmiştir. Tırnakları ayaklarına batmış, sırtının derileri soyulmuş bir binek ile ordudan çok gerilerde kalan Ebu Zer, gençlik yıllarının verdiği tecrübe ile yükünü sırtına almış ve bineğini terk edip yürüyerek orduya yetişmesini bilmiştir. Ebu Zer orduya yetişince Hz. Peygamber onu tarih boyunca tanımlayacak "Allah Ebu Zer'e merhamet etsin, yalnız yürür, yalnız ölür ve yalnız haşredilir" sözünü söylemiştir. Nitekim yıllar sonra bu sözü vefatını haber alan Abdullah b. Mes'ûd gözyaşları içinde tekrar etmiştir. Ebu Zer Mekke'nin fethinde Hâlid b. Velîd komutasında şehre giren ordunun sağ cenahında yer alan kabilesinin sancağını taşımıştır. Kur'an'ın inzalinden önce çöl hayatı yaşama ve hayvanları yetiştirmekten başka hiçbir şey bilmeyen, hatta bir sayfa bile okumamış olan Ebu Zer, Kur'an'ın inzalinden sonra Rasulullah'tan (s.a.v) öğrendiği ilimle mürüvvet sahibi, başkalarına iyilik yapabilmek için hayatını dahi çekinmeden ortaya koyan, Allah için savaşan bir mücahide dönüşmüştür. Hz. Peygamber vefat ettikten sonra özellikle Hz. Ömer dönemin-

de fetihlerin çoğalması, yeni kültürlerle tan şılması ve elde edilen ganimet mallarının çoğalması Müslümanların saadet devrindeki sade hayattan yavaş yavaş uzaklaşmasını getirmişti. Ebu Zer bu hayat tarzını benimsememi , yaşanan bu değişime ayak uydurmamı  ama Allah'ın dinini yaymak için cihat etmekten bir an dahi geri durmamı tır. Ebu Zer'in, Hz. Ebu Bekir'in vefatından sonra birçok sahabenin yaptığı gibi cihada katılma ve İslam'ı dünya-nın dört bir yanına ulaştırma azmiyle Medine'den ayrılarak  am'a yerle ti i görülmektedir. Ebu Zer,  am'da kaldığı müddetçe zamanının çoğunu mescitte geçirmiş; ibadetin yanında Hz. Peygamber'den duyduğu hadisleri insanlara anlatmıştır. Bununla birlikte Allah yolunda cihad için sürekli hazır beklemi tir. Hz. Ömer döneminde Kıbrıs ve Mısır'ın fetihlerine katılmış, kendisine verilen maa ın büyük bir bölümüyle savaşta kullanılmak üzere birçok at beslemiş ve bunları dönüşümlü olarak savaşlarda kullanmış, binek sahibi olamayan diğer Müslümanları da faydalandırmı tır.

Suriye'de bulunduğu sıralarda Hz. Muaviye'nin bazı harcamalarını ve Müslümanların ihtiyaç fazlası mallarını Allah yolunda sarf etmeyip biriktirmelerini (kenz)  iddetle ele tirmi tir. Hz. Muaviye'nin oluşturduğu ekonomik sistemin fakir Müslümanları gittikçe içinden çıkılmaz bir duruma soktu unu düşünen Ebu Zer, halife ile karşı karşıya gelme hatta sürgün edilme pahasına tepkisini dile getirmiştir. Bu nedenle Suriye Valisi Hz. Muaviye ile araları açılmıştır. Bu durumu Hz. Osman'a bildirilince Hz. Osman, Ebu Zer'i Medine'ye  a ırmı , görüşlerini açıklamaktan orada da vazgeçmemesi  zerine; Medine'ye 3 mil mesafede, Mekke yolu üzerindeki bir su kenarında bulunan Rebeze'ye gidip orada yaşamasını uygun görmüştür. Ebu Zer'in eleştirisini nasihat niteliğindedir ve i eridendir.

Ebu Zer el-Gıf r , 32 yılının Zil-hicce ayında (Temmuz 653) Rebeze'de vefat etti. Cenaze namazını, bir kafile ile oradan geçmekte olan Abdullah b. Mes' d kıldırması tır. Evinde Ebu Zer'e yetecek kadar kefen bezi bulunmadığı, kafiledeki bir gencin onu kendisine ait bezlerle kefenleyip cenaze namazını kıldırdu ı da nakledilir. Bir rivayete göre ise cenaze namazını Cer r b. Abdullah kıldırması tır. Diğer bazı sahibiler gibi Ebu Zer'in de İstanbul'da Ayvansaray semtinde bir makam-kabri bulunmaktadır. Eb  Zer (r.a) Rasulullah'tan (s.a.v) tekrarlarıyla 281 hadis rivayet etmiş, bu Hadislerden 14'  Buhari, 19'u Müslim Sahihlerinde yer almış, 12 hadiste de Buhari ve Müslim ittifak etmişlerdir.

Son söz olarak  unu söylemek gerek ki İslam tarihinin temel kaynakları, Ebu Zer'in hayatını bir bütün olarak doğru bir şekilde bize aktarmayı uygun g rmemi ler, modern zamanlarda yazılanların büyük bir kısmı ise tarihi rivayetlerin çelişkilerini görmezlikten gelerek, Ebu Zer'i daha çok İslam sosyalizmine dair söylemlere alet etmişlerdir. Bazıları Ebu Zer'in hayatındaki devrimcilik yönünü  ne çıkarırken, bazıları da onu bir zahit olarak takdim etmeye çalışmıştır. Bazıları ise zenginlerden nefret eden, kin ve intikam peşinde ko an bir şahsiyet olarak sunmuştur.

Bütün bunlar, Ebu Zer'in ki ili inden çok, yazarların kendi düşüncelerini me rep ve mezhebi görüşlerini yansıtmaktadır. Ebu Zer (r.a) İslam ümmetinin kutup yıldızlarındandır. "Gök kubbenin altında ve yeryüzünde ondan daha doğru sözlü ve daha vefalı kimse yoktur" cümlesiyle Peygamber (s.a.v)  vg  s ne mazhar olmuştur.

Ebu Zer (r.a) konusunda ciddi araştırmalara duyulan ihtiyaç artarak devam etmektedir.

Allah O'ndan razı olsun.

Suriye'de bulunduğu sıralarda Hz. Muaviye'nin bazı harcamalarını ve Müslümanların ihtiyaç fazlası mallarını Allah yolunda sarf etmeyip biriktirmelerini (kenz)  iddetle ele tirmi tir.

KIRK KANDİL 26

Esmâ bint Yezid

Rıza SAVAŞ

Prof. Dr., Dokuz Eylül Üni. İlahiyat Fak.
Emekli Öğretim Üyesi

Evs kabilesine mensup bir hanım olan Esmâ bint Yezid, Hz. Peygamber'e biat eden kadınlardandı. İslam'a ilk giren Medinelilerden olduğu anlaşılan bu hanım, Rasulullah'a biatı konusunda ilklerden olduğunu ifade etmiştir. Esmâ medeni cesareti, kahramanlığı ve kadın hakları konusundaki duyarlılığı ile adını tarihe kaydettiren hanımlardan biridir.

Kadınlardaki bu olumlu gelişmede Hz. Peygamber'in onların eğitim ve öğretimine özen göstermesini unutmamak gerekir. Bu konuda kaynakların belirttiğine göre Hz. Peygamber kadınları bir arada bulduğu zaman onlara Kur'an okur ve açıklamalarda bulunurdu. Nitekim Esmâ bint Yezid Hz. Peygamber'in kadınlar topluluğuna uğrayıp selam verdiğini söylerken diğer taraftan bazı kaynaklar, Mekke fethi sırasında kendisine biat için gelen kadınlara Hz. Peygamber'in Kur'an okuduğunu zikrederler.

Esmâ'ya ashap arasında şöhret kazandıran olaylardan biri de onun kadınları temsilen, ashabı arasında oturmakta olan Hz. Peygamber'in huzuruna giderek kadın hakları konusunda veciz bir konuşma yapmasıdır. Bu konuşma metninden bazı bölümleri tarih kitapları muhafaza edebilmiştir. Esmâ'nın bu konuşmada şöyle dediği nakledilmiştir: *"Ey Allah'ın Elçisi! Anam babam sana feda olsun! Kadınlar beni sana elçi olarak gönderdi. Ben arkamdaki Müslüman kadınların elçisiyim. O kadınların hepsi benim şu sözlerimi söylüyorlar ve benimle aynı görüştedirler: Allah seni bütün erkek ve kadınlara peygamber olarak göndermiştir. Biz sana inandık ve uyduk. Biz kadınlar, evlerinizin temeli, şehvetlerinizi tatmin eden ve çocuklarınızın yükünü çeken kimseler olarak evlere kapandık kaldık. Erkekler ise Cuma, cemaat, hastaları ziyaret, cenazelere katılma, Allah yolunda cihad etme ve hac yaptıktan*

***Esmâ'ya ashop
arasında şöhret
kazandıran
olaylardan
biri de onun
kadınları temsilen,
ashabı arasında
oturmakta olan
Hz. Peygamber'in
huzuruna giderek
kadın hakları
konusunda veciz bir
konuşma yapmasıdır.***

sonra tekrar hac yapma konularında bizden daha fazla haklara sahipler. Siz erkekler cihada çıktığınız zaman mallarınızı korur, elbiselerinizi diker ve çocuklarınızı terbiye ederiz. Ey Allah'ın Elçisi! Saydığım bu ecir ve hayır işlerinde biz kadınlar, erkeklere ortak mıyız?"

Esma bint Yezid'i dinledikten sonra Hz. Peygamber yüzünü orada bulunan arkadaşlarına döner ve şöyle der: "Yaptığı konuşmada dini konusundaki isteklerini bundan daha güzel ifade edip ortaya koyan bir kadın duydunuz mu?" Onlar da duymadıklarını söylediler. Hz. Peygamber, bir daha kadına dönerek şöyle dedi: "Ey kadın! Dinle ve seni elçi olarak gönderen kadınlara şunu bildir: Kadının kocasıyla iyi geçinmesi, onu hoşnut etmesi ve onunla uyumlu olması halinde, o kadın da senin bahsettiğin erkeklerin yaptıkları iyiliklerin tamamı gibi sevap alır." Bunu duyan Esma

tekbir getirerek sevincinden "Lâ ilâhe illallah" cümlesini tekrarlaya tekrarlaya oradan ayrıldı.

Esma bir başka gün de Hz. Peygamber'e giderek kadınların özel durumları konusunda bilgi almıştır. Onun bu tavrını takdir eden Hz. Aişe, utanma duygusunun Ensar kadınlarının dinlerini öğrenmesine engel olmadığını belirtmiştir.

Esma bint Yezid'in Hayber Gazvesi ile Mekke'nin fethine katıldığı, Hz. Peygamber'den sonra katıldığı Yermük Savaşı'nda çadırının direğiyle dokuz Bizans askerini öldürdüğü rivayet edilmektedir.

Şam fetihlerine aktif olarak katılan Esma bint Yezid'in Dımaşk'a yerleştiği ve orada vefat ettiği anlaşılmaktadır. Esma'nın Hz. Peygamber'den seksen bir hadis rivayet ettiğini de burada zikrelelim.

Allah rahmet eyesin!

¹Hamne, Hz. Peygamber'in halası Ümeyme bint Abdumuttalib'in kızı ve Hz. Peygamber'in eşi Zeynep bint Cahş'ın kız kardeşidir

Osman Batur'un Altay Halkına Yazdığı Mektup¹

İnsicam-Alıntı

“Birlikte büyüyen arkadaş, akraba ve küçük-büyükler.

Bu mektubu yazmamım sebebi her Kazak çarvacısı bana Batur ismini koymuş, bu dört-beş sene içerisinde gündüz dikkatimi bozmuyor, gece uyumuyor, kışın üşüyor, yazın terliyor, gece uyuduğumda atımın üstünde uyuyor, taşları yastık yapıyor, çizmemi ayağımdan çıkarmıyor ve o çizme ile sudan, gölden geçiyorum. Ben sadece şahsım için, Çin teşkilatı beni yakalamasın veya çarvacıları hor görmesinler diye savaşıyorum. 11 senedir Çin, bütün Doğu Türkistan'ı işgal etmiş ve altı büyük siyaseti burada uygulamıştır. Kazaklarla diğer milletlerin aynı olduğunu söylüyorlar. Ama iyi verim veren yerlere hep Çinlileri gönderiyorlar. Doğu Türkistan'daki ordular güya dinî ve şahsî malları koruyacak, eğitimi yükseltecek, vergileri azaltacak ve daha iyi malları üreteceklermiş. 10 küsur senedir Kazaklar buna karşı çıkmamış. Şimdi bakılınca söylediği ile yaptığıнын tam tersi bir teşkilatla karşı karşıyayız. Teşkilatın gönderdiği art niyetli kişiler, Kazak ileri gelenlerini tutuklamışlardır. Kazaklardan bir ordu kurmak bir yana onların ellerindeki silahlara da el koymuşlar ve dinlerini korumak bir yana tam tersi camilerini yıkmışlar. Dahası mallarını gasp etmişler, vergilerini azaltmak yerine çoğaltmışlar, daha iyi mal üretmek yerine çapulculuk yapmışlar. Ticaret yapma hakkı elinden alınan Kazak halkı fakir bir hâle düşürülmüştür. Biz mal (hayvan) değiliz, birer insanız. Biz her millete eşit haklar verilmesini

¹Ömer Kul, Altay Kartalı Osman Batur Han, Rumuz Yayınları, İstanbul:2019, ss.62-63.

Bu fikirlerimizin gerçekleşip gerçekleşmemesi size bağlıdır. Kendi milletini korumak isteyen baturlar benimle gelsin.

istiyoruz. Çin teşkilatının bu şekilde mezalim yaptıktan sonra biz neden Kazak milleti olarak mücadele etmeyecek miyiz?

Özgürlük ve Kazak halkını kurtarmak için yapılması gerekenler şunlardır:

1. Özgürlüğü elimize almak ve Kazakları tehlikeden korumak,
2. Altay dağının doğu bölgesindeki her nahiyeyi Kazaklar idare edecek, teşkilatını kendileri kuracak,
3. Altay dağında bir ordu kurulacak,
4. Hapisteki insanlarımızı kurtarılabilecek,
5. Çin teşkilatının keyfi idaresi kaldırılacak ve Kazakların hayvanlarını keyfi olarak kullanmalarının önüne geçilecek,
6. Çin teşkilatının vergileri kaldırılacak,
7. Altay dağında Çinlilerin ve ordularının iskân edilmesi yasaklanacak,

8. Eskiden var olan komşu ülkeler bizim topraklarımızda alış-veriş ile mallarını getirip ticaret yapabilecekler.

Bu fikirlerimizin gerçekleşip gerçekleşmemesi size bağlıdır. Kendi milletini korumak isteyen baturlar benimle gelsin. Ata binin ve silahınızı yanınızda getirin. Bunu yapmazsanız o zaman bizim atalarımızın örf ve adetlerinden sapmış olursunuz. Ben göğe çıksam sizler benim kanadım, yere insem sizler benim kuyruğumsunuz. Biz aynı topraklarda büyüyen çarvacıyız. Samimi ve sadık olarak bana katılın. Hepimiz birlikte Çinlilere karşı çıkalım. Onlara at ve deve vermeyelim. Onların sözünü dinlemeyelim. Bu coşku bir yazıdır; benim kalbimin sesidir. Bu coşku, Kazak milletinin coşkusudur.

Bunu Yazan Osman Batur”

² Bu paragraftaki cümle düşüklüğü, yazarın doktora tezinden düzeltilmiştir. Bkz.: Ömer Kul, Osman Batur ve Doğu Türkistan Milli Mücadelesi (1941-1951), İstanbul Üni., Sosyal Bilimler Ens., 2009, syf. 280-281.

Doğu Türkistan'ın Bağımsızlık Mücadelesinde Dini Değerler ve Din Adamlarının Rolü

Nur Ahmet KURBAN

Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üni,
İlahiyat Fak.

İslam dini en etkin biçimde Karahanlılar döneminde, Doğu Türkistan'da yaşayan halkların hayatında yer aldığı söylenir. O günden yakın tarihimize kadar bölgede kurulan devlet ve beylikler İslamî değerleri benimsemiş, varlıklarının bu değerler üzerinde devam ettirmişlerdir. Kültür ve gelenekler, bu değerlerle özdeşleşmiş durumdadır. İleride temas edileceği bölgede yabancı unsurların işgal girişimleri sürecinde de dinî değer ve din adamlarını bölgenin bağımsızlığına giden yolda büyük bir güç oluşturduğu görülecektir. Biz bu konudaki verilerimizi, çalışmanın muhteva ve zaman unsuru elverdiği ölçüde aşağıdaki iki ana başlık altında kısaca özetlemeye çalışacağız.

A. Bölgenin Tarihsel ve Düşünsel Geçmişi

Günümüzde Doğu Türkistan deyince Çin'e Xinjiang Özerk bölgesi akla gelir. Tarihte Doğu Türkistan adının IX. yüzyılda ortaya çıkan siyâsî terim olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle Rusya'nın Orta Asya'daki bazı Türk bölgelerini işgalinden sonra Çin idaresine terk edilen Türk yurdu, Doğu Türkistan olarak anılmaya başlanmıştır. Daha eskilere gittiğimizde bölge, etnik veya coğrafi tanımlamalardan daha ziyade Kaşgar, Buhara ve Taşkent gibi şehir adlarla ve bölgeyi yöneten dere beyliklerinin adı ile tanınırdı.

Günümüzde Uygurların en kalabalık yaşadığı yurt, Doğu Türkistan'dır. Talas Savaşı'ndan (MS. 751) sonra hiç Çin'den gelen bir saldırıya maruz kalmayan bu bölge halkı, ilk defa 1755 yılında Çin anakarasının büyük bir kısmına hükmetmekte olan Mançu Çing/Qing Hanedanı'nın (1644-1911) işgal girişimiyle karşı karşıya kalmıştır. Aradaki çekişmeler yıllar boyu devam etmiş, nihayetinde Çing işgaline karşı koymada aciz kalan Kâşgar Hanı, Hokand Hanlığı'ndan yardım istemiştir. Bunun üzerine Âlim Kul, 1865 yılında Yâkub Beg'i 1000 kişilik bir kuvvetin başında Kâşgar'a gönderdi. Bu tarihten itibaren giriştikleri her savaştan galip çıkan Yâkub Beg, 1870 yılında kuzeydeki birkaç il hariç Doğu Türkistan'ın diğer bölgesi kontrol altına aldı. Ardından 1872'de Sultan Abdülaziz'e bir elçi gönderip Kâşgar Hanlığı'nın Osmanlıya bağlılığını bildirdi ve bu talebi payitaht tarafından kabul edildi. Yâkub Beg'in 1877'de bir suikaste kurban

gitmesi sonucu devlet toprakları yeniden Çing sömürgesine girmiş oldu. Bu işgalden sonra 1884 yılında bölgeye Şinjiag adı verildi. Çin'de 1911 yılında Çing Hanedânı sona erince, Doğu Türkistan, Milliyet Çin/Guómíndǎng hükümetinin (1912-1949) kontrolüne, 1949 yılında Çin'de ana kararı ele geçirmeyi başaran Çin Komünist Partisi'nin eline geçti. Bölgenin adı Çin Halk Cumhuriyeti tarafından 1955 yılında Şinjiang Uygur Özerk Bölgesi olarak değiştirildi, (Sheng 100, 117, 187). Geçen zaman içerisinde Doğu Türkistan halkı 1933 ve 1944 yıllarında bağımsız devletlerini kurmayı başarsalar da bu devletlerin ömrü uzun soluklu olmamıştır.

Bilindiği üzere Doğu Türkistan'da yaşayan Türk boyları tarih boyunca bulundukları coğrafya ve dini inançları çerçevesinde dünya medeniyet hazinesine farklı düzeylerde katkıda bulunmuşlardır. Bu minvalde Türkistan coğrafyasında çeşitli şehirler kurulmuş ve oralarda kurulan ilim merkezlerinde çağın şartları nispetinde çeşitli ilim dallarında tedrisatlar gerçekleştirilmiş ve bu kurumların faaliyetleri neticesinde önemli yapıtlar ortaya çıkarılmıştır.

Erken bir tarihte yerleşik hayata geçmiş ve yüksek bir medeniyet düzeyine erişmiş olan Uygurların birçok açıdan Karahanlı dönemi kültürüne etkileri olduğunu inkâr edemeyiz. X. yüzyıldan itibaren yapılan türlü mimari eserlerde ve bilhassa resim sanatının gelişmesinde eski Türk sanatının büyük tesirleri de küçümsenmemelidir. Gerek mimari şekil ve gerekse iç tezyinat bakımından İslam mimari eserlerinde Uygur Türk tesiri açıkça görülmektedir.

Doğu Türkistan'daki İslam medeniyetine dair eserlerin en somut örnekleri mesken, mabet, medrese ve türbe yapımları hem de süslemelerinde daha çok göze çarpar.

Bölgede İslam dini yaygınlaştıktan sonra Tanrı Dağları'nın güney ve kuzeyinde mimaride önemli gelişmeler yaşandı. Doğusunda ise Buda dininin daha yaygın olması sebebiyle onlarda da kendilerine özgü tasarım ve süsleme sanatı kendini gösterdi. Karahanlı devletin başkenti Kaşgar'da ise İslamî hassasiyetleri dikkate alan bir kültür ve medeniyetin teşekkülü ön plana çıktı. Kaşgar'da inşa edilen Saciye Medresesi, Hamidiye Medresesi, Mahmudiye Medresesi ve özellikle de padişah adına inşa edilen Hanlık Medresesi bunlardan sadece bazılarıdır. Buralarda çeşitli ilim dallarında dersler okutuldu ve felsefeden kelama, hukuktan ahlaka dair birçok eserler telif edildi. Yani Kaşgar bir başkent olmanın ötesinde bir ilim merkezi olarak ön plana çıktı. Kaşgarlı Mahmut'un hocası Hüseyin b. Hâlef el-Kaşgarî (ö. ?), Sultan Satuk Buğra Han'ın İslam ile tanışmasında büyük rolü olan Ebu Nasır Samanî (ö. 350/961), İmamuddin Kaşgarî, Abdulgaffar b. Huseyn el-Kaşgarî (ö. 476/1083) ve Muhammed b. Reşid b. Ali el-Kaşgarî (ö. 476/1083) gibi zatları sayabiliriz. Münyetü'l-Musallî adlı eserin sahibi Sedîdüddin el-Kâşgarî (ö. 705/1305), Sa'deddîn-i Kâşgarî (860/1456), eş-Şurâh mine's-Şihâh ve Mülhâkâtü's-Şurâh. eş-Şurâh mine's-Şihâh' adlı eserlerin müellifi Cemâl-i Karşî (ö. 702/1303'ten sonra) gibi ulemayı sayabiliriz. Sünnî kelamın kurucularından Maturîdî (ö 944) ve İslam felsefesinin önemli simalarından Farabî (v. 950) buralarda yetişmiştir. Müslüman âlim ve mütefekkir Yusuf Has Hacip (ö. 1070) İslam medeniyetine önemli katkısı olan bir müelliftir. Onun Kur'an ve sünnetten mülhem mesajlarında henüz X. yüzyıldayken bilgiye her şeyin üstünde değer vermesi, dilin insana Tanrı'nın en büyük armağanı ve iyiliğin ve doğruluğun

üstün bir fazilet olduğu hakkındaki görüşleri, yeni bir medeniyet sahasına giren Orta-Asya Türklerinin kültürel gelişmesinde büyük rol oynamıştır.

Kaşgarlı Mahmud'un Divanu Lugati't-Türki adlı eseri de bir Türk dil ve kültür hazinesi niteliğindedir. Buna göre Divan, sıradan bir Türk dili lügati olmaktan ziyade Türk kültür hayatının çeşitli alanlarında bilgi veren bir ansiklopedi niteliğindedir. Aslında Yusuf Has Hacib ve Kaşgarlı Mahmud birbirinden uzak ve birbirini tanımalarına rağmen, ikisi de aynı malmeye üzerinde çalışıp yekdiğerini tamamlamıştır. Kaşgarlı Mahmud Türk kavimleri, yaşayış tarzı, dili, edebiyatı; Yusuf ise Türklerin fikir hayatı ve manevî varlığı üzerinde durmuştur. Her ikisi Türk Halk Edebiyatı'nı yakından bilip ondan yararlandıkları gibi, içtimâî teşkilâtı da yakından biliyorlardı. Kaşgarlı Mahmud, Türk millî yapısının dış kısmı, Yusuf ise iç kısmı üzerinde durmaktadır. İlgili eserleri inceleyen araştırmacılar, Türkistan'da Farabî, Kaşgarlı Mahmud ve Yusuf Hacip gibi isimlerin Rönesans'ı Avrupa'dan yıllar önce başlatmış olduğunu söylemektedirler. Bu şahısların her biri kendi alanlarında yaptıkları çalışmaları ile dünya İslam medeniyet hazinesine önemli katkılar sunmuşlardır.

Karahanlı döneminin sonlarına doğru kaleme alındığı düşünülen önemli eserlerden biri de Edip Ahmet Yüknêkî'nin (ö.1180) Atebetü'l-Hakayık adlı kitabıdır. Bu eserde, dinin değerler yönünü topluma yerleştirmek için çok defa âyet ve hadislerle desteklenen fikirler, kolaylıkla anlaşılabilir tarzda oldukça sade bir dil ile ifade edilmiştir. Bu özellikleriyle esere bir nasihat kitabı olarak da bakmak mümkündür. Kitapta yer alan âyet ve hadisler, bu iki ana dinî kaynak İslâmî Türk edebiyatı sahasında bu ölçüde ilk defa

kullanılmış ve bunlardan faydalanılmıştır. Müellifin Hoca Ahmet Yesevî'den ilim öğrendiği kabul edildiğinde, Yüknêkî'nin edebiyat bilgisinin kaynağı daha iyi tespit edilmiş olur. Bu bağlamda onun Yesevî geleneğinin bir devamı olduğunu söyleyebiliriz. Sonraki süreçte dinî-ahlâki mesajlar içeren manzum eserlerin geniş çapta devam ettiğini biliyoruz.

Türkistan'da İslam'ın yayılmasından önceki dönemlerde, özellikle Budizm inancının icrasında yaygın olarak kullanılan enstrümanlar belli ölçüde İslam'ı kabul eden Türk toplumunda da kendine yer bulabilmiştir. Zira din dışı musiki türlerindeki kanaatleri etkileyen temel amil ise müziğin amacı, biçimi ve ortaya çıkardığı sonuçlardır. Burada enstrümanların değil daha çok müziğe eşlik eden metinlerin bir değişime uğradığını söyleyebiliriz. Kurumsal tasavvufun daha çok Orta Asya kaynaklı olduğu görüşü kabul edilirse çalgılı zikirlerin yine o bölgede gelişip oradan diğer bölgelere yayıldığını söyleyebiliriz. Hatırlanacağı üzere Doğu Türkistan halkı içinde yaygın olan ve On İki Muşam adıyla bilinen klasik müzik mecmuası, Saidiye Hanlığı'nın Hanı Sultan Abdurresit Han'ın girişimleri ile derlenmiş bir müzik koleksiyonudur. X. yüzyıldan evvel bölgede yaşayan dinî grupların ihtiyaçları çerçevesinde geliştirdikleri müzikler İslam dininin prensipleri ölçü alınarak ıslah edilmiştir.

Başta Karahanlılar olmak üzere sonraki süreçte Doğu Türkistan'ın bazı medreselerinde onun müzik hakkındaki görüşleri takip edilmiştir. Özellikle şairler ve sanat-severler onun eserlerine büyük ilgi göstermiş ve merakla okumuşlardır. Şairlerin, gazellerini müzik eşliğinde ahenkle okumaları bir tür sanat haline gelmiştir. İşte bunun gibi şairler ve mugannile-

rin gayretleriyle Farabi ile başlayan Muşam (makam) kültürü, Uygurların aydın kuşağı içinde derin kök salmıştır. Eski Kuçar, Kaşgar ve Hoten müzikleri, Farabî müzik nazariyesi esasında düzene konularak Uygur Muşamcılığı'nı meydana getirmiştir. Uygur Muşamları da XVI. yüzyılda bir sisteme oturtularak şimdiki On İki Muşam şeklini almıştır.

İslamiyet'ten sonra Gazneli Mahmud ve Ekber Şah'ın huzurunda Uygur ve Orta Asya halklarının musikisinin icra edildiği bilinmektedir. Özellikle Farabî'nin eserlerinin telli müzik enstrümanları ile icra ediliş biçiminin Arap musikisinin gelişmesinde de önemli rol oynadığı düşünülmektedir. Rak ve Uşşak Muşamlar'ı esasen Farabî'nin eseridir. Özhal Muşamı'nın bir kısmı yine ona aittir. Çağataylar döneminin Uygur düşünürü Lutfi, Sekkakî ve Nevaî gibi İslam edebiyatının ünlü simaları Uygur Muşam müzik sanatının gelişmesine büyük katkılarda bulunmuştur. Buna bir anlamda Uygur İslam müziği demek de mümkündür. Zira İslamî Muşamların metinleri; genelde Nevaî, Hüveyda, Muhammed Sıdık Zelîlî, Gumnam, Abdurrahim Nizarî, Gocam Kuli Hırkıfî gibi şairlerin divanları, Ahmed Yesevî'nin Hikmetleri, bazı tasavvufi şairlerin şiirleri ve başka halk destanlarının parçalarından oluşur. Yine bazı müzik enstrümanları eşliğinde halkın kalabalık gruplar halinde takip ettiği destan, hikmet ve cenk namelerin anlatıldığı durumlar günümüze kadar uzanan bir uygulamadır.

Geç dönem İslam müelliflerinden İsmetullah b. Nimetullah, Tevarîhi Musîkiyyun adlı eserinde müzik aletlerini ilk kullanan kişinin, Hz. Nuh'un Türk isimli oğlundan olan torunu Heriz (خرز) olduğunu ifade eder. Ona göre bütün insanlık saz çalmayı ondan öğrenmiştir. Hatta öyle bir efsane anla-

tıyor ki; Doğu Türkistan'ın önemli yerleşim merkezlerinden Hoten ve Yarkent bölgeleri o kişi tarafından mamur edilmiş ve bu bölgelerin insanları onun soyundan gelmiştir. Ona göre yeryüzünde musikinin ikinci ustası Pisagor, üçüncü ustası ise Ebu Nesir Farabî'dir. O ilgili eserinde, başta Yusuf Sekkakî olmak üzere müziğe hizmetleri olmuş on yedi ünlü şahsiyetin isimlerini zikreder.

Karahanlılardan sonra Çağataylar döneminde yaşamış şairlerden Sekkâkî, Ubeydullah Lutfî ve Atâî gibi isimleri saymak mümkündür. Onlar kendi dîvânları ile dönemin edebiyatına, özellikle Türk İslam edebiyatına zenginlik katmışlardır. Bunların vefat tarihleri kesin olarak bilinmemektedir. Türkçe yazdıkları eserlerinde İslamî değerleri manzum bir metodla sonraki nesillere aktarmış önemli şahsiyetlerdir. Yine o coğrafyaların yetiştirdiği önemli şahsiyetlerden biri de Ali Şîr Nevâî'dir. Kendisi sadece yaşadığı bölge ve dönemde değil, Türk dünyasında ve tarih boyunca düşüncesi ve ortaya koyduğu eserleri ile bütün Türk edebiyatının medarîftiharı olmuştur.

Saidiye Hanlığı döneminde de daha evvel değinildiği gibi edebiyat ve sanatın birçok alanında eserler verilmiştir. Hanlığın başkenti olan Yarkent'te devletin sağladığı huzur ortamı içerisinde kurulan Saidiye Medresesi, Reşidiye Medresesi, Yeşil Medrese, Medrese-i İklimât, Cihan Medresesi, Hanlık Medrese, Sâkiye Medresesi, Veliye Medresesi gibi medreselerden bahsedilir. Bu kurumlar hem mimarî yapısı hem de yetiştirdiği ilim adamları ile İslam medeniyetinin gelişmesine önemli katkılar sağladı. Bu dönemde Arap ve Fars dillerinde tefsir, hadis, fıkıh ve kelama ilişkin eserler yazıldı. Dinî ilimlerin yanı sıra edebiyat sahasında da birçok değerli

eser kaleme alındı. Bunlar arasından Mevlâna Şerefuddîn Ali'nin Kaside-i Bürde Şerhi zikre şâyândır. Ayrıca Hoten'li şair Nevbetî ve onun Dîvân'ı önemlidir. Burada işaret etmeden geçemeyeceğimiz bir durum da ipek yolunun aktif olarak işletilmesi sonucu ortaya çıkan ticaret, el sanatları, tarım ve hayvancılık gibi hususlardır. Nitekim bu dönemde söz konusu alanlarda kayda değer çok olumlu gelişmeler yaşandı.

XVII-XVIII. yüzyıllara geldiğimizde özellikle edebiyat sahası gelişerek devam etti. Manzûm eserlerin yanı sıra nesrî eserler de ortaya çıkmaya başladı. Bu dönemin önemli simalarından Muhammed Emin Hocamkulî (Hırkıttî) ve kaleme aldığı Muhabbetname ve Mihnetkâme, Muhammed b. Abdullah el-Harâbâtî ve Külliyyati Mesnevî Harâbâtî adlı manzûm eseri, Muhammed Sıddık Zelilî ve diğer şiiirlerinin yanı sıra Sefernâme adlı destanı, Molla Elem Şehyârî'nin Gül ve Bülbül Destân'ı, Molla Bilal b. Yusuf Hotenî ve Dîvân-ı Bilal adlı eseri ve Muhammed Sıddık Bersidî ve Sıddıknâme adlı destanı bölgede meşhurdur. XVIII-XIX. yüzyıllarda ise şair Abdurehim Nizârî ve Rabiye Seidin'i (Rabiya ve Saduddin), İmir Hüseyin Sebûrî ve Makâlat'ı, Molla Şakir ve Zafernâmes'si, şair Seyit Muhammed ve Şerh-i Şikeste'si, şair Hüseyinhan Tecellî ve Berk-i Tecellî Sebk-ı Mücellî adlı eseri burada zikredebiliriz.

B. Bölgenin Yakın Dönemdeki Durumu

Çing Hanedanı generali Zuo Zongtang'ın 1877 yılında Doğu Türkistan'ı işgali etmesiyle bölge tarihinde yeni sayfa açılmıştır. Halkı tamamıyla Müslüman bir toplumun inançsızlaştırma politikası güden bir yönetime itaat etmesi düşünülemezdi. Dolayısıyla bundan sonra bölgenin her yerinde direniş hareketlerinin meydana

na çıkması doğaldı. Tömür Halife (ö. 1913) tarafından 1912 yılında Doğu Türkistan Kumul ilinde başlatılan ayaklanma Çin-Mançu hükümetinin gözünü pekâlâ korkutur. Silah gücüyle onu yenemeyeceğini anlayan Mançu hükümeti gönderdiği elçisi aracılığıyla yoğun Kur'an ve hadis içerikli mesaj ve vaatleriyle onu devletle anlaşmaya ikna eder. Hatta halife unvanıyla taltif eder. Ardından hükümet binasına yerleştirdiği Tömür'ü 1913 yılının Ramazan Bayramı günü bayramlaşma bahanesiyle gerçekleştirilen bir ziyaret esnasında tutuklar ve aynı yıl 6 Eylül tarihinde acı bir şekilde idam eder.

Aradan 18 sene sonra yine Kumul'da Hoca Niyaz Hacı, bölge idaresini Mançulardan devralan Çin Cumhuriyeti'nin ağır baskılarına karşı bir direniş hareketi başlatır. Hoca Niyaz küçük yaşta medresede eğitim görmüş bir kişidir. Bölgede meydana gelen ve başarısızlıkla sonuçlanan bir ayaklanmaya katılması sebebiyle hakkında tutuklama kararı çıkarılınca Hac için Hicaz'ın yolunu tutar. 1912 yılında Hac ibadetini yerine getirdikten sonra dönüş parası olmadığı için üç sene kadar kutsal topraklarda kalır ve bu süre sonunda ana vatanına döner. Daha sonraki süreçte sürekli yeni direniş planları üzerinde çalışır, Orta Asya'daki bazı bölgeleri dolaşır. Diğer yandan Doğu Türkistan'ın birçok ilinde de ayaklanma sesleri duyulmaya başlar.

20 Şubat 1931 tarihinde Kumul'da Hoca Niyaz Hacı liderliğinde başlayan ayaklanma hızla Doğu Türkistan'ın diğer illerinde de direnişin fitilini ateşlemeye başlar. Hoten'de bir medrese hocası olan Muhammed Emin Buğra talebelik yıllarından beri planladığı bağımsız bir devlet kurma projesinin artık pratiğe geçirilmesi için gün sayıyordu. Ve 1931 yılında

örgütlenme çalışmalarını tamamlamış, harekete geçmek için beklenen zaman gelmişti. 24 Şubat 1933 yılında Hoten ilinin Karakaş ilçesinde ayaklanmanın ilk kurşunu atıldı. Kısa müddet sonra 465,8 km² toprağa sahip Hoten'in tamamı kurtarıldı ve aynı yıl 5 Nisan günü Hoten'de Hoten İslam Hükümeti (Hükümet-i İslamiyye-i Hoten) kuruldu. Bütün kademelerde din adamları yer aldı ve tamamen şerî kurallar geçerli kılındı. Hotan İslam ordusunun başkomutanı, Muhammed Emi Buğra idi. İlerleyen süreçte Hoten İslam Hükümeti'nin vekili Sabit Damollam Kaşgar'a gelir ve Kaşgar'da Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşuna önayak oldu. Henüz Kaşgar'a ulaşmamış olan Hoca Niyaz Hacı'yı cumhur reisi, kendisini ise başbakan ilan etti. Görüldüğü gibi dünya tarihinde İslam cumhuriyeti adında bir devlet, ilk defa 12 Kasım 1933 tarihinde Kaşgar'da kuruldu. Uzun ömürlü olmasa da Uygur, Kazak, Özbek, Kırgız ve başka farklı Türk boylarının münevver din adamları, İslam ümmetinin bir ülküsünü gerçekleştirmiş oldular. Sabit Damolla, 1934 yılında Milliyetçi Çin yönetimi tarafından bölücülükle suçlanarak söz konusu cumhuriyetin bir kısım devlet adamlarıyla Çin hapisanesine atılmıştır. 1941 yılından 58 yaşında vefat edene kadar hapisanede kalmıştır. Hoca Niyaz Hacı da aynı akıbeti yaşamıştır. Sabit Damolla siyasî bir kişiliğin yanı sıra Arap ve Fars dillerini çok iyi derecede bilen bir din adamıydı. Vefat ettiğinde geride birçok eser bırakmıştır.

Çin ve Rus güçlerinin güçlü bombardımanı sonu Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti dağıtılıp, devlet erkânı tutuklanınca Hoten İslam Hükümeti'nin kuruluşunu sağlayan Mehmet Emin Buğra, 15 Haziran 1934'te Ma Husan (Ma Hushan) birliklerinin saldırılarının

da yenilgiye uğrar ve 14 Temmuz 1934'te Doğu Türkistan ile Hindistan sınırındaki dağlara çekilir. Keşmir'de bir müddet bulunduktan sonra Kâbil'e yerleşir. Başta Türkiye olmak üzere çeşitli ülkelerde yürüttüğü yurtdışı temaslarını tamamlayıp Çin'e dönüş yolunda olan İsa Yusuf Alptekin ile 2 Kasım 1939'da Kabil'de karşılaşır. Türkiye'nin Kabil Büyükelçisi Memduh Şevket Esendal'ın da tavsiyesi üzerine, bu tarihten sonra Doğu Türkistan mücadelesini Alptekin'le birlikte siyasî yollarla devam ettirme kararı alır. 1942'de Afganistan'dan Hindistan'a geçen Mehmet Emin Buğra, o sırada bölgeyi elinde bulunduran İngilizler tarafından tehlikeli görülüp Peşâver'de altı ay boyunca hapiste tutulur. 8 Ocak 1943'te Çin'e gitmek şartıyla serbest bırakılır. 4 Nisan 1943'te Çin'in II. Dünya Savaşı yıllarındaki başkenti Çongçing'e (Chongqing) gelir. Burada Mesut Sabri Baykozi, İsa Yusuf Alptekin ve Kadir Efendi ile Yurttaşlar Cemiyeti adıyla bir teşkilât kurar. Teşkilatın hedefi gerek dönemin siyasal erki Çin Milliyetçi Partisi (Guomindang) nezdinde gerekse Çin kamuoyunda Doğu Türkistan meselesini gündeme getirmek ve mevcut imkânları kullanarak Doğu Türkistan lehine siyasî çözümler geliştirmektir. Onun bağımsız Doğu Türkistan devleti kurma yolundaki siyasî ve diplomatik çalışmaları daha sonra Türkiye'de de devam etti.

1940 yıllarında Doğu Türkistan'ın kuzeyinde yer alan İli (Kulca), Tarbagatay ve Altay illerinde geniş çaplı bir ayaklanma başlamıştır. Üç Vilâyet İnkılâbı adıyla bilinen bu millî mücadele hareketi neticesinde 12 Kasım 1944'te Ali Han Töre (Saguni) liderliğinde merkezi ili olan Şarkî Türkistan Cumhuriyeti ilan edildi. 1945 Yalta Konferansı'na kadar Üç Vilâyet İnkılabı'nı destekleyen

Rusya, artık yakın tarihte iktidara gelme ihtimali olan ÇKP lehine saf değiştirmiş ve Doğu Türkistan'da desteklediği bağımsızlık yanlısı oluşuma sırtını dönmüştü.

Doğu Türkistan, 12 Kasım 1949'da komünist Çin hükümeti tarafından işgal edilince Mehmet Emin Buğra, İsa Yusuf başta olmak üzere bir grup dava arkadaşıyla birlikte ikinci defa Hindistan'a hicret etmek zorunda kaldı. Kendisiyle birlikte gelenler için güvenli bir yaşam alanı oluşturmak amacıyla 1949-1951 yıllarında yoğun bir diplomasi gerçekleştirdi. Bu amaçla Hindistan Başbakanı Nehru ile görüştü. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Amerika Birleşik Devletleri Yeni Delhi Büyükelçiliği, Hint Dışişleri Bakanlığı ve Türkiye Cumhuriyeti hükümeti gibi merciler başta olmak üzere Kızılhaç ve Kızılay gibi kuruluşlara da başvurdu. Aralık 1951'de arkadaşları ve bir grup hemşerisiyle Türkiye'ye geldi. Başbakan Adnan Menderes, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Refik Koraltan, Dışişleri Bakanı Mehmed Fuad Köprülü ve bazı siyasîlerle yaptığı görüşmelerin ardından 13 Mart 1952 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnâmesi'yle Hindistan ve Pakistan'da bekleyen 1850 Doğu Türkistanlı mülteci Türkiye'ye getirildi.

1953'te Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçen Buğra, Ankara'ya yerleşti. Türkiye'deki sivil toplum örgütleriyle, bilhassa Batı Türkistanlı, Kafkasyalı, İdil-Ural ve Azerbaycanlı akraba topluluk liderleriyle iş birliğinin yollarını aradı. Bu kapsamda Türk Birliği ve Türk Ortak Cephesi gibi isimler altında Sovyet Rusya ve Komünist Çin'e karşı bir dizi siyasî çalışma yürüttü. 1954'te Tâif şehrinde düzenlenen Doğu Türkistan Kurultayı'na katılmak üzere Suudi Arabistan'a gitti. Kurultayda Doğu Türkistan meselesi için

Milliyetçi Çin (Tayvan) hükümeti ile müzakerelerin başlatılmasına karar verildi. Mehmet Emin Buğra ile İsa Yusuf Alptekin Milliyetçi Çin liderleriyle görüşmeler yaptılar. Milliyetçi Çin'in bağımsız bir Doğu Türkistan fikrine olumlu yaklaşmaması üzerine görüşmeler sonuçsuz kaldı. Aynı yıl Ürdün'de düzenlenen Kudüs İslâm Konferansı'na katılan Buğra, Doğu Türkistan davasını Arap-İslâm dünyasına anlatmaya çalıştı. Ardından Kahire'ye ikinci bir diplomatik ziyarette bulundu, burada önemli siyasî ve ilmi görüşmeler yaptı. 1958'de Karacî'de düzenlenen Milletlerarası İktisat Konferansı'na "İktisat ve Türkistan" adlı Urduca bir bildiri sundu. Pakistan'ın Lahor ve Ravalpindi şehirlerinde Doğu Türkistan meselesi hakkında çalışmalar yaptı. 1960'da Yeni Delhi'de düzenlenen Milletlerarası Sömürgecilğe Karşı Asya-Afrika Halkları Konferansı'na İsa Yusuf'la birlikte katıldı, konferans sırasında çeşitli milletlerin delegeleriyle müzakerelerde bulundu. Aynı yıllarda Hindistan'da Dalai Lama ile Tibet sorunu ve Doğu Türkistan mücadelesinin durumunu görüştü. 14 Haziran 1965'te Ankara'da vefat etti. Dinî ilimlerin yanı sıra tarih, siyaset ve edebiyat gibi alanlarda kendini yetiştirmiş olan Buğra, geride önemli eserler kaleme almıştır. Özellikle onun Doğu Türkistan'ın genel tarihi hakkında kaleme aldığı Şarkî Türkistan Târîhi adlı eseri, henüz aşılmış değildir. Bağımsız Doğu Türkistan mücadelesinin geçmişine ait çok önemli bilgiler içermesiyle, halkın geleceğe olan bakışının inşası için vazgeçilmez bir kaynaktır.

Konuyu biraz baştan alacak olursak 1940 yılında Doğu Türkistan'ın kuzey illerinden Altay ilinde Kazak Türkleri tarafından başlatılan ayaklanma ateşi, hızla İli (Gulca) ve Tarbagatay illerine

yayıldı. Bu hareketin gelişmesinde dini alim Osman İslam (Batur) büyük yol oynadı. Ardından ayaklanma bir hükümet aşamasına geldiğinde büyük İslam alimi Alihan Töre (ö. 1976) öne çıkar. O, günümüzde Kırgızistan'ın Tokmak (Balsâğun) şehrinde Özbek bir ailede doğmuş, 1916 yılındaki Çarlık hükümetine karşı ayaklanmada aktif görev aldığı için 1920 yılında Doğu Türkistan'ın Kaşgar şehrine göç etmek zorunda kalmış bir alimdir. Töre, 12 Kasım 1944 yılında kurulan Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nde cumhurbaşkanı olarak görev alır. Yukarıda bahsedilen Yalta Konferansı sonra, 13 Haziran 1946 yılında Rus gizli servisi tarafından kaçırılıp vefatına kadar ev hapsinde tutulmuştur. Bu da SSCB'nin bağımsız Doğu Türkistan mücadelesine attığı bir başka kazıktır.

Bölge 1949 yılında komünist Çin hükümeti işgaline geçtikten sonra düzensiz de olsa gönüllü din adamlarının çabalarıyla yetişen dindar nesil, Doğu Türkistan mücadelesinin ön saflarında olmuştur. Farklı kulvarlarda direnişi devam ettirmiştir. Bu amaca bağlı olarak irili ufaklı birçok ayaklanma gerçekleşmiştir. 31 Aralık 1954 yılında Abdulahmit Damolla'nın önderliğinde Hoten'de başlayan direniş hareketinin etkileri bölgede uzun süre varlığını korumuştur. 10 Nisan 1967 yılında gizlice Doğu Türkistan Halk İnkılabı Partisi kurulur. Bu parti Çin hükümeti tarafından bölücü ve irticacı parti olarak kabul edilip, mensuplarına çok acı işkenceler yapılmıştır. 1 Ocak 1981 yılında Kaşgar'ın Peyzabat ilçesinde Doğu Türkistan Yalkun (Alev) Partisi kuruldu. Gizli kurulan bu partinin esas hedefinin Doğu Türkistan'da bağımsız bir İslam Devleti kurmak olduğu belirtildi. 12 Aralık 1985 yılında Ürümcü'de gerçekleşen öğrenci hareketi de Çin yönetimi ta-

rafından irticaî ve bölücü bir faaliyet olarak değerlendirilerek kanlı bir şekilde bastırıldı. Nisan 1990 yılında Kaşgar'ın Aktu kasabası Barın köyünde İslam temelli Doğu Türkistan Cumhuriyeti kurma sloganıyla bir teşkilat ortaya çıktı. Amaçları bölge bir şariat devleti kurmaktır. Silahlı ayaklanma gerçekleşti ve olay şiddetli çatışmalarla iki gün sürdü. Her iki taraftan çok sayıda kişi öldü. 10 Şubat 1996 tarihinde Aksu İli'nin Konaşehir, Toksu, Şayar ve Tötkuça ilçelerinde Çin yönetimine karşı büyük direniş hareketi meydana geldi. Silahlı çatışmaya dönüşen bu olay çok zayıflatla başarısız bir şekilde sonuçlandı. 1997 yılının Ramazan Bayramı'nda bir araya gelen Müslümanların kutlama faaliyeti Çin hükümeti tarafından devlete başkaldırı hareketi olarak değerlendirildi ve bu etkinliğin liderliğini Allah Partisi mensuplarının organize ettiği varsayılarak kanlı bir şekilde bastırıldı.

Aralıksız devam eden direniş, 5 Temmuz 2009 olayı ile dünya gündemine oturmuştur. Çin bu tarihten sonra Doğu Türkistan politikasında köklü değişikliklere gitmiş, 2017 yılından itibaren milli, dini ve manevi değerlere topyekûn savaş açmıştır. Bu kapsamda Uluslararası İnsan Haklı örgütlerinin tespitlerine göre üç milyondan fazla insan hâlâ devam eden toplama kaplarına alınmış, bununda dışında çok sayıda aydın ve din adamı, çeşitli bahanelerle uzun süreli hapis cezalarına çarptırılmıştır. ÇKP halen devam etmekte olan Doğu Türkistan politikasıyla, bölgede milli ve dini değerler adına hiçbir iz bırakmamakta kararlı gibi gözükmektedir. Hatta durum böyle devam ederse yakın gelecekte oranın asıl sahiplerini bir hayli zorlaşacaktır.

¹Yücel, Muallâ Uydu, "Yakup Beg", TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 2013 yılında İstanbul'da basılan 43. cildinde, 277-278.

²Carullah, Musa, Ömer Bay'ga Mektup, haz. Albulbaki Hacım, Yusuf İğemberdi, Bulak dergisi, 2007, sayı: 3, s. 55, 100.

³Yurdaydın, İslam Tarihi Dersleri, 44-45.

⁴Abdurehim, Xinjang İslam Binakarlık Medeniyeti, 19 vd.

⁵"Hezreti Mollam Mazirini Nokta Dılıp Opal'da Elip Berilgan Tekşürüş Doklatı", 2.

⁶Muti, "Uygurların İslam'ı Kabul Ettikleri İlk Dönemlerdeki İslam Medreseleri", 306-308.

⁷Almas, 222, 224; Yâkupoğlu, 110.

⁸Eraslan, "Yusuf Hâs Hâcib", 438-439.

⁹Caferoğlu, "Kaşgarlı Mahmud ve Divanü Lügat-it Türk", 15-16.

¹⁰Eraslan, "Yusuf Hâs Hâcib", 438-439.

¹¹Almas, Uygurlar, 317-321.

¹²Gülensoy, "Atebetü'l-Hakayık", 4/50-51.

¹³Ahmet Yüknêkî, Atebetü'l-Hakayık, 2.

¹⁴Apaydın, "Mûsiki (Fıkıh)", 261.

¹⁵Şavdun, Mukam Hekkide Mulahize, 4.

¹⁶Möcizî, Tevârihi Musikiyyun, 1982.

¹⁷Muhammetemin, Uygur Halk Klasik Muzikisi On İki Mukam Hekkide, 13 vd.

¹⁸Möcizî, Tevârihi Musikiyyun, 26 vd.

¹⁹Çopur vd, Uygur Klasik Edebiyatı Tizisleri, 370-669.

²⁰Yerken Seidiye Hanlığının Kıskıçe Tarihi, 4-6, 15.

²¹Buğra, Şerki Türkistan Tarihi, 382-383.

²²Çopur vd, Uygur Klasik Edebiyatı Tizisleri, 735-1160.

²³Şerif Huştar, Şincang Yekinki Zaman Tarihidiki Meşhur Şehisler, I/151-154.

²⁴Şerif Huştar, Şincang Yekinki Zaman Tarihidiki Meşhur Şehisler, I/155 vd.

²⁵Seyit ve Rozi, Memeteli Efendi, s. 181-195.

²⁶Buğra'nın hayatı ile ilgili bilgiler TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 2016 yılında İstanbul'da basılan (gözden geçirilmiş 2. basım) EK-1. cildinde, 213-215 numaralı sayfalarda yer almıştır.

²⁷Şinjiang Üç Vilayet İnkılabı Tarihi, Milletler Neşriyatı, 2000, s. 36 vd.

²⁸Alihan Töre Sağunî, Türkistan Kaygusu, Almanyâ: 2007, s. 5 vd.

²⁹Şinjiangdiki Milli Bölğünçilikke Karşı Turuş Köreş Tarihi, Şinjiang Helk Neşriyatı: 1999, s. 40 vd.

Doğu Türkistan'da 1933'te Kurulan İslâm Cumhuriyeti Devleti'nin Millî Temelleri Üzerine

Alimcan BUĞDA

Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üni.,
İlahiyat Fak.

Özet

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarından itibaren Batı'da ortaya çıkan Rönesans ve yenilik hareketleri akabinde sanayileşme faaliyetleri, imparatorluk bünyesinde yavaş yavaş hissedilmeye başlamış, Batı taraftarı kimse-ler de gitgide çoğalmaya başlamış ve toplumda ciddi etki yaratmaya başla-mıştır. Buna karşılık İslâm dünyasında da birçok münevver aydın kimseler Batı'ya karşı direnme göstermiş ve ıslahat/yenilenme arayış içinde olmuş-lardır. Özellikle Türk dünyasında başlayan Cedidcilik/Yenileşme hareket-lerinin yansımaları İsmail Gaspıralı'nın büyük gayretleriyle önce Batı Tür-kistan'da Çarlık Rusya'sına, sonra Sovyetler Birliği'nin istila ve yayılmacı politikasına karşı direnmede önemli rol üstlenmiş, bunun etkisi Doğu Tür-kistan'a kadar uzamıştır. Neticede Doğu Türkistan Türklerinin Çin'e karşı istiklal mücadelesi meyvesini vermeye başlamış, 1933 senesinde Doğu Türkistan'da İslâmî ve millî temeller üzerine bir cumhuriyet kurulmuştur.

Giriş

İslâm dünyası 18. yüzyıla kadar kendine özgü bir farklılık içerisinde olsa da dinî, siyasî ve içtimaî sahada ve kültürel yapı itibariyle kaynaşma ve dayanışma içinde idiler ve bunu Osmanlı İmparatorluğu sağlıyordu. Batı, İslam dünyasına müdahale sürecinde -özellikle 20.yüzyılın başlarında- hemen hemen tüm İslam ülkelerini istila etmiş, Osmanlı devleti Balkan-lar'da kontrolünü kaybetmiş, Orta-Asya Türkistan Müslümanları ise sü-rekli Rus ve Çin yönetimin saldırılarına maruz kalmıştı. Keza, Orta Doğu Müslüman Ülkeleri de Batılıların işgaline maruz kalmıştı. Bunun netice-sinde Müslümanlar milli, siyasi, fikri ve kültürel yönden kendi içinde ay-rışmaya başlamış ve İslam dünyasında zihniyet farklılıklar meydana gel-miştir.

Bu olay Müslümanların zayıflamasına ve iç bölünmelere sebebiyet vermiştir. Bu gidişat Müslüman aydın kimseleri rahatsız etmiş, durumu düzeltmek ve Müslümanları açlık ve sefaletten kurtarmak için Müslümanlar arasında fikri ıslahat hareketleri ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk Islahat ya da reform hareketleri, İslam ülkelerinin merkezi konumundaki Osmanlı Devleti'nde, 1839, 1856 ve 1870 yıllarından itibaren siyasi, iktisadi, hukukî ve kültürel alanlarda ortaya çıkmaya başlamıştır. Tanzimat, Islahat Fermanı, Meşrutiyet hareketleri ve devamı... bunların birer örnekleridir.

Diğer taraftan Avrupa'nın siyasi ve kültürel baskılarının da etkisiyle ortaya çıkan modernist ve reformist hareketlere tepki olarak, Hicaz bölgesinde Abdülaziz b. Abdulvehhab'ın başlattığı "Vehhabilik" hareketi doğmuştur. Mısır'da ise Cemaleddin Afgânî, Muhammed Abduh ve Reşit Rıza gibi kişiler İslâm'da "reform/ Islahat" arayışlarını başlatmışlardır.

19. yüzyılın başından itibaren Rus kültürünün işgalinden kurtulmayı hedefleyen Müslümanlar, başta Tatarlar olmak üzere Rus işgali altındaki Müslüman Türkler, medrese eğitiminde reform/ ıslahat ve kültürel aydınlanma faaliyetlerine girişmişler, İsmail Gaspıralı'nın öncülüğünde, "Cedidcilik" hareketi başlatmışlardır.

İsmail Gaspıralı'nın 1884'den itibaren Kırım'da Tercüman Gazetesi ile ortaya koyduğu, "Dilde, fikirde ve işte birlik" sloganı çerçevesindeki Cedidcilik hareketi, zaman içinde milli diriliş hamlesine dönüşmüştür. Cedidciler, Rus ve Batı kültüründen etkilenmiş olmalarına rağmen, Türk ve İslam Kültürü konusunda son derece hassasiyet göstermiş, milliliğe önem vermiş ve ilk etapta Türk dünyasında birliği tesis etmeyi hedeflemişlerdir. Kazan ve Kırım'da başlatılan Cedidcilik hareketi, 19. Yüzyılın sonlarından itibaren Orta-Asya Türkistan Cumhuriyetleri ve Doğu Türkistan coğrafyasına da yayılmaya başlamıştır.

A. DOĞU TÜRKİSTAN'DAKİ CEDİDCİLİK HAREKETİ

"Cedidcilik" hareketi, Uygur Müslümanları arasından 19. yüzyılın sonlarına doğru ilk olarak Doğu Türkistan'ın Kaşgar ve Gulca şehirlerinde yayılmaya başlamıştır. Uygurlar arasında yayılan bu hareket, Kazan, Taşkent, Buhara, İstanbul, Kahire, Hindistan gibi yerlerde eğitim gören kişilerin, bu bölgelerde ortaya çıkan cedidcilik/ ıslahat hareketlerinden etkilenmeleriyle oluşmuştur. Ayrıca, ticaret ile uğraşan zengin tabakaların Rusların hâkimiyeti altındaki bölgelere, Türkiye ve Hindistan'a gidip gelmelerinin, keza hac farızasını eda etmek için seyahat edenlerin yeni fikir ve gelişmelerden haberdar olmalarının da etkisi büyüktür.

Doğu Türkistan'daki Cedidcilik hareketinin öncülüğünü Musa Bay ve oğulları yapmıştır. Doğu Türkistan'daki "Cedidcilik" hareketinin önderlerinden Abdulkadir Damolla, Sabit Damolla, Hacı Kutluk Şevkî ve Mehmet Ali Tevfik gibi aydınlar, yurt dışında eğitim görmüş aydın kimselerdir.

Abdulkadir Damolla; Buhara, Kazan, İstanbul, Kahire gibi ilim merkezlerinde iyi eğitim almış bi-

***Hilalin alt kısmında
"Doğu Türkistan
İstiklal Cemiyeti'nin
naşir-i efkârıdır. Şiarı:
Dinde, dilde, fikirde ve
işte birliktir" ibaresine
yer verilmiştir.***

risiydi. Cedidcilik hareketini ilk önce Kaşgar'da kendisinin eğitim aldığı ve hocalık yaptığı tarihi "Hanlık Medrese"de eğitim reformlarıyla başlatmıştır. Bu hareket kısa süre içinde diğer hocalar ve talebeler tarafından benimsenmiş, diğer bölgelerde "Yeni Mektep" adı altında yayılmaya başlamıştır.

Hacı Kutluk Şevkî; Kahire, İstanbul ve Buhara'da eğitim almıştır. Şevkî, Kaşgar'da dini ve kültürel alanda Algha/ İleri adında bir milli gazete neşretmeye başlamış, daha sonra bu gazete Şerkî Türkistan Hayatı, Erkin Türkistan ve Yeni Hayat adlarıyla 1938 senesine kadar yayınına devam etmiştir. Algha/ İleri gazetesinin künyesinde "Cedidcilik" hareketinin ilkesi olan **"dilde, işte ve fikirde birlik"** ifadesine yer verilmiştir. Bu gazetenin fikirleri zaman içinde siyasî bir harekete dönüşmüş ve 12 Kasım 1933 senesinde Kaşgar'da kurulan "Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti" devletinin temelini oluşturmuştur.

Mehmet Ali Tevfik; Kazan ve İstanbul'da eğitim almıştır. Cedidcilik hareketini daha çok eğitim sahasında yürütmüştür. Tevfik ilk Usul-i Cedid okulunu kendi memleketi Artuş ilinde açmış, kendi yetiştirdikleri gençlerden "İzci" adı altında bir grup oluşturmuştur. Kısa zaman içinde Doğu Türkistan'ın değişik bölgelerinde çok sayıda Usul-i Cedid okulları açıldı. Bu okullar, Çin Komünist Partisi'nin Doğu Türkistan'ı işgalinden sonra 1965 senesine kadar "Millî Akartış Uyuşması/ Millî Aydınlik Hareketi" adı altında Doğu Türkistan çapında eğitim ve kültür yönünden çok ciddi faaliyet göstermiştir.

Sabit Damolla; Kahire'de eğitim almış, Suudi Arabistan, İstanbul ve Hindistan'da bulunmuş büyük din adamı ve siyasetçidir. Doğu Türkistan'ın Çin işgalinden kurtulması için büyük mücadele vermiş, 12

Kasım 1933'de Kaşgar'da kurulan Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti devletinin ilk başbakanı olmuştur.

B. DOĞU TÜRKİSTAN'IN İŞGALİ

Doğu Türkistan tarihinde "Hocalar Devri" olarak bilinen ve iç karışmanın hüküm sürdüğü karanlık bir dönemde Mançu Çin, ilk defa Doğu Türkistan'ı 1757'de işgal etmiştir. Doğu Türkistan'ın işgali o kadar kolay olmuştur ki, birden Doğu Türkistan halkı kendilerini Çin işgali altında bulmuşlardır. Bu işgal dönemi 1863 yılı Doğu Türkistan'da Yakup Han tarafından bağımsız bir devlet kurulana kadar devam etmiştir. Doğu Türkistan halkı, 1863 yılında Yakup Beg Bedevlet önderliğinde Çin işgaline karşı direniş başlatmış, bu direniş başarıya ulaşmış ve Müstakil Doğu Türkistan Devletini (1864-1878) kurmuştur. Yakup Beg Bedevlet, Osmanlı'ya biat ederek müstakil Doğu Türkistan Devleti'nin Osmanlı Devleti'nin parçası olmasını kabul etmiş, devrin Osmanlı Sultanı Abdülaziz tarafından kendisine sancak gönderilmiş, askerî ve eğitim alanında yardımlar yapılmıştır. 1863-1877 yılları arasında Kaşgar'da Osmanlı bayrağı dalgalanmış ve Sultan Abdulaziz Han adına para bastırılmıştır. Müstakil Doğu Türkistan Devleti, Osmanlı, İngiltere ve Rusya tarafından resmen tanınmıştır. 1876 yılında, Mançur-Çin Devleti, casuslarıyla Doğu Türkistan'ın hâkimi Yakup Han Bedevlet'i zehirleyerek öldürdükten sonra Doğu Türkistan'ı işgal etmiştir. Büyük bir direnişle karşılaşan Çin-Mançu işgalci kuvvetleri 1878 yılında hukuken Osmanlı devletinin bir parçası konumunda olan ve 1864 yılında Yakup Bey Doğu Türkistan'da siyasi birliği sağlayarak 14 yıl süren bağımsız müstakil Doğu Türkistan Devleti'ni ortadan kaldırmıştır. 1884 tarihinde işgalci Çin-Mançu tarafından Doğu Türkistan'a (Çince) Xinjian-

g(Şinciang/新疆) "Yeniden İlhak Edilen Toprak" adı verilerek Ulu Türkistan'ın doğu bölgesini batı bölgesinden kopartılma süreci başlatılmıştır.

C. DOĞU TÜRKİSTAN İSTİKLÂL MÜCADELESİ

1911 senesinde Çin'de Mançu-Qing (Çin) hanedanlığına karşı ihtilal hareketleri baş göstermiş, bunu fırsat bilen Doğu Türkistan halkı 1911 senesinde Timur Halife önderliğinde Çin işgaline karşı istiklâl ayaklanması başlatmıştır. Maalesef bu ayaklanma başarıya ulaşamamıştır. Yine 1931 Şubat ayında Hoca Niyaz Hacı ve Salih Dorga liderliğinde ikinci defa milli bir ayaklanma başlamış, ayaklanma sonucunda Sabit Damolla önderliğinde 12 Kasım 1933'te Kaşgar'da "Şerkî Türkistan/Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti" kurulmuştur. Hoca Niyaz Hacı Cumhurbaşkanı, büyük bilgin Sabit Damolla Başbakan olmuştur.

Maalesef, Doğu ve Batı Türkistan halkının umudu olan ve o kadar zorluklar için kurulmuş bu genç cumhuriyet, Sovyetler Rusya'sının Batı Türkistan'a kötü örnek olacak korkusuyla fiili müdahalesi sonucu kısa süre sonra ortadan kaldırılmıştır.

Doğu Türkistan halkı istiklal mücadelesinden asla taviz vermedi ve 12 Kasım 1933 tarihinde bu cumhuriyeti tekrar ayağa kaldırdı ve bu defa Gulca şehrinde Doğu Türkistan Cumhuriyetini ilan etti. Bu cumhuriyet 1949 senesine kadar devam etmiştir.

İkinci Dünya Harbi'nde Sovyetler Rusya'sının Almanlara karşı galip gelmesi ve Çin'de milliyetçi Çinlilere karşı Çin Komünist Partisi'nin galip gelmesiyle, Stalin Doğu Türkistan'ı aynı ideolojiyi paylaştığı Çin Komünist Partisi'nin işgaline yardımcı olmuş; âdeta Komünist Çin'e hediye etmiştir. 1949 yılından beri Doğu Türkistan Komünist Çin

işgali altında bulunmaktadır.

D. DOĞU TÜRKİSTAN İSLÂM CUMHURİYETİ'NDE BASININ ROLÜ

1933 senesinde Kaşgar'da kurulan "Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti" devletinin fikir ve maksadını dile getiren "Doğu Türkistan Hayatı, Erkin Türkistan ve Yeni Hayat" ve "İstiklal Mecmuası" gibi yayınlarda «Cedidcilik» hareketinin tesirlerini görmektedir.

Doğu Türkistan Hayatı Gazetesi: Gazete idaresi: Kaşgar Maarif Nezaretî, neşriyat şubesi tarafından haftada bir defa neşredilen Dinî, millî, ilmî, edebî, ahlakî ve siyasî gazete olup, şiarı «**Dilde, işte, fikirde birlik**»tir.

"İstiklâl" Mecmuası:

* İstiklâl Mecmuası, İstiklal Cemiyeti'nin fikir ve görüşlerini halka beyan etmek maksadıyla çıkarılmış bir mecmuadır. Mecmua 1933 senesinde Kaşgar'da kurulan Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti'nin kurucu heyetleri tarafından tesis edilen İstiklâl Cemiyeti'nin neşir organıdır. Mecmuanın yazıları baştan sonuna kadar, eski Arapça Uygur yazısıyla yazılmıştır. Mecmua kapak ve arka kapak dâhil 75 sayfadan oluşmaktadır. Kapak kısmının tam ortasında renksiz hilal, ay ve beş yıldız, hilal içinde eski Arapça Uygur yazısıyla tehipli "İstiklâl" kelimesi yazılmıştır. Üst kısmında "Ramazan 1-2 sayı, her sayının fiyatı 1ser" ibaresi yazılmıştır. Hilalin sol tarafında "her iki haftada bir defa dağıtılan dini, millî, ilmi, siyasi, içtimai, iktisadi, edebi, ahlakî ve tenkidi mecmuadır" ibaresine yer verilmiştir. Hilalin alt kısmında "Doğu Türkistan İstiklal Cemiyeti'nin naşir-i efkârıdır. Şiarı: **Dinde, dilde, fikirde ve işte birliktir**" ibaresine yer verilmiştir. Bir altta ise, "tesis tarihi sene 1352 Ramazan. İdare yeri; istiklal Cemiyeti" ibaresine yer verilen bir altta ise, "Başmuharriri: Su-

fizade" yazısına yer verilmiştir.

İster Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti devletinin ana fikir ve temelini oluşturan "İstiklâl Cemiyeti Üyeleri"ne ister Türkistan İslâm Cumhuriyeti devletini kuran ve hükümte yer alan kadrolara bakalım, çoğu Türk dünyasının değişik bölgelerinden gelen Cedidcilik hareketinin öncüleri idi. Bunlardan bazıları:

(İstiklâl Cemiyeti Üyeleri) Muhammed Emin Sufizâde: Özbekistan.

Sabit Damolla: Doğu Türkistan.

Hacı Kutluk Şevkî: Doğu Türkistan.

Tuğrulbey Rahimî: Türkiye.

Mahmut Nedim Bey: Türkiye.

Abdurahman Lokman: Başkurdistan.

Oraz Beg: Kırgızistan.

Obulhasan Hacı: Doğu Türkistan.

E. ANAYASASINDAKİ MİLLÎLİK TEMASI

1933 İslâm Cumhuriyeti'ndeki Anayasa Maddelerinde "Millîlik" Vurgusu görülmektedir. Şöyle ki:

Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti Anayasasının giriş bölümünde; «Doğu Türkistan Cumhuriyeti-i İslâmiyesi zuhur edip, 57 seneden beri arzu ederek Allah'tan her zaman dilekte bulunduğumuz Dinî ve Millî İslâm Hâkimiyeti kurulmuştur.» şeklinde «millîlik» ifadesi dile getirilmiştir.

Yine Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti Anayasasının 2. maddesinde; «Doğu Türkistan Devleti, Cumhuriyet usulüyle kurulmuş olup, halkın refahı ve devletin asayiş içinde olması için halkı her türlü zahmet ve nizadan korumak, Milleti dinî, millî, medeni ve iktisadi işlerinin yoluna konulmasını temin etmek...» şeklindeki «millîlik» ifadesi dile getirilmiştir.

F. MARŞLAR, BAYRAK VE SLOGANLAR

Devletin kuruluş anında Doğu Türkistan bayrağını dalgalandırır-

ken söylenen slogan:

Bizim Bayrağımız Renginde Giyinmiştir Sema Hilât,

Bayrağımız Gök Bayrak, Ordumuz Altın Ordu,

Türkistan Türkün Yurdu, Türkün Olacak.

İstiklâl Mecmuasındaki "TÜRK-ÖĞLÜ BİZ" şiiri (Şairi, Mahmud Nedim):

"Türkoğlu biz ey arkadaş, birdir bizim yurdumuz,

Yürümektir, çalışmaktır, vatan için borcumuz,

Şan getirdi, şan aldı, işbu şanlı ordumuz,

Yastığımız taştan olsa, yorganımız yapraktan,

Vazgeçmeyiz bu ordudan, bu şanlı gök bayraktan,

Şan getirdi, şan aldı, işbu şanlı ordumuz,

Tekkemizdir mezar taşı, battaniye topraktan,

Yurdumuzu koruruz biz, vahşi yırtık tırnaktan,

Şan getirdi, şan aldı, işbu şanlı ordumuz."

SONUÇ

Kırımlı İsmail Gaspiralı'nın «dilde, fikirde, işte birlik» şiarı ile dile getirdiği «Cedidcilik» mefkûresinin hedefi, Türk dünyasında ortak yazı ve ortak dil kullanarak dil birliğini sağlamak, ortak fikir ve ortak düşence geliştirerek, güç birliği ve iş birliğiyle tüm Türkleri esaretten kurtarıp, Türk dünyasını bir çatı altında toplayarak cihanşümül millî bir hâkimiyeti tesis etmektir.

Bu hareket, Rus ve Çin işgali altındaki Müslüman milletlerin milli kimliklerini yeniden oluşturmalarına, toplumların aydınlanmasına ve birçok milletlerin işgalden kurtulup kendi milli devletlerini kurmalarına fikrî temel teşkil etmiştir.

Keza bu hareket, Doğu Türkistan halkının Çin esaretinden kurtulup 1933 Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti Devleti'nin kurulması için fikri altyapı hazırlamıştır.

Bir İstiklâl ve Hürriyet Aşığı: Osman Batur

*"Bugün silah veren yarın canını verir. Benim Çinlilere verecek silahım yok. İstiyorlarsa gelip kendileri alsın. Korkanlar silahlarını teslim edebilirler".**

Osman Batur

Mustafa ÖZEL

Prof. Dr., FSMVÜ İslami İlimler Fak.

Kahramanlar, milletlerin zor zamanlarında ortaya çıkarlar. Ülkenin işgali, topraklarının sömürülmesi, halkın soykırıma uğratılması, kültür, tarih, din ve kimliklerinin yok edilmesi bu zamanların bazılarıdır. İstiklâl ve hürriyet, Allah'ın insanlara verdiği, doğuştan gelen duygulardır. İnsan doğduğunda belli bir yaşa kadar büyüklerini vazgeçilmez görür, onlara son derece bağlıdır. Zamanla kendi kişiliğini bulduğunda, bu bağ yeni bir içerik ve boyut kazanır. Bağ yine sürer. Ancak bu, ölçülü, dengeli, makul bir seviyede devam eder. Bir insan topluluğu "millet", yaşadığı topraklar "vatan" niteliğini kazandığında burada iki şey olmazsa olmazdır: İstiklâl ve hürriyet. Bağımsızlığı ve özgürlüğü olmayanlar, millet olamazlar. Yaşadıkları topraklar da vatan olamaz.

Hatırladığım kadarıyla Doğu Türkistan ismiyle Kestanepazarı Derneği bünyesindeki İzmir İmam Hatip Lisesi yurdunda babaları, ataları oradan gelen arkadaşlar aracılığıyla tanıştım. Tipik bölge insanı görüntüsündeydiler. Arkadaşlarda ülkücülük vardı. Bende Doğu Türkistan'la özdeşleşen kişi, merhum İsa Yusuf Alptekin'dir (1901- 17 Aralık 1995). 1980'lerde okuduğumuz gazete ve dergilerde, sık sık karşımıza çıkardı İsa Yusuf Alptekin'in adı. Türkiye'de Doğu Türkistan demek, İsa Yusuf Alptekin demekti.

Bölgeden tanıdığım ikinci şahıs ise, Osman Batur'du (1899- 29 Nisan 1951). Osman Batur, Mısırlı yazar Necip Kiyani'nin Türkistan Geceleri isimli romanındaki kahramanlardan biriydi. Onun sadece bir roman kahramanı değil aynı zamanda gerçek bir kahraman olduğunu yıllar sonra öğrenecektim. Adı geçen romanın, Doğu Türkistan'ın ülkemizde tanınmasında ve bilinmesinde önemli bir yeri olduğunu düşünüyorum. Necat Çavuş tarafından tercüme edilen eser, 1982 yılında Bürde Yayınları arasından çıkmıştı. Daha sonra Petek, Özgün, Kardelen, Beka gibi yayınevlerinden yayınlanan roman, Türkiye'de bant tiyatrolarının çok yaygın olduğu 80'li, 90'lı yıllarda bant tiyatrosu olarak da çıktı. Senaryo ve yönetimi Ahmet Mercan'a ait olan çalışma, önce Giz Ajans'tan sonra da Nüans'tan dinleyiciye ulaştı (1991). Kaseti,

* Ömer Kul, Altay Kartalı Osman Batur Han, İstanbul 2019, syf. 40.

bugün Youtube üzerinden dinlemek mümkün.

Osman Batur ya da asıl adıyla Osman İslamoğlu, Altay'da doğan bir Kazak. İslam Bey ile Ayça Hanım'ın oğlu. Kendisini ve mücadelesini anlayabilmek için öncelikle yaşadığı bölgeye bakmak lazım. Coğrafya, dağlık ve çevresinde üç büyük ülke var: Çin, Rusya ve Moğolistan. İlk ikisi kültürel, ekonomik, tarihî ve askerî olarak çok güçlüler. Moğolistan, Ruslarla uzun yıllara varan tarihî, siyasî ve askerî ilişkilere sahip. Çin'e de karşı. Zorunlu olarak Rusya'nın, Sovyetlerin yanında yer alıyor. Dolayısıyla Doğu Türkistan'ın birçok açıdan hareket alanı sınırlı. Bir de topraklarının zenginliği var. Temel sorun da bu aslında. Komşuların bu topraklarda, bu toprakların altındakilerde ve üstündekilerde gözleri var. Geçmişte böyle olmuş, bugün böyle oluyor, yarın da böyle olacak. Komşularını düşmana dönüştüren bir zenginliğe sahip Doğu Türkistan. Cazibesi, etkileyiciliği çok fazla. İşte bu durum, Çin'in gözünü hep buraya dikmesine sebep olmuş. Ruslar da bu arzuyu taşımışlar. Ama onlar arzularını, Çin'e karşı Doğu Türkistanlıların yanında (!) olduklarını göstererek gerçekleştirmişler.

Osman Batur'un ve Doğu Türkistanlıların yaşadığı bölgeyi anlamak için, o dönemde cereyan eden siyasî gelişmelere de bakmak gerekmektedir. Çin'de Mançu hükümeti cumhuriyeti ilan etmiştir. Bu ilan,

ülkede siyasî karışıklıklara, iktidar kavgalarına yol açmıştır. Güneydeki hükümetle kuzeydeki komünist hükümet arasında çatışmalar meydana gelmiştir. 1931'de sahneye Mao Zedung (26 Aralık 1893-9 Eylül 1976) çıkmıştır. Bu çatışmalar, 1 Ekim 1949'a kadar sürmüştür.

Çin'de bunlar olurken Rusya'da çarlığa karşı Bolşevik 1917 Ekim İhtilâli gerçekleşmiştir. Tabii bunları okurken Birinci Dünya Savaşı'nı (28 Temmuz 1914-11 Kasım 1918) da unutmuyoruz. Osman Batur'un mücadelesinin zirve yaptığı yıllarda meydana gelen ve bütün dünyayı alt üst eden İkinci Dünya Savaşı'nı da (1 Eylül 1939-2 Eylül 1945) aklımızda tutuyoruz. Sözün özü, Osman Batur'un yaşadığı yıllar, dünyanın iki kez paylaşıldığı yıllardır.

Osman Batur'un tarih sahnesine çıkışı, 1940'ların başıdır. 12 Şubat 1940'da Sarıtoğay'da Akit Hacı'nın camisine yapılan saldırı ve baskın, büyük tepkiye sebebiyet vermişti. Bu tepki hareketinin başını, İris ve Esim Hanlar çekmekteydi. Çinli idarecilerin protestocuları tutuklamaya başlaması, olayları tırmandırılmış ve halkın hükümet askerlerine karşı çıkmasına sebep olmuştu. Ömer Kul'a göre, silahlı bir çatışmanın yaşandığı bu olay, 1940 yılında Altay bölgesinde Çinlilere karşı sıkılan ilk kurşun olma özelliğini taşımaktadır.¹ Aynı yıl içinde bölgenin çeşitli yerlerinde Çin askerleriyle çatışmalar yaşandı. Zaman zaman anlaşma

teşebbüsleri olmuşsa da Çinlilerin menfi tutumlarından, sözlerini yerine getirmemelerinden dolayı bunlar akim kalmıştır. Aralık ayında İris Han'ın vefatı ve ardından Esim Han'ın bir çatışmada şehîd düşmesi, Kazakların dağılmasına, başsız kalmalarına yol açmıştı. Osman Batur, her şeye rağmen mücadeleden vazgeçmemiştir. Burada 1941'den itibaren çocukları Şerdiman, Nimetullah ve Nabi, babaları Osman İslamoğlu'yla birlikte mücadele ettiklerine dikkat çekmek isterim. Doğu Türkistan'da gündemden düşmeyen konu, bölgedeki madenlerdir. Çinliler de Ruslar da her zaman madenleri elde etme arzularını gerçekleştirmenin yolunu aramışlardır. Bu hususta iş birliği yaptıkları, yardımlaştıkları bile olmuştur.

Çin'in bölge valisi Şın Şı-sey'in 5 Temmuz 1940'ta Altay'ın toprak zenginliklerini Ruslara vermesi, daha önce yapılan anlaşmayı yok sayması yeni bir isyanı tetiklemiştir. Bir sonraki yıl 10 Mayıs'ta Osman İslamoğlu'nun emriyle Altay'da görev yapan birçok Rus kurşuna dizilmiştir. 1942'ye sarkan isyan, Rus ve Çin askerleri tarafından bastırılmamıştır. İsyen ancak yoğun kar yağışı nedeniyle kışın durmuştur. Bahar gelip karlar eridiğinde Çinlilerin destek ve koruması altındaki Ruslar yeniden maden çıkarma teşebbüsünde bulunmuşlardır. Altaylılar madenlerini yabancılara çıkartmama, vermeme konusundaki tavizsiz tutumlarını sürdürdüler. Osman İslamoğlu, kendisine yapılan silah bırakma tekliflerini hiçbir zaman kabul etmedi. Yalnız kaldığı, kendisini güçsüz hissettiği zamanlarda dağlara çekildi, dağları kendine mesken tuttu. Çin valisinin, Urumçi hükümetinin baskılarına, yıldırmalarına aldırmadan istiklâl ve hürriyet yolundan hiç ayrılmadı. Onu zora sokan en önemli işlerinden biri, belki de ilki, bölgedeki bazı insanların Çinlilerle işbirliği içinde olmasıydı. Bu işbirlikçiler arasında

Kazaklar da, Uygurlar da vardı. Bu sebepten çok kontrollü hareket etmesi, çok tedbirli olması gerekiyordu. Çinlilerin her yerde kendisini aradığı 1942'nin bahar aylarında, o kadar tedbirliydi ki, kaldığı yeri iki yardımcısı Nurgocay ve Kapas Batur'dan başka bilen yoktu.

Onu dağlardan indirmenin yolu olarak ailesini tutuklamayı, hapse atmayı bulmuşlardı. Çinliler 1942 senesinde Osman İslamoğlu'nun ikinci hanımını, üç oğlu ve beş kızını tutuklayıp hapse attılar. Bu da yetmemiş, tek erkek kardeşi Delilhan'ı zalimce katletmişlerdir. Davasından ve mücadelesinden vazgeçmesi için gönderdikleri elçiler ve araçlar işe yaramayınca bu kez kızı Pansiya'yı babasını ikna etmek için dağa göndermişlerdir. Ancak Pansiya'nın bırakın babasını dönmesi için ikna etmesini o da babasının yanında mücadele etmeyi tercih etmiştir.

İşte onun bu kararlı tutumu ve mücadeleciliği kendisini, adım adım Altay'ın kahramanı haline getirmiştir. 1943, Osman İslamoğlu ve yayındakilerin Moğolistan ile anlaşma yaptığı yıldır. Bu anlaşma ile bir miktar silah temin etmişlerdir. Aynı yılda Sovyetlerin de onlara sıcak davrandığı görülmüştür. Hem Moğolların hem de Sovyetlerin Osman İslamoğlu'na gösterdikleri bu ilgi ve yakınlığın, kendi dış siyasetlerinin gereği olduğunda şüphe yoktur. Bu gelişmeler, kendisinin güçlenmesine mühim katkılar sağlamıştır. Bunları gören Urumçi hükümeti İslamoğlu ile anlaşma ve

uzlaşma yolları aramıştır. Ancak geçmişte yaşananlar, Kazak kahramana bunun bir taktik, bir oyala olabileceğini öğretmişti. Komşu iki ülkeyle bu ilişkiler sağlanırken içeride, Altay'da Osman İslamoğlu'nun nüfuzu ve gücü artıyordu. 22 Haziran 1943 tarihinde Hür Altay teşkilatı tarafından Bulgun'da yapılan törenle kendisine "Han"² unvanı verildi. O zamana kadar gösterdiği kahramanlıklardan dolayı aynı tarihte "Batur"³ ilan edildi. Bu tarihten sonra artık Osman İslamoğlu, Osman Batur olarak çağrılmıştır. Bu törene Sovyet ve Moğol temsilciler de katılmıştır. Bunu müteakiben Batur ilan edilen Osman, Temmuz 1943-Eylül 1945 yılları arasında Altay Geçici Halk Hükümeti'nin başkanlığını yaptı. İsimdeki "halk" kelimesi önemlidir. Çünkü Rusya'daki Bolşevik ihtilalinden sonra, Çin'deki komünistlerin adım adım iktidara yürüdükleri bir evrede, halk kelimesinin insanlar arasında zirve yaptığı bir dönemde bu kelimeyi kullanmamak, tarih dışına düşmek olurdu.

Osman İslamoğlu'nun "Han" ve "Batur" olması, onun millet nezdinde itibar ve gücünü de artırmıştı. Artık daha fazla insan çevresinde toplanıyordu. Bu da doğal olarak Çinlilerin kendisine karşı tutumlarını sertleştiriyordu. O günlerde Osman Batur Altay halkına hitaben bir mektup kaleme almıştır. Bu tarihî vesikayı dergimizin sayfaları arasında bulacaksınız. Mektubunun sonunda şöyle diyor halkına: "Samimi ve sadık olarak bana katılın. Hepimiz birlikte Çinlilere karşı çıkalım."

İçte gücünü artıran Osman Batur Sovyetler ve Moğollarla ilişkisini kuvvetlendirmeye çalıştı. Bu bağlamda 12 Haziran 1943 tarihinde Moğolistan'la yapılan görüşmeler sonucunda Sovyetlerin Doğu Türkistan'dan dışarıya mal çıkarmasına müsaade edildi. Karşılığında da kendisine silah verilecekti. Bunun resmi bir anlaşma olması, oldukça

önemlidir. Sonraki aylarda Osman Batur, vur-kaç taktiğiyle Çinlilere karşı silahlı mücadelesine devam etmiştir. 1943 yılının kasım ayında bir çatışma esnasında yaralanan Osman Batur, gazi oldu. Moğollarla iyileşen ilişkiler neticesinde 1944 yılın ocak ayında Moğolistan devlet başkanı Mareşal Horloogiyn Çoybalsan (8 Şubat 1895-26 Ocak 1952), Moskova'ya gitmiş, Stalin'le görüşmüş, onlar için silah yardımı talebinde bulunmuştur. Yardımın alınmasından sonra iki lider ilk kez bu yılın şubatında görüşmüşlerdir.

Altay'da bu gelişmeler olurken Doğu Türkistan'ın diğer bölgelerinden iyi haberler geliyordu. Ali Han Töre (21 Mart 1885-28 Şubat 1976), Gulca'da bir isyan başlatmış, bu isyan neticesinde Doğu Türkistan Cumhuriyeti kurulmuştu. Kendisi de devlet başkanı seçilmişti. Bu devleti ilk tanıyan, Osman Batur oldu. Kısa zaman sonra da Osman Batur, bu devletin Altay valiliğine atandı. Gelişmelerden oldukça rahatsız olan Çinli yöneticiler, Osman Batur'u durdurmak için ailesine bu kez daha sert ve acımasız bir harekette bulundular. 18 yaşındaki kızı Kabiya ile 14 yaşındaki oğlu Baydolla'yı anneleri Mamey'in gözleri önünde paramparça ettiler. 11 yaşındaki oğlu Kâriy ve 9 yaşındaki kızı Sapiyan'ı da yirmi küsur metre derinliğindeki bir kuyuya attılar. Bu acıyı kaldıramayan anne, intihara yeltendi. Bu, Osman Batur'un hayatı boyunca yaşadığı en büyük acıydı. Ama bu cinayet de onu durduramadı.

Gulca Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin kurulması, Osman Batur için büyük bir umut kaynağı olmuştu. Ancak bu umut kısa sürede söndü. Sebep, yeni cumhuriyetin Sovyetlerin etkisi altına girmiş olmasıydı. Doğu Türkistan tarihindeki önemli olaylardan biri, Çin yönetiminin 19 Mayıs 1947 tarihinde Mesut Sabri Baykozi'yi (1887-1952) Sincan eyalet hükümeti başkanlığına getirmesiydi. Başkan, İstanbul Dârlüfünûn

Tıp Fakültesi mezunuydu. Baykozi, kendi sekreterliğine İsa Yusuf Alptekin'i getirdi. Bu gelişmeler, Sovyetleri rahatsız etti, ilişkiler bozuldu. Baykozi, sonraki yılın haziran ayında Osman Batur'u Urumçi'ye davet etti. 10 Haziran'da Urumçi'ye gelen Osman Batur Han, büyük bir ilgi ve coşkuyla karşılandı. Urumçi hükümetiyle kurulan bu ilişkiler Golca'daki yönetimi rahatsız etti ve Osman Batur Han'ın hain ilan edilmesiyle sonuçlandı. Olaylar çok hızlı geliyor, buna bağlı olarak da taraflar yer değiştiriyordu. Doğu Türkistan'da bunlar olurken Çin'de komünistler iktidara yürüyordu. 1 Ekim 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti ilan edildi ve meclis Mao'yu devlet başkanı seçti.

Çin Kızıldorusu, 1949'un aralık ayında Doğu Türkistan'ı işgal etti. Yaşanan olaylar, Osman Batur'un, yanında kalan az sayıdaki adamıyla birlikte, 28 Ağustos 1950'de Makay'a çekilmesine yol açtı. Gittikçe kötüleşen şartlar, Doğu Türkistanlı liderleri yurt dışına göç etmeye zorlamıştı. Yapılan toplantıya Mehmet Emin Buğra, Canımhan Hacı, İsa Yusuf Alptekin, Osman Batur adına Nurgocay Batur ve Adil Bey katılmışlardı. Osman Batur, artık daha yalnızdır. Altay ve Kazaklar yorgun, Çin acımasız, Sovyet yönetimi kendi hesabının peşindedir. Burhan Şehidi, 26 Eylül 1949'da Doğu Türkistan'ı komünistlere teslim etmiştir. Buna karşılık Çin tarafından Sincan valisi olarak atanmıştır.

İstiklâl ve hürriyet peşinde olan Doğu Türkistanlılar için artık dağlardan başka sığınacak yer kalmamıştır. Osman Batur, komünist Çin'in işgaline direnmeye devam ediyordu. Yapılan silah bırakma tekliflerine olumsuz cevap veriyordu. İki seçenekleri vardı: "Ya silah bırakacaklar ya da savaşa devam edeceklerdi." İleri gelenlerle yapılan toplantıda direnişe ve savaşa devam kararı çıkmıştı.

Osman Batur başkomutan olarak seçilmişti. Yeni bir teşkilat ve yönetim oluşturulmuştu. Çinlilerle baş etmeye çalışan Batur Han'ın karşısına bir de Moğollar çıkmıştı. Çin bütün gücüyle dağlara yüklenmiş, Osman Batur'a aman vermiyordu. Komünistler dağ taş, dere tepe, her yerde yoğun bir hareket ve takip halindeydi. Osman Batur ve beraberindekiler, sık sık yer değiştirmek durumundaydı. Bir çatışmada oğlu Şerdiman yaralanmıştı. Çin, Osman Batur Han'ı yakalamak için 8. Kızılalay'ı görevlendirmişti. Alay, 10 Şubat 1951 günü Osman Batur üzerine harekete geçti. Elverişsiz ve kış şartlarında bulunan Osman Batur ve beraberindekiler, kendilerini savunmada başarısız kaldılar. Büyük bir ihtimalle de Osman Batur, 17 Şubat akşamında komünistlere esir düştü. 16 Mart 1951 tarihinde Urumçi'ye götürülen Osman Batur Han'a ağır işkenceler yapıldı. Kendisine vatan hainliğinden Amerikan ajanlığına kadar birçok suçlamada bulunuldu. Ancak hiçbir zaman eziklik göstermedi, vakarını bozmadı. Halkın kendisini aşağılaması için boynuna asılan suç listesiyle Urumçi sokaklarında dolaştırıldı. 29 Nisan 1951 Pazar günü kurşuna dizilerek şehid edildi.

Yazımızı, komünistlerin Osman Batur Han'ı esir kızların çalıştırıldığı bir tekstil atölyesine götördüklerinde, orada çalıştırılan kızı Azapay'a söylediği şu sözle bitirelim:

"Ben ölebilirim ama benim kavmim mutlaka yurdunu geri alır."⁴

İnşallah diyerek, başta Osman Batur Han olmak üzere Doğu Türkistan'ın bütün şehid ve gazilerine minnetle, saygıyla. Cümlesine rahmet niyaz ederim.

**Hilalin alt kısmında
"Doğu Türkistan
İstiklal Cemiyeti'nin
naşir-i efkârıdır. Şiari:
Dinde, dilde, fikirde ve
işte birliktir" ibaresine
yer verilmiştir.**

¹ Ömer Kul, Altay Kartalı Osman Batur Han, syf. 36.

² "Hakan", Türklerde hâkâna bağlı devlet başkanlarına veya müstakil beyliklerin başkanlarına verilen isimdir

³ "Batur", aslı Moğolca "bağatur" olup ve "bahadır, yiğit, kahraman" anlamına gelmektedir.

⁴ Ömer Kul, Altay Kartalı Osman Batur Han, syf. 173.

Doğu Türkistan'ın Kalbi: Kâşgar

Sinan ÖZYURT

Günümüzde Orta Asya diye adlandırılan bölgenin tarihi ismi Türkistan'dır. Bu coğrafyanın doğusunda Uygur Türklerinin yaşadığı topraklar da Doğu Türkistan olarak anılır. İşgalci Çin yönetiminin Şincan Uygur Özerk bölgesi olarak adlandırdığı bu coğrafya için tarih boyunca Kaşgar, Doğu Türkistan, Batı ülkesi ve Çin Türkistan'ı veya Türkistan-ı Çin gibi adlar kullanılmıştır. Bütün Doğu Türkistan'ı ifade etmek için kullanılmış olsa da aslında bu ülkenin batı sınırında yer alan tarihi, medeniyet merkezi hüviyeti taşıyan önemli bir şehirdir.

Kâşgar şehri çeşitli dönemlerde ve farklı dillerde değişik isimlerle anılmıştır. Kâşgar, X. yüzyıldan önce ve XII. yüzyıllarda Türkçede Ordu-kent olarak anılmıştır. Kâşgarlı Mahmut da Kaşgar'ı Ordu-kent olarak ifade etmiştir. Ordu-kent sözcüğü; hakanın oturduğu şehir yani başkent anlamına gelmektedir. Kâşgar ismi Farsça Kaşı (çini) ve Ger (yapılan veya yapıcı) kelimelerinden oluşur. Bu iki kelimenin birleşmesinden oluşan Kaşı-ger, çinili şehir veya nakışlı şehir manasına gelir. Kelimenin, vurgusuz olan orta hece ünlüsünün düşmesi ile Kâşgar şeklini aldığı ifade edilmektedir.

Tarım havzasının en önemli şehri olan Kaşgar, Tarım ırmağının kollarından Kaşgar suyu kıyısında kurulmuştur. Şehrin tarihi milattan önce 200'lü yıllara, Han hânedanına kadar götürülebilir. O tarihten Tang hânedanına kadar (618-907) Çin kaynaklarında Şule adıyla zikredilen Kâşgar, Çinlilerin oturduğu Hançeng (Şule) ve Müslümanların oturduğu Huiçeng (Şufu) denilen iki semtten meydana geliyordu.

Kuteybe b. Müslim 715'te Fergana bölgesine kadar ilerlemiş ve Kâşgar'ı 629'dan beri ellerinde tutan Çinlilerden almıştır. Daha önce buranın sahibi olan Karluklar, 750'de şehri tekrar ele geçirirler ve bölge yeniden Türk idaresi altına girer. Ardından şehre Uygurlar hâkim olur. Kâşgar'da hüküm süren ilk Müslüman Türk hükümdarı Karahanlılar'dan Abdülkerim Satuk Buğra Han'dır (ö. 344/955). XI. yüzyılın başında Karahanlı İlig Han Nasr'ın kardeşi Togan Han Kâşgar'a hâkim olur. 1014'te burada basılan bir sikke de ise Abbâsî Halifesi Kadir-Bilâh ile Karahanlı Hükümdarı Yûsuf Kadir Han'ın adları bulunmaktadır. Kâşgar, Karahanlılar zamanında hem siyasî hem kültürel bakımdan Tarım havzasının en önemli şehridir. Yûsuf Has Hâcib ünlü eseri Kutadgu Bilig'i burada yazar. Bölgenin ilmî zihniyetini gösteren ve Türk dili, edebiyatı ve düşüncesinin gelişme devrine işaret eden Divan-ü Lûgat-it-Türk'ün müellifi Mahmud da Kâşgarlıdır. XI. yüzyılda Ebü'l-Fütûh Abdülgafûr b. Hüseyin el-Almaî bir Kâşgar tarihi yazmış, Cemâl-i Karşî de VIII. (XIV.) yüzyılın başında Mülhâkâtü's-Şurâh adlı eserini Kâş-

gar'da kaleme almıştır.

Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah, Semerkant ve Özkent'i ele geçirdiğinde Kâşgar hanı huzuruna gelip bağlılığını bildirerek onun adına hutbe okutup para bastırdı. Bu durum Sencer zamanında da sürdü. Karahıtaylar, 1128'deki ilk saldırılarında Kâşgar'ı alamadılarsa da iki yıl sonra Balasagun ve Hoten ile birlikte burayı da işgal ettiler. Bunun üzerine duran kervan ticareti, Karahıtaylar ile Hârizmşahlar arasında sağlanan anlaşmadan sonra tekrar başladı. Sa'dî-yi Şîrâzî 1209'da bir kervanla Kâşgar'a geldi. Nayman Prensi Güçlûg (Küçlûk) Han'ın bölgedeki Karahıtay hâkimiyetine son vermesinin ardından Müslümanlar şiddetli bir baskı ve zulme uğradı. İbadetleri engellendi. Cengiz Han'ın Cebe Noyan kumandasında gönderdiği kuvvetlerin şehri ele geçirmesiyle (1218) birlikte Müslümanların ibadetlerini yapmalarına izin verildi. Bu nedenle Kâşgar Müslümanları Moğolların gelişini Allah'ın bir lütfu olarak kabul ederler. Cengiz Han, Moğol töresince ülkesini oğulları arasında bölünce Kâşgar şehri oğlu Çağatay Han'ın hakimiyetinde kaldı (1227). Daha sonra bölgenin idare-

Kâşgar şehri çeşitli dönemlerde ve farklı dillerde değişik isimlerle anılmıştır. Kâşgar, X. yüzyıldan önce ve XII. yüzyıllarda Türkçede Ordu-kent olarak anılmıştır. Kâşgarlı Mahmut da Kaşgar'ı Ordu-kent olarak ifade etmiştir.

**Büyük Selçuklu
Sultanı Melikşah,
Semerkant ve
Özkent'i ele
geçirdiğinde Kâşgar
hanı huzuruna gelip
bağlılığını bildirerek
onun adına hutbe
okutup para bastırdı.
Bu durum Sencer
zamanında da sürdü.**

si Buhara Emîri Mahmud Yalvaç ve onun ardından oğlu Mesud Yalvaç'a bırakıldı. Kâşgar'daki Mesûdiye Medresesi onun tarafından kurulmuştur.

XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kâşgar ve çevresine Moğol asıllı Duğlatlar hâkim oldular. 1399'da Timur torunu Mirza'yı İskender'i bölgeye gönderdi. Bu seferle Yarkent, Aksu ve Kâşgar'ı ele geçirdi. Hoten, Endican ve Kâşgar'ı Şâhruh'un oğlu İbrâhim Sultan'a veren Timur, Ankara Savaşı'ndan sonra Anadolu'dan bölgeye getirdiği 30.000 çadır Kara Tatar'ın bir kısmını Kâşgar'a yerleştirdi. 1416'da Timur'un torunu Uluğ Bey, Ömer Şeyh'in oğlu Emîrek Ahmed'in idaresindeki Kâşgar'a da hâkim oldu. Aynı yıl Duğlatlar, Tarım havzasından tamamen uzaklaştırıldıysa da sonraları geri döndüler ve Kâşgar'ı tekrar ele geçirerek 1499 veya 1514 yılına kadar yönettiler. 1606'da Çağatay hânedanına mensup Emîr İsmâil, Kâşgar'da hâkimiyet kurdu. Onun zamanında halk üzerinde büyük nüfuzu bulunan Âfâk Hoca, Kalmuklar'ın da desteğiyle 1678'de

şehrin emiri oldu. Onunla birlikte başlayan Hocalar dönemi XIX. yüzyıla kadar sürdü.

Bölge, 1759'dan itibaren Çin tasallutuyla karşılaşmaya başladı. Tarım havzasının tamamını işgal eden Çin, merkezi Yarkent olan mahallî bir yönetim kurdu. Fakat XIX. yüzyıldan itibaren idarî bozukluk, sömürü, savaşlar ve isyanların merkezî yönetimi zayıflatması sebebiyle Müslümanlar sık sık ayaklandılar. 1759'da sürgüne gönderilen Hocalar ile dinî ve siyasî liderler Çin yönetimine karşı direnişte önemli roller üstlendiler. Ayaklanmalar, Orta Asya'da bir İslâm devleti kurmak isteyen Yâkub Han'la zirveye ulaştı. Yâkub Han 1870'te Hindistan'daki İngiliz idaresiyle anlaştı. Onların ülkenin tabii zenginliklerinin kendileri tarafından işletilmesi şartını kabul ederek bir Kâşgar devleti kurulması ve bu devletin Osmanlılara tâbi olması konusunda İngilizlerle anlaştı. Aynı yıl İstanbul'a gelen Kâşgar elçisi büyük bir ilgiyle karşılandı ve Yâkub Han'a birinci rütbeden nişân-ı Osmânî ile kılıç ve alem gönderildi. 1872'den itibaren

Yâkub Han'ın hâkim olduğu Kâşgar'da ve diğer bölgelerde hutbeler Osmanlı padişahı Sultan Abdülaziz adına okundu. 1875'ten itibaren de Kâşgar emirliğinin babadan oğula geçmesi kabul edildi. Yâkub Han'a Sultan Abdülaziz tarafından "Emirü'l-müminin" ünvanı verilerek yeni devlet resmen tanınmış oldu. Fakat bu gelişmeler, 1877'de Yâkub Han'ın ölümü üzerine Çinlilerin Kâşgar'ı yeniden işgal etmesiyle yarım kaldı. 1884'te Çin yönetimi bölgede Doğu Türkistan (Sincan) vilâyetini kurdu; ancak vilâyet üzerindeki kontrolü tam değildi. 1930'da Sovyetler Birliği bölgeyi himayesi altına aldığını açıkladı. Fakat Doğu Türkistan Müslümanlarının isyanları devam etti.

1933'te Uygurlar, Kâşgar'da Şarkî Türkistan İslam Cumhuriyeti'ni ilan ettiler. Ancak Urumçi merkezli Sincan eyalet yönetimi Ruslarla iş birliği yaparak 1934 yılında bu devleti yıktı. 1944 yılında başka bir isyan girişimi oldu ve Ali Han Töre'nin cumhurbaşkanı olduğu Kâşgar merkezli Şarkî Türkistan Cumhuriyeti kuruldu. Bu devlet, Doğu Türkistan topraklarının ancak üçte birinde hakimiyet kurabildi ve bu devletin de ömrü kısa sürdü. 1949'da Çin iç savaşını kazanan Mao liderliğindeki Çin Komünist Partisi, Çin Halk Cumhuriyeti'ni kurarak Doğu Türkistan topraklarını ilhak etti. Bu tarihten itibaren Tarım havzası önemli bir siyasî, ekonomik ve sosyal değişim yaşadı. 1955'te Doğu Türkistan, bağımsızlık isteyen Uygurları yatıştırmak amacıyla Sincan Uygur Özerk Bölgesi adı altında yeniden organize edildi. İdarî olarak Kâşgar bir il merkezi ve on bir ilçeden oluşan bir vilâyete dönüştü.

Kâşgar, İlk Çağ'dan beri Tarım havzasının ekonomik merkezi konumundadır. Eski dönemlerde el

sanatlarında, özellikle kilim, tekstil ve seramik alanlarında ün salmıştır. 1950'lerden bu yana pamuk endüstrisi başta olmak üzere kurulan çeşitli modern endüstriler şehrin ekonomik önemini artırmıştır. Diğer taraftan iki ipek yolunun bulunduğu yerdeki konumu ve Çin'le Orta Asya arasındaki transit taşımacılıktaki rolü, eski çağlardan beri Kâşgar'ı bir ticaret merkezi olarak da önemli hâle getirmiştir. 1949 ile 1980'li yıllar arasında 30.000'den 160.000'e yükselen ve çoğunluğu Uygurlardan oluşan şehrin nüfusu 1991'de 330.397, 2003'te 351.874 olarak kayıtlara geçmiştir. İslâm hâkim dindir; fakat 1960'lardaki Çin'in kültür devriminden sonra gerçekleştirilen kültürel soykırımdan ancak 100 cami ve mescid kurtulabilmiştir. Bunlar arasında, Çin'in en büyük camisi olan ve özellikle şehre İslâmî bir hava veren İydgâh Meydanı'ndaki XVII. yüzyılda inşa edilmiş İydgâh Camii yanında Âfâk Hoca Camii ve Türbesi, Döng Mescid ile Kâşgarlı Mahmud ve Yûsuf Has Hâcib'in türbeleri gibi mimari yapılar bulunur.

Günümüzde bütün Doğu Türkistan gibi Kâşgar da dünyada benzeri görülmemiş bir zulüm ve baskı döneminden geçmektedir. Milyonlarca insanın eğitim adı altında asimilasyon kamplarında toplandığı, sağlıklı haberleşmenin dahi sağlanamadığı sahipsiz, mazlum bir coğrafyanın yetim bir şehri olarak Kâşgar, kardeşlerinin elini uzatmasını beklemektedir. Bize düşen de gönül coğrafyamızın bu nadide çiçeğine sahip çıkmak, en azından dualarımızda yer açmaktır.

Bölge, 1759'dan itibaren Çin tasallutuyla karşılaşmaya başladı. Tarım havzasının tamamını işgal eden Çin, merkezi Yarkent olan mahallî bir yönetim kurdu. Fakat XIX. yüzyıldan itibaren idarî bozukluk, sömürü, savaşlar ve isyanların merkezî yönetimi zayıflatması sebebiyle Müslümanlar sık sık ayaklandılar.

Doğu Türkistan'da Çin Devleti Tarafından Yürütülen Soykırım

Abdullah OĞUZ

Doğu Türkistan Vakfı Genel Sekreteri

Çinliler, 2016 yılından beri Doğu Türkistan'da açık bir soykırım uygulamaktadır. Önce Doğu Türkistan'ı izole ederek başlayan bu soykırım, kitlesel gözetimler, toplama kampları, yargısız infaz, işkence ve diğer insanlık dışı uygulamalar, etnik ve kültürel asimilasyon, gözetim ve izleme, ailelerin ayrılması, çocuk kampları, zorlayıcı dil değişikliği, dini kısıtlamalar, zorla çalıştırma, doğum kontrol gibi yöntemlerle bugüne kadar devam etmektedir.

Günümüzde konunun en çok merak edilen yönlerinden bir ise Çinlilerin bu uygulamalarının arkasında yatan motivasyondur. Konuyu anlamak için Çin zihniyetinin varlık algısını ve devlet felsefesini bilmek gerekir. Çin devleti için kullanılan kelime olan Zhongguo/中国 ismi bugünkü Çinlilerin millet olarak kendilerini nispet ettikleri Han Hanedanlığı (M.Ö. 206) döneminden beri kullanılmaktadır. Diğer bir deyişle Çinliler, yaklaşık 2.000 yıldan daha uzun bir süredir devletlerini bu isim ile anmaktadırlar. Çin'de hâkim zihniyetin anlaşılması adına önemli birer anahtar olarak karşımıza çıkan bu tabir bizi Çin devlet geleneği ve inancına götürmektedir ki, bu "Merkezi Devlet" tabiri ile; dünyanın hatta kâinatın merkezinde yer alan, göklerden (cennetten) alınan yetki ile gökyüzünün altındaki her şeyi yöneten devlet demektir.

Bu "Merkezi Devlet" içinde şekillenen Çin medeniyeti ise diğer medeniyetler içinde en üstün medeniyet manasında olmayıp, Çin medeniyetinin kendine özgü eşsiz olduğu, bu medeniyetin kapsamı dışında bulunan bütün insanlığın medeniyetsiz, dahası barbarlar olduğu fikrinin ifadesidir. Diğer halklara Çin kültürünü idrak ettikleri ve Çin'e itaat ettikleri sürece iyi davranılır.

Çin devletinin kurucusu kabul edilen Qing Xi Huang (M.Ö. 259-210) ise tarihin gördüğü en acımasız imparatorların başında gelir. «Asla merhamet etmemek» O'nun yönetim tarzıydı. Qing'in güvensiz, acımasız paranoyak ruh hali, her daim Çin yönetimin temel yapısı olmuştur. Özellikle mevcut rejim onun metotlarını ve acımasızlığını esas almıştır. Çin Komünist Partisi Genel Sekreteri ve devlet başkanı Xi Jinping tarafından 2014 yılında Doğu Türkistan'daki bir konuşmasında kullanılan "Asla merhamet etmeyin", sözü bu zihniyetin takipçisi olduğunun işaretidir.

Doğu Türkistan'da uygulanan soykırımın arkasında yatan temel motivasyon kendinden başkasını insan olarak görmeyen ve hiçbir canlıya merhameti olmayan bu zihniyettir. Doğal kaynaklar, ekonomi ve Doğu Türkistan'ın stratejik konumu gibi diğer bütün faktörler ikincildir. Çinliler Doğu Türkistan'da ilk defa soykırım uygulamıyor. Ellerine geçen her fırsatta, Doğu Türkistan'ı Çinileştirmek için soykırım da dahil olmak üzere her yolu denemişlerdir.

Çin devlet mekanizması aynı zamanda çok pragmatiktir. Yani içinde bulunduğu konjonktüre göre hareket eder. Mao'nun ölümünden sonra çöken ekonomiyi kurtarmak için Deng Xiao Ping tarafından 1978 yılında Çin'e Özgü Sosyalizm (ideolojisi komünist, ekonomisi kapitalist, ruhu faşist bir yönetim)'e geçilmiştir. Burada batıdan sermaye ve bilgi birikiminin gelişini sağlamak için "Gücünü sakla, zamanını bekle (Hide your strength, bide your time)" şeklinde özetlenen bir siyaset izlenmiştir. Xi Jinping'in 2012 yılında iktidara gelmesi ile artık kendilerine engel olacak ekonomik, siyasi veya askeri bir güç kalmadığını düşünen Çin, bu politikadan vazgeçmiş. 2013 yılında açıklanan Kuşak Yol projesi gibi emperyal adımlar atmaya başlamıştır. 2016 yılında ise uzun zamandır Doğu Türkistan'da uyguladığı asimilasyon politikalarını hızlandırarak, soykırıma başlamıştır.

Soykırım Süreci ve Uygulamaları

Xi Jinping'in iktidarı ile 2012 yılında planlamasına başladığını değerlendirdiğimiz soykırımın ilk adımı olarak 29 Ağustos 2016 tarihinde Doğu Türkistan'daki en üst düzey makam olan Çin Komünist Partisi'nin genel sekreterliğine Chen Quanguo atandı. Tibet'te uyguladığı sert politikalarla tanınan ve aynı zamanda Xi Jinping'e yakınlığı ile bilinen Chen, göreve gelişinden bir gün sonra düzenlenen bir toplantı ile bugün yaşanan soykırımı fiilen başlatmış oldu. İlk olarak Doğu Türkistan dünyadan

izole edilerek bir açık hava hapishanesine dönüştürüldü. Yurt dışında bulunan Doğu Türkistanlıların akrabaları ile iletişimi kesildi. Doğu Türkistan'dan çıkış neredeyse sıfırlandı. Bunun akabinde 2017 yılı itibarıyla aynı Nazi Almanya'sı ve Stalin Rusya'sında olduğu gibi kitlesel tutuklamalar başladı.

Toplama Kampları

İlk olarak Mao döneminde ortaya çıkan ve "Emek ile Dönüşüm Merkezleri" gibi süslü isimleri olan Toplama Kampları sayıları azalmasına rağmen hiçbir zaman ortadan kalmamıştır. 2017 yılında başlayan kitlesel tutuklamalar sonrasında sayıları ve kapasiteleri arttırılan Toplama Kampları, tarihteki benzerleri gibi temelde bir toplumu yok etmek veya onu dönüştürmek için kullanılan kitlesel tutuklama merkezleridir. Buraya alınan milyonlarca Doğu Türkistanlı işkence, istismar zorla çalıştırma ve endoktrinasyona maruz kalmaktadır.

Uydu görüntüleri ve şahitlerin tanıklıkları bu türden tesislerin kapasitesinin milyonlarla ifade edilebileceğini göstermektedir. Bu toplama kamplarının ana hedefi, Müslüman Türk olan Uygurlardır. Kazaklar, Kırgızlar da dahil olmak üzere diğer azınlık grupları da bu kamplarda gözaltına alınmıştır. Bu kişiler dini inançları, kültürel uygulamaları ve algılanan siyasi muhalefetleri nedeniyle hedef alınmaktadır.

Gözaltına alınanlar genellikle bu kamplarda herhangi bir hukuki süreç olmaksızın tutulmaktadır. Birçoğu resmi olarak herhangi bir suçla itham edilmeden ya da yasal temsile erişim hakkı verilmeden keyfi olarak alıkonulmaktadır. Raporlar, kişilerin bu kamplara dini materyal bulundurmak veya yurt dışındaki kişilerle irtibat halinde olmak gibi muğlak ve geniş kriterlere dayanılarak gönderilebildiğini göstermektedir.

Bu kamplardaki yaşam koşullarının son derece ağırdır. Tutuklular aşırı kalabalık ve sağlıksız koşullar-

Dini inançları ifade etmek, Çin hükümeti tarafından potansiyel bir aşırılık işareti olarak kabul edilmektedir. Devlet kontrolündeki mekânlar dışında dini faaliyetlerde bulunan Uygurlar genellikle "aşırı dinci" olarak etiketlenmekte ve keyfi gözaltı, hapis veya zorla yeniden eğitime tabi tutulmaktadır.

da, yetersiz gıdaya, fiziksel tacize ve psikolojik işkenceye maruz bırakılmaktadır. Bu tesislerde işkence, dayak ve ölüm vakalarının yaşandığına dair buradan kurtulanların ve eski çalışanların şahitlikleri bulunmaktadır.

Tutuklular yoğun bir siyasi endoktrinasyona tabi tutulmakta ve sözde “yeniden eğitim” programlarından geçmeye zorlanmaktadır. Dini inançlarından vazgeçmeye, Çin Komünist Partisi'ne bağlılık yemini etmeye ve her türlü etnik veya kültürel kimlik duygusundan vazgeçmeye zorlanmakta, Çin hükümetini öven propaganda materyallerini ezberlemeye ve okumaya zorlanmaktadır. Tutuklular gözaltında tutuldukları süre boyunca zorla çalıştırılmakta, bu zorla çalıştırılarak üretilen ürünler küresel pazarlara ihraç edilmektedir. Toplama kampları ailelerin ayrılmasına da neden olmuştur. Birçok ebeveyn, devlet tarafından işletilen yetimhanelere veya yatılı okullara yerleştirilen çocuklarından zorla ayrılmıştır.

Çin hükümeti başlangıçta bu toplama kamplarının varlığını reddetmiş ancak daha sonra bunlardan “mesleki eğitim merkezleri” olarak bahsetmiştir. Bu toplama kamplarının varlığı insan hakları örgütleri, araştırmacılar ve gazeteciler tarafından belgelenmiştir. İddialar uluslararası alanda kaygı ve kınamalara yol açmış, pek çok ülke ve uluslararası kuruluş Doğu Türkistan'daki insan hakları ihlallerinden sorumlu olanların hesap vermesi için bağımsız soruşturmalar ve önlemler alınması çağrısında bulunmuştur.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserinin Ofisi (İHYKO) tarafından Doğu Türkistan'da yaşananlara ilişkin hazırlanan raporda konu hakkında şöyle denmektedir:

“Uygurlar ve diğer Müslüman topluluklar, Çin Devleti tarafından MEÖM adı verilen tesislerde ve diğer gözaltı tesislerinde, geniş çaplı ve keyfi olarak özgürlüklerinden

mahrum bırakılmıştır. Zorla tıbbi tedavi ve olumsuz gözaltı koşulları da dahil olmak üzere işkence veya kötü muamele iddiaları ile cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddete ilişkin bireysel vaka iddiaları inanç dırıcıdır. Uluslararası normları ve standartları ihlal eden insan hakları ve temel özgürlükler üzerinde geniş kapsamlı, keyfi ve ayrımcı kısıtlamalar vardır. Dini kimlik, ifade, mahremiyet ve hareket üzerinde aşırı kısıtlamalar vardır. Yüksek düzeyde güvenlik altına alınmış ve ayrımcı doğası, bu tür ihlallerin geniş çapta gerçekleşmesi için uygun bir zemin sağlamaktadır... Uygurların ve diğer Müslüman grupların, keyfi ve ayrımcı bir şekilde gözaltına alınmaları, özellikle insanlığa karşı işlenen suçlar olmak üzere uluslararası suç teşkil edebilir.”

Ayrıca bu kamplarla ilgili sızdırılan Çin resmî belgeleri tanıkların ve uluslararası kuruluşların raporlarını teyit etmektedir. Örneğin Doğu Türkistan'ın Kaşgar İli Köhne şehir İlçesi Emniyet Müdürlüğü'ne ait resmî belgelerde kamplarının ayrıntılı güvenlik talimatları, askeri saldırı silahları taşıyan özel polis birimlerini tanımlayan belgeler, Gardiyanların tutukluları kelepçelediğini gösteren görüntüler ve gözaltına alınan Uygurların binlerce görüntüsü bulunuyor. Ayrıca bu belgeler mezkur ilçede 2017 ve 2018 yıllarında Uygur yetişkinlerin yüzde on ikisinden fazlasının gözaltına alındığını, yetkililerin etnik gruplardan kişilere tehlikeli suçlular gibi davrandığını, kaçışları durdurma ve kampları korumak için hemen ateş açmaya yönelik çışkulu istekliliğini gösteriyor.

İslamofobi ve Dini Baskı

Çin hükümeti Doğu Türkistan'da İslami uygulamalar üzerinde sistematik bir baskı uygulamaktadır. Çok sayıda cami “tadilat” veya “güvenlik denetimleri” adı altında zorla kapatılmış veya yıkılmıştır. Çin hükümeti, Doğu Türkistan'da kapsamlı bir gözetim ve izleme sistemi uygula-

maktadır. Camiler ve dini toplantılar, ibadet yerlerinin hem içine hem de dışına yerleştirilen güvenlik kameraları ile sürekli gözetim altındadır. Devlet onaylı dini uygulamalardan herhangi bir sapma algılanması gözaltı veya cezalandırma ile sonuçlanmaktadır. Müslümanlar içki içmeye ve domuz eti yemeye mecbur bırakılmaktadır.

Dini inançları ifade etmek, Çin hükümeti tarafından potansiyel bir aşırılık işareti olarak kabul edilmektedir. Devlet kontrolündeki mekânlar dışında dini faaliyetlerde bulunan Uygurlar genellikle “aşırı dinci” olarak etiketlenmekte ve keyfi gözaltı, hapis veya zorla yeniden eğitime tabi tutulmaktadır. Gözaltı merkezlerinde veya Toplama Kamplarında tutulan Uygur Müslümanları İslami inançlarından vazgeçmeleri için baskıya maruz kalmaktadır. Dini inançlarını reddederken Komünist Parti ideolojilerini aşlamayı amaçlayan “vatansever eğitim” programlarına katılmaya zorlanmaktadır.

Çin hükümeti, İslam da dahil olmak üzere bütün dinleri “Çinileştirmek” için bir kampanya başlatmıştır. Bu kampanya, dini uygulamaların Çin Komünist Partisi politikaları ve ideolojileriyle uyumlu hale getirilmesini içeriyor. Sonuç olarak, Uygurların dini uygulamaları devlet tarafından yeniden şekillendirilmekte ve kontrol edilmekte, dini özgürlükleri yok edilmektedir.

Etnik Baskı ve Kültürel Asimilasyon

Çin hükümeti Uygur kültürüne katı kısıtlamalar getirmiştir. Çin gelenekleri zorla uygulanmakta, kıyafet, müzik ve milli törenler de dahil olmak üzere Uygur gelenekleri engellenmekte veya yasaklanmaktadır. Kültürel kimliğin temel bir unsuru olan ana dilleri yerine Mandarin Çincesinin kullanımı dayatılmaktadır. Bir Türk dili olan Uygurca, eğitimde, medyada ve resmî belgelerde Mandarin lehine sistematik olarak marjinalleştirilmektedir.

Han Çinlilerinin (Çin'in etnik çoğunluğu) hükümet destekli büyük ölçekli göç ettirilmesi etnik ve kültürel asimilasyonun en önemli ayaklarından biridir. Bu yeniden yerleşim politikası, Han Çinli nüfusun Uygurların çoğunlukta olduğu bölgelere akın etmesine neden olarak demografik değişikliklere ve Uygur kültürel etkisinin azalmasına yol açmıştır. Aynı zamanda gerilimleri körüklemiş ve Uygur toplumu arasında marjinalleşme duygusunu artırmıştır.

Uygur çocuklar ailelerinden zorla alınarak devlet tarafından işletilen yatılı okullara veya yetimhanelere yerleştirilmektedir. Buralarda Doğu Türkistanlı çocuklar dinlerinden ve milli kültürlerinden arındırılarak tamamen Çinli olarak yetiştirilmektedir.

Çin hükümeti, Uygurları ve diğer azınlık gruplarını Han Çin kültürüne asimile etmeyi amaçlayan çeşitli programlar başlatmıştır. Bu programlar arasında Uygur kızların Han Çinlileri ile zorla evlendirilmesi, Han Çinli yetkililerin Uygur aileleri evlerinde izlemek ve “yeniden eğitmek” için görevlendirildiği “Eşleşin ve Aile Olun” kampanyaları da yer almaktadır. Kardeş Aile kampanyası adıyla da bilinen bu uygulamanın temel amacı Doğu Türkistanlıları evlerinde de gözetlemek ve onların herhangi bir şekilde dini ve milli faaliyet yapmadığından, içki ve domuz yediğinden, Çinli gibi yaşadığından emin olmaktadır.

Zorla Çalıştırma

Çin hükümeti Doğu Türkistan'da Uygurları ve diğer etnik azınlık gruplarını hedef alan zorla çalıştırma programları uygulamaktadır. Toplama kamplarında tutulan tutuklular genellikle zorla çalıştırmaya maruz kalmaktadır, ancak zorla çalıştırma uygulamalarının kampların dışında da gerçekleşmekte ve çeşitli sektörlerdeki Uygur işçileri de etkilemektedir.

Çin hükümeti, “yoksulluğu azaltma” programları diye lanse ettiği

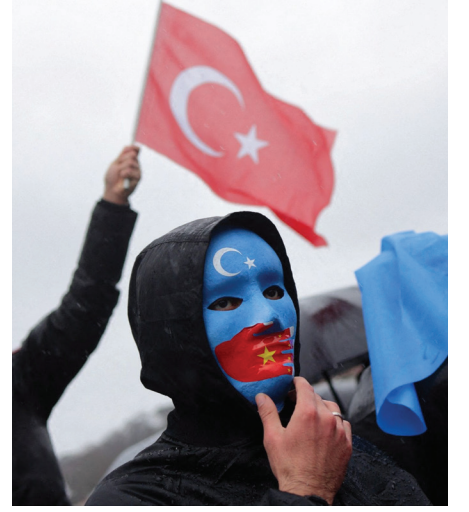
Doğu Türkistan'daki Uygur işçilerin Çin'in diğer bölgelerindeki fabrikalarda çalışmak üzere transfer edilmesini içeren iş gücü transfer programları uygulamaktadır. Bu işçiler tipik olarak sıkı kontrol ve gözetime tabi tutulmakta ve genellikle çok az ücretle veya hiç ücret almadan ağır çalışma koşullarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Raporlar hem devlete ait hem de özel Çinli şirketlerin zorla çalıştırma sömürüsüne dahil olduğunu ortaya koymuştur. Bazı küresel şirketler, Doğu Türkistan'dan zorla işçi çalıştıran tedarikçilerden ürün ve hammadde temin etmekle suçlanmış, bu da tedarik zinciri şeffaflığı ve etik kaynak kullanımı konusunda endişelere yol açmıştır.

Zorla çalıştırmaya maruz kalan işçiler, istihdam edilmelerinde rızalarının olmadığını, istemedikleri halde ve adil bir ücret almadan çalıştırıldıklarını bildirmişlerdir. Bu işçiler iş verenlerinin taleplerine uymaları için tehdit ve zorlamalarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Uygur işçiler hem iş yerinde hem de günlük yaşamlarında yoğun bir gözetim ve denetime tabi tutulmaktadır. Sık sık zorunlu siyasi telkin seanslarına katılmaları ve Çin Komünist Partisi'ne sadakati teşvik etmeyi amaçlayan faaliyetlere katılmaları gerekmektedir. Zorla çalıştırma uygulamaları Uygur işçileri istismar, sömürü ve diğer kötü muamele biçimlerine maruz bırakmaktadır. Birçok işçi temel haklarından ve haysiyetlerinden mahrum bırakılmakta ve haklarını aramaya çalıştıklarında ciddi cezalarla karşılaşmaktadırlar.

Nüfus Kontrol Önlemleri

Uygur kadınlar ve diğer etnik azınlık gruplarından kadınlar zorla kısırlaştırmaya tabi tutulmaktadır. Uygur kadınlar, rızaları olmaksızın, geri dönüşü olmayan kısırlaştırma prosedürlerine zorlandıklarını bildirmişlerdir. Bu önlemler etnik azınlık topluluklarının nüfus artışını kontrol etmeyi amaçlamaktadır.

Doğum kontrol politikalarını ihlal

Çin hükümeti, Uygurları ve diğer azınlık gruplarını Han Çin kültürüne asimile etmeyi amaçlayan çeşitli programlar başlatmıştır. Bu programlar arasında Uygur kızların Han Çinlileri ile zorla evlendirilmesi, Han Çinli yetkililerin Uygur aileleri evlerinde izlemek ve “yeniden eğitmek” için görevlendirildiği “Eşleşin ve Aile Olun” kampanyaları da yer almaktadır.

eden aileler para cezaları, iş kaybı ve hatta toplama kamplarında alıkonulma gibi ağır cezalarla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu nüfus kontrol önlemlerinin uygulanması, Han Çinlileri ve Uygur toplulukları arasında doğum oranlarında büyük bir dengelessizliğe yol açmıştır. Uygurlar arasında doğum oranları önemli ölçüde düşerken, Doğu Türkistan'daki Han Çinlileri çeşitli teşvikler ve ayrıcalıklı politikalar yoluyla daha fazla çocuk sahibi olmaya teşvik edilmiştir.

Bu uygulamalar Doğu Türkistan'da yaşananların soykırım olduğunun kanıtıdır. Zorlayıcı ve ayrımcı bir şekilde uygulanan doğum kontrolü uygulaması, Birleşmiş Milletler Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin 2.maddesinde tanımlanan; ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubun tümünü ya da bir bölümünü yok etme niyetiyle grup içi çoğalmasının engellenmesi, suçunun bariz şekilde işlendiğini göstermektedir.

Gözetim ve Polis Tedbirleri

Çin hükümeti Doğu Türkistan'da "Xinjiang Polis Veritabanı" olarak adlandırılan kapsamlı bir gözetim ağı kurmuştur. Bu sistem kamusal alanları, sokakları, pazarları, yerleşim alanlarını ve dini mekanları kapsayan geniş bir gözetleme kamerası ağı, yüz tanıma teknolojisi ve diğer gelişmiş izleme araçlarını içermektedir. Çinliler, ayrıca Uygurlardan ve diğer azınlık bireylerinden DNA örnekleri, parmak izleri ve iris taramaları dahil olmak üzere biyometrik veriler toplamaktadır. Bu veriler kapsamlı bir veri tabanı oluşturmak için kullanılmakta ve bölge genelinde bireylerin izlenmesine ve kimliklerinin tespit edilmesine olanak sağlamaktadır.

Doğu Türkistan'daki gözetim sistemi, öngörücü polislik yapmak için yapay zeka ve büyük veri analizi kullanılmaktadır. Yetkililer, önceden belirlenmiş kriterlere göre potansiyel "tehditleri" belirlemek için bireylerin davranışlarını, sosyal etkile-

şimlerini ve çevrimiçi faaliyetlerini değerlendirmek için algoritmalar kullanmaktadır. Toplanan biyometrik ve kişisel veriler merkezi bir veri tabanına entegre edilerek yetkililerin bilgileri çapraz referanslamasına ve bireylerin hareketlerini ve ilişkilerini takip etmesine olanak tanımaktadır. Sistem, Uygurların ve diğer azınlık mensuplarının gerçek zamanlı olarak izlenmesini ve profillerinin çıkarılmasını sağlamaktadır. Bölge sakinleri için zorunlu olan çok sayıda mobil uygulama ve dijital araç bulunmaktadır. Uygulamalar bireylerin faaliyetlerini takip etmekte, çevrimiçi iletişimlerini izlemekte ve "şüpheli" davranışları işaretleyerek işaretlenenler için cezai sonuçlara yol açmaktadır.

Bireylerin sık sık kimlik kontrollerine tabi tutulması Doğu Türkistan genelinde yaygın bir manzardır. Ayrıca yetkililer, devlet tarafından istenmeyen dini veya kültürel ifade işaretlerini aramak için evlere ve iş yerlerine habersiz baskınlar düzenlemektedir. Çin hükümeti topluluklar içinde muhbir ağlarının kurulmasını teşvik etmiştir. Bu ağlar, bireylerin komşuları, meslektaşları ve hatta aile üyeleri hakkında ihbarda bulunmalarına dayanmakta, korku ve güvensizlik ortamı oluşturmaktadır. Yabancı bağlantılara sahip olmak, muhalif görüş ifade etmek gibi devlet kontrolündeki düzenlemeleri ihlal ettiği tespit edilen bireyler, gözaltı, tutuklama veya toplu toplama kamplarına gönderilmektedir.

Çin Devleti'ne ait Resmî Belgeler

2019 yılından bu zamana kadar Çin hükümetinin Doğu Türkistan'daki soykırım politika ve uygulamalarına ışık tutan ve şahitlerin anlattıklarının teyit eden çok sayıda resmi belge sızdırıldı. Sızdırılan bu belgeler, Çin hükümetinin Uygurların ve bölgedeki diğer etnik azınlıkların gözaltına alınması ve gözetlenmesine yönelik yaklaşımına ilişkin önemli bilgiler sağlamıştır. Sızdırılan önemli belgelerden bazıları şunlardır:

Tarih Başlık İçerik

Kasım 2019 Doğu Türkistan Dokümanları Merkezi ve Bölgesel Hükümet'ten elde edilen 11'den fazla gizli ve çok gizli konuşmalar ve belgeler.

Kasım 2019 Çin Belgeleri

"Doğu Türkistan'daki Toplama Kamplarının operasyonları ve güvenliği ile ilgili gizli politika belgesinin yanı sıra dört kısa bülten."

Kasım 2019 Doğu Türkistan QQ Dosyaları "Doğu Türkistan'daki çeşitli ilçelerdeki yerel yönetim çalışma gruplarından, kişilerin tutukluluk durumlarına dair elektronik tabloları da dahil olmak üzere yaklaşık 25.000 dahili dosya."

Şubat 2020 Karakaş Listesi

Hoten İli Karakaş İlçesinden 311 kişinin hapsedilmesini detaylandıran dahili elektronik tablo (gözetaltına alınma nedenleri ve serbest bırakılmalarının ardındaki artan gerekçelerle birlikte).

Ocak 2021 Urumçi Polis Veritabanı "Urumçi Şehri Kamu Güvenliği Merkezi ve Toplama Kamplarının dahili veri tabanı (yaklaşık 250 milyon veri girişi)."

Mart 2021 Nankai Raporu

Nankai Üniversitesi'nden bir grup akademisyenin, Uygurların Çin'in diğer bölgelerine işçi olarak transferleri hakkında hazırladığı ve ilgili güvenlik önlemlerinin tartışıldığı kamu araştırma raporu.

Kasım 2021 Doğu Türkistan Dokümanları "Pekin'in bölgedeki politikalarıyla ilgili merkezi ve bölgesel hükümetten 11 gizli ve çok gizli konuşma ve politika belgesi."

Nisan 2022 Doğu Türkistan Polis Dosyaları "Konaşehar ve Tekes İlçelerindeki dahili KGM ağlarından, yetkililerin konuşmaları, toplama kampı polislerine yönelik talimatlar ve gözaltına alınan kişilerin görüntüleri dahil binlerce dahili dosya."

Bu belgeler arasında yer alan Doğu Türkistan Polis Dosyaları (Xinjiang Police Files) , Çin hükümetinin Doğu Türkistan'da uyguladığı soyki-

rımı daha iyi anlamak ve bu alanda-ki insan hakları ihlallerine karşı bir şeyler yapmak isteyenler için önemli bir kaynaktır. Bu belgeler, Çin hükümetinin Uygur ve diğer Müslüman azınlıklar üzerindeki denetimini artırmayı amaçlayan politika ve uygulamalarını gözler önüne sermektedir. Belgeler, toplama kamplarının varlığını ve işleyişini, sıkı gözetim ve izleme önlemlerini, dini baskıları ve diğer insan hakları ihlallerini ortaya koymaktadır.

Bu belgelerde, 2018 yılında çekilmiş beş binin üzerinde fotoğraf bulunuyor. Kamplarda fotoğrafları çekilen Uygurların yanında eli coplu gardiyanlar dikkat çekiyor. Bu da Uygurların kamplarda 'eğitim aldığı' yalanını bir kez daha çürütüyor. Çin belgelerine göre 60 yaşındaki Taci Gül Tahir, kamplarda tutulan isimlerden biri. Tahir'in oğlu, dinî inançları nedeniyle on yıl hapis cezası almış. İçki ve sigara içmemekle suçlanıyor. Tahir de oğlunun aldığı ceza yüzünden kamplarda tutuluyor. Yine yüzlerce Müslüman, telefonlarına şifreli uygulamalar yükledikleri ve 'yasak dersleri' dinledikleri için kamplara hapsediliyor. Binlerce Müslüman Uygur da fotoğraflarının çekilmesi için zorla kamplara getiriliyor. Kampların en küçük kurbanı 15 yaşındaki Rahile Ömer, en yaşlısı ise 73 yaşındaki Anihan Hamit. Çin polislerinin iç yazışmalarına göre, kamplardaki tüm alanlarda silahlı subaylar bulunmak zorunda. Gözetleme kulelerinde ise makineli tüfek ve keskin nişancılar yer alıyor. Kaçmaya çalışanlar vurularak öldürülüyor. Kamplarda tutulan Müslüman Uygurlar hastaneye sevk edilirken gözleri bağlanıyor ve elleri kelepçeleniyor.

Son Söz

Doğu Türkistan yaşananlar açık ve inkâr edilemez bir şekilde gözler önündedir. Artık kimsenin bir mazzereti kalmamıştır. Üstelik bu soykırımın temel motivasyonu Doğu Türkistanlı Müslümanların inançlarını yok etmek yani İslam'a karşı savaş

iken, Müslüman çoğunluğunun yaşadığı ülkelerin ve İslami kuruluşların bu sessizliği asla kabul edilemez.

Soykırımı durdurmak için harekete geçmenin en uygun zamanı, hemen harekete geçmektir. İslam dünyasına, sivil toplum kuruluşlarına, etki sahibi, yetki ve iktidar sahiplerine, özellikle dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi, Doğu Türkistan'daki Müslümanların da hak ve özgürlüklerini savunmak gibi bir görevi olan İslam İşbirliği Teşkilatı'na sesleniyoruz. Hangi koşulların olgunlaşmasını bekliyorsanız, bilin ki siz o günü beklerken soykırımcı işini çoktan bitirmiş olacak. O yüzden tüm Müslümanlar derhal Çin'e karşı ayağa kalkmalı, soykırımı durdurmak için elinden gelen ne ise yapmaya başlamalıdır.

Yarın çok geç olabilir!

¹ Bu konuda detaylı bilgi için; Abdurşit Celil Karluk, Çinlilik ve Çin'de Ötekiler, Nobel Akademik Yayıncılık, 2021.

² İlgili konuşma için; <https://www.nytimes.com/interactive/2019/11/16/world/asia/china-xinjiang-documents.html>.

³ Konu hakkında çok sayıda şahitlik mevcuttur. Örnek olarak Kamp Mağdurları Platformu (<https://twitter.com/KampMagdurlari>) ve avukatları Gülden Sönmez'in BM Keyfi Gözaltı Çalışma gurubuna yaptıkları başvuru sonucu ilgili çalışma gurubunun konu hakkında Çin'in insan hakları ihlali yaptığını söylediği kararın orijinali için; <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/detention-wg/opinions/session96/A-HRC-WGAD-2023-6-AEV.pdf>

⁴ Toplama kampları hakkında ayrıntılı rapor için; Murat Yılmaz, Doğu Türkistan'da Toplama Kampları: Adım Adım Soykırım, https://www.insamer.com/tr/dogu-turkistanda-toplama-kamplari-adim-adim-soykirim_3058.html, 03.08.2022. Ayrıca Soykırımın öncesi, arka planı ve Çin tehlikesi hakkında detaylı bilgi için; Abdulhakim İdris, Kızıl Kıyamet Çin'in Türk ve İslam Dünyası'nı Sömürmesi ve Uygur Soykırımı, Rağbet Yayınları, 2022.

⁵ Mao döneminde Doğu Türkistan'da yaşananlar için o günlerin canlı şahidinin hatıraları; Mehmet Yakup Buğra, Hatıralarım Doğu Türkistan'ın Gerçek Hikayesi, Siyer Yayınları, 2019.

⁶ Uydu görüntüleri ve diğer yöntemlerle tespit edilen 380 adet toplama kampı

hakkında rapor için; <https://xjdp.aspi.org.au/explainers/exploring-xinjiangs-detention-facilities/>.

⁷ Toplama kampından kurtulmuş ve oralarda görevli olarak bulunmuş çok sayıda kişinin şahitliğine ev sahipliği yapan ve sonuçta Çin'in Doğu Türkistan'da soykırım yaptığına hükmeden "Uygur Mahkemesi" için; <https://uyghurtribunal.com>. Binlere şahitlik kaydı bulunan "Şahit Biz" platformu için; <https://shahit.biz/eng/>.

⁸ Kararın İngilizce orijinali için; <https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports/ohchr-assessment-human-rights-concerns-xinjiang-uyghur-autonomous-region>. Türkçe değerlendirilmesi için; <https://www.insamer.com/tr/dogu-turkistandaki-hak-ihlalleri-ve-bmnn-uygur-raporunun-egerlendirilmesi.html>.

⁹ Sızdırılan belgelerin ayrıntıları için araştırmacı Adrian Zen'in konu hakkındaki makalesinin tarafımdan yapılan Türkçe tercümesi için; <https://tr.uyghurstudy.org/xinjiang-polis-dosyolari-yeniden-eg-cc%86itim-kamplarinin-gu%cc%88venlig%cc%86i-ve-xinjiang-uygur-o%cc%88zerk-bo%cc%88lgesindeki-siyasi-paranoya/>

¹⁰ Uygur Araştırmaları Merkezi tarafından hazırlanan "Çin'deki İslamofobi ve Müslüman Ülkelerin Tutumları" adlı rapor için; <https://tr.uyghurstudy.org/cindeki-islamofobi-ve-musulman-ulkelerin-tutumlari-raporu-yayinlandi/>

¹¹ Çin'deki İslamofobi ve Müslüman Ülkelerin Tutumları" s. 20.

¹² Zorla çalıştırma hakkında detaylı bir rapor için; ASPI, Uyghurs for Sale, <https://www.aspi.org.au/report/uyghurs-sale>, https://jamestown.org/wp-content/uploads/2022/08/Coercive-Labor-and-Forced-Displacement-in-Xinjiangs-Cross-Regional-Labor-Transfers-A-Process-Oriented-Evaluation_Updated-December-2021_.pdf

¹³ Konu hakkında ayrıntılı rapor için; <https://jamestown.org/wp-content/uploads/2020/06/Zenz-Internment-Sterilizations-and-IUDs-REVISED-March-17-2021.pdf>

¹⁴ Bkz. son not 9

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için; <https://www.xinjiangpolicefiles.org/>, son not 9

Türkistan Çini'nde Seyahat¹

Kazım SEVİNÇ

Yayına Hazırlayan: Ahmet Geçer

Son zamanlarda İngiliz ve Amerikalı kâşifler Orta Asya'da (Tiyânçin) dağları havalisinde ayrı ayrı keşfiyat ve tetkikatta bulunmuşlardır. Bunlarda Oven Lattimore dört aylık seyahati esnasında evvelce çöl zannedilen bir sahada vaktiyle bir Moğol sergüzeştçisinin müstakil bir hükümet teşkil ettiğini gösteren izlere tesadüf etmiştir. Bu hükümet Moğol hükümdarının Urga'dan gelen casusların elinde can vermesine kadar devam etmiştir. Bu küçük hükümet hududu dâhilinde medeni-gayri medeni hariçteki dünyadan hiçbir malumat mevcut değildir. Onlar orada her şeyden tamamen tecrit edilmiş bir halde yaşamaktaydılar.

Orta Asya'daki öz ana yurdu hakkında bize asıl kıymetli malumatı veren son defa Amerikalılar tarafından yapılan büyük tetkik seyahatidir. Bu seyahat, 7900 mil uzunluğunda bir saha dâhilinde yapılmıştır. Hindistan'ın şimâl-i garbisinde İndus nehri membaları civarında bulunan Rawalpindi şehrinde başlayarak, Srinagar, Gilgit ve Kaşgar'dan geçen bu tetkik yolu Tiyenşan Dağları'nı ve meşhur Turfan harabelerini takip ederek güney Sibirya'daki Bisk kasabasında nihayet bulur.

Hindistan'da Keşmir'in kuzeyini geçtikten sonra daima karlarla örtülü Himalaya ve Karakurum yüksek dağlarının bir tarafında bir kıta vardır ki "Orta Asya" ismiyle meşhurdur. Buradan güzel dağların arkasında korkunç sahralar ve mahsuldar vahalar vardır. İşte burası Türklerin ilk vatanıdır. Batı kısmı Rus idaresi altında cumhuriyet olan bu aziz ülkenin doğu tarafı, Çinlilerin elinde hususi bir idareye tâbidir. Çince yeni ülke manasına gelen Sinkiang (Sincan) ismini taşır. İlk defa Çin'den Roma'ya nakledilen ipek, Türkistan Çini namıyla yâd edilen bu sahanın yollarını takip etmiştir.

Bu büyük ülkenin kuzey kısmından Tiyenşan ismindeki semavi dağlar geçer. Bu dağlarda çeşit çeşit ceylan ve geyiklere tesadüf edilir. Tetkik heyeti Çin Türkistan'ının güney batısında bulunan Pamir yaylalarında dünyanın en güzel yabani koyunlarına tesadüf etmiştir. Esasen bunların mevcudiyeti on üçüncü asırda Asya'da seyahat etmiş olan Marco Polo tarafından keşfedilmiştir. Bu koyunların boynuzları diğer ehliilerinden çok büyüktür. Altı asır evvel

¹ Hayat Dergisi, 9 Ağustos 1928, Ankara, s.89.

Marco Polo bu koyunları şu şekilde tarif ediyor: “Bunlar büyük cüssede yabancı koyunlardır ki uzunlukları altı el ayasıdır.” Bu altı el ayasının 5 kademe (ayak) müsavi olduğu tahmin edilmektedir.

Sefer heyeti bu seyahat esnasında pek büyük zorluklara maruz kalmıştır. Himalaya yollarında arabaların yürümesi mümkün olmadığı gibi birçok yerlerden hayvanlar bile geçememektedir. Katırların geçmesi için karların iyice erimesi lazım gelmektedir. Bunun için heyet yerlilerinden birçok hamallar tutmuş ve eşyalarını bunlar vasıtasıyla naklettirmiştir. Tehlikenin en büyüğü çığlarda idi. O havalide bilhassa ilkbaharda çığlar çokça görülür. Birçok yolcu bunların altında kalarak hayatlarını yitirmişlerdir. Seyyahlar dağlardan yükseklerle doğru çıktıkça birbirinin aksi iki tehlike karşısında bulunuyorlardı. Ayaklarının donması, güneşin yüzlerini yakması. 4500 metre yükseklikte seyyahlardan bir kısmının her iki ayağı da donmuştu. Tüm şeffaf buz kütleleri üzerinde parıl parıl yanan güneş şuaları bir tarafından gözleri kamaştırdığı gibi yüzleri güneş yakmasından muhafaza için mendil kullanmak mecburiyeti hâsıl oluyordu. Tabiat Gilgit’teki Türkleri irvâ ve iskâ mühendisi olarak yetiştirmiştir. Burada köyler, öte beriye benek benek serpilmiş taş ve kerpiçten yapılmış kulübeler-

den ibarettir. Göz alabildiğine mini mini köyler uzanır gider. Halk durup dinlenme bilmeyen bir çalışmayla buralara ufak su kanalları yapmışlar ve şuradan buradan sızan suları o kadar şayân-ı istifade bir şekilde taksim etmişler ki hayret etmemek mümkün değildir. Zaten yağmuru az olan bu havalide hayatı başka türlü kazanmak mümkün değildir.

Karakurum silsilelerinde yolcu, mütemadiyen dolambaçlı patikalardan dolaşmak mecburiyetindedir. Bu dağlık arazide uçurum kenarlarında tehlikeli yürüyüşlerden sonra uzun bir inişe tesadüf etmek için dolambaçlı bir yokuş çıkılır. Yeni bir geçitte dinlenmek için dar boğazlar geçilir. Fakat yolda seyredilen manzara o kadar güzeldir ki karlı şahikaların azameti bütün bir günlük yorgunluğu telafiye kâfi gelir.

Pamir havalisinde sık sık “yak”lara tesadüf edilir. Yak, bu havalide mahsus uzun tüylü bir nevi öküzdür. Yük taşımada kullanılır. Çok mütehammil bir hayvandır.

Kaşgar geçildikten sonra arabalar işleyebilecek yollar başlamış demektir. Burada kullanılan arabalar iki çeşittir: Araba ve mapa. Arabalar bizim öküz arabalarına benzer iki tekerlekli. Beş hayvanla çekilir. Bir hayvan ortaya konur. Diğer dördü ikişer ikişer öne koşulur. Mapalar daha dar ve daha ufaktır. Üçer hayvan tarafından çekilir, arabalar-

Hindistan’da Keşmir’in kuzeyini geçtikten sonra daima karlarla örtülü Himalaya ve Karakurum yüksek dağlarının bir tarafında bir kıta vardır ki “Orta Asya” ismiyle meşhurdur.

**Sefer heyeti bu
seyahat esnasında
pek büyük zorluklara
maruz kalmıştır.
Himalaya yollarında
arabaların yürümesi
mümkün olmadığı
gibi birçok yerlerden
hayvanlar bile
geçememektedir.**

dan daha seridirler.

Kaşgar'dan Aksu'ya kadar seyahat geceleri yapılır. Bir defa çöl halinde bulunan bu havalide sıcaklar tahammül edilemez derecededir. Sonra sinekler ve sivrisinekler o kadar çoktur ki bunların hücumları gündüzleri seyahati hemen hemen imkânsız bir hale getirir. Gündüzü, seyyahlar bizim hanlara benzeyen kervansaraylarda geçirirler. Arazi çok yerlerde kumluktur. Ötede beride demirhindi ağaçlarına tesadüf edilir. Aksu nehrinde nakliyat çok defa su üzerinde yapılır. Aksuda para değiştirmek mecburiyeti vardır. Hindistan'dan gümüş rupilerle gelen seyyahlar Kaşgar'da bunları Kaşgar Taeller ile mübadele ederler. Bunların her biri 45 kuruş kıymetindedir. Aksuda bu paralar geçmez. Bunların yerine Tihwafu Taeller denilen paralar kullanılır. Bunlardan başka İmparatorluk Rusya'sının beş rublelik altın paraları da bu havalide çok rağbettedir. Esasen göçebe halinde bulunan ahali kâğıt paralardan ziyade altın ve gümüş paralara rağbet etmektedir.

Seyyahlar bütün yol boyunca Türklerin misafirperverliklerinden büyük sitayişle bahsediyorlar. Kılavuzları Muhammed Rahim Rusça, Çince ve Hintçeye vakıf bir Türk olup Amerikalıları ahlak ve geniş bilgisiyle çok memnun etmiştir.

Sefer heyetinin en çok hayretini celbeden cihet şurasıdır: Tesadüf edilen Türklerin ve Kırgızların çoğu İslam olduğu halde aralarında taaddüdü zevcâta (çok eşliliğe) tesadüf edilmemesidir. İslam dinin Araplardan bize yadigâr getirdiği bu âdetin Asya'daki ırkdaşlarımız arasında yaygın olmamasına oldukça şaşırıldık.

Seyyahlar yolda tesadüf ettiklerinden (rüzgâr ve suyun oluşturduğu bir orta çağ şehirden) hayretle bahsediyorlar. Yüksek, geniş bir tepenin etrafına bina edilmiş eski bir şehir tasavvur edelim. Duvarları, ku-

leleri, istihkâmı ve surlarıyla bir ortaçağ şehri. Bir tarafında geniş çam ormanları uzanmış bu müstahkem şehre Orta Asya'da tesadüf edebiliriz. Fakat bu, bir şehir değildir. Büyük bir dağ üzerinde rüzgârın ve suların yaptığı etkilerden ibarettir. Tabiatın bu iki kuvvetli unsuru bu tepedeki kayaların gevşek ve nispeten yumuşak kısımlarını o suretle aşındırır ki bundan ortaya duvar mahsulü bir şehir meydana çıkmıştır. Dağın bir cephesinden bakıldığı zaman bu kayalar, sık bir çam ormanı manzarası arz eder.

Seyyahlar muhtelif yerlerde Moğolların hücumlarına maruz kalmışlardır. Zaten Moğollar o havalide çapulculukla maişetlerini temin ederler. Bu havalide Bolşeviklik o kadar çok tesir edememiştir. Ahali çalışkan olup, kendi halindedir. Her türlü siyasi sergüzeşt ve entrikalardan uzak yaşamayı şiar edinmiştir.

Bahse nihayet vermezden evvel civarında bulunan keşfiyatla meşhur olan "Turfan" hakkında biraz malumat vermek isterim. Turfan Havalisi dünyanın en çukur yerlerinden ikincisini teşkil eder. Bunlardan birincisi, Filistin'de ölü deniz denilen Bahr-i Lut vadisidir. Turfan vadisinde en çukur yer, deniz sathından 980 ayak aşağıdadır. Buradan şimale doğru gidilirse Turfan şehrine tesadüf edilir. Çukur sahanın nihayetine doğru birçok kuyulara rast gelinir. Bu kuyular takriben 50 ayak derinliktedir. İçlerindeki sular acı olmayıp içmeye uygundur. Demek ki satıhta kulvi mevadî haiz (alkali maddeler) olan toprak, aşağıya inildikçe tebdil etmektedir. Çukur sahanın aşağı kısmında acı suyu havi bir göl vardır ki hiçbir yere dökülmez. Güneş harareti altında yazın kurur gider.

Türkistan Çini'nde dağlar arasındaki boğazların manzarası hakikaten muhteşemdir. 20.000, 25.000 kadem yükseklikte yalçın dağların arasında uzanıp giden bu geçitler bilhassa baharda karlı yamaçlarıyla

tabiatın güzellik sanatının şaheserlerindendir. Hele buzullar bu mıntı-kadaki orijinal manzaralara ayrı bir güzellik vermektedir. Hunza Boğazı, en güzel numuneleri Amerika'da bulunan kanyonlara benzemektedir. Derin ve kutlu sular yataklarını aşındıra aşındıra iki tarafında tabaka tabaka yükselen ve uzandıkça başka başka manzaralar gösteren yüksek setler yapmışlardır ki bu kanyonları teşkil ediyor. Yaz mevsiminde köpürerek akan coşkun sular, boğazı geçilmez bir hale getirir. Boğazın yukarısındaki korkunç uçurumlar nihayet noktalarında şeytan minareleri denilen çeşitli doğal etkilerden oluşmuş şekiller arz etmektedir.

Çin Türkistan'ının birçok nehirleri dar ve seridir. Dipleri büyük çakılları ve çakmak taşlarıyla aşına aşına çok keskin girinti ve çıkıntılar hâsıl etmiştir ki bu nehirleri çıplak ayakla geçmek çok güçtür. Kaşgar'ın batısında bulunan Gez Şehri'ni yaz selleri esnasında geçmek mümkün değildir. Keşmir'den Kaşgar'a gitmek isteyenler yedi geçitli bir dağ yolunu takip etmek mecburiyetinde kalır.

Himalaya ve Karakurum Dağları'nın Kabil geçiş kısımlarında ora ahalisince "Tat" denilir bir nevi katır kullanılır ki ilkbaharda geçitleri kapayan karlar üzerinde yolculara büyük hizmet görür. Yaklar da bu dağlık arazide yük taşımakta kullanılır ise de bunların menşei Pamir yaylası havalisi değildir. Bu hayvanlara ilk defa Tibet'te vahşi bir halde tesadüf edilmiştir. Bununla beraber bunlar Pamir köylüleri için bir servet teşkil eder. Türkistan'daki Kırgız köylüleri uzun kollu pamuktan yapılmış bir nevi hırka giyerler. Hayvanlardan elde edilen yünler, Rusya'ya gönderilip satıldığı için Türkistan ahalisi elbiselerini daha ziyade pamuktan yapmaktadır.

Kırgızların kullandıkları çadırların kurulması şu şekildedir: Evvela tahta direklerden vahşi hayvan kafesi şeklinde bir çerçeve yapılır. Bunun yukarı kısmında baca maka-

mında boş bir yer bırakılır. Bu çerçevenin üzeri kıldan yapılmış çadır bezleriyle örtülür. Çadırların zemini kıymettar halılarla tefriş edilir. Kenarlara çok defa yünden örülmüş büyük hurçlar (çuvallar) içerisinde zahireler konulur. Ocak makamında olan ortadaki çukurda tezek yakılır. Zengin çadırlarında duvarlar işlenmiş süslenmiştir.

Kırgızların mandaları nakil vasıtaları olarak kullanmaları çok şayânı dikkattir. Bu hayvanların burun deliklerine bir halka geçirilir. Bunları raptedilen yular vasıtasıyla Kırgızlar altlarındaki mandaları idare ederler. Bu vasıtaya daha ziyade kısa mesafelerde müracaat edilir. Tiyenşen dağlarında Göksu havalisinde yaşayan İllik denilen bir nevi geyik vardır ki ormanda ve fundalık yerlerde bulunur. Bir şeyden korktuğu zaman köpek sesine benzer bir sesle haykırır. Uzun bacaklarıyla harikula-de bir hıza sahiptir.

Türkistan'da kullanılan değirmenler taşrandır. Su kuvvetiyle hareket ettirilir. Sular değirmenin altında dar bir delikten şiddetle akar. Bu deliğin karşısında alt tarafı çark şeklinde yontulmuş taştan bir sütun vardır. Bu çarklar, suların tazyikiyle dönmeye başlar. Sütunun yukarısına bağlı ağır taşı da döndürür. Bu suretle buğdaylar ezilerek un haline getirilir.

Orta Asya hakkında kâfi derecede bilgimiz yoktur. Dedelerimizin asırlarca evvel yaşadıkları bu ana yurt hakkında elimize geçen malumatı fırsat düştükçe Hayat mecmuası sütunlarında okuyucularımıza takdim edeceğiz. Tarih, arayan ve bulan kullarını mazinin karanlıklarına doğru daldırdıkça coğrafyada, bütün dünyada gezilmemiş ve görülmemiş bir yer bırakmamaya çalışıyor. Biz de bu malumat arasında Türklerin tarihi hakkında Türklerle meskün diyarlar hakkında bilgilerimizi çoğaltmadan geri durmayalım.

**Karakurum
silsilelerinde yolcu,
mütemadiyen
dolambaçlı
patikalardan
dolaşmak
mecburiyetindedir.
Bu dağlık
arazide uçurum
kenarlarında tehlikeli
yürüyüşlerden sonra
uzun bir inişe tesadüf
etmek için dolambaçlı
bir yokuş çıkılır.**

Çin'in, Doğu Türkistan'daki İslam'a Karşı Savaşı

Memet Tohti ATAWULLA

Araştırmacı, Uygur Araştırmaları Merkezi

Giriş

Son yıllarda Çin'de Müslümanlara yönelik yaygınlaşan ayrımcılık, İslam'ın "Çinlileştirilmesi" gibi İslamofobik eğilim ve politikalar şiddetle artmaktadır. Bu çeşit eğilim ve politikalar şu anda Çin işgali altındaki Doğu Türkistan'da daha üst boyutlara ulaşmış durumdadır. Çin Komünist rejiminin 1949'da Doğu Türkistan'ı işgalinden bu yana İslam'a ve Müslümanlara karşı işlediği suçlar, özellikle 2014 yılından itibaren İslam'a karşı açık bir savaşa dönüşmüştür.

Kızıl Çin ordusu Doğu Türkistan'ı işgal altında tuttuğu 70 yılı aşkın bu zaman içerisinde Çin Komünist rejiminin, Doğu Türkistan'da başlattığı İslam karşıtı kampanyaları özetle din eğitiminin tamamen yasaklanması, din bilginlerine yönelik şiddetli baskılar, Kuran-ı Kerim'in yakılması, cami ve mezarlıkların yıkılması, dua ve zikirlerin değiştirilmesi, başörtüsü yasığı, dini adetlerin kaldırılması, Arapça öğrenmenin yasaklanması ve Uygur çocukların Müslüman kimliğini yok etme çabalarını içeriyor.

1. Din Eğitiminin Yasaklanması

Doğu Türkistan'ın işgalinden sonra Çinli komünistler İslami okulları (Medrese) kapatmış, İslam'ı eğitim sisteminden çıkarmış ve Müslüman çocukları ateist ve komünist ideolojiyi öğrenmeye zorlamışlardır. 1966'dan 1976'ya kadar süren "Kültür Devrimi" sırasında İslam, "Dört Gericilik"ten biri olarak kabul edilmiş ve yok edilmek üzere hedef haline gelmiştir. Doğu Türkistan halkı, 1980'lerin başına kadar dini eğitimden tamamen mahrum bırakılmıştır.

1980'lerde Çin rejimi din üzerindeki kısıtlamaları nispeten gevşetmiş ve insanların dinlerini sınırlı ölçüde uygulamalarına izin vermiştir. Bu fırsatla birlikte Doğu Türkistan'da dini eğitim yeniden filizlenmeye başlamıştır. Çin rejiminin baskısından kurtulan İslam alimleri, evlerini çocuklara eğitim vermek için okul olarak kullanmışlardır. On yıllardır İslami eğitimden mahrum bırakılan Uygur halkı, çocuklarını ev merkezli medreselere göndermiştir. Bazı aileler çocuklarını İslam alimi olarak yetiştirmek üzere Pakistan, Mısır, Suudi Arabistan gibi Müslümanların çoğunlukta olduğu ülkelere yollamıştır.

Bu canlanmadan tedirgin olan Çinli yetkililer, 1990'ların başında yeni or-

Uygur İmamlar kızıl şarkılar eşliğinde sokakta dans etmeye zorlanıyor. Kaynak: XJ.XINHUA NET

taya çıkan İslami eğitimi yasaklamış ve hem evde eğitim veren İslam alimlerini hem de çocuklarını onlara gönderen ebeveynleri cezalandırmıştır. Daha önceki yasaklamalardan farklı olarak bu kez Çinli yetkililer dini eğitimi kontrol etmek amacıyla Doğu Türkistan'da devlet kontrolünde dini eğitim merkezleri kurmuştur.¹ Bu merkezlere giriş için sınırlı bir kota konulmuştur ve Çin Komünist Partisi'ne sadık olmaları için İmamlar ve Hatipler (vaiz) yetiştirilmiştir. Bu merkezler de daha sonra kapatılmıştır. Şu anda Doğu Türkistan'da 300'den az öğrencisi olan tek bir İslami eğitim kurumu (Sincan İslam Enstitüsü) bulunmaktadır. Bu kurumda İslam Dünyası'na propaganda yapmak ve Komünist Parti'ye sadık din adamları yetiştirmek için mevcuttur.²

2014 yılından itibaren Çinli yetkililer Uygurların evlerine 7/24 gözetim altında tutmaları için devlet görevlileri yerleştirmiş ve ebeveynlerin çocuklarına Kur'an, namaz gibi temel İslami uygulamaları öğretme fırsatını tamamen ortadan kaldırmış; Pakistan, Mısır, Suudi Arabistan ve Türkiye gibi Müslümanların çoğunlukta olduğu ülkelerde eğitim görenleri hapse atmış ve hâlâ orada olanları geri dönmeye zorlamıştır. 2017 yılında Çin polisi, Mısır hükümetiyle iş birliği yaparak El-Ezher Üniversitesi'nde okuyan çok sayıda Uygur öğrenciyi zorla Çin'e geri getirmiştir.³ Özetle, bugün Doğu Türkistan Müslümanları dinlerini öğrenememekte ve öğretememektedir. Müslüman çocuklar devlet okullarında zorla komünist ideoloji ve Çin kültürü ile yetiştirilmektedir.

2. Din Alimlerine Yönelik Baskılar

Doğu Türkistan'da Çin komünist rejiminin en çok zulmettiği kesimlerin başında din âlimleri gelmektedir. İster işgalin ilk günlerinde

ister son yıllarda olsun, din âlimleri her zaman Çin Komünist Partisi'nin ana hedefi olmuştur. Uygur İnsan Hakları Projesi'ne (UHRP) göre, 2014 yılından bu yana binden fazla din alimi, dini öğretim ve topluluk liderliği ile ilişkileri nedeniyle tutuklanmıştır. Bunların 57'si (%5) 60 yaş üstü yaşlılardan oluşmaktadır. Çin rejimi bilgileri sıkı bir şekilde kontrol ettiğinden, bu sadece buzdağının görünen kısmıdır. Gerçek rakamın çok daha yüksek olması kuvvetle muhtemeldir. Tutuklananların çoğu 15-20 yıl ya da ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu da Çinli yetkililerin İslami uygulamaları suç, dini liderleri de suçlu olarak gördüğünü kanıtlamaktadır. "Suçları" arasında çocukların "yasa dışı" eğitimi, devlet onaylı camiler dışındaki yerlerde namaz kılmak, "yasa dışı" dini materyal bulundurmak, yurtdışına seyahat etmek, yurtdışıyla iletişim kurmak, düğün törenlerinde ve cenazelerde vaaz vermek vb. bulunmaktadır.⁴

2017 yılından bu yana din âlimlerinin hedef gösterilmesi ya da halk arasında küçük düşürülmesi yüksek bir seviyeye çıkmıştır. 2017 yılında çok sayıda din alimi tutuklanmış, toplama kamplarına gönderilmiş ya da hapse atılmıştır. Hapse atılanlar ise halkın önünde komünist partiyi öven şarkılar söylemeye ve dans etmeye zorlanmıştır.⁵ Çin rejimi, Uygurların İslami kimliğini ortadan kaldırmak ve Uygur çocuklarını asimile etmek için her zaman din alimlerini hedef almıştır. Mevcut durum "Kültür Devrimi" sırasındaki durumdan daha kötüdür.

3. Kur'an'ın Yakılması

"Kültür Devrimi" sırasında Çinli komünistler Kur'an-ı Kerim ve dini kitapları yakmışlardır. Bu tür iğrenç uygulamalar 2014'ten bu yana dramatik bir şekilde artmıştır. Çin, son yıllarda Doğu Türkistan'da İslam'a karşı bir savaş açarken, dini

materyalleri gönüllü olarak polise teslim etmeyenler, keşfedildiklerinde sert cezalarla karşı karşıya kalmışlardır. Bundan korkan Doğu Türkistanlı Müslümanlar, bazen Kur'an-ı Kerim'leri nehirlerle atarak kurtulmak zorunda bırakılmıştır.

Çinli yetkililer 2017'den bu yana tüm İslami ders kitaplarını ve materyallerini yasaklamıştır.⁶ Tüm dini kitapları ve materyalleri toplayıp yakmışlardır.⁷ Bu tür materyallere sahip olan insanlar toplama kamplarına veya hapishanelere gönderilmiştir. Bugün Uygur Müslümanları evlerinde Kur'an bile bulunduramamaktadır.

4. Camilerin ve Mezarlıkların Yok Edilmesi

İslami okulların kapatılması ve din alimlerine yönelik baskının yanı sıra Çinli yetkililer camileri yıkmış ya da dönüştürmüştür. Bu politika 1966'dan 1976'ya kadar süren "Kültür Devrimi" sırasında en üst seviyeye ulaşmıştır. "Kültür Devrimi" sırasında camiler tamamen kapatılmış, camilerde namaz kılması yasaklanmış ve binlerce cami yıkılmış ya da domuz ahırlarına ve tahıl depolarına dönüştürülmüştür. Çin hükümetinin 1956 yılındaki istatistiklerine göre, 1950'lerin başında Doğu Türkistan'da 29.500 cami mevcuttur. 1978 yılına gelindiğinde cami sayısı 2939'a düşmüştür.⁸ Çinli yetkililer 1980'den sonra insanların camilerde namaz kılmasına kısmen izin vermiştir. Camiler üzerindeki kontrolün nispeten gevşemesini fırsat bilen Uygur Müslümanları, uzun yıllar boyunca birçok camiye yeniden açmak, yeniden inşa etmek ve yeniden dönüştürmek için ellerinden geleni yapmışlardır.

Camilerin yıkımı 2017 yılında yeniden başlamıştır. Çinli yetkililer "Cami Düzeltme Programı" kapsamında Doğu Türkistan genelinde binlerce camiye yıkmıştır.⁹ Avustralya Stratejik Politika En-

stitüsü (ASPI) uzmanlarına göre, 2017'den bu yana 16.000 cami hasar görmüş ve bunların 8.500'ü tamamen yıkılmıştır.¹⁰ Bu sayı Doğu Türkistan'daki camilerin %65'ini oluşturmaktadır. Ayrıca, binlerce cami domuz ahırlarına, restoranlara vb. dönüştürülmüştür. Yıkılmayan camiler ise sadece turizm ve propaganda amaçlı tutulmakta, ibadet için gidilmesine izin verilmemektedir.

5. Duaların ve Zikrin Değiştirilmesi

Çinli komünistlerin, Uygur Müslümanlarının Allah'ı övmelerine ve inandıkları peygamberleri Muhammed'e dua etmelerine izin bile vermemeleri, dua ve zikir (Allah'ı anma) ritüellerini değiştirmeye çalışmaları çok çirkindir. Uygur Müslümanlarının komünist partiye değil de Allah'a şükretmeleri, Xi Jinping'e değil de Resulü Muhammed'e övgüde bulunmaları ÇKP'yi bu gerçeği böylesine gülünç bir şekilde değiştirmek isteyecek kadar çıldırtmıştır.

Çinli yetkililer, din alimlerini dans etmeye ve komünist şarkılar söylemeye zorlamanın yanı sıra, İslam ve Müslümanlarla alay eden propaganda kampanyaları başlatmıştır. 2017'den beri Doğu Türkistan sokakları İslam'la alay eden ve hakaret eden slogan ve afişlerle doludur. Hatta günlük zikir ve dua metinlerinin sözlerini Xi Jinping ve Çin Komünist Partisi'ni öven sözlerle değiştirerek Uygur Müslümanları dinlerini, Allah'ı ve Peygamberi inkâr etmeye ve bunun yerine komünist partiye ve Xi Jinping'e inanmaya ve onları övmeye zorlamışlardır.¹¹

Bu tür uygulamalar hapishanelerde ve toplama kamplarında çok yaygındır. Hapishane ve kamp gardiyanları, Müslüman mahkumları yemekten önce komünist partiyi ve Xi Jinping'i övmeye, yemekten

sonra da komünist partiye ve Xi Jinping'e teşekkür etmeye zorlamaktadır. Bunu reddedenler yemekten mahrum bırakılmakta ve cezalandırılmaktadır. Mahkumlar İslam'dan vazgeçmeye ve Allah'a ve Peygamber'e hakaret etmeye zorlanmaktadır.¹²

6. Hicabın Yasaklanması

Müslüman kadınların kıyafetlerine getirilen kısıtlamalar, Çin'in İslam'a karşı açtığı savaşın en açık biçimlerinden biridir. Komünist işgalden sonra Uygur kadınların İslami kıyafetleri "geri kalmışlık" olarak görülmüş, alay edilmiş ve kısıtlanmıştır. Çinli yetkililer, Uygur kadınlarını "modernleşme" ve "güzelleştirme" kisvesi altında "modern" kıyafetler giymeye zorlamış ve bunun propagandasını yapmıştır.

2013 yılından bu yana Çinli yetkililer Hicap üzerindeki kısıtlamaları yoğunlaştırmıştır. Müslüman kadınların İslami kıyafetleri "dini aşırılık ve terörizm" olarak etiketlenmiş ve Uygur kadınların hicap ile dışarı çıkmaları yasaklanmıştır.¹³ Çinli yetkililer sokaklarda kadınların elbiselerini bile kesmiştir. 2017 yılında tüm hicabi Uygur kadınları hapishanelere ve toplama kamplarına gönderilmiştir. Sızdırılan Çin hükümeti belgesi "Qaraqash Listesi"ne göre, Qaraqash ilçesinde çok sayıda Uygur kadın Hicap giydikleri için toplama kamplarına kapatılmıştır.¹⁴

7. Dini Geleneklerin Ortadan Kaldırılması

Uygurlar 10 asırdan fazla İslam kültürüne sahiptir. Düğünlerinden cenazelerine kadar günlük yaşamları İslami değerlerle iç içedir. Çin rejimi, İslam'a karşı açtığı savaşın bir parçası olarak, İslami unsurları Uygurların hayatından çıkarmayı bir misyon haline getirmiştir. Çinli yetkililer 2014 yılından bu yana "dini aşırılık ve terörizmle mücadele" kisvesi altında tüm dini gelenekleri iptal etmiştir.¹⁵ Örneğin,

Akika (İslami isim verme töreni), Nikah (İslami evlilik), İslami cenaze töreni, ölen kişi için Kur'an okunması vb. yasaklanmıştır.

Uluslararası Af Örgütü'nün iyi belgelenmiş bir raporuna göre, "El-hamdülillah, İnşallah, Allah seni korusun" gibi İslami terimlerin hepsi yasaklanmıştır. İnsanlar birbirlerini "Esselamu Aleyküm" diyerek bile selamlayamamaktadır. Bu terimleri kullanan insanlar "dini fanatikler" olarak kabul edilmekte ve hapishanelere ve toplama kamplarına kapatılmaktadır.¹⁶ Dahası, Çinli yetkililer Ramazan ve Kurban bayramlarının kutlanmasını da kısıtlamaya başlamıştır. Artık bu bayramlar sadece uluslararası toplumu kandırmak için kutlanmaktadır.

8. Arapça Yasağı

2000'li yılların başında Çin'in dışı açılma sürecinin hızlanmasıyla birlikte Uygur gençleri arasında Arapça öğrenme konusunda bir dalga oluşmuştur. Bu ihtiyaç nedeniyle başta başkent Urumçi olmak üzere Doğu Türkistan'ın çeşitli şehirlerinde belirli sayıda Arapça öğretim merkezi kurulmuştur. Çinli yetkililer başlangıçta ekonomik kalkınma açısından bu eğilime izin verse de Uygur gençleri arasında artan dini coşku ile birlikte Çinli yetkililer Arapça öğretim merkezlerini izlemeye başlamıştır. Sonuç olarak Çinli yetkililer, Arapça öğrenmeyi İslam'ı öğrenmenin bir yolu olarak görerek 2000'li yılların ortalarında Doğu Türkistan'daki tüm Arapça öğretim merkezlerini kapatmıştır. Bundan sonra bile Çin, Çin'in diğer bölgelerindeki yabancı dil okullarına, özellikle de Gansu, Ningxia ve Yunnan'daki Hui dini okullarına, Uygur öğrencileri kabul etmemelerini emreden bildirimler yayınlamıştır.

2014 sonrası baskılarda Arapça öğrenmek ve öğretmek "dini aşırılık" olarak değerlendirilmiş ve daha önce Arapça öğrenmiş veya öğretmiş kişiler yetkililer

tarafından gözaltına alınmıştır. Halihazırda Doğu Türkistan'da Arapça öğrenmek tamamen yasaklanmış olup, bölgede hükümet tarafından işletilen "Sincan İslam Enstitüsü" (Çin hükümetinin kızıl imamlar yetiştirme ve İslam dünyasına yönelik propaganda yapma ihtiyacı nedeniyle bırakılmıştır) dışında tek bir Arapça dil merkezi bulunmamaktadır.

9. Uygur Çocukların Müslüman Kimliğinin Silinmesi

Uygur çocukların Müslüman kimliklerinin tamamen silinmesi, Çin komünist rejiminin Doğu Türkistan'da İslam'a karşı savaş kapsamında başlattığı en İslamofobik kampanyalardan biridir. Ebeveynleri toplama kamplarına veya hapishanelere gönderen yetkililer, Uygur çocukları da yatılı okullara ve devlet yetimhanelerine yollamaktadır.¹⁷ Bu yatılı okulların ve yetimhanelerin düzeni acımasız ve hiyerarşiktir. Çocuklar her düzeyde zihinsel ve fiziksel istismara maruz kalmaktadır. Çocuklar kendi hikayelerini anlatmak için kaçamadıkları için aşırı güvenlik bu vahşeti gizlemeye çalışmaktadır.

Rejim, Müslüman çocukları partiye ve devlete "sadık vatandaşlar" olarak yetiştirmek istemektedir. Bu amaca ulaşmak için anaokulundan başlayarak çocuklara "Komünist Parti'yi ve Çin'i sevmeleri" öğretilmektedir. Bu politikanın temel amaçlarından biri, Uygur çocukların kendi ebeveynlerinin dinine ve kültürüne düşman olmalarıdır. Çocuklar tamamen komünist doktrine göre yetiştirilmekte ve Han Çinlisine dönüştürülmektedir.¹⁸ Çocukların Uygurca isimleri de değiştirilmektedir. İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW) tarafından yayınlanan ve bu konuya dikkat çeken bir raporda, Doğu Türkistan'daki Çin Komünist Partisi Sekreterliği'nin, ebeveynleri toplama

kamplarında tutulan tüm Uygur çocukların, devlet yetimhanelerine yerleştirilmesini emrettiği belirtilmektedir.¹⁹

Sonuç

Son yıllarda Çin'de milliyetçiliğin yükselişiyle birlikte yabancı kültüre ve yabancılara karşı nefret artmaktadır. Sonuç olarak, Çin'de "yabancı" dinler olarak kabul edilen İslam ve Hristiyanlık gibi dinlere ve taraftarlarına karşı ayrımcılık ve baskı yoğunlaşmıştır. Şimdi, Çin'deki İslamofobi benzeri görülmemiş bir hale gelmiştir ve Çin dünyanın en İslamofobik ülkesi olmuştur. Geçtiğimiz birkaç yıl boyunca, Çinli yetkililer İslam'ı "Çinlileştirmek" adına birçok camiyi yıktı veya başka bir şeye dönüştürdü. Çin rejimi, Müslümanları yaşam tarzlarını ve geleneklerini "Çinlileştirmeye" zorlamak için çeşitli araçlar kullandı. Çin'deki İslamofobinin en belirgin tezahürü, İslam'a karşı savaş ve Doğu Türkistan'daki Uygur soykırımı olarak ortaya çıkmıştır.

Doğu Türkistan'ın Kaşgar şehrinde yıkılmış bir cami. Kaynak: UHRP, 2019

Son yıllarda Çin'de milliyetçiliğin yükselişiyle birlikte yabancı kültüre ve yabancılara karşı nefret artmaktadır. Sonuç olarak, Çin'de "yabancı" dinler olarak kabul edilen İslam ve Hristiyanlık gibi dinlere ve taraftarlarına karşı ayrımcılık ve baskı yoğunlaşmıştır.

Doğu Türkistan'daki Müslümanlara “Çin İşkencesi”

Aslan BALCI

Gazeteci-Yazar

Kadim İslam beldelerinden Doğu Türkistan ve Müslüman Uygur halkı 1949 yılından beri Komünist Çin'in işgali altında etnik soykırım ve asimilasyona karşı direniyor. Siyonist İsrail'in Gazze'de yaptığı gibi Pekin rejimi de bölgeyi abluka altına alarak kentleri adeta açık cezaevine çevirdi. Şi Cinping idaresi, bölgedeki Müslüman Uygur Türklerinin Çinlileşmesi için her türlü gayrihukuki yolları deniyor. İnsan hak ve hürriyetlerini ayaklar altına alan Pekin rejimi, Doğu Türkistan bölgesindeki halka yönelik baskıyı, zulmü, sinsice ve sistematik bir şekilde yürütüyor.

Bölgenin asıl sahipleri Türk asıllı Müslüman Uygur, Özbek, Kazak ve Kırgızlardır. Çinli yerleşimciler diktatör Mao Zedong'un işgalinden sonra bölgeye yerleştirildi. Ekonomik koridorun bu güzergâhtan geçmesi, bölgenin önemini daha da artırdı. Halk her geçen gün dinini, dilini, kültürünü, mülkünü ve aile yapısını kaybediyor. Onlarca tarihi cami yıkıldı, bir kısmı yerleşimci Çinliler tarafından bar ve gece kulübü olarak kullanılıyor. Açık olan birkaç camiye ancak yaşlı ve işkence sonucu sakat kalanlar gidebiliyor.

İmamların dahi Çin Komünist Parti (ÇKP) üyesi yapılmak zorunda bırakıldığı Doğu Türkistan'da İslam dini yasaklandı. İslam'ı ve Müslümanlığı çağrıştıran her nesne yasak listesine alınarak aksini yapanlar anında ölüm kamplarına götürülüp yıllarca işkence ediliyor. Hocaların İslam dinini anlatması, vaaz etmesi, dışarıya dönük ezan okuması, bayramlaşma, oruç tutmak ve çalışan işçi ve memurların camilere girmeleri gibi onlarca hukuk dışı yasaklama var. Doğu Türkistan Müslümanları, Çinlileşmemek, dinsiz ve kimliksiz bir toplum haline gelmemek için verdikleri mücadelede tüm dünyadan yardım bekliyor.

“Şehirleşme” bahanesiyle Uygur Türkleri topraklarından uzaklaştırılıyor. Tarihi ve korunması gereken yapılar yıkılıp yok ediliyor. Mezarlıklar, tarihi camiler yıkılırken yerlerine yenileri yapılmıyor. Semt ve şehirlerin isimleri Çinlileştiriliyor. Türklere ve Müslümanlara ait hiçbir figür bırakılmayarak kültürel soykırım suçu işleyen Çin, hukuksuzluğa var gücüyle devam ediyor. Türkiye yapılan hukuk dışı eylemlere sesini her zaman yükseltti ve yapılanların kabul edilemez olduğunu yüzlerine söyleyince Pekin rejimi hemen algı, manipülasyon ve yalan diplomasisini devreye sokuyor. Uygur Türklerinden zorla alınan sahte beyanlarla gerçeğin üzerini örten Çin, BM başta olmak üzere bütün dünyayı yalanlarıyla kandırıyor.

ABD’de emperyalistlerin kurguladığı 2001’deki 11 Eylül terör eylemleri nedeniyle küresel ölçekte Müslüman düşmanlığı başlatıldı. Bu argümana sarılan Çin, Uygurlu Müslümanlara yönelik soykırıma varan devlet terörü uyguluyor. Hukuksuzluğunu ise “Radikal İslamcılarla mücadele ediyorum” beyanıyla bertaraf ediyor. Çin, birkaç Uygurlunun Guantanamo’da tutulmasını öne sürerek normal halkla değil “terörist unsurlarla mücadele ediyorum” yalanıyla Siyonist çizgideki ülkelere yanına çekerek destek buluyor. BM, AB ve ABD gibi devletler, Çin’in Tibet’te ve Hong Kong’da giriştiği kıyımı kınarken Doğu Türkistan meselesine gelince genelde sessiz

kalıyorlar. Zaten Müslüman Türklerin de onlardan bir beklentisi yok.

Çinli Hui Müslümanlarının Güvenlik Sorunu

Rejim, Doğu Türkistan’da adı konulmamış etnik soykırım suçu işlemektedir. Çin aynı soykırım ve zulüm politikalarını Budist inancına sahip Tibet halkına karşı da yürütmektedir. Kanaat önderi olarak kabul edilen Dalai Lama davasını satarak daha çok medyatik ve cinsel skandallarla anılmayı tercih ettiğinden Tibet olayları gündemden düşürüldü. “Tibet kasabı” olarak anılan ve arkasında büyük katliamlar bırakan eski Tibet ÇKP Genel Sekreteri Chen Quanguo gerçek anlamda bir canidir. Çin bu soykırımcıyı Tibet’ten Doğu Türkistan’a gönderdikten sonra zulüm ve katliamlar artmaya başladı.

Çin’in büyük önem verdiği “Bir yol bir kuşak” projesi Yunnan eyaletinden başlayıp Doğu Türkistan topraklarını boydan boya geçerek Pakistan üzerinden Hint Okyanusu’na bağlanacak. Bu hat üzerinde kendine sıkıntı çıkarabilecek tüm “yabancı” unsurları yok etmek istiyor. Esas problem söz konusu unsurların Türk asıllı veya başka milliyetten olmasından ziyade kendi ideolojisine aykırı gördüğü herkesi “düşman” olarak algılamasıdır. Bu mantıkla hareket eden rejim, Yunnan eyaletinde yaşayan yerli Çinli Han Müslümanları Hui, Tunganlar de rejimin hedefi haline geldi.

Çinli Hui Müslümanların önemli dini merkezlerinden biri olan Yunnan eyaletine bağlı Nagu kentinde yer alan Najiaying Camii’si uydurma bahanelerle yıkılmak istendi. Şiddetli protestolar nedeniyle yıkım şimdilik durduruldu. Yıllar önce ziyaret ettiğim Najiaying Camii’sinin yanında Kur’an kursu ve bir de medrese var. Buradan kaliteli Müslüman öğrenciler yetişiyor. Ayrıca Najiaying Camii’si buradaki Müslümanların adeta nişanesi

Rejim, Doğu Türkistan’da adı konulmamış etnik soykırım suçu işlemektedir. Çin aynı soykırım ve zulüm politikalarını Budist inancına sahip Tibet halkına karşı da yürütmektedir. Kanaat önderi olarak kabul edilen Dalai Lama davasını satarak daha çok medyatik ve cinsel skandallarla anılmayı tercih ettiğinden Tibet olayları gündemden düşürüldü.

ve tapusudur. 13. yüzyıldan kalma tarihi caminin yıkılmak istenmesinin arkasındaki sebep, ekonomik koridorun başlayacağı yerde Müslümanların olmaması, ayrıca yerli Müslümanların tarihinin eskiye dayanmasının önüne geçilmek istenmesidir.

Küresel emperyalizmin merkezi haline gelen Çin, Hindistan gibi, İslam ve Müslüman düşmanlığını devlet eliyle yürütüyor. Çin, Doğu Türkistanlı ve Hanlı Huilerle birlikte ülkedeki tüm Müslümanların varlığını yok etmeye çalışıyor. Ancak Doğu Türkistanlı Müslümanları imha politikasının ardında İslam karşıtlığının yanında, bölge halkının Türk asıllı milliyetlerden olması, bölgenin ekonomik değeri ve İpek Yolu projesinin buradan geçiyor olmasıdır.

Yapay zekâ ile masumlar ölüm kamplarına tıklarıyor

Doğu Türkistan bölgesindeki milyonlarca halk “yapay zekâ” ile kontrol ediliyor. Yazılımını Çinlilerin yaptığı “makul vatandaş” profiline uymayan herkes derdest edilerek bilinmeyen toplama kamplarına götürülüyor. Keyfi tutuklamalara itiraz eden, gözaltına alınan, eşini, kızını, oğlunu veya babasının durumunu arayıp soranlarda aynı akıbeti uğrayıp çölde inşa edilen yüzlerce ölüm kampına götürülüyor. Söz konusu ölüm kamplarına götürülen Müslümanların geneline yakını, türlü “Çin işkencesiyle” katlediyor. Öldürülenler yakılarak yok edilirken bir kısmı da işkence sonucu sakat kalıyor veya aklını yitiriyor. Bazıları da Çin’in ajanı olarak ölüm kamplarından dışarı çıkabiliyor.

Pekin rejimi ölüm kamplarının varlığını inkâr ederek söz konusu hapishanelerin “gönüllü eğitim kampları” olduğunu iddia ediyor. Yapay zekâ ve Çinli idarecilerin “ikna edilebilir” diye fişlediği kişiler merkezlere yakın “beyin yıkama ve

Çinlileştirme” kamplarına alınıyor. Ancak itiraz eden, üzerinde, evinde, iş yerinde Kur’an ve İslam’ı objeye rastlanan, Çince konuşmayı reddeden, alkol almayan, börtü-böcek yemeyen, kadınlardan inancından dolayı örtülü olanlar, etek boylarının diz kapakları hizasında olanlar, camiye gittiği tespit edilenler, gece vakti evine kalmak için gelen Çinlileri evine almama gibi uydurma suçları(!) işleyenler ise doğrudan çöldeki ölüm kamplarına götürülüyor.

Etnik soykırım ve işkenceci Çin, bazen kendine yakın basın mensuplarını bölgeye götürüp iddiaların yalan(!) olduğunu ispat etmeye çalışıyor. Gezilecek çarşı ve pazarlardaki esnaf ve müşteriler rejim için çalışan muhbir ve ajanlardan oluşur. Bölgede yaşananlar, gerçekleri anlatabilecek olanlar ise o gün evinde tutulur. Davetliler çarşı-pazar ziyaretinden sonra kamplara gidilir. Burada da aynı uygulama yapılır. Tutuklular idarecilerin yanında “gönüllü” olarak burada bulunduğunu ifade etmek zorundadır. Gezide bulunan gazeteci ve gözlemciler yazdıkları raporlarda her şeyin yolunda olduğu, söylenenlerin gerçeği yansıtmadığı ve insanların kamplara kendi rızasıyla gittiği belirtiliyor.

Hapishaneleri “kamp” olarak lanse eden Çin, burada tutsak ettiği Doğu Türkistanlılara eğitim (!) adı altında kendi Çin kültürünü dayatıyor. Hapishanelerde dans etmek, alkol tüketmek, dekolte giyinmek, Çince konuşmak, karma banyo ve tuvalet kullanmak, temizlenmemek, dini inancını terk etmek, kısaca Çinlileşmeyi modernleşmek gibi gösteriyorlar. İslam inancını yasaklayan Sosyalist rejim her sabah tutukluların Çin Devlet Başkanı Şi Cinping’in heykeli karşısına geçerek tapınma ve ona bağlılıklarını belirterek “iyi bir Çinli” olduğunu ispat etmeye çalışıyorlar.

Çinliler bölgeye yerleşerek demografik yapı değiştiriliyor

Çin, Doğu Türkistan’ı elinde tutmak ve yerli halkı ata yadigarı olan topraklardan sürmek için demografik yapıyı değiştirmeye çalışıyor. Han Çinlilerinin bölgeye gelmesi için bedava arazi ve kredi verilerek teşvik edilirken Türk asıllı Müslümanlar ise Çin’in iç kesimlerine iskân ettirilmeye zorlanıyor. İtiraz edenler de toplama kamplarına alınıyor. Bölgeye getirilen Çinlilere devlet tarafından el konulan Uyurluların verimli toprakları veriliyor. “Teröre karıştı” bahanesiyle öldürülen veya ortadan kaybedilen kişilerin arazileri devlete intikal ettiriliyor. Devlet de bu arazileri gelen yerleşimcilere peşkeş çekiyor.

Milenyumun başlangıcından beri Çin “İşgücü fazlasını iç bölgelere yönlendirme” politikasıyla Doğu Türkistanlı yaşları 15 ila 25 arasındaki gençleri özellikle de kızları zorla alarak Çin’in en uç sınır bölgelerine istihdam ettirmeye başladı. Buralardaki “hapishane fabrikalarında” zorla “köle işçi” olarak çalıştırılan Uyurlu gençlere normal Çinli bir işçinin maaşının yarısından azı ödeniyor. Ayrıca Uyurlu gençlerin kent merkezlerine girişi yasak olduğundan fabrikalardaki kilitli koşullarda kalmaları sağlanıyor. Karma koşullarda bazı Müslüman kızlar, Çinlilerin taciz ve tecavüzlerine maruz kaldıklarından dolayı bu çirkeflige dayanamayarak intihar etmişlerdir.

Fabrikalarda iş başı yapan Doğu Türkistanlılara her sabah bir miktar alkol aldırıp, yemeklerde helal olmayan yiyecek yemeye mecbur bırakılıyorlar. Bunları yapmayanlar ise “aşırı dinci” yaftalamasıyla ölüm kamplarına alınıyor. Söz konusu uygulamayla Doğu Türkistan’da gitikçe azalan genç nüfusla birlikte hamile kadınlara da zorla kürtaj yaptırılıyor. Bölgeye yerleştirilen

Çinlilere ise çocuk yapmaları için prim veriliyor. ÇKP bölgedeki genç erkek ve kızlardan en az birer milyonu alarak Çinli fabrikalarda istihdam edilmesi hedef olarak belirledi.

Toplama veya "eğitim" kamplarına alınanların bebekleri varsa annelerinden zorla alınarak devlet kontrolünde bir Çinli gibi yetiştiriliyor. O çocuklar bir daha gerçek ailesinin kim olduğunu öğrenemeden, Chen Quanguo gibi, Çin'in pis ve kirli işlerini yapmak zorunda bırakılıyor. Zaten bölgeye gönderilen bazı ajan ve askerlerin şekline bakıldığında Uygur veya Özbek oldukları belli oluyor. Ancak inançları, isimleri, dilleri ve eğitimleri Çinli gibi olduğundan söz konusu kişiler diğer memurlara göre daha zalim ve yağmacı olduğu gözlemleniyor.

Sadece kentlerde değil yaylalar bile talan edilerek bölgedeki Türk izleri yok ediliyor. Dünyaca ünlü ve bilinen Pamir yaylası tarihten beri Türklerin önemli yaylalarından biridir. Buradaki köylülerin hayvanları ellerinden alınarak hayvancılıktan başka bir iş yapmayan halk şehirlere sürülmüştür. Böylece Uygur ve bölgedeki diğer Türklerin gelenek ve görenekleriyle kültürleri yok ediliyor. Yaylalarda yaşayan Türk boyları çok harika halı, kilim, deri elbise, kürk ve onlarca el işi ve güzel eserler yapardı. Çinliler yaylaları ele geçirerek bu tarihi el sanat ve zanaatları da yok etti. Hun-carap yaylalarında yaşayan Kazak ve Kırgız Türklerinin bölgeye özgü yüzlerce hayvanı vardı. Hayvanların sütünden yapılan yağ, peynir, süzme yoğurt ve derilerden imal edilmiş onlarca aksesuar yerli tüccarlar tarafından satın alınarak ülkenin dört bir yanına satılırdı. Yöre halkının eline az da olsa bir miktar para geçirdi.

Büyük vergiler konularak Kazak ve Kırgızlarda yaşadıkları yaylalardan kovularak çadırlarına el konul-

du. Hun-carap, Pamir ve diğer bölgelerdeki yaylaların hemen hepsi Çinliler tarafından ele geçirilerek "Bir Yol Bir Kuşak" koridorunun geçeceği güzergâh sözde "düşman" unsurlardan temizlemiş oldular. Hayvancılıkla geçinen halkın şehirlerde kalacak mülkleri, paraları ve hayatlarını ikame ettirebilecekleri meslekleri yoktur. Yaylalarını terk etmek istemeyenler ise hayvan otlattığı dağlarda katledildi. Gençler ailelerinden zorla alınıp bilinmeyen devlet yurtlarına, diğerleri ise aç,

5 Temmuz'daki "Urumçi soykırımı" telin edildi

Zengin yer altı ve yer üstü kaynaklara sahip Doğu Türkistan'da Türk asıllıların sayısı 20 milyondan yaklaşık 12 milyona kadar geriledi. Son 20 yılda yaklaşık 3 milyon kişi kayıp veya öldürüldü, 2 buçuk milyon kadarı toplama kamplarında, anavatana bir daha dönemeyecek olan yaklaşık 1,5-2 milyon genç de mecburi olarak Çin'deki fabrikalarda köle gibi çalıştırılıyor. Fırsatını bulan yaklaşık 3 milyon yurt dışına kaçtı. Bölgede yeterince fabrika olmadığı için halk işsiz. Olan fabrikalara da yerli halk değil, iskân ettirilen Çinliler işe alınıyor. Bölgenin kaynaklarına ulaşamayan, kendi dilinde eğitim almaları ve dini vecibelerini yerine getirmesi yasaklanan Doğu Türkistanlılar göç etmek mecburiyetinde bırakılırken direnenler katlediliyor.

Bu vesileyle "Urumçi Soykırımı" olarak anılan katliamda hayatlarını kaybedenleri rahmetle anıyorum. Çin'in Guangdong eyaletinin Shao-guan şehrinde 26 Haziran 2009 tarihinde 5 bin Çinli zorla çalıştırılan 300 Uygurlu'ya saldırdı. Yaklaşık 270'inin katledilmesinin ardından aileler naaşları almak ve sorumluların cezalandırılmasını istedi. Pekin rejimi olayın üzerini kapatmaya çalışması üzerine kurbanların aileleri ve dostları kendiliğinden top-

lanarak 2009'de Urumçi'de olayları protesto etmeye niyetlendi. ÇKP yetkilileri ve güvenlik birimleri yürüyüşün başlamasıyla halkın üzerine ateş açtı ve kortejdeki 3 kişi infaz edildi. Akabinde sokak ve caddelere dağılanlara yönelik bir nevi süreklilik avı başlatıldı.

Bölgedeki Çinli yerleşimciler ellerine geçirdikleri delici ve kesici aletlerle yerli halka saldırırken güvenlik birimleri infazlara devam etti. Bütün ev ve iş yerleri arandı. 15 ila 60 yaş arasındaki masum sivil katledilerek bir kısmı da ölüm kamplarına götürüldü. Gün boyu ve akabindeki günlerde gerçekleşen katliamlarda yaklaşık 5 bin masum sivil hunharca katledildi, 30 bin kişi yaralandı ve 60 bin civarında kişi de tutuklandı. Bu yıl olduğu gibi her yıl Urumçi Soykırımı ve Çin'in işlemiş olduğu katliamlar dünya kamuoyuyla paylaşılarak telin edilir.

Bölgede işlenen cinayet ve baskılara karşı Pekin rejimi, Panda politikasıyla, Türk ve Müslüman ülkelerle ekonomik iş birliği yapmaya devam ediyor. Çünkü, Çin dış politikasını "Uzaktakine cilve yap, yanındakine ise saldır" gibi garip bir felsefe üzerine bina ettiği için bir taraftan Türkiye ile iyi ilişkileri geliştirirken bir yandan da Doğu Türkistan'daki kardeşlerimize etnik soykırım yapıyor.

Yıllarca Müslüman Uygurlar, Çin işgaline ve zulmüne göğüs gererek bölgede Türklerin ortak değerlerini canları pahasına korudu. Ancak Pekin rejimi arkasına küresel emperyalistleri de alarak topyekûn mazlum Doğu Türkistanlıları yok etmeye çalışıyor. Artık Çin emperyalizmine, iş birlikçilerine ekonomide, turizmde, siyasi arenada ve beynelmilel camiada dur demenin zamanı geldi. Doğu Türkistan davası sadece bölge halkının değil ümmetin meselesi olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır.

Çin'in Doğu Türkistan'daki Dini ve Kültür Politikaları

Nureddin İZBASAR

Yazılı kaynakların ifade ettiği gibi Türklerin ana yurdu olarak bilinen Doğu Türkistan, İslam öncesinde Hun İmparatorluğu, Büyük Göktürk devleti ve Orhun Uygur kağanlığı tarafından yönetilirken 10. yüzyılda Karahanlı Tekinlerinden Satuk Buğra'nın İslamiyet'i kabul etmesiyle eş zamanlı olarak devlet iktidarını da ele geçirmesiyle birlikte Karahanlı devleti, Türkistan bölgesindeki ilk Müslüman Türk devleti oldu. Bu devlet, Doğu Türkistan topraklarını merkez edinerek geniş Türkistan sahasının Müslümanlaşma sürecini hızlandırdı ve Doğu Türkistan bölgesi İslamiyet'in doğudaki kalesi haline geldi. Moğol imparatorluğu döneminde bölge, Çağatay'ın payına verilmiş ve ilerleyen dönemlerde birçok tarihî olaya şahitlik ederken, son olarak bağımsız bir Kaşgarya devleti tarafından yönetilirken 1877 yılında Çin'i yöneten Mançu imparatorluğu tarafından işgal edildi. 1884'te bölge Mançu İmparatorluğu tarafından resmi ilhak edilerek Çince Xinjiang adı verildi. Bölge halkı her fırsatta işgale karşı ayaklanmalar yaptı. Nitekim yapılan ayaklanmalar sonucu 1933'te Kaşgar'da Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti ve 1944'te Gulca'da Doğu Türkistan Cumhuriyeti'ni kurmayı başardı. Fakat İkinci Dünya Savaşı sonrası şekillenen uluslararası konjonktür Doğu Türkistan'ın bağımsız kalmasına fırsat tanımadı ve Sovyetler Birliği'nin desteğini alan Çin Komünist Partisine (ÇKP) bağlı ordular 1949 yılının sonbaharında Doğu Türkistan'a yönelik işgal harekâtını başlatarak bölgeyi yeniden ilhak etti. ÇKP yönetimi 1955'te Doğu Türkistan'a yerel özerklik verdiğini ilan etti ve bölgenin adını Xinjiang Uygur Özerk

Bölgesi olarak değiştirdi. Fakat bu özerklik günümüze kadar yasal bir biçimde uygulamaya konulmadı. Günümüzde 1.828.418 km² yüz ölçüsüyle Çin işgali altında bulunan Doğu Türkistan; Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Pakistan, Hindistan, Keşmir, Tibet, Moğolistan, Rusya ve Çin ile komşudur.

ÇKP ordusu Doğu Türkistan'ı ilhak ettikten sonra bir yandan bölgenin verimli arazilerini ve zengin yer altı kaynaklarını var gücüyle sömürürken diğer yandan asimilasyon ve Çinlileştirme stratejisi kesintisiz bir biçimde yürütüldü. Bununla birlikte Doğu Türkistanlılar etnik, kültürel, sosyal ve ekonomik ayrımcılığa maruz kaldı; kültürel ve inanç alanları kısıtlandı. Müslüman Türklerin yaşama, düşünce, çalışma, basın-yayın ve ifade gibi en temel özgürlükleri askıya alındı; hukuksal ve ekonomik eşitsizlik, komünizm propagandaları; demografik yapının Çinliler lehine değiştirilmesi, Müslüman Türklerle yönelik nüfus ve doğum kontrol uygulamaları; dil ve eğitim yasakları, nükleer denemeler; hürriyetten yoksun bırakma, işkence ve idam gibi konularda büyük sıkın-

tılar yaşandı. Bu sıkıntılar yıl geçtikçe artarken özellikle de Çin'in Uluslararası ekonomik sisteme entegre olarak güçlenmesiyle bölgedeki Müslüman Türklerin dini ve kültürel özelliklerini sistematik yok etmeye evrildi.

ÇKP'nin Doğu Türkistan'ı ilhak etmesinden önce Doğu Türkistan'da 29,500 adet cami, medrese veya tekkeyle birlikte 54,500 din adamı bulunurken, 1955 yılından itibaren camiler yıkılmaya, medreseler kapatılmaya ve din adamları idam edilmeye başladı. 1965 yılına gelindiğinde ayakta kalan cami ve tekke sayısı 14,100'e, din adamlarının sayısı ise 26,900'e düştü. 1966'da Mao'nun başlattığı Kültür Devrimi sırasında yıkımlar ve idamlar daha da hız kazandı ve 10 yıllık bu süreçte Doğu Türkistan'daki camilerin büyük bir kısmı yıkıldı ve geride yaklaşık 2930 cami kaldı. Din adamları ise "karşı devrimci" olarak nitelendirilip çoğu idam edildi. 1980'li yıllarda Deng'in ekonomiyi önceleyen reform politikaları sonucu Doğu Türkistan'da dine yönelik baskılar biraz da olsa hafifledi ve Doğu Türkistanlılar kendi imkanlarıyla eski-

Çin Komünist Partisi (ÇKP), 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'deki 11 Eylül saldırısı sonrası Doğu Türkistan'da görmek istemediği her şeyi terör adı altında nitelendirdi ve Doğu Türkistanlıların dini ve kültürel yaşam tarzlarını "aşırılık" olarak tanımladı.

Çin hükümeti, dini ibadetlerin yasaklanmasına ek olarak Doğu Türkistanlıları kendi kültür ve geleneklerinden arındırmaya çalıştı. 2018'den itibaren ÇKP yönetimi Doğu Türkistanlıları, Han Çinlilerinin festivallerini kutlamaya, domuz eti yemeye ve içki içmeye zorlamaya başladı.

den yıkılan camilerini yeniden inşa etmeye başladı. 1985'te Doğu Türkistan'daki cami sayısı 15,500'e, 1990'da ise 22,949'a, din adamlarının sayısı 29,617'ye yükseldi. Fakat 1993 sonrası geçici ılımlı hava yerini eski uygulamalara bıraktı ve din üzerindeki baskılar gün geçtikçe arttı.

Çin Komünist Partisi (ÇKP), 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'deki 11 Eylül saldırısı sonrası Doğu Türkistan'da görmek istemediği her şeyi terör adı altında nitelendirdi ve Doğu Türkistanlıların dini ve kültürel yaşam tarzlarını "aşırılık" olarak tanımladı. Doğu Türkistan'da bin yıldır devam eden İslam inancını "**sağlıklı olmayan düşüncelerle enfekte olan**" bir ideolojik hastalık olarak betimledi. Böylece Doğu Türkistanlıların dini eğitim alma, ibadetlerini yerine getirme ve inancına göre yaşama özgürlüğünü tamamen ellerinden alındı. 2003-2009 yılları arasında bu ikerikli siyasetinde başarılı olduğunu kanıksayan ÇKP, "Teröre Karşı Global Mücadele" isimli yasa tasarısının BM'de kabul edilmesinin ardından dış dünyaya, Doğu Türkistan'da yürürlüğe koyduğu politikaların; uluslararası kamuoyu tarafından eleştirilmesini önlemeyi ve Doğu Türkistan diaspo-

rasını terörle suçlamaya başladı. Mayıs 2014'te Doğu Türkistan'da "Teröre Karşı Sert Darbe Kampanyası'nın" başlatılmasıyla, Doğu Türkistan tam bir "açık cezaevine" dönüştürüldü. Tibet'in ÇKP Genel Sekreteri Chen Quanguo'nun 29 Ağustos 2016'da ÇKP'nin Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi Genel Sekreter olarak atanmasıyla beraber, Doğu Türkistan'da Nazi tarzı toplama kampları resmi olarak yürürlüğe girdi ve Müslüman Türkler kitlesel olarak bu kamplara kapatıldı. Burada Çin'in en büyük hedefi, Türk İslam kültürünün önemli bir parçası olan Doğu Türkistan Müslümanlarının dinlerini ve kültürlerini tamamen ortadan kaldırmaktı. Bunu yaparken ÇKP yönetimi tüm uluslararası hukuku ve iç hukukunu tamamen ayaklar altına aldı. Üstelik İslam dini hastalık yayan bir din olarak suçlanırken, Uygurların da Türk olmadığı ve Çin kavminin bir parçası olduğu propagandası dayatılmaya çalışıldı.

Bunun dışında yine dini sembollerini içeren kıyafet giymek, üzerinde Arapça harf bulunan giysiler giymek, başörtüsü takmak, dini ahkamları öğrenmeye çalışmak, din dersi almak ve vermek, helal gıda tüketmeyi teşvik etmek, sigara ve içki içmemeye davet etmek, sigara

ve içkiyi aniden bırakmak, sakal bırakmak, camiye gitmek, namaz kılmak, oruç tutmak ya da kahvaltıyı güneş doğmadan önce yapmak bile aşırılık belirtisi olarak nitelendirildi. Bu ve benzeri sıradan dini ibadetlerini ve yaşam tarzlarını yerine getirenler hapse veya toplama kamplarına götürüldü. Ayrıca “Allah veya Hüda” demek, “Selamün Aleyküm” demek de yasaklandı. ÇKP’nin beğenmediği Müslüman isimleri değiştirilmeye zorlandı.

Özellikle Çin’in resmi devlet politikası olarak ilan ettiği İslam Dinini Çinileştirme Politikası adeta Doğu Türkistan’da İslam’a karşı açılan savaştı. Nitekim bu politika adı altında Doğu Türkistan’da ibadet yerleri yıkıldı veya tahrip edildi. Çok sayıda din adamı tutuklandı. 2019’daki verilere göre 2016-2019 arasında ÇKP yönetimi Doğu Türkistan’da 10.000 ile 15.000 arasında camiyi yok etti, bu da Doğu Türkistan’daki toplam cami sayısının %70’ini oluşturunuyordu. Avustralya Stratejik Politika Enstitüsü’nün (ASPI) 2020’de Doğu Türkistan’daki kültürel mirasların yok edilmesiyle ilgili yayımladığı bir raporda, Doğu Türkistan’da yaklaşık 16.000 caminin hükümet politikasının bir sonucu olarak 2017’den bu yana yıkılmaya devam ettiğini veya hasara uğradığını ortaya koydu. Geri kalan camiler ise İslami tarzdaki mimari ve sembollerden arındırılarak tahrip edildi, Müslümanlara ait olan türbe ve mezarların %30’u büyük ölçüde yıkıldı, %28’i ise hasar gördü. Günümüzde Doğu Türkistan’da “Allah” yazısı olan fotoğraf, ay yıldız sembolü resimler, ayet ya da hadisler, İslam’ı çağırıştıran belgeleri kullanmak teröristliktir.

Çin hükümeti, dini ibadetlerin yasaklanmasına ek olarak Doğu Türkistanlıları kendi kültür ve geleneklerinden arındırmaya çalıştı. 2018’den itibaren ÇKP yönetimi Doğu Türkistanlıları, Han Çinlilerinin festivallerini kutlamaya, domuz eti yemeye ve içki içmeye zorlamaya başladı. Bunun yanı sıra Doğu Türkistan’ın köylerinde özellikle ramazan aylarında bira içme yarışması düzenleyerek katılmayı zorunlu hale getirdi. Doğu Türkistanlıların nikah ve cenaze törenlerinin İslam hukukuna göre yapılması da yasaklandı. Çin hükümeti, Doğu Türkistanlıların geleneksel kültürü yansıtan tüm öğeleri yaşamından çıkarmalarını istedi. Müslüman Türk ailelere Çinlileri yerleştirerek aile mahremiyeti ortadan kaldırıldı ve Müslüman kadınlara yönelik tecavüz adeta devlet desteğiyle teşvik edildi. Çocuklar zorla Çince eğitim veren kreşlere alınarak asimile edilmeye ve ailelerinde koparılmaya çalışıldı.

Müslümanların dini inançlarından vazgeçmesini sağlamak ve Türklük kimliğini silmek Çin’in Doğu Türkistan’daki en büyük gayesidir, ki bunu yapmak için istediği bütün yöntemlere başvurmaktan çekinmemektedir. Ancak uluslararası hukuka bakıldığında Çin’in güttüğü amaç ve uyguladığı yöntem açıkça soykırım özelliği taşımaktadır, ayrıca bazı ülkeler Çin’in Uygur Türklerine yönelik uygulamalarının soykırım olduğunu kabul etti. Fakat uluslararası arena da Müslüman ülkeler başta olmak üzere, Çin’e caydırıcı ve güçlü bir yaptırım gelmediği sürece Çin’in bu uygulamalarından vazgeçmesi mümkün görünmemektedir.

Müslümanların dini inançlarından vazgeçmesini sağlamak ve Türklük kimliğini silmek Çin’in Doğu Türkistan’daki en büyük gayesidir, ki bunu yapmak için istediği bütün yöntemlere başvurmaktan çekinmemektedir.

Çin'in Ekonomi Politik Stratejisi Bağlamında Doğu Türkistan

Şehnaz FINDIK

Çin'in son yıllardaki ekonomik dinamizmi bölgesel ve küresel ölçekte birçok tartışmayı beraberinde getirdi. Ekonomik olduğu kadar diplomatik bağlamda da incelenmesi gereken birtakım göstergelere bakılırsa Çin özelinde yeni bir kavramsal ve teorik izahın gerekli olduğunu söylemek mümkün. Nitekim Doğu Asya'da kendine has bir siyasi ve ekonomik yapı inşa ederek kademeli şekilde büyüme gösteren ve bir bölgesel güç olarak ortaya çıkan Çin'in, küresel güçlerle olan ilişkileri de kendi özelinde değerlendirilmeli. Çünkü Çin, bir Asya gücü olarak 19. yüzyılın başlarından itibaren ulusal kapasite bağlamında komşu Asya ülkelerinden daha ileri ve daha dinamik bir yol izliyor.

20. yüzyılın ilk çeyreğinde Çin, gelişmiş ülkelerin tarımsal hammadde ihtiyacını üreten bir tarım ülkesiydi. Ancak Japonya'nın II. Dünya Savaşı esnasında Çin'i işgal etmesi ile başlayan süreçte pek çok ekonomik sorun ortaya çıktı. 1949 yılında bağımsız Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulması ile sosyalist bir ekonomik yapılanma sürecine girildi. Bu süreçte Komünist Parti ve Mao Zedong tarafından atılan önemli iktisadi adımlardan olan "Toprak Reformu" ve "Tarımda Kolektifleşme" ile önceki iktisadi temel, büyük ölçüde değişime zorlandı. Üretim araçları ve mülkiyetin kamulaştırılmasına dayalı olan bu politikalar, 1958 yılına gelindiğinde "Büyük Sıçrayış" adı verilen yeni bir politika ile aktif edildi. Ancak bu yeni yol, istikrarı sağlayamadığı gibi muhtelif sorunlar da doğurdu.

1960-1978 yılları arasında ikinci bir reform aşamasına geçildi ve bu anlamda yeni üretim sahaları oluşturuldu. Bilhassa elektronik, petrokimya endüstrisi ile ilerlemeye odaklanıldı. Nitekim Çin'in sosyo-politik birçok sahayı kapsayan reform sürecinin öncelikli amacı, ekonomik gösterge-

ler üzerinden dünya ortalamasına ulaşmaktı. Her ne kadar bu merkezi, planlı ve kapalı ekonomik sistem istikrarı sağlamış olsa da büyüme ve halkın refah düzeyi aynı istikrarı gösteremedi. 1970'li yıllara gelindiğinde söz konusu planlı-merkezi ekonomik model, sistemin tıkanmasına sebep oldu. Aşırı merkezileşme, piyasa ilişkilerini ve ticari amaçla yapılan üretimi olumsuz etkiledi. İlkesel anlamda amacından sapan ve ekonomide gelişmeye engel olan planlı ve merkezi uygulamalardan vazgeçildi.

1978 yılında Deng Xioping'in başa geçmesi ile üretimde düzenleme politikalarına gidildi. Çin gerçek anlamda küresel ekonomiye açılmaya başladı. Bu, bir anlamda devlet kapitalizmi için ilk adımları teşkil ediyordu. Xioping, uygulamaya koyduğu bu "Çin'e has piyasa ekonomisi" ile tarımsal verimliliği arttırmayı ve birincil malların ihracatına ağırlık verilmesini hedefledi. Bu süreçte yapılan "Ayarlama Politikası" ile ekonomik büyümeyi hızlandıracak ve güçlü gelişim gösterecek alanlara mali kaynakların doğrudan aktarımı sağlandı. 1979 yılında Çin ve Yabancı Sermaye Ortak Girişimler Yasası çıkarıldı ve bu yasa ile yabancı sermayenin önü

açıldı. Böylelikle Çinli yatırımcılarla ortak olmadan da yabancı sermaye sahiplerinin yatırım yapmasının önü açılmış oldu. Bu yasalar ile Çin'deki yabancı sermaye, 1990'lı yıllarda çeşitli sektörleri de kapsayan geniş ölçekte bir büyüme kaydedebildi. Geriye sadece enerji açığını kapatacak hamleler kalmıştı.

Öte yandan kırsal işletmelerde de "Sözleşmeli Aile Sorumluluk Sistemi" uygulamasıyla toplumun en küçük yapı birimi olan aile, bir tarımsal üretici konumuna getirildi. Böylelikle devletin istediği üretim miktarına ulaşip ürünlerini teslim eden çiftçinin fazla üretimini piyasada belirlenen fiyattan satmasına olanak sağlandı. Bu uygulamaların uzun vadede getirisi ise 1980'li yılların sonuna doğru Çin'in tahıl üretiminin üç yüz milyon tondan dört yüz milyon tona artırılması oldu. Çin, kısa süre içerisinde tahıl, şeker pancarı, pamuk, et ve et ürünleri üretiminde dünyanın en büyük üreticisine dönüştü. Belirli aralıklarla artırılan tahıl ürünlerinin fiyatları da tarımsal kolektivizasyonu önemli ölçüde başarıya götüren sebepler arasında zikredildi. Nitekim tarım sektöründeki emek verimliliğinin 1992 sonrası süreçte 7 kat arttığı görüldü. Bu başarı ile Xioping, bir piyasa liberalizminin komünizm ilkeleriyle farklı bir temasını ortaya koymayı başardı. Her ne kadar bu adımlar 1980'li yıllarda Çin'in küresel ekonomiye entegrasyonunu hızlandırmışsa da Çin, asıl küresel ivmeyi 1990'lı yıllarda görecekti. Endüstriyel ve teknolojik sıçrama, 1990 sonrası süreçte yaşanan küresel krizlerin tamamından Çin'in büyüyerek çıkmasına olanak sağlayacaktı. Nitekim öyle de oldu. Derken, 2013'te Xi Jinping iktidara geldi.

Tıpkı Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin Orta Asya'da uyguladığı politikalar gibi Çin de Uygurların demografik yapısını değiştirmeyi amaçlıyor. Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki kalabalık Uygur nüfusunu asimile etmek için Han Çinlilerin buraya yerleşmelerini hızlandırıyor. Bu yol ile bölgede sürekli bir kontrol, istihbarat ve doğal asimilasyon sağlamanın yanı sıra Han Çinlilerin refah ve güvenlik sorunlarını da çözmeyi amaçlıyor.

Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını kazanması için Çin'in doğru okunması şart. Çözümüne giden yol, Doğu Türkistan'ın sahip olduğu doğal kaynakların ve stratejik konumun, Çin Komünist Partisi için ne derece önemli ve vazgeçilmez olduğunu anlamaktan geçiyor.

Xi Jinping, Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) 19. Ulusal Kongresi'nde yeni "Xi Jinping Düşüncesi" doktrinini ilan etti ve bu doktrinin arkasındaki 14 temel ilkeyi şöyle açıkladı:

1. Parti Üstünlüğü: Parti Liderliğinin Ülkedeki Tüm İşleyişte Söz Sahibi Olması

2. İnsan Odaklı Yaklaşım: "Halkın temelindeki konumuna ve halkın çıkarlarına hizmet eden bir parti kurmaya ve de ülkeyi halk için yönetmeye bağlı kalmalıyız."

3. Derinleştirme Reformu: Kapsamlı Reformlara Devam Edilmesi

4. Yeni Kalkınma Fikirleri: Gelişim İçin Yeni Bir Vizyon Belirlenmesi

5. Temsilci Kurumlar: Halkın Yönetime Katıldığına Emin Olunması

6. Hukukun Üstünlüğü: İktidarın Her Biriminin Kanun Çerçevesinde Çalıştığına Emin Olunması

7. Sosyalist Değerler: Temel Sosyalist Değerlerin Korunması

8. Sosyal Refah: Yaşam Standartlarının Yükseltilmesi ve Garanti Altına Alınması

9. Doğayla Bir Arada Yaşama: Doğa ve İnsan Arasındaki Uyumun Sağlama Alınması

10. Daha Güçlü Ulusal Güvenlik: Ulusal Güvenlik İçin Bütünsel Bir Yaklaşımına Geçilmesi

11. Partinin Ordu Üzerindeki Otoritesi: Silahlı Kuvvetlerde Parti Liderliğinin Mutlak Yönetiminin Korunması

12. Hong Kong ve Makao'da Ulusal Birliği Yeniden Teyit Etmek: "Tek Devlet İki Sistem" Prensiplerinin Korunması ve Ulusal Birliğin Yayılması

13. Ortak İnsan Kaderi: İnsanoğlu için Ortak Bir Gelecek Fikrinin Hâkim Olduğu Bir Toplum İnşası

14. Parti Disiplini: Parti Eksenin-

de Titiz ve Tam Bir İktidar Faaliyeti Yürütmek

Yeni plana göre Komünist Parti, 2020 ile 2035 yılları arasında sosyalist modernizasyonun ilk aşamasını hayata geçirecek, sonrasındaki 15 yıllık dönemde Çin'i, gelişmiş, güçlü, demokratik, ileri kültür seviyesine ulaşmış, uyumlu ve iyi olarak tanımlanan "büyük modern sosyalist bir ülke" haline getirecekti. Batı ile herhangi bir arıza yaşamak istemeyen ÇKP yönetimi, olası sorunları ekonomik tabanda çözme eğilimindeydi. Bu nedenle Çin, Doğu Türkistan'daki insan hakları ihlallerini, asimilasyonu ve zorbalığı Batı için bir yaptırım konusu olmaktan çıkarıp bir ulusal güvenlik sorunu olarak göstermeye başladı.

"Tek devlet" anlayışına sahip olan Çin'in, Doğu Türkistan'da yaşayan Uygur halkına yönelik asimilasyon politikaları ve demografik değişim siyaseti küresel enerji politikalarının bir parçası olarak önümüzde duruyor. Tıpkı Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin Orta Asya'da uyguladığı politikalar gibi Çin de Uygurların demografik yapısını değiştirmeyi amaçlıyor. Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki kalabalık Uygur nüfusunu asimile etmek için Han Çinlilerin buraya yerleşmelerini hızlandırıyor. Bu yol ile bölgede sürekli bir kontrol, istihbarat ve doğal asimilasyon sağlamanın yanı sıra Han Çinlilerin refah ve güvenlik sorunlarını da çözmeyi amaçlıyor. Avrasya jeopolitiği içerisinde Doğu Türkistan'ın Çin için stratejik bir köprü olması Çin'in bu bölgedeki kontrolünü artırıyor. Dolayısıyla ÇKP yönetimi, bu bölgeyi sözde her türlü terör, silahlanma, direniş ve aşırılıktan arındırma bahanesiyle baskı ve soykırımı meşrulaştırıyor.

Öngörüldüğü şekilde 2030 verileri haklı çıkarsa Çin, ABD'yi geride bırakarak ekonomik ve teknolojik liderliği eline alacak. Bu bağlamda Şanghay İşbirliği Örgütü ile ortak bir hedef ve vizyon geliştirerek bilhassa Orta Asya ve Hazar üzerinde enerji politik nüfuzunu artırmak istiyor. Bunu yaparken Doğu Türkistan'ın diğer Türk devletleriyle soydaşlık, dindaşlık ve ortak kültür-dil üzerinden kuracağı her türlü irtibatı kesmeye çalışıyor. Bilhassa dini ve etnik yakınlığı gölgelemek için Türk devletlerinin ekonomik zaafalarına ve karşılıklı ilişkilerin çıkarlarını gündeme getirerek hedef şaşırtıyor. Nitekim Çin, dünya nüfusunun %7'sine sahip ve ÇKP iktidarının selameti de bu nüfusun ihtiyaçlarına cevap vermekten geçiyor. Yani ÇKP'nin ayakta kalmak için sağlam bir ekonomiye ve Batı'nın kucaklayıcı politikalarına olan ihtiyacı sürüyor.

Bu bağlamda Çin ekonomisinin temel parametrelerini ve siyaseten de zaaf noktalarını bilmek ve günün sonunda Çin'in "devlet taklidi yapan bir medeniyet" olduğu çıkarımını akılda tutmak önemli. Doğu Türkistan'da yaşanan asimilasyon ve soykırımın engellenmesi için ve yakın gelecekte Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını kazanması için Çin'in doğru okunması şart. Çözümüne giden yol, Doğu Türkistan'ın sahip olduğu doğal kaynakların ve stratejik konumun, Çin Komünist Partisi için ne derece önemli ve vazgeçilmez olduğunu anlamaktan geçiyor. Çin'in soykırım ve ihlalleri haklı göstermek için yumuşak güce de ihtiyacı var. Henüz ekonomik gücünü küresel bir yaptırım gücüne dönüştüremedi ama yakın zamanda bunun gerçekleşmesi de an meselesi. Zira Çin'in Batılı ül-

kelerde ve hatta ülkemizde dahi sözde kültürel tanıtım amacıyla açtığını iddia ettiği Konfüçyüs Enstitülerine bakmak yeterli. Buralarda öğretmen ve öğrenciler aracılığıyla nasıl bir muhaberat sistemi kurulduğunu görmek mümkün. Hâlihazırdaki Uygur diasporasını kontrol altında tutmak da bundandır ki zor değil.

Bunun yanında Türk Devletleri Teşkilatı ile Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk devletleri başta olmak üzere Uygur nüfusunun fazla olduğu Kazakistan, Kırgızistan gibi ülkelerde etkili Uygur diasporası kurulması ve Uygurların kurdukları sivil toplum kuruluşlarının desteklenmesi oldukça önemli. Yakından bakılırsa Çin, "Tek Çin" politikası kapsamında egemenlik ihlallerine duyduğu hassasiyet ile ekonomik kaygılarını tek bir potada eriterek geleceğe yönelik milli bir politika izliyor. Kuşak Yol Girişimi ve Türk Devletleri Teşkilatı nezdinde Türkiye'nin üstlendiği kritik rol, ekonomi politik bağlamda Türk devletlerinin Çin'e belirli kısıtlar ve yaptırımlar getirmesine yarayabilir. Etkin bir ortak dil, iş birliği ve ekonomik model, Çin'in Uygurlar üzerindeki baskı, kısıt ve hak ihlallerine engel olabilir. Her ne kadar ülkemiz, muradımız ve niyetimiz Doğu Türkistan'ın bağımsız bir devlet olarak Çin boyunduruğundan kurtulması ise de mevcut reel politik içerisinde atılacak adımların gerçekçi, gelecek vizyonuna sahip ve her türlü insan hakları ihlalinin engelleyici boyutta olması elzem.

Etkin bir ortak dil, iş birliği ve ekonomik model, Çin'in Uygurlar üzerindeki baskı, kısıt ve hak ihlallerine engel olabilir.

¹ David C. Kang, China, Hegemony and Leadership in East Asia, Responding to China's Rise, Vinod K. Aggarwal, Sara A. Newland (ed.), (London: Springer, 2015), pp.27-50, p.27.

² Pao-yu Ching, Çin'in Sosyalist Yolu ve Kapitalizme Geri Dönüşü, çev. Onurcan Ülker (İstanbul: Patika Yayınları, 2020), s.53.

³ Ş.H. Hacıyev, E.İ. Bayramov, Dünya Ekonomisinin Tarihi, (Ankara: Gazi Kitabevi, 2013), s.347.

⁴ Shaun Breslin, China and the Global Political Economy, (New York: Palgrave MacMillan, 2007), p.84.

⁵ Bill Brugger, Stephen Regler, Politics, Economy and Society in Contemporary China, (London: MacMillan, 1994), p.84.

⁶ Jianyong Yue, China's Rise in the Age of Globalisation: Myth or Reality?, (London: Palgrave Macmillan, 2018), p.130.

Doğu Türkistan'da Çocuk Olmak

Murat YILMAZ

Yetim Vakfı Başkanı

2017 Nisan'dan itibaren Doğu Türkistan genelinde yoğun bir şekilde kurulmaya başlayan ve sayılarının 1.200'ü geçtiği belirtilen toplama kampları ve bu kamplarda tutulduğu tahmin edilen 3-8 milyon insan ve en az bir o kadar da acı hikâye var. Evlerinden, çocuk ve eşlerinden, anne-babalarından, akraba ve arkadaşlarından, işlerinden, okullarından hasılı en sevdiklerinden kopartılan ve dört duvar arasına sıkıştırılan, dünyanın en ağır işkence ve mahrumiyetlerini yaşayan milyonlarca Doğu Türkistanlı...

Dayak yiyen, tecavüze ve cinsel şiddete uğrayan, aç, susuz ve uykusuz bırakılan, çöl ortasındaki kamplarda yazın sıcağında, bazen de kışın soğukunda çıplak hâlde bekletilen, inanç ve değerlerini inkâr zorlanan, domuz eti yedirilip içki içirilen, psikolojik ve moral değerleri yerle bir edilen, umutları, yarınları ellerinden alınan, geride bıraktığı aile ve yakınlarıyla bağları kopartılan, çocukları kreş ve yatılı okullara kapatıldığı için aklı hep onlarda kalan, inanmadıkları Çin Komünist Partisi (ÇKP) ideolojisinin söylevlerini, marş ve şiirlerini ezberlemek zorunda bırakılan, bir dinmişçesine partinin liderlerine tazime zorlanan...

Kısacası, bir insanın sırf insan olması hasebiyle sahip olduğu tüm hakları gasp edilen ve bütün bu muamelelere hiçbir suçu olmadan ve çoğunlukla hiçbir mahkemede yargılanmadan maruz kalan, dahası bu işkencehanelerden ne zaman çıkacaklarını dahi bilmeyen milyonlarca insan...

Bu insanlarla aynı gökyüzünün altında bulunmak ve onların acı ve ıstıraplarına, yürek yangınlarına, kalp kırıklıklarına uzaktan da olsa şahitlik etmek ise bizleri yaşadığımız çağın adaletten uzak düzeninde insanlığımızdan utandırıyor. Kızgınlığımızın en önemli sebebi ise tüm dünyanın gözleri önünde bu kadar zulüm, hak-hukuk ihlali yapılırken devletlerin,

resmî-sivil bütün kurum ve kuruluşların kör, sağır, dilsiz ve yüreksiz oluşları! Hotenli Adil Awut'un şu sözleri Çin kamplarında yaşayanları özetliyor âdeta: **"Luopu'da bir toplama kampına girerseniz asla dışarı çıkamazsınız."** Adil'e ve onun gibi nicelerine bunları yaşatan bir dünya ne kadar mutluluk verebilir ki insana?

1949 tarihinden bu yana, kesintisiz Komünist Çin işgalinde bulunan Doğu Türkistan, insan haklarının her zaman ihlâl edildiği ve adaletin asla olmadığı bir coğrafyadır. Zengin yeraltı ve yer üstü kaynaklarına sahip oluşu, içinde tarihî İpek Yolu'nun en önemli güzergâhlarını bulundurması ve Çin'in Batı'ya açılan kapısı konumunda olması onu jeo-ekonomik ve jeo-stratejik açıdan önemli kılmaktadır. Dolaşısıyla Doğu Türkistan 74 (1949) yıldan beri Çin'in yok etme politikalarının merkezi durumundadır.

Mao'nun 1958-1962 Büyük Atılım ve 1966-1976 Kültür Devrimi süreçlerinden sonra 2017 Nisan'dan itibaren yaklaşık 1.400 toplama kampı açılmış ve 3-8 milyon Doğu Türkistanlı, haklarında hiçbir hukukî işlem yapılmaksızın bu kamplara götürülmüştür. Bir pusula ya da çadıra sahip olmayı

bile kamplara alınmak için yeterli sebep olarak gören Çin, kamplarda insan onurunu ve haklarını hiçe saymakta, işkence, tecavüz, organ ticareti, köle işçilik vb. soykırım suçlarını işlemektedir.

Bu durumdan en fazla etkilenen her zamanki gibi kadınlar ve çocuklardır. Kadınlar, uzun yıllardan beri sistematik kürtaj ve doğum kontrolüne maruz kalmakta; çocuklar ise nükleer denemelerden dolayı sakat doğmaktadır. İki çocuktan sonra bütün hamilelikler "kota dışı" kabul edilip kürtajla alınmaktadır. Kota dışı doğum yapmanın cezası ya para ödemek ya da toplama kampına gönderilmektir. Bazen her ikisi bir arada yapılmaktadır. 2015-2018 yılları arasında doğurganlık %84 oranında azalmıştır.

Doğu Türkistan Çin Komünist Partisi Sekreteri Chen Quanguo, Kasım 2016'da mevcut yetimhane ve çocuk bakım merkezlerinde boş kontenjan bırakılmamasını ve yeni kurulacak merkezlerle mevcutların kapasitesinin artırılması gerektiğini açıklamıştır. Çocuk kamplarının kurulduğu tarihler, Doğu Türkistan'da yetişkinler için kurulan toplama kamplarının açılmaya başladığı tarihlerle örtüşmektedir. Yani

Bir insanın sırf insan olması hasebiyle sahip olduğu tüm hakları gasp edilen ve bütün bu muamelelere hiçbir suçu olmadan ve çoğunlukla hiçbir mahkemede yargılanmadan maruz kalan, dahası bu işkencehanelerden ne zaman çıkacaklarını dahi bilmeyen milyonlarca insan...

Mao'nun 1958-1962 Büyük Atılım ve 1966-1976 Kültür Devrimi süreçlerinden sonra 2017 Nisan'dan itibaren yaklaşık 1.400 toplama kampı açılmış ve 3-8 milyon Doğu Türkistanlı, haklarında hiçbir hukukî işlem yapılmaksızın bu kamplara götürülmüştür.

babalar, dedeler ve evin gençleri toplama kamplarına gönderilirken çocuklar da çocuk kamplarına alınmaya başlanmıştır.

Çin Çocukları Koruma Yasası'na göre çocukların devlet bakımı için akrabalarından zorla alınması yasaktır. Ayrıca Çin, 1992 yılında BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni onaylamış, buna göre çocukların ailelerinin yanında büyümesi gerektiğini kabul etmiştir. Fakat toplama kamplarına götürülen milyonlarca insanın varlığı ve Doğu Türkistanlı milyonlarca çocuğun ailesinin yanında olmayışı, Çin'in mezkûr sözleşmeye uymadığını göstermektedir.

Çin MEB verilerine göre, Doğu Türkistan'da toplam 7.778 Çocuk Yetiştirme Merkezi bulunmakta ve bu merkezlerde 92.200 öğretmen ve 59.400 "özel görevli" istihdam edilmektedir. Görevli sayısına bakıldığında bu merkezlerde yaklaşık 2.000.000 çocuk olduğu tahmin edilmektedir. Yatılı okullardaki durum bundan farklı değildir. Sadece 2017 yılı verilerine göre, Doğu Türkistan'daki tüm ortaokul öğrencilerinin %40'ını oluşturan 497.800 çocuk, yatılı okullara yer-

leştirilmiştir.

Bağımsız heyetlerin ziyaretlerine müsaade edilmeyen okul ve kreşler dikenli tel, çit ve kameralarla çevrili olduğu gibi sıkı bir polis gözetimi altındadır. Böyle bir uygulama, çocuk merkezinden çok, toplama kampını andırmaktadır. Görevlilerin verdiği bilgilere göre yetimhanelerdeki çocuklar çok kalabalık bir ortamda, çok kötü şartlar altında, üstelik kilitli kapılar arkasında adeta "çiftlik hayvanları" gibi kalmaktadır. Kalabalık olmaları gerekçesiyle çocukların bir kısmı Çin içlerine götürülmekte, fakat nereye götürüldüklerine dair asla bilgi verilmemektedir. Bu nedenle babalar toplama kampından çıkmayı başarabilse bile asla çocuklarının nerede olduğunu bilemezler.

Çin'in 2014 yılında başlattığı ve 2017 yılında sistematik hâle getirdiği "Aile Olmak" adlı projesi, insanlık dışı bir yöntemdir. Bu proje, 1.000.000'dan fazla Çinli memurun, yatılı olarak Müslüman ailelerin yanında kalmasıyla hayata geçirilmiş; birçok taciz ve tecavüz vakaları yaşanmış, toplama kamplarında uygulanan baskı ve asimilasyonun aynısı Müslüman Doğu

Türkistanlıların bizzat kendi evlerinde yaşamış ve yaşanmaya devam etmektedir. Üstelik kötü muameleyle uğrayan bireyler uğradıkları kötülükleri şikâyet etmeye kalktıklarında evlerine gelen davetsiz misafirlerin “gönüllerini hoş tutmaları” gerektiği tavsiyesiyle gerisin geri gönderilmektedirler.

BM Soykırım Sözleşmesi’nin 2. maddesine göre “herhangi bir gruba ait çocukları bir başka gruba zorla nakletmek” açıkça soykırım uygulaması sayılmaktadır. Fakat Doğu Türkistan’da bu soykırımdan nasibini almayan çocuk neredeyse yoktur. Ve bu çocukların içinde oldukları ortam onlara çok ağır travmalar yaşatmaktadır. Ayrıca Doğu Türkistanlı çocukların kimlik bilgilerinin değiştirilmesi ve Çinli ailelere evlatlık olarak verilmesi Çin’in sıkça uyguladığı bir başka asimilasyon politikasıdır. Bu çocukların çeşitli araştırmalarda denek olarak kullanıldığı, organ ticareti için katledildiği ve türlü şekillerde istismar edildiği gelen acı haberler arasındadır.

Doğu Türkistan’da ikili eğitim (Uygurca ve Çince) tabiri bir aldatmacadan ibarettir. Yatılı okul ve kreşlerde tek ve zorunlu dil Çince’dir. Çocukların kendi ana-dillerinde konuşması, hatta buna teşebbüs etmesi bile yasaktır ve haklarında cezaî işlem uygulanmaktadır. Çocuklara sadece Çin gelenek ve görenekleri öğretilmekte, içinde Müslümanların yemesinin haram olduğu domuz etinin de bulunduğu Çin yemekleri verilmekte, millî ve örfî değerlerine dair her şey unutturulmaya çalışılmaktadır.

Doğu Türkistan’da çocuklar aynı zamanda uygulanan köle işçiliğin unsurlarından biridir. Daha 6-7 yaşında çocukların bile kavurucu

güneş altında pamuk tarlalarında, bağ bahçe işlerinde ve hatta kazma kürek kullanmanın gerekli olduğu yol çalışmalarında çalıştırıldıkları raporlanmaktadır. İşin aslı uzun yıllardır Doğu Türkistanlılar haşar sistemiyle; aile fertlerinden bir kişiyi angarya olarak çalışmak üzere Çin içlerine göndermek zorundadır. 2002’de başlatılan “İşçi İhraç Programı” kapsamında ise 14 yaş ve üzeri genç kızlar ve erkekler, zor kullanılarak Çin’in iç ve doğu bölgelerine çalışmaya gönderilmektedir. Bu şekilde yüzbinlerce çocuk bulunmaktadır.

Doğu Türkistan’da çocuklar için bir başka tehdit unsuru da BM soykırım suçları maddelerinden olan “neslin yok edilmesine” yönelik uygulamalara maruz kalmalarıdır. Mahiyetine dair hiçbir bilgi sunulmayan yiyecek ve içeceklerin Doğu Türkistanlı Uygur, Kazak ve Kırgız çocuklarına verilmesi ve onların aşılınması, oldukça şüphe uyandırıcıdır. Çin’de “kimsesiz çocuklar” olarak yetiştirilen bu çocukların hiçbir zaman gerçek ailelerine kavuşamayacak olması, mensup oldukları dine ve milliyete dair hiçbir şey öğrenemeyecek olmaları, bu çocukların içinde bulundukları korkunç tabloyu daha net bir şekilde göstermektedir. BM İnsan Hakları Komisyon üyesi olan Çin’in, mensup olduğu komisyonun üyelik şartlarını yerine getirmesi ve toplama kamplarındaki çocuk zulmüne son vermesi gerekmektedir. İslam dünyasının ve özellikle İslam İşbirliği Teşkilatı’nın kuruluş amacını hatırlaması ve ümmetin Doğu Türkistan’daki çocuklarına sahip çıkması imani bir sorumluluktur.

KAYNAKÇA:

- ERDİNÇ, Oğuz. “500 bin çocuk Çin’in sadakat kampında”. KARAR. (29.12.2019). <https://www.karar.com/dunya-haberleri/500-bin-cocuk-cinin-sadakat-kampinda-1429262>. (08.11.2021).
- HUMAN RIGHTS WATC. “China: Children Caught in Xinjiang Crackdown”. <https://www.hrw.org/news/2018/10/16/china-children-caught-xinjiang-crackdown>. (08.11.2021).
- QIN, Amy. “In China’s Crackdown on Muslims, Children Have Not Been Spared”. The New York Times. (28.12.2019). <https://www.nytimes.com/2019/12/28/world/asia/china-xinjiang-children-boarding-schools.html>. (08.11.2021).
- NAR, Cansu. “Doğu Türkistanlı Çocuklar”. İnsamer. (18.11.2020). https://insamer.com/tr/dogu-turkistanli-cocuklar_3484.html. (08.11.2021).
- TÜRKİSTAN PRESS. “2 Milyon Uygur Türkü Çocuk, Çinlileştirme Merkezinde Tutuluyor”. (03.04.2019). <http://turkistanpress.com/page/2-milyon-uygur-turku-cocuk-cinlilestirme-merkezinde-tutuluyor/460>. (08.11.2021).
- United Nations. Genocide Prevention and the Responsibility To Protect. “Genocide”. <https://www.un.org/en/genocideprevention/genocide.shtml>. (08.11.2021).
- Yılmaz, Murat. “Doğu Türkistan’da Toplama Kampları – Adım Adım Soykırım”. (04.07.2020) İnsamer. https://insamer.com/tr/dogu-turkistanda-toplama-kamplari-adim-adim-soykirim_3058.html. (08.11.2021).
- Zenz, Adrian. Sterilization. “IUDs, and Mandatory Birth Control: The CCP’s Campaign to Suppress Uyghur Birthrates in Xinjiang” (21.07.2020) The Jamestown Foundation. https://www.researchgate.net/publication/343971074_Sterilizations_IUDs_and_Mandatory_Birth_Control_The_CCP's_Campaign_to_Suppress_Uyghur_Birthrates_in_Xinjiang. (08.11.2021).

Allame Muhammad İkbâl ve Doğu Türkistan

Mir Kamil KAŞGARLI

Son dönemlerde Pakistan devleti üst düzey yöneticilerinin Çin ile ilişkilerini iyi tutmak için Çin işgali altındaki Doğu Türkistan Müslümanlarına yönelik peş peşe yaptığı düşmanca açıklamalar, Uygurları ümmetin ve İslam dünyasının bir parçası olarak gören bütün duyarlı insanları son derece hayal kırıklığına uğratmış ve bu bir İslam cumhuriyetine yakışmayacak tavır olarak değerlendirilmiştir.

Nitekim Pakistan Cumhurbaşkanı Memnun Hüseyin, 16 Aralık 2015 tarihinde yaptığı Çin ziyareti esnasında, "Ordumuz ülkemizde bulunan Uygur Mücahitleri tamamen temizledi" diye açıklamalarda bulunmuş ve bu açıklamalardan memnun kalan Çin yönetimi de Pakistan'dan hayatta kalan Doğu Türkistanlı Müslümanlara karşı operasyonların devam etmesini istemiştir.

Çin'i ziyaret eden Pakistan Halkla İlişkiler Direktörü General Asım Selim Becva da Çin'in 'Global Times' gazetesine yaptığı açıklamasında ülkesindeki Doğu Türkistanlı sığınmacıları işaret ederek, "Çin'in düşmanlarına karşı yılmadan savaşacağız. Çin'in düşmanları bizim de düşmanımızdır. Çin'in düşmanlarını ezmekten ve yok etmekten çekinmeyeceğiz..." şeklinde Pakistan'ın devlet egemenliği ile bağdaşmayan ve yakışmayan açıklaması ile tepki çekmişti.

Dolayısıyla Pakistan'ın İslam kardeşliği ile bağdaşmayan bu tür eylem ve söylemleri, özellikle Çin'in Doğu Türkistan Müslümanlarına yönelik emsalsiz dini baskıları, son süratle uygulamakta olduğu sinsi asimile ve yok etme politikaları altında, canları pahasına milli ve dini değerlerini koruma mücadelesi vermekte olan, üstelik binlerce yıllık komşusu, çok derin ak-

rabalıkları ve kültürel bağları olan, en önemlisi Müslüman kardeşleri olan Pakistan'ın bu tutumu Müslüman Uygur Türklerini kahretmektedir.

Pakistanlı ünlü Yazar Faraz Talat Efendi de Pakistan hükümetinin bu tavrına karşı sert eleştirilerde bulunmuş ve Pakistan'ın önde gelen yayın organlarından Şafak Gazetesi'nde yayınlanan Komünist Çin'in İslam Düşmanlığı ve Pakistan'ın Sessizliği başlıklı makalesinde, "Doğu Türkistan'ın Kaşgar şehrinde sakal bırakan bir Müslüman Uygur ile onun tesettürlü kıyafetinde ısrar eden eşinin ağır hapis cezasına çarptırıldığını hatırlatarak, Pakistan yönetiminin Batı'daki İslamofobi'yi şiddetle eleştirirken, Komünist Çin'in İslam düşmanlığını görmezlikten gelmesi tamamen bir çifte standartlı davranıştır ve kabul edilemez" ifadelerini kullanmış ve yazısını şöyle sürdürmüştür:

"Pakistanımızın fikir babası, ünlü İslam düşünürü ve şairi Allame Dr. Muhammed İkbal, örnek şiirinde tarihi Kaşgar'ı 'Mukaddes Haremeyn'i (yani Mekke ve Medine'yi) koruyan, doğu sınırındaki İslam'ın en müstahkem kalesi' olarak tarif

etmiştir. Uygur Müslümanların bu şehrinin, İslam'ın en önemli mübarek şehirlerinden biri ve Müslümanların gözdesi olarak işaret etmiştir. Ancak, olayın en düşündürücü yanı ise yüce İslam'a ve Müslüman Uygurlara karşı yapılmakta olan Çin zulmünün, üstad İkbal'in bu kadar çok önemseydiği ve övdüğü Kaşgar şehrinde cereyan etmesidir. Günümüzde Doğu Türkistan'daki Komünist Çin zulmüne ve İslam düşmanlığına Pakistanlı siyasilerin sessiz kalması hayret uyandırmaktadır. Halbuki, Pakistanlı siyasetçiler her fırsatta Batı'daki İslam düşmanlığını şiddetle eleştirmektedir. Peki, Komünist Çin'in Müslüman Uygurlara yaptığı zulmün ve İslam düşmanlığının Batı'dakinden farkı nedir? Pakistan yönetimi ve siyasetçilerini, "her gün daha da şiddetlenen ve her gün daha da çığırından çıkan Çin'in zulmünü ve İslam düşmanlığını da görmeye davet ediyorum. Bizim samimi ve çok yakın komşumuz Komünist Çin ile oturup konuşmamızın zamanı gelmiştir. Onunla ülkesindeki İslam düşmanlığı uygulamalarını konuşmalıyız. Bunun sırasının geldiğini düşünüyorum."

Şimdi gelelim Hindistan'daki Müslümanlara özgürlük fikirleri aşılayarak Pakistan'ın kuruluşuna öncülük eden, Pakistan İslam Cumhuriyeti'nin manevi kurucusu, fikir babası, İslam düşünürü ve milli şairi Allame Muhammed İkbal (1877-1938)'in Doğu Türkistan'a yönelik bakışı ve sevgisine...

Ben Pakistan'da İslami eğitim görmüş bir Doğu Türkistanlı olarak, Yazar Faraz Talat Efendi'nin de dile getirdiği Pakistan İslam Cumhuriyeti'nin manevi kurucusu ve İslam düşünürü Muhammed İkbal'in Kaşgar hakkındaki meşhur örnek şiirini küçükken ezberlemiştim. Bu şiir, Hindistan ve Pakistan'dan günümüze kadar İslam birliği ve kardeşliği konusundaki

her konferansta başlık olarak kullanılmaya ve afişlerde yer almaya devam etmektedir. Aynı zamanda ilkokul ve ortaokulların müfredatlarında da yer alan bu şiir, ümmetin birlik bilincini öğrencilere aşılarmaya yönelik çok önemli edebi bir miras olarak görülmektedir.

İslam düşünürü Muhammed İkbal'in 1924'te kaleme aldığı,

Bir olsun Müslümanlar harem'i korumak için

Nil sahilinden taa Kaşgar topraklarına kadar

(Bâng-ı Derâ) 1924

bu mısralar, İslam mütefekkeri Muhammed İkbal'in mücadelesinin sadece Hindistan ve Pakistan ile sınırlı olmadığı ve bütün İslam dünyasını kapsadığının önemli bir kanıtı olmakla beraber, özellikle 1924'te Çin Mançurya işgali altında bağımsızlık mücadelesi vermekte olan Kaşgar (ya da Kaşgariye devleti olarak da bilenen Doğu Türkistan)'ın, Çin'in değil, tam aksine İslam dünyasının bir parçası ve İslam birliğinin en doğudaki kalesi ve mihenk taşı olduğunu ortaya koymaktadır.

Ayrıca merhum üstad Muhammed İkbal 1924'te Çin işgaline karşı tarihi Hoten şehrinden başlayan bağımsızlık mücadelesine Peyami Maşrık adlı meşhur eserinde özellikle yer vermiş ve

"Vatanın sert kumu

Senin ayağına yasemindir Ey Hoten

geyiğine benzeyen devam!

Daha çabuk adım at

Konağımız (Hedefimiz) uzak değildir."

mısraları ile Doğu Türkistan mücahitlerine gayret vermekle beraber, Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını kendi gayesi ve hedefi olarak ifade etmiştir.

Üstad Muhammed İkbal, Doğu Türkistan'a o kadar gönül vermiş ki, çoğu kez Doğu Türkistan'ın

tarihi, kültürü ve o dönemdeki durumu hakkında kıymetli değerlendirmelerde bulunmuş, basın açıklamaları yayınlamış, hatta 12 Kasım 1933'de bağımsızlığını ilan eden Kaşgar merkezli "Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti" kısa süre sonra tekrar Çin'in işgaline uğradığında, Hindistan'a hicret etmek zorunda kalan efsane lider Mehmet Emin Buğra (12 şubat 1901- 29 Nisan 1965) ile Lahor'da buluşmuş ve uzun uzun fikir alışverişinde bulunmuştur.

1930'lu yıllarda Doğu Türkistan genelinde başlayan Milli Kurtuluş Hareketi önderlerinden, Hoten Cephesi Başkomutanı ve 12 Kasım 1933'de Kaşgar merkezli kurulan Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti devletinin kurucusu ve Doğu Türkistan Türklerinin efsanevi liderlerinden, din bilgini, şair, yazar, tarihçi ve devlet adamı Mehmet Emin Buğra (Emir Hazretim) 27 Nisan 1958'de Pakistan'ın Lahor şehrinde düzenlenen Allame İkbâl'i Anma Törenine özel davet ile konuşmacı olarak katılmış ve merhum İkbâl ile gerçekleştirdiği buluşmasını Urduca şu şekilde aktarmıştır. (Türkçe tercümesi)

Lahor'da Akdedilen İkbâl'i Anma Töreninde Söylediğim Konuşma

İkbâl ve Bir Türkistanlı mülteci
27/04/1958

Sayın Başkanlarım ve dinleyiciler!
İkbâl merhumun vefat yıl dönümü törenine katılmaktan duyduğum sevinç ve gurur sonsuzdur.

Benim Urduca konuşmam o kadar düzgün değilse de yine size bu dil ile hitapta bulunmayı tercih ediyorum. Çünkü bir Pakistanlı şairin 'Zebani yar'i men Türki, ve men Türki nemi danem' mısrasındaki şikayetine hedef olmak istemiyorum. (Sevgili-min dili Türkçedir, ne yazık ki ben Türkçe bilmiyorum, demektir)

Merhum Allame İkbâl'in dünya

çapındaki İslam reformu nazariyesinin doğru ve zaruri bir ıslah yolu olduğu bütün dünya Müslümanlarının nazarlarında gün geçtikçe vuzuh kesp etmektedir. Çünkü onun bütün ömrü boyunca müdafaa etmiş olduğu hakiki İslam mefkuresi, millet nazariyesi, vatan nazariyesi ve maddi ve manevi hayat nazariyesi, gerçi bazı kimseler tarafından "tatbiki çok zor olan nazariyeler" olarak vasıflandırılmış ise de benim edindiğim kanaatlere göre İkbâl'in hayat nazariyesi benimsenmedikçe ve yaşama usulü buna göre tanzim edilmedikçe Müslümanlar için bugünkü durumdan kurtuluş yolu göze çarpmamaktadır. Bu yıl içerisinde yapmakta olduğum İslam dünyası seyahati esnasında müşahedelerime göre bu nazariye mektebine intisap edenlerin sayısı süratle çoğalmaktadır. Kuvvetle ümit ediyorum ki bu yüksek nazariye, er veya geç tatbik sahasına intikal edecektir ve bu suretle İkbâl'in İslam tarihinde ebedileşen büyük değerlerden biri olduğu meydana çıkacaktır. Ben, burada, İkbâl ile görüştüğüm sırada edindiğim şahsi intibalarımı ve bizim hürriyet mücadelemizin en karanlık devrinde onun bizim yolumuza nasıl ışık vermiş olduğunu size kısaca arz etmek isterim:

Doğu Türkistan'da 1931-1934 arasında vuku bulan hürriyet savaşının kan içici Çin ve Rus müdahalesi neticesi olarak akim kalması ve milli kuvvetlerin dağılması üzerine Hindistan'a iltica ettiğim sırada, Lahor'a gelerek merhum Allameyi ziyaret etmiş idim ve Himalaya dağlarını geçerken yazdığım bir Arapça şiirimi kendisine sunmuştum. Şiir şu beyitle başlıyordu:

Ey Himalaya! Kalk yardım et bize
Başımıza felaketler getiren zama-
neye karşı koy

Çünkü sen bizim anamızsın ve ile-
lebet böylesin

Biz, senin çocuklarınız ey kakra-

manlar anası!

İkbâl merhum, bu şiiri okuyarak çok müteessir oldu, bana şefkatle tesellide bulundu, hürriyet mücadelemizde muvaffak olacağımızı müjdeledi ve diğer birçok nasihatleri içine alan şiirlerinde bazı parçaları hep beraber hatırlamamızı daha faydalı bulmaktayım. (Burada İkbâl'in muhtelif eserlerine serpilmiş olan şiirlerinden birçok parçalar okudum.)

Allame merhum, nasihatlerini bitirdikten sonra Peyami Maşrık (onun meşhur eserlerinden biri)'dan bir cilt bana hediye etti ve kitabı hemen açtım, ilk gözüme ilişen şiir, "Hicaz devecisinin türküsü" başlıklı kasidenin şu parçası idi (Türkçe tercümesi):

Vatanın sert kumu
Senin ayağına yasemindir Ey
Hoten

Geyiğine benzeyen devam!

Daha çabuk adım at

Konağımız (hedefimiz) uzak değildir.

(Peyami Maşrık 1924)

İlk gözüme ilişen bu şiir parçası, benim için büyük bir sürpriz mahiyetinde idi şöyle ki: Doğduğum Hoten şehrinin adı geçiyordu, vatanın sert kumunun vatani seven için yasemin gibi latif tasvir edilişi, niha-yet erişilecek gayenin yakınlığı müjdesi, bir araya toplamıştı. Bu sürprizin bana vermiş olduğu heyecanı siz de takdir edersiniz.

Şunu da esefle arz edeyim ki, bu görüşmeden birkaç gün sonra ben, Hint toprağını terk etmek zorunda kaldım ve Allame merhumu bir daha ziyaret etmek fırsatı elime geçmedi.

Burada İkbâl'in, istila altında bulunan Türkler hakkındaki yüce düşüncelerini açıklayan şiirlerinden birkaç parça okumak istiyorum:

1. Üstad İkbâl, "Türklüğün Rüyası" başlıklı şiiriyle mahkûm Türklerin bu hale gelmiş olduğunun sebeple-

rini ve uğradıkları feci durumlarını ve kurtuluş yolunu canlandırmaktadır:

Türklüğün Rüyası

Birçok seccadeli ve sarıklılar haydutluk ediyorlar

Birçok Hristiyan çocukları aç göz-lülük ediyorlar

(Netice) Din ve milletin giyimleri paramparça oluyor

Memleket ve devletin kaftanı dilim dilim yırtılıyor

(Türklük söyleniyor) "Benim elimde anca, Müslümanlık kalmıştır. Bu ışık da üstüne düşen paçavralar altında sönüp gitmezse!"

Semerkant ve Buhara (Türkistan) toprağını kuşatıyor (Türklük söyle-niyor) "Etrafıma ne kadar uzaklara baksam da tehlike yüzüğün halkası ve ben yüzüğün taşı gibiyim!"

Birdenbire Semerkant toprağı ya-rılıyor

Ve Timur'un mezarından bir ışık yükseliyor

Bu ışığın beyazına şafak rengi ka-rışıktı

Bir ses gürlüyor «Ben Timur'un ruhuyum!

Eğer Türk erleri kuşatılmış bir duruma düşmüşse de

Allah'ın isteği katiyen kuşatıla-maz

Acaba! Türklüğün yaşama şartla-rı öyle bir ağır hale mi düştü ki?

Esir Türkler, hür Türklerin hima-yesinden mahrum kalıyor

Ey İslam'ın bayraktarı Türklük! Kendine yeniden bir düzen ver!

Dünya'ya yeni bir inkılâp örneği göster!»

2. İkbâl, diğer bir beyitle Türkistan Türklerinin şimdiki feci akıbetinin neden ileri gelmiş olduğunu anlaya-madığını ve bu kahraman Türklerin böyle bir duruma düşmesinden duy-duğu hayreti ifade ediyor:

"Hiçbir kimse Allah'ın takdirinin mantığını anlayamaz,

Yoksa Timurlu Türklerinin Os-manlı Türklerinden hiçbir eksikliği yoktur"

3. Diğer bir beyitle Türkistan Türklerini Timur'un mirası olan hürriyet, kahramanlık ve başka de-ğerlerini aramaya davet ediyor ve bu parlak tarih miraslarını unu-tulurlarsa, insanlığın bütün şerefli yaşama meziyetlerinden mahrum kalacaklarını ihtar ediyorlar:

Timur'un miras metaini sokağa atan bir millet,

Ne fakir ve ne sultan yaşamaya layık olamaz.

Saygıdeğer beyefendiler! İkbâl'in İslam dünyasına miras bırakmış olduğu kıymetli hikmet hazineleri-ni layıkıyla kıymetlendirmek için, burada gördüğüm sizlerin gösterdi-ğiniz gayretler çok cesaret vericidir. Bu münasebetle sizlere samimi teb-riklerimi sunarım ve hepinizi hür-metle selamlarım."

Velhasıl, Doğu Türkistan'ın büyük mücahit lideri Mehmet Emin Buğ-ra'nın yukarıdaki konuşmasında da gördüğümüz gibi, İslam ile özdeşleşen Türk sevgisi, özellikle ümmetin toplumsal tevhide ve İslami vahde-tini yeniden inşa etmek sevdası ile yanıp tutuşan Üstad Muhammed İkbâl'e göre Timur'un evlatları da ve Osmanlının evlatları da İslam dünyasından ibaret büyük bir aile-nin iki kahraman bayraktarlarıdır.

Dolayısıyla Hint kıtası Müslü-manları, İngiliz istilasına karşı zorlu bir özgürlük mücadelesi su-recinden geçerken Allame Muham-med İkbâl bir yandan İslam dün-yasının batıdaki son kalesi olarak gördüğü Türkiye'nin Çanakkale Savaşı için seferber olup, yer yer düzenlediği konferanslar netice-sinde 1,5 milyon sterlin yardım to-palayıp, Türkiye'ye göndermiş diğer yandan İslam dünyasının doğuda-ki son kalesi olarak gördüğü Doğu Türkistan'ın bağımsızlık mücade-lesi ile yakından ilgilenmiş. Şiirleri ve eserleri ile onlara olan sevgisini ifade ettiği gibi zaman zaman yap-

tığı açıklamalarla da Doğu Türki-stan'ın geleceği ve bağımsızlığının ümmete nasıl büyük güç katacağı konusundaki görüşlerini kamuoyu ile paylaşıyordu.

Doğu Türkistan'ın Efsane lideri Mehmet Emin Buğra (Emir Hazre-tim) 25 Nisan 1958'de Pakistan'ın Sialkot şehrinde düzenlenen İkbâl'i Anma Töreni'ndeki Urduca konuş-masında Üstad İkbâl'in Doğu Tür-kistan'a olan bakışını, tavsiye ve nasihatlerini şu şekilde aktarıyor-du. (Türkçe tercümesi)

Sialkotta Akdedilen İkbâl'i Anma Töreninde Söylediğim Ko-nuşma

Sayın başkan ve sayın dinleyiciler! Allame İkbâlî anma törenine iştirak-le sonsuz bir iftihar duymaktayım. Bu kıymetli fırsatı bana bahsetmiş olan dostlarıma samimi teşekkür-lerimi sunarım. Allame merhumun herkesçe güneş gibi aşıkâr olan fa-ziletlerini benim beyan eylememe ihtiyaç yoktur. Ben yalnız şunu arz etmek isterim ki İkbâl merhumun ister nazariyeleri ve ister ameli ha-reketleri hiçbir zaman Hindu-Pa-kistan kıtası Müslümanlarının menfaati dairesi içerisinde sıkışıp kalmamış ve bu büyük kıta, onun uçsuz bucaksız okyanus gibi ima-nının içindeki sayısız adalardan bir tanesiydi. İkbâl'in nazariyesi, İslam dininin bütün İslam dünyası çapın-da yeniden temiz ve parlak halinin gerçekleşmesinin lüzumu ve yegâne kurtuluş çaresinin de bu olduğu merkezinde idi. Onun ameli hare-keti ise bütün İslam dünyasının ıslahını ve saadetini hedef tutan kıy-metli mefkurelerinin hiçbir vatan ve millet farkı gözetmeksizin bütün Müslüman milletlere takdim etmek-ten ibaretti. O, dünyanın her köşe-sindeki Müslüman milletlerin işle-riyle meşgul idi ve her bir Müslüman milletin kurtuluşu ve saadeti için en doğru düşüncelere sahip idi.

Benim bu arz ettiğim gerçe-

ğın bir misali olarak Doğu Türkistan'da vuku bulan 1931-1934 inkılabı hususunda Allame merhumun o zaman vermiş olduğu beyanatından bazı parçalar arz etmek isterim:

İkbal, beyanatına şöyle başlamıştır: "Türkistan çok geniş bir memleket olup hâlihazırda üç parçaya bölünmüş bulunmaktadır. Birinci parçası Rus istilası altındadır, ikinci parçası Afganistan'ın hükmü altındadır, üçüncü parçası Çin istilası altındadır. 1912'de Doğu Türkistan'da Çinli hâkimlerin tayin edilmesi ve hükümet tarafından hepsi Müslüman olan ahali üzerine Çin dilini kabul ettirmek için zor kullanılmak istenmesi büyük bir huzursuzluğun yayılışına sebep olmuştur."

Allame, bu inkılabın sebebini şöyle hülâsa etmiştir: "Bunun asıl sebebini bir dini taassup olmadığına kaniyim, gerçi bu gibi hareketlerde liderler halkın her türlü hissiyatını alevlendirmek ihtiyacını duyarlar fakat hakiki sebebini iktisadi vaziyet olduğu anlaşılmaktadır."

Bundan sonra İkbal, Doğu Türkistan inkılabında tutulması lazım gelen hattı hareket hakkındaki düşüncelerini şu cümleler ile açıklamıştır: "Bugün dünyada her şey koyu milliyetçilik (ırkçılık) etrafında dönmektedir. Bu gibi nazariyeyi ben, asrımızdaki medeniyetin çehresine düşen çirkin bir leke telakki ediyorum. Benim endişem şudur ki Asya'nın herhangi bir yerinde dar milliyetçilik kendini gösterecek olursa bu, çok tehlikeli neticele-re sebep olabilir. İslam dünyasının dini himaye etmek maksadıyla her şeyden mühim vazifesi bu meseleyi halletmektir. Eğer Asya memleketlerini halihazırdaki fena durumdan kurtarmak isteniyorsa, bunun yolu yalnız şudur: İslam nazariyelerini kabul etmek, milli (ırkı) üstünlük düşüncesini bir tarafa atmak ve insanlığın umumi menfaatini göz önünde tutmak. Ben, Doğu Türkis-

tan inkılâbının büyük Turancılık hareketi haline sokulmamasını temenni ediyorum."

Allame, bu cümleden sonra, Doğu Türkistan inkılâbının Turancılık şeklini aldığı takdirde Afgan Türkistan'ına tesir etmesinden ve bundan doğacak olan fena neticelerden endişesini açıklamıştır.

Sayın Baylar! Burada bir -arasöz- olarak şunu arz edeyim ki: İkbal merhumun bu tedbirli düşünceleri bizim inkılâp mefkûremizin mühim noktalarından birini teşkil ediyordu. Biz inkılâp hareketine başlarken bu mevzudaki kararımız şunlardı:

- Dar milliyetçilik (ırkçılık) hissiyatından uzak kalmak,
- İslami bir cumhuriyet kurmak,
- İslam memleketleriyle samimi bir dostluk münasebeti inşa etmek.

İnkılabımızın ikinci yılında Afganistan'a bir heyet yollayarak bütün suizanları yok etmek, kardeşlik, iyi komşuluk bağımızı kuvvetlendirmek arzumuzu bildirdik ve biraz hafif silah istedik. Bundan çok iyi bir netice almıştık.

Allame merhum, beyanının sonunda Doğu Türkistan inkılâbının muvaffakiyetini temenni ederek bu muvaffakiyetin faydalarını şu sözleriyle ifade etmiştir: "Bu hareketin muvaffak olmasında şu faydalar vardır, ahalsinin takriben %99'u Müslüman olan Doğu Türkistan'da mesut ve kuvvetli bir İslam devleti kurulmuş olacaktır ve bu suretle oradaki Müslümanlar uzun yıllardan beri çektikleri Çin'in zulüm ve istibdatlarından kurtulmuş olacaklardır. Doğu Türkistan çok zengin bir ülkedir, fakat Çinlilerin zulüm, istibdat ve nizamsızlıkları yüzünden bu memleketin ancak %5'i ekilebilmektedir. Hindistan, Çin ve Rusya arasında bir İslam devletin kuruluşu ile Çin faşizmi, Bolşevizm, ateistlik ve dinsizlik tehlikeleri gerçi Orta Asya'dan büsbütün süpürülüp gitmezse de Hindistan Müslümanla-

rının hududundan daha da uzaklaşmış olacağı muhakkaktır."

Saygıdeğer beyefendiler! İkbal merhumun bu arzuları suya düşmüş değildir, hâlâ olduğu gibi durmaktadır. Doğu Türkistan Müslümanları, bundan 27 yıl önce başladıkları hürriyet savaşlarını hâlâ devam ettirmektedirler. İkbal'in müjdelediği mesut ve kuvvetli bir İslam devletinin kurulmasına Doğu Türkistanlıların imanı, tazeliğini muhafaza etmektedir. Şimdiki halde Doğu Türkistan'ı istilasına almış olan komünist Çin'in siyasi, iktisadi ve dini baskılarından kurtulmak için o memleketin ahalişi bütün imkânlarıyla mücadele etmektedir. Aynı zamanda Batı Türkistan, İdil-Ural, Kırım ve Kafkas Müslümanları da Bolşevik Rus istilasından kurtulmak mücadelesine devam etmektedirler.

Muhammed İkbal, "Cengiz, Timur ve Babür'ün vatani olan bu memleketler şimdi de ala derecede kahr-aman kumandanları yetiştirebilir" demiştir.

Evet onun dediği gibi Türkistan Türkleri, Allah'ın yardımıyla dünyayı hayran bırakacak kahramanlık destanları yaratacaktır ve yakın bir günde mukaddes bayrağını şehitlerin mezarları üzerine dikecektir. Allah, İkbal merhuma rahmet ve İslam dünyasına nusret versin.

Doğu Türkistan'ın efsane lideri Mehmet Emin Buğra'nın, İkbal ve görüşleri hakkındaki bu konuşmasından da gördüğümüz gibi İslâm milletinin ihyası, bütün ümmetin birliği ve dirliği için İkbal'in yüreğinde yanan o muazzam ateş, sadece İkbal ile sınırlı kalmamıştı. Onun dava arkadaşları ve sonraki Pakistan liderleri de kendi kapasite ve imkanlarına göre İkbal'in düşünce mirasına sahip çıkarak, ümmetin ayrılmaz bir parçası olan mazlum Uygur Müslümanlarına yakın ilgi göstermiştir

Mesela; Doğu Türkistan'ın efsane liderlerinden merhum İsa Yusuf Alptekin, Ekim 1938'de Bombay'a gelir gelmez Muhammed Ali Cinnah tarafından kabul edilmiştir , İsa Yusuf Alptekin'in Doğu Türkistan'dan, yani o dönemdeki Hindistan'da tanınan adı ile (Çin Türkistanı)dan geldiğini duyunca çok sevinmiş, yanındaki Çin heyetini göstererek "evet şimdi anlaşıldı siz bunlara benzemiyorsunuz" demiş ve hemen Doğu Türkistan'daki Müslümanların durumlarını sormuş, Müslümanın Müslümandan başka dostu olmadığını telkin etmiştir. İsa Bey'e ne gibi yardımda bulabileceğini sormuş, merhum lider İsa Yusuf Alptekin, Hint Müslümanların önde gelen liderleri ile tanışmak istediğini söyleyince Muhammed Ali Cinnah "bu konuda ben size yardımcı olurum, bir çoğuna mektup yazarım" demiş ve genel sekreterine "önde gelen birkaç Müslüman liderlere hitaben İsa Bey'i takdim eden mektup yazmasını emir etmiş, hatta Laknu'da düzenlenmesi planlanan Müslüman Birliği Partisi'nin (Muslim League) büyük kurultayına İsa Yusuf Alptekin beyi özel davet etmiştir."

Ekim 1938'de yapılan bu görüşmede Muhammed Ali Cinnah, Çin-Japon savaşının sonucu hakkında çok ilginç bir öngöründe bulunmuştur. "Çin milliyetçi hükümeti Japonlar ile savaşmadan meseleyi masada halletmesi gerekiyor. Eğer savaşır ise Çin milliyetçileri kaybedecek ve sonuç olarak da Çin komünistleri ülkeye hâkim olacak. En tehlikeli olan da budur" demiştir . (Bir de buradan bakarsak, Uygurlar konusunda adeta Çin'den yana tavır alan Pakistan hükümetinin kendi kurucu liderlerinin değerleri ve görüşleriyle ne kadar da büyük bir çelişki içerisinde olduklarını görebiliyoruz.)

Muhammed Ali Cinnah'tan sonraki Pakistan liderleri de mazlum Uygurlara belirli ölçüde ilgi göstermiştir.

Doğu Türkistan'ın efsane lideri merhum İsa Yusuf Alptekin'in bizzat kendi elleriyle yetiştirdiği oğlu ve bilgi donanımı ile diasporadaki Uygurların en önde gelen liderlerinden Sayın Erkin Alptekin Bey, babasının daha sonra Pakistan Başbakanı Muhammed Ali Buğra ve Pakistan Devlet Başkanı General Eyüp Han tarafından da kabul edildiğini şöyle aktarıyor:

"Merhum babam Pakistan Başbakanı Muhammed Ali Buğra ile 1955 yılında Başkent Karaçi'de ve Pakistan Devlet Başkanı Eyüp Han ile 1966 yılında Rawalpindi şehrinde görüştü. Babam Pakistan başbakanı ve devlet başkanlarıyla yaptığı görüşmelerde kurulduğu günden itibaren Pakistan hükümetinin bu ülkeye gelen Uygur muhacirlerine ve Pakistan'da yerleşen göçmenlere gösterdiği ilgi için aynı zamanda onlara sağladıkları kolaylıklar için teşekkür etmiştir. Bildiğiniz gibi, 1930'larda Doğu Türkistan'da patlak veren ayaklanmalardan sonra 1937 yılında Pakistan'ın Peşaver şehrine gelip yerleşen Kazak kardeşlerimiz vardı . Bunlar babama 01.07.1952 yılından beri mektup yazarak, Pakistan'daki Çin Büyükelçiliği'nin bu ülkede yaşayan Uygur ve Kazak kardeşlerimizle memlekete dönmeleri için baskı yapmakta olduklarını, bu nedenle bir an önce Türkiye'ye gitmek istediklerini ve bu konuda kendilerine yardımcı olmalarını talep ediyorlardı. Nitekim, Merhum Mehmet Emin Buğra Bey ile babamın hummalı çalışmaları sonunda Pakistan'daki Uygur ve Kazak kardeşlerimiz de Türkiye'ye gelip yerleşmişlerdir. Ayrıca, Doğu Türkistan'daki Çin zulmünü etraflıca anlatarak, Pakistan hükümetinden Çin ile olan dostluk

ilişkilerinden faydalanarak, Çin hükümetini Doğu Türkistanlı Müslümanlara daha insancıl davranmaya davet etmesini rica etmiştir. Her iki lider de babama konuyla yakından ilgileneceklerini ifade etmiştir. Hindistan korkusuyla Çin'e sarılan Pakistan'ın babama olağanüstü bir yanıt vermesi de mümkün değildi."

Sayın Erkin Alptekin Bey'in dediği gibi Pakistan Cumhurbaşkanı General Eyüp Han yönetiminin ülkesindeki Doğu Türkistan göçmenlerine sağladığı kolaylıklar 1963'te Çin ile sınır anlaşması imzalayana kadar çok güzel devam etmiştir. Peşaver şehrinde "Encümen-i Şarki (Doğu) Türkistan Kazak Muhacirin Peşaver Cemiyeti" kurulduğu gibi Karaçi ve Rawalpindi şehirlerinde de dernekler kurulmuş. Çin zulmünden kaçarak, Afganistan ve Keşmir yolları ile Pakistan'a kadar gelen Doğu Türkistanlıların başka ülkelere gitmelerine kolaylıklar yaratmış, hatta Pakistan devlet radyosunun Türkistan masasında 1962'de tarihçi yazar Muhammed Ruhi Uygur'un çalışmaları ile Uygurca yayınlar başlamıştır. Ama yayın başlayıp 6 ay sonra Çin ve Sovyet'in baskısı ile Uygurca yayın durdurulmuş ve günümüze kadar Özbekçe yayın devam etmektedir. Pakistan idarecilerinin Hindistan korkusuna Doğu Türkistan Müslümanlarından vazgeçme eğilimi ilk General Eyüp Han döneminde başlamıştır.

Bir yandan Cemmu ve Keşmir konusunda Hindistan ile giderek kızışan anlaşmazlık, öbür yandan 1962'deki Çin-Hindistan anlaşmazlığı sırasında ABD'nin Hindistan'ı yeniden silahlandırmaya başlaması, General Eyüp Han'ı Çin'e itmiş ve kurulan yakın ilişkiler sayesinde Çin'den önemli ölçüde askeri yardım almıştır. Çin ile 13 Ekim 1962'de başlayıp, 2 Mart 1963'te tamamlanan sınır antlaş-

ması dönemin Çin Dışişleri Bakanı Çen yi ve Pakistan Dışişleri Bakanı Zulfikar Ali Butto tarafından imzalanmıştır. Bu anlaşma uyarınca Pakistan, kendi denetimindeki Keşmir bölgesinin bir kısmı olan (Şakisgam vadisini) (shaksgam valley) Hindistan ile Pakistan arasındaki Keşmir meselesi çözüme kavuşana kadar Çin'in denetimi altında tutulması şartı ile Çin Halk Cumhuriyeti'ne teslim etmiştir. Bu sayede Çin Hükümeti, işgal altındaki Tibet ve Doğu Türkistan bölgelerini birbirlerine karayoluyla bağlama fırsatını elde etmiş ve işgalini daha da müstahkem hale getirmiştir. Keşmir'e ait olan bu gölgeyi Keşmir halkının referandumuna sunmadan, tek taraflı karar ile Çin'e teslim etmek, aynı zamanda Çin'in Doğu Türkistan ve Tibet'teki işgalini güçlendirmesine büyük katkı olmuş ve dolayısıyla mazlum Uygur Müslümanlarına yönelik en şiddetli kardeş tokadı olmuştur. Çin bu bölgeyi elde ettikten sonra Hindistan'a savaş açmış ve tartışmalı "Aksayçın" bölgesini işgal ederek, Doğu Türkistan'daki katliamlarına korkusuzca hız verme fırsatı yakalamıştır. Sınır bölgelerdeki stratejik öneme sahip noktaları her türlü hilelerle elde ederek, dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı kendini koruma altına aldığından iyice emin olan işgalci Çin hükümeti, 1950'den sonra Doğu Türkistan'ın bütün kapılarını kapatıp, dünyadan tecrit etmek suretiyle 1983'te Pakistan sınırı açılınca kadar asimile etme, Doğu Türkistan Müslümanlarına yönelik vahşice katliam, soykırım ve dönüştürme siyasetini çok rahat bir şekilde sürdürmüştür.

General Ziya-ül-Hak'ın Doğu Türkistan Sevgisi

Çin'in, özellikle Mao'nun aşırı derecede etkisi altında hatta Mao'nun şapkasını takmadan hiçbir toplan-

tıya katılmayan, Pakistan'ı adeta komünist bir ülkeye dönüştürecek kadar ileri giden Zulfikar Ali Butto hükümetini, 1977'de kansız bir darbe ile deviren General Ziya-ül-Hak, 1978'de Pakistan devlet başkanı olduktan sonra, Çin de Doğu Türkistan'da ayağını denk almaya mecbur kalmıştır. 1980'de Doğu Türkistanlıların ibadet özgürlüklerine izin vermiş, kapatılan camileri açmış hatta 1983'te Pakistan sınırının açılmasıyla Doğu Türkistan Müslümanlarının Pakistan üzerinden kabileler halinde hacca gitmelerine de izin vermiştir. İşgalden 34 sene sonra ilk defa yurt dışına çıkma ve hac farzını yerine getirme imkanına sahip olan Uygur hacı adaylarının ilk kafilesi, bizzat Pakistan Devlet Başkanı General Ziya-ül-Hak tarafından sınırda karşılanmış, kendisinin özel misafirleri olarak ağırlandığı ve yolcu edilmiştir. Ziya-ül-Hak'ın özel emri ile mazlum Uygur Müslüman hacı adaylarının Sust sınır kapısından İslamabat'a kadar olan yolculuğu ve oradan da hacca gitmeleri sırasında ücretsiz taşıma, konaklama ve yemek hizmetleri sunulmuştur. Gelmekte olan hacı adaylarının sayısı artınca Ziya-ül-Hak'ın kendi tarifi ile "Allah'ın misafirleri ve üstelik ümmetin en ilgisiz kalan mazlumları" olan Doğu Türkistan Müslümanları için İslamabad ve Rawalpindi şehrinde özel "Hacı kampları" ve sadece Doğu Türkistanlıların yanlarında getirdikleri ürünlerini satabilecek "hacı marketleri" kurulmuştur.

Ziya-ül-Hak'ın hep mazlum Doğu Türkistan Müslümanlarından yana tavır almasıyla, efsane lider İsa Yusuf Alptekin 1978'de Karaçi'de düzenlenen İslam konferanslarına katılarak, 1980 yılında Mekke'de Dünya İslam Birliği Kurucular Meclisi üyeliğine seçilmişti. Bu toplantı ve konferanslarda Doğu Türkis-

tan'ı temsil ederek Doğu Türkistan lehine kararlar alınmasına vesile olmasının büyük etkisi olmuştur.

Yüreğinde Allame Muhammed İkbâl'in ümmet kaygısını taşıyan ve İslami hassasiyeti ve zalime karşı dik duruşu ile İslam dünyasında örnek lider olarak tanınan Ziya-ül-Hak, Çin işgali altında dini eğitimden mahrum bırakılan mazlum Doğu Türkistan çocukları ve gençlerinin Pakistan'da eğitim alması için özel teşvik ve desteklerde bulunmuş, Doğu Türkistanlı 25 civarı genci Rawalpindi şehrinde kendisi bizzat minibüsle Lahor'a götürerek Madridsi'ye yerleşmiştir.

Ziya-ül-Hak'ın Doğu Türkistanlılar için sağladığı eğitim desteğinden yararlan mazlum Uygurların 3 binden fazla olduğu ve yaklaşık 300 öğrencinin de değişik alanlarda mezun olduğu, aynı zamanda Pakistan'dan bir eğitim güzergâhı olarak yararlanan gençlerin sayısı yaklaşık 5 bin ile ifade ettiği bilinmektedir. Ziya-ül-Hak'ın Doğu Türkistanlılara sağladığı bu güzel hizmetler onun şahadetinden hemen sonra son bulmuş ve hatta Doğu Türkistanlı hacıların mallarına el koyacak, yollarda Pakistan polisleri mazlum hacıların paralarını gasp edecek kadar iki yüzlülüklere yol açmıştır.

Ziya-ül-Hak'ın şahadeti zaten çok fazla şüpheliydi. Bir şahsa değil Pakistan ve tüm İslam alemine kumpas kurulmuştu. Çünkü Ziya-ül-Hak, o dönemde tıpkı şu anki Türkiye Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan gibi İslam ümmetinde bir örnek ve sembol isim olarak ortaya çıkmıştı. Türkiye, İran, Pakistan, Afganistan, Bangladeş ve Orta Asya ile birlikte bir İslam bloğu kurmak rüyasıydı. Bu İslam bloğundan Batılı güçler endişe duyduğu gibi Rus ve Çin komünist hükümeti de çok endişe duymaktaydı. Dolayısıy-

la önceden planlanmış bir oyunla şehit edildi. Ziya-ül-Hak, 17 Ağustos 1988'de içinde ABD Büyükelçisi Arnold Raphel, Pakistan Genelkurmay Başkanı ile 27 kişinin daha bulunduğu uçağına yapılan sabotaj sonucu düşürülmesiyle şehadete kucak açtı. Uçağının düşürülmesi ile ilgili olarak doğrudan olmamakla beraber ABD, İsrail, Hindistan ve Sovyetler Birliği şüpheli görüldü. Ama Çin yine eskisi gibi Pakistan'ın hiç şüphe duyulmaz kurtarıcı bir dostuna dönüşmeye devam etti. Ziya-ül-Hak'ın şehadetinden sonra Pakistan iç siyaseti zayıfladı. Dış siyasette de ikili oynamalar Pakistan'ı yalnızlaştırdı. Özellikle 11 Eylül terör saldırısından sonra Pakistan'ın Taliban'a karşı savaşıyor gibi görünüp, gerçekte ise Taliban güçlerini ABD ve batı ülkelere karşı bir koz olarak kullanmak için Çin ile iş birliği yürütmesi Batı'nın tepkisini çekerek, uzaklaşmasına ve daha çok Çin'e bağımlı hale gelmesine yol açtı. Neticede Ziya-ül-Hak'ın vefatından sonra iş başına gelen Pakistan yöneticileri, işgalci Çin'in tutumlarına karşı dik bir duruş sergileyemedi. 1997 yılında ise, hakkında Pakistan mahkemesinde dava devam etmekte olan, haklarında mahkeme daha karar vermeyen 17-23 yaş arası 12 Uygur sığınmacı genci, Pakistan güvenlik güçleri gece baskını ile Çin'e iade etmek suretiyle Pakistan anayasasını bile kendileri ayaklar altına almıştır. Bu menfur olay Çin'de ziyarette bulunmakta olan Pakistan Cumhurbaşkanı Faruk Lağari'nin Pekin'den telefonla verdiği emirle gerçekleşmiştir. Tarihi ve köklü kardeşlik bağları olan mazlum Doğu Türkistanlı Müslümanların uğradığı, Pakistan yasalarıyla hele hele İslam ve vicdan ile hiç bağdaşmayan bu haksızlığa karşı Gelgitliler ayağa kalkmış ve haftalarca hükümeti protesto et-

miştir. Mazlum Uygurlar ise telin etmek ya da seccadelerde ah çekerek, Allah'a havale etmek ile yetinmiştir.

Bu tür yaklaşımlar Pakistan'ın Çin'e bağımlı hale gelmesindeki en önemli etken olan Keşmir meselesini çözmek bir yana dursun, tam aksine daha da derinleştirip, karanlık bir çıkmaza sürüklediği gibi Pakistan'ın ekonomik büyümesine de kayda değer bir fayda sağlamamıştır. Kesintisiz bir şekilde hem kara hem deniz yolu ile ülkeye gelmekte olan ucuz Çin malları, Pakistan'ın küçük ve orta ölçekli işletmeleri sanayisini haksız rekabete sürükleyip, yüzlerce fabrikanın kapanmasına ya da mecburen dönüştürülmesine dolayısıyla yüz binlerce kişinin işsiz kalmasına yol açmıştır ve açmaktadır.

Pakistan ekonomisinin ortalama büyüme hızı, Çin'e yaklaşımdan önce 1960'larda %6,8 yakınlıktan sonra 1970'lerde %4,8 1980'lerde %6,5 1990'larda %4,6 2000'lerde ise %4,8 olarak gerçekleşmiştir. Ardından 2008 ekonomik krizi nedeniyle bozulan ekonomisi, 2009 yılında hükümet tarafından izlenen mali politikalar ve IMF ile imzalanan "standby" anlaşması sayesinde iyileşme belirtileri göstermeye başlamış. Ancak 2010 Temmuz ayında ülke tarihinin en büyük sel felâketi yaşanmış; toprakların %20'sini sular altında bırakan, 24 milyon kişiyi etkileyen ve yaklaşık 10 milyar dolar tutarında hasar meydana getiren sel felâketi sonucunda, tarım üretimi ciddi darbe almış, ulaşım ve iletişim altyapısı kayda değer ölçüde zarar görmüş ve 2010-2011 mali yılında ekonomik büyüme ancak %2,4 seviyesinde gerçekleşebilmiştir. 2012-2013 mali yılında %3,6 olarak kayda geçmiştir. 2015 yılında da %2,5 kayda geçen büyümesine karşın enflasyon ise %8'in

üzerinde seyretmiştir.

Sonuç olarak şu bir gerçek ki, Çin-Pakistan dostluğunun kazananı yine hilebaz Çin olmuştur, Pakistan'ın kazanımı ise sadece Hindistan'a karşı güven duygusu ve ortadaki anlaşmazlıklara çözüm üretmek değil, daha da derinleştirmek ve ekonomik açıdan her geçen gün geriye gitmek olarak geri dönmüştür.

Pakistan'ın önde gelen medya organlarından "Pakistan Expres" gazetesinde yayınlanan habere göre, bu duruma isyan bayrağı çeken Pakistanlı ekonomistler "Çin'in iddia ettiği gibi Pakistan'ın kalkınması için halka balık avlama yöntemlerini öğretmediklerini, aksine Pakistan halkına ölmüş balık yemeye zorlamakta ve alıştırmakta olduğu" konusunda görüş birliği içinde olduklarını ifade etmiştir.

Özgür Asya radyosu haber portalında yer alan bilgilere göre; halen sürmekte olan bu tartışmalarda özellikle bu ekonomik koridorun en önemli ayaklarından olan kara yolu yapımı ve bu inşaat için Çin bankalarının verdiği kredi konusu dikkati çekiyor. Bu konuyu değerlendiren Pakistanlı ekonomistler Çin'in verdiği bu kredilerin ileride Pakistan hazinesine büyük zararlar verebileceğini ve bunun ise ileride çok "tehlikeli sonuçlara" sebep olabileceği uyarısında bulunuyorlar. Çin'in tamamını Pakistan'a borç vererek Pakistan topraklarında yapacağı bu koridorun Pakistan ekonomisine hiçbir ekonomik katkısının olmadığını, bu projenin tamamen Çin'in çıkarlarına hizmet edeceğini belirtiyorlar. Pakistan yönetiminin kara yolu inşaatını tamamen Çin şirketlerine verdiğini, Pakistan inşaat sektörünün ise çalışamaz, işsiz ve tamamen felçli hale düştüğü ifade ediliyor.

Özgür Asya Radyosu'na açıklamada bulunan Pakistanlı bağımsız

İkbal, beyanatına şöyle başlamıştır: “Türkistan çok geniş bir memleket olup hâlihazırda üç parçaya bölünmüş bulunmaktadır. Birinci parçası Rus istilası altındadır, ikinci parçası Afganistan’ın hükmü altındadır, üçüncü parçası Çin istilası altındadır. 1912’de Doğu Türkistan’da Çinli hâkimlerin tayin edilmesi ve hükümet tarafından hepsi Müslüman olan ahali üzerine Çin dilini kabul ettirmek için zor kullanılmak istenmesi büyük bir huzursuzluğun yayılışına sebep olmuştur.”

aktivist ve İnsan Hakları Savunucusu Kayyum Uygur şöyle konuştu:

“Kaşgar’ı Pakistan’ın Arap denizi kıyısındaki limana bağlayan, karayolunun uzunluğu 2,2 bin km. dir. Pakistan’da bu yolun inşaatı için ihale açıldı. Daha çok Çin şirketleri bu ihaleye iştirak ettirildi. Pakistan’ın önde gelen Karakurum ve National adlı büyük inşaat şirketleri Çin’in itirazı üzerine ihaleye sokulmadı. Pakistan şirketleri bu yolun inşaatı için 90 milyar rupi teklif vermelerine rağmen ihaleyi Çinli şirketlere 214 milyar rupiye ihale edildi. Bu Navaz Şerif Hükümeti’nin Çin’e yaranmak için Çinli şirketleri açıktan kayırıp desteklemesinden başka bir şey değildir. Üstelik bu inşaatla Pakistan’ın Çin’den aldığı kredi’nin %90’ı ABD doları olarak ödenecektir. Çünkü Çin ile kredi anlaşması böyle yapılmıştır. Çin, kredi, yardım ve kalkındırma adı altında Pakistan’ı ekonomik olarak kuşatıyor. Pakistan halkı bunun hâlâ farkında değil. Ancak son zamanlarda yolun yapılacağı güzergahta yaşayan halk uyanmış durumda. Çünkü, Pakistan halktan istimlak ettiği arazilerinin bedelini ödemiyor. Halk Çinli şirketlerin faaliyetlerini ve davranışlarından bazı şeylerin bilincine varmaktadır. Çin’in ekonomik gücünü kullanarak Pakistan ekonomisini monopol ettiği görülmektedir. Bu çok tehlikeli bir durum. Çin ‘İpek yolu Ekonomik Koridorunun canlandırılması’ ve benzeri sloganlar altında komşularını özellikle Pakistan’ı ekonomik ablukaya almış durumda. Ben bu durumu ilerisi için çok tehlikeli buluyorum.”

Yüksek öğrenimi Pakistan’da tamamlayan ve uzun süre bu ülkede kalan İstanbul merkezli Doğu Türkistan Maarif ve Dayanışma Derneği Başkanı Hidayetullah Oğuzhan, Pakistan siyasetçilerin sığınmacı Doğu Türkistanlılara yönelik tutumları hakkındaki görüşünü şöyle

aktarıyor:

“Pakistan Mayıs 1997’de 12 Uygur kardeşimizi kanunsuz bir şekilde Çin’e teslim ederken, gece operasyon düzenledi ve bunu Pakistan kamuoyundan gizlemek zorunda kaldı. Şu ana kadar yüzlerce kardeşimizi iade etmiştir. Hatta BM tarafından mülteci statüsü kazanan ve İsveç’e gönderilmek üzere olan Uygur öğrencileri bile Çin’in direktifi doğrultusunda Çin’e teslim etmiştir. Şimdilerde ise aşiret bölgelerinde hayatlarını korumaya çalışan sığınmacıları terörist yaf-tası ile sorgu sualsiz bombalayarak öldürmektedir. Hükümet bunların arkasındaki gerçekleri Pakistan kamuoyundan gizlemekle kalmayıp, kendi güdümündeki medyayı kullanarak sürekli Çin propagandası yapmakta ve Çin’i halkın gözünde yüceltmeye, şirin göstermeye çalışmaktadır. Pakistan kamuoyu bu nedenle Çin’i yeterince bilmiyor ve tanımıyor. Oysa Pakistanlı Kardeşlerimizin bu konuda Çin’e gerekli tepkiyi göstereceğinden hiçbir zaman şüphemiz yoktur.”

Sonuç

Ben de Pakistan’da eğitim gören biri olarak şunu belirtmek isterim. Ben Pakistan’ı değil, hükümetin tutumunu kınıyorum. Pakistan halkı benim İslami kardeşlerimdir, Allame Muhammed İkbal’in ümmet şuurunu taşımakta olan ve nerde bir mazlum Müslüman varsa onların yanında yer almasını en iyi bilen Pakistan halkının eninde sonunda kendi hürmetlerine baskı yaparak, bu tür tutumlarını değiştirmeye zorlayacağına inanıyorum.

Allame Muhammed İkbal’in, “Bir olsun Müslümanlar Harem’i korumak için, Nil sahilinden taa Kaşgar topraklarına kadar” çizdiği ümmet sınırları, neden “Karaçi sahilinden taa Gilgit topraklarına kadar” dar ve çıkarıcı bir anlayışa değışilsin ki.

Allame Muhammed İkbal “Hin-

distan, Çin ve Rusya arasında bir İslam devletin kuruluşu ile Çin faşizmi, Bolşevizm, ateistlik ve dinsizlik tehlikeleri Hindistan Müslümanlarının hududundan daha da uzaklaşmış olacağı muhakkaktır” derken neden Çin faşizmi ile bu kadar yakın ilişkiler kurulsun? Ne olur Çin ile olan ilişkilerinizde elinizi vicdanınıza koyarak, ümmetin çıkarına olmasa da Pakistan’ın geleceğini ve halkın menfaatini düşünün, batı ülkelerine karşı Çin ile birlikte nasıl Taliban’ı bir koz olarak kullandıysanız, Doğu Türkistanlıları da hiç olmazsa Çin’e karşı elinizdeki son koz olarak görmeye şimdiden başlayın.

Çin ile yapılan görüşmelerde hiç çekinmeden Uygur Müslümanlarıyla İslami kardeşlik ve binlerce yıllık akrabalık bağlarınızın olduğunu yiğitçe ortaya koyun! Doğu Türkistan’da uygulamakta olduğu asimile politikalarını ve İslam düşmanlığının Guwadra Limanı da dahil, İpek Yolu projesine büyük zararlar verebileceğini anlatın, onları zülüm ve baskı politikalarından vazgeçirmeye ve ikna etmeye çalışın. Bunun size büyük kazanç olarak geri döneceğini, hiç olmazsa mazlumların ahını üzerinize çekmek yerine, dualarını alacağını zı aklınızdan çıkarmayın.

Son olarak ulu ecdatlarımızın binlerce yıl önce bizi uyarmak için miras bıraktığı Kültigin Yazıtları’nda kayıtlı şu nasihatlerini Pakistan’da siyaset ile uğraşan yöneticilere armağan etmek istiyorum:

“Çinlilerin sözleri tatlı, ipek kumaşları yumuşaktır, tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak budunu kendilerine yaklaşıtırlar. Sonra da içlerine girer, kötülüklerini yaparlar. Çinliler, kendilerinden olmayan bilgili kişileri, kendilerinden olmayan alp kişileri yaşatmazlar. Yanılıp onlara inananlar, kendi soylarına en yakınlarına ve bu-

dununa yararlı olmaktan çıkarlar. Çinlilerin tatlı sözlerine, yumuşak ipek kumaşlarına aldanıp pek çok Türk yok oldu. Türk budunu sen çoğu kez hep böyle aldanıp öldün.”

Kültigin Yazıtı’nın, bir diğer yönünde ise “Çin milleti hilekâr ve sahtekâr olduğu için, aldatıcı olduğu için, küçük kardeş ve büyük kardeşi birbirine düşürdüğü için, bey ve milleti karşılıklı çekiştirttiği için, Türk milleti “İl” yaptığı ilini elden çıkarmış, kağan yaptığı kağanını kaybedivermiş.” diye kayıt düşmüştür.

Ayrıca Müslüman ülkelerin yöneticilerinin Peygamber Efendimizin hadis-i şerifini tekrar hatırlamalarında yarar olduğunu düşünüyorum.

“Müminler; birbirlerini sevmekte, birbirlerine merhamette, birbirlerine şefkat göstermekte tek vücut gibidir. O vücudun bir organı rahatsız olursa, diğer organlar da acı çekip uykusuz kalır.”

(Cem’ul fevaid el Rudani, Edeb, 7820; Buhârî; Muslim)

¹ Muhammed Emin Buğra arşivleri No: 5.11.5-02.

² Bu 1,5 milyon sterlin ile daha sonra Türkiye Cumhuriyeti tarafından şimdiki İş Bankası kurulmuştu ve büyük kısmı da dönemin CHP’si için harcanmıştır.

³ Muhammed Emin Buğra arşivleri No: 5.11.5-01.

⁴ Türkiye’de herkesçe tanınan efsane lider İsa Yusuf Alptekin 1901 yılında Doğu Türkistan’ın Kaşgar vilayetine bağlı Yenihisar kasabasında doğdu. 17 Aralık 1995’de İstanbul’da hakkın rahmetine kavuştu.

⁵ İsa Yusuf Alptekin’in Mücadele hatıraları 1.cilt 344.s

⁶ İsa Yusuf Alptekin’in Mücadele hatıraları 1.cilt 345.s

⁷ Doğu Türkistan’dan Pakistan (Hindistan)’a yapılan göçler sırasında iki ülke vatandaşları arasındaki binlerce senelik İslami kardeşlik ve derin akrabalık bağlarını temsil eden önemli gelişmeler yaşanmıştır. Doğu Türkistan’dan Pakistan’a göç eden Uygur büyüklerimizden birinin Pakistan’ın Gilgit şehriden telefonla bana aktardığı bilgilere

göre, 1878’de yaşanan Çin işgalinden öncesi ve sonrası bölgeden çok sayıda Kaşmirli, Pashtun (peştun), Afgan ve Baltistanlı Müslümanlar ticaret ve hatta Uygurların kurtuluş mücadelelerine destek vermek gibi değişik amaçlarla Doğu Türkistan’a gelip yerleşmiş, Uygurlar ile evlenerek kardeşlik bağlarını daha da güçlendirmiştir. 1933’te Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti tekrar Çin işgaline uğrayınca bağımsızlık mücadelesinde yer alan Uygurlar ve muhacirler fişlenmeye ve tutuklanmaya başlar. Çin zulmeden kurtulmak için Afganistan ve Hindistan’a yönelik ilk göç, bu dönemde gerçekleşir. Özellikle aslen Kaşmirli, Pashtun (poştun), Afgan ve Baltistanlı olan Müslüman muhacirlerden göç etmek isteyenler Kaşgar’daki İngiliz Konsolosluğu’na başvurarak, kendilerinin Hindistan (Pakistan)’dan gelen göçmenler olduğuna dair resmi belge çıkarmakla beraber, dönemin İngiliz Konsolosluğu, Çin işgalci hükümeti valisi ile yürütülen görüşmeler sayesinde tutuklanmaktan kurtuluyor ve bir kısmı da bazı Uygurlar ile birlikte göç ediyor. 1944’te tekrar bağımsızlığını ilan eden Doğu Türkistan Cumhuriyeti, beş yıl sonra 1949’da komünist Çin hükümetinin işgaline uğrayınca ve 1951’de başlanan “toprak reformu” bahanesiyle bütün çiftçilerin topraklarına el konulunca artık Doğu Türkistan yaşanmaz hale geliyor. Ellerinde yabancı muhacir olduğuna dair belgeleri olan insanlar, kendi ülkelerine dönme talebinde bulunarak, Pekin merkezi hükümetin onayı ile 1957 ve 1962 yılında büyük kabileler halinde Pakistan’a göç ediyor. Bunun üzerine Pakistan hükümeti tarafından Gilgit’e gönderilen inceleme komisyonu, gelenlerin kimlik bilgilerini haftalar süren incelemeden geçirdikten sonra gerçekten aslen Pakistan’ın yerleri olduğu belirlenen 200 civarı göçmene Gilgit’in 30 kilometre güney batısındaki “Phari” köyünde ellişer dönüm arazi tahsis ederek yerleştiriliyor, diğer göçmenler ise Pakistan’ın değişik şehirlerine giderek, kendi başlarının çarelerine bakmaya müsaade ediliyor. “Phari” köyü ise günümüzde kadar “Kaşgar Phari” ya da “Kaşgar Kaloniy” adıyla tanınmaktadır.

⁸ <http://archive.law.fsu.edu/library/collection/LimitsinSeas/IBS085.pdf> Ahmad Faruqi, “Failure in Command Lessons from Pakistan’s India Wars”, Defense Analysis, 2001.

⁹ <http://akademikperspektif.com/2012/05/04/isa-yusuf-alptekin/>

¹⁰ <http://www.uygurnet.org/24267-2/>

Asimilasyona Karşı Direnç: Çağdaş Uygur Edebiyatı

Raile A. KAŞGARLI

Doç. Dr., İstanbul Üni., Edebiyat Fak.

Çağdaş Uygur Edebiyatının Tarihî Süreci

Çağdaş Uygur Edebiyatı; İslamiyet öncesi (Maniheizm, Budizm Devri) Uygur klasik edebiyatı ve İslamî Devir Uygur klasik edebiyatından sonra, XX. yüzyılın başlarında oluşan ve günümüze kadar devam eden Uygur edebiyatını ifade etmektedir. Çağdaş Uygur Edebiyatı, 1910 yılından sonra Çağatay edebiyatının devamı olarak çeşitli siyasi ve sosyal atmosferlerde varlığını ve gelişimini sürdürerek farklı edebî türlerin görüldüğü bir edebiyattır (Kaşgarlı 2017: XV).

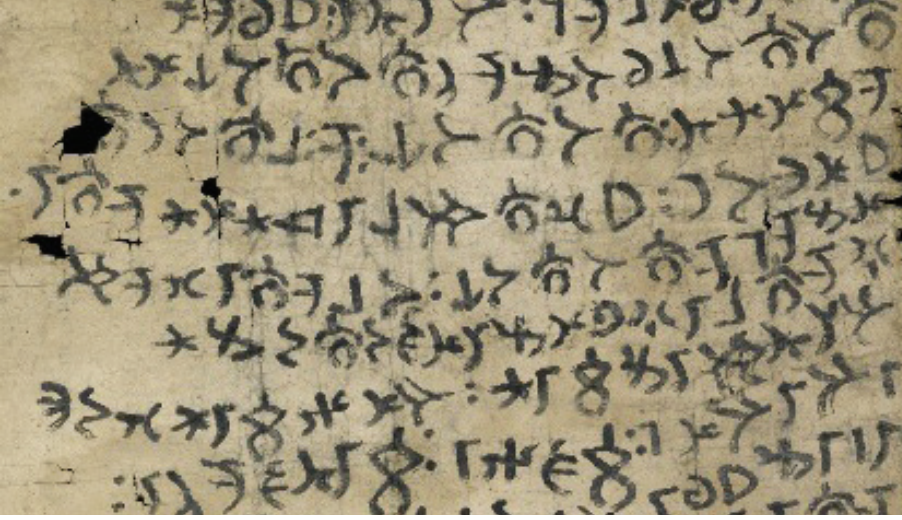
Çağdaş Uygur Edebiyatı; Doğu Türkistan dışında, Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye gibi ülkelerde de farklı düzeylerde gelişme göstermiştir. Biz bu yazıda ana kitlenin bulunduğu Doğu Türkistan sahasına odaklanacağız.

Doğu Türkistan; günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti'nin işgali altındadır. Yakup Beg hâkimiyetine (1864-1878) son veren Mançu-Çing sülâlesi, 1884 yılında bölgeye "yeni toprak" anlamındaki Şincan adını vererek bölgeyi kendi imparatorluğunun bir eyaletine dönüştürmüştür (Yu 2010: 197). Bölge, 1912-1949 yılları arasında Çin'i yönetmekte olan Milliyetçi Çin Partisi'nin tayin ettiği Çinli askerî valilerce sömürülmüştür. Bu süreçte 1933 ve 1944 yıllarında iki kere bağımsız cumhuriyet kurulmuş ise de uzun ömürlü olamamıştır. 1949'da Çin'in yönetimini ele geçiren Çin Komünist Partisinin işgaline uğramış ve 1955 yılında sözde özerk bölge ilan edilmiştir (Şehidi 1986: 780).

1949'dan önce, Doğu Türkistan halkını cehaletin batağına terk etmeyi ve her şeyi sömürmeyi hedefleyen politikalar uygulanmıştır. 1949 yılından sonra ise bu politikaya, Müslüman Türk kimliğini her anlamda yok etmeyi hedefleyen çeşitli politikalar ilave edilmiştir. Bu politikalar insanî olmayan biçimde uygulanırken Uygur edebiyatı, bir direniş örneği olarak karşımıza çıkar.

Uygurca Yayınlar

İsmail Gaspıralı'nın Kırım'da başlattığı usul-i cedit okulları, daha sonraki dönemlerde, Türk dünyasındaki bütün reformculara ilham kaynağı olmuştur. Gaspıralı'nın "dilde, fikirde, işte birlik" sloganı ile birlikte ceditizm, Türk dünyasını birleştirmeyi amaçlayan siyasi bir akım hâline dönüşmüştür (An-dican 2003: 24). Bu ideolojinin konu edildiği ve Rusya işgalindeki Türklerin

yayımladığı çeşitli kitap, mecmua, gazete ve dergiler, Doğu Türkistan'a da ulaşmıştır (Komisyon 2006: 240). Doğu Türkistan'daki Uygur aydınlar, halkın cehaletten ve esaretten kurtulmasının eğitimle mümkün olabileceğini görmüş, ceditçi fikir ve görüşleri benimsemiş ve desteklemiştir. Halkı bilinçlendirme, eğitime ve uyandırma hareketlerini edebiyatla birlikte yeni bir aşamaya taşımış, bu fikirlerin mahsulü olarak gazetecilik ve yayıncılık işleri hızla gelişmiştir. 1899'da Uygur aydınları ve zenginleri tarafından Matbaa-yi Hurşid'in kurulmasından 1949'daki Çin işgaline kadar olan süreye baktığında, birçok matbaanın çeşitli gazete, dergi ve kitap yayımladığı görülür (Tatlık 2004: 51-54; İnayet 2013: 2-5; Yarring 1998: 320).

1949 yılından sonra Çin, Şincang Edebiyat Sen'iti dergisini tesis ederek sanat aracılığıyla toplumu yeniden şekillendirmeyi hedeflemiştir. Toplumcu gerçekçilik akımının kısacına alınan Uygur Edebiyatı, 1966-1976 yılları arasında gerçekleşen Kültür Devrimi sırasında durgunluk noktasına gelmiştir. 1978 yılından sonraki açılım politikasıyla beraber, tüm bu sancılı süreçten sağ kurtulan ve yazma hakları iade edilen şair ve yazarların ve yeniden yetişen şair ve yazarların eserleri *Tarim, Aksu Edebiyatı, Kumul Edebiyatı, Kaşgar Edebiyatı, Turpan Edebiyatı* gibi süreli edebiyat dergilerinde yayımlanabil-

miştir. Bu yıllarda tesis edilen Dünya Edebiyatı dergisi aracılığıyla Uygur halkı, dünyaca ünlü yabancı yazarlar ve eserleri ile tanışmıştır. Tarim Gençiliri ise çocuk edebiyatına ayrılan süreli yayındır. Bu tür yayınlar ve Kaşgar Uygur Neşriyatı, Yaş-Ösmürler Neşriyatı, Milletler Neşriyatı, Şincang Halk Neşriyatı gibi yayınevleri, çağdaş Uygur edebiyatının sürekliliğinde ve gelişmesinde önemli roller üstlenmiştir.

Çağdaş Uygur Edebiyatının Halkı Uyandırma Misyonu

Doğu Türkistan'da edebî eserler, sadece bir sanat ürünü olarak kalmamış, aynı zamanda halkı uyandırmak ve bilinçlendirmek için hizmet etmiştir. 1920'li yıllardan 2016 yılına kadar yazılan bazı örnek şiirler incelendiğinde bu durumu açık ve net bir şekilde görmek mümkündür. Örneğin, Abduhalik Uygur'un Zulme Karşı, Açıl, Uyan; Lutpulla Mutellip'in Yıllara Cevap, Sevgi ve Nefret; Memtili Efendi'nin Kurtuluş Yolunda, Ordumuz; Nimşehit'in Esarettekilere Hitap, Teyipcan Eliyev'in Gevezenin Ölümü, Mömin Sepiri'nin Meclislerin Kavgası, Rehim Kasim'in Amirin Bindiği Araba; Abdurehim Ötkür'ün İz, Emetcan Osman'ın Arabacının Şarkısı, Perhat İlyas'ın Beklemek; Rahmancan Avut'un Vazgeçemem senden vatanım; Abdukadir Calalidin'in Dönüşüm Yok gibi şiirleri, farklı üslup ve konularla halkı uyandırmaya hizmet eden şiirlerdir.

Doğu Türkistan'da edebî eserler, sadece bir sanat ürünü olarak kalmamış, aynı zamanda halkı uyandırmak ve bilinçlendirmek için hizmet etmiştir.

1934'ten itibaren Doğu Türkistan'ın her yerinde âdeta bir akım hâline gelen eğitimde reform hareketi Uygur Medeniyetini Geliştirme Birimi'ni de beraberinde getirmiştir. Bu birim eğitim hizmetinin yanı sıra edebiyat ve sanat hizmetlerini de üstlenmiştir. Her birimin bünyesinde bulunan tanıtım bürosu Sanayinepise adlı sanatçı kadrosunu bulundurmıştır. Bu kişiler bazen yabancı, çoğu zaman ise yerli yazarların tiyatro metinlerini sahnede sergilemişlerdir. Abdulla Rozi'nin (1919-1945) Timur Ağa Geldi, Üvey Anne gibi tiyatro eserleri (Zaman 1996: 4-40), Mömin Efendi'nin Boz Yiğit'i, Ziya Semedi'nin Kanlı Leke, Lupulla Mutellip'in Çimengül (Komisyon 2006: 361) gibi eserleri halkı uyandırmayı ve bilinçlendirmeyi görev edinen eserlerden bazılarıdır.

Zunun Kadiri'nin Öğretmenin Mektubu, Nur Rozi'nin Mumin'in Gündere Tırmanışı, Abbas Moniyaz Türkiykan'ın Ak Serçe adlı hikayeleri; Abdurehim Ötkür'ün İz, Zordun Sabir'in Ana Yurt romanı gibi eserler de halkı uyandırmaya ve bilinçlendirmeye hizmet eden eserlerdendir.

Çağdaş Uygur edebiyatında halkı bilgisizlikten ve esaretten kurtarma, halka hürriyet için mücadele etme ruhunu aşılama amacıyla pek çok eser yazılmış; hürriyete olan inancı, vatanseverlik duygusunu ve millî ruhu güçlendirme, birlik ve beraberliği vurgulama teması neredeyse bütün eserlere hâkim olmuştur. Bu duygular bazen doğrudan doğruya bazen de temsili ifadelerle okuyucuya verilmiştir. Örneğin zulmet, karanlığı; kış, güz, gece esareti; tañ, bahar kurtuluşu; yultuz, güneş ise hürriyet ve kurtuluşu temsil etmiştir (Kasapoğlu Çengel 2013: 148-149).

1980'li yıllardan sonra uzun süre kapalı kalan bölge insanının Çin'in yurt dışına açılma politikasından istifade ederek yurt dışına gitme, eğitim alma fırsatları zor da olsa elde edilmiştir. Bu nedenle anı ve gezi yazıları niteliğindeki eserler kaleme

alınmıştır. Yabancı ülkelerdeki demokrasi ve milletlerin hakları, eğitim sistemi gibi hususlar kültürel açıdan ele alınarak satır aralarında halk bilinçlendirilmeye çalışılmıştır. Eset Sulayman'ın Özlük ve Kimlik-Avrupa Medeniyetine Bakış; Muhammet İmin Ela'nın *Taklamakan'dan Avrupa'ya Kadar*, Ebeydullah İbrahim'in Avrupa'da Neler Gördüm, Abdukadir Calalidin'in Var Olma Arzusu-İngiltere Gördüklerim Duyduklarım gibi eserlerinde yabancı ülkelerde gördükleri, hissettikleri sunulmuştur.

Çağdaş Uygur Edebiyatının Tarihi Sonraki Kuşaklara Aktarma Misyonu

Uygurların kurmuş olduğu cedit okulları, 1949 yılındaki işgalden sonra Çin Halk Cumhuriyeti devletin yönetimine geçmiştir. Okullar el değiştirdiğinde müfredat da değişmiş, okullarda Uygurlar ve diğer Türk halklarının tarihi, liseye kadar olan müfredattan tamamen kaldırılmıştır. Okul kitaplarına yerleştiren tarih, Çin tarihidir. Üniversitede bir dönemlik ders olarak verilen Uygur tarihi, Çinlilerin bakış açısıyla kaleme alınan ve gerçek dışı içerikli kelime yığınıdır. Bu nedenle gerçek tarihi öğretmek, edebiyatın bir misyonu haline gelmiştir.

1949 sonrası Çağdaş Uygur Edebiyatı'nda yasak konu haline gelen tarihî tema, 1980 sonrası açılım ile birlikte, edebiyatta kendine yer bulabilmiştir. Böylece tarihte geçen vakaları, vatansever kahramanları ve şehitleri konu alan eserler basılabilmiştir. Teyipcan Hadi bu konudaki eserleriyle Uygur Edebiyatı'nda çığır açmıştır. Onun 1980'de yayımlanan Pehlivan Geldi, 1987'de yayımlanan Gözümü Açıp Çıktım gibi hikâyelerinde Sadır Pehlivan anlatılmıştır. 1987'de yayımlanan Bahadır Geldi adlı hikâyesinde 1944 yılındaki Kuruluş Savaşının kahramanlarından Ğeni Batur'un savaştaki kahramanlıklarından biri anlatılmıştır.

Seypidin Ezizi'nin Satuk Buğra Han, Ehet Turdi'nin Unutulan Kişiler,

Abdurehim Ötkür'ün Uyanan Zemin, Ebeydulla İbrahim'in Tündeki Şimşek, Hevir Tömür'ün Abdukadir Damolla Hakkında Kıssa adlı romanları, tarihi, sonraki nesillere aktarmak amacıyla yazılan eserlerdendir. Yine Abdulla Talip'in mücahit şair Lutpulla Mutellip'in hayatını anlatan Girdap Dalgası romanı, Uygur gençlerinin 1940'larda açık veya gizli gerçekleştirdiği mücadeleleri ve facialı kismetlerini anlatan Çala Tekken Oq Tam İsabet Etmeyen Kurşun, XIX. yüzyıldaki Kuça halkının zulme karşı mücadelesini anlatan Lale Kurban adlı romanı, Abdurahman Kahar'ın Kurtuluş Savaşını anlatan İli Nehrinin Dalgaları, Hevir Tömür'ün şehit Abduhalik Uygur'un hayatını anlatan Erken Uyanan Adam adlı romanı, Memtili Efendi'nin eğitimcilik hayatını, mücadelecilik kişiliğini konu alan Gulam Gopur'un yazdığı üç ciltlik Çöldeki Ateş romanı, Abduveli Eli'nin Yakup Han Bedevlet'i ve onun mücadelesini anlatan üç ciltlik Bedevlet adlı tarihî kıssası, tarih konulu eserlerin başında gelir. Halide İsrail'in Altun Ayakkabı adlı romanı Çin işgalinin aydınlara yaptığı zulme ışık tutan bir eserdir.

Çağdaş Uygur Edebiyatı'nda tiyatro, 1980'den 1990'a kadar diğer edebî türler gibi canlanma yaşamıştır. Hatta bu dönem tiyatro eserleri yüzyılın altın çağı denilebilecek bir gelişme göstermiştir. Devrim'den hemen sonra klasik edebiyatın nadir konuları olan Garip ile Senem, Ferhat ile Şirin, Tahir ile Zöhre gibi eserler tekrar veya değiştirilerek yazılmış, sahnelerde gösterilmiştir. Seypidin Ezizi'nin Amannisa adlı eseri tarihî konuyu ele alan sahne eserleri içinde konusu itibarıyla önemli bir yere sahiptir.

Çağdaş Uygur Edebiyatının Toplum Değerlerini Koruma Misyonu

Birçok edebî eserde toplumdaki olumsuzlukları eleştirme, millî kültürü koruma gibi temaların işlendiği görülür. Muhammet Eli Zunun'un

Çift Mescit, Kahar Niyaz'ın Bayram, Halide İsrail'in Kök, Ehtem Ömer'in Uykulu Seher, Tohti Ayup'un Beşik adlı hikâyeleri bu tür eserlerden bazılarıdır. Ayrıca kahramanların psikolojik durumlarını yansıtan, toplumsal bunalımları ve toplumsal bozuklukları edebî seviyede işleyen hikâyeler de bulunmaktadır. Memtimin Hoşur, Abbas Moniyaz Türkiyân gibi yazarlar bu konuları işleyen önemli yazarlardandır. Mahmut Muhammet'in Doppa Hakkında, Memtimin Abliz'in Cıvıve Dönüşen Deve, Gümeynisa Behti'nin Ağız Belası, Abdurahman Hebibulla'nın Gaflet gibi hikâyeleri özlü anlatıma sahip ve konuyla ilgili kısa hikâyelerdir.

Nimşehit'in Hata başlıklı şiirinde (Harbalioğlu 2019: 287); Tursunbeg İbrahim'in Sekiz Yüzüm, Muhammetcan Sadık'ın Gurur adlı şiirleri, toplumu doğruluğa, adalete, ahlaklı ve gururlu olmaya davet eden şiirlerdir.

Uygur Edebiyatı'nda edebî ahbarat olarak isimlendirilen bir tür bulunmaktadır. Bu tür, haberi, edebî metin olarak işler ve edebî eser olarak okuyucuyla buluşturur. Nurmuhemmed Tohti'nin Hotan'dan Mektup, Ablet Cüme ile Micit Nizamidin'in Gurur Verici Oğul, Abdusalam Abliz'in Zafer Şarkısı, Kurban Tohti'nin Kalbe Varan Yol gibi eserleri, önemli olaylarla ilgili haberleri veya rol model olabilecek başarılı kişiler ile ilgili haberleri, edebî eser hüviyetine bürünen ve toplumun değerleri gözetilerek yazılan eserlerdendir. Haber olarak kendine yer bulamamış veya çözüme kavuşamamış bazı problemlerin, edebî ahbarat türünde yazılan eserlere konu olması nedeniyle toplumda ses getirdiği ve yetkililerin dikkatini çektiği, hatta çözüme kavuştuğu durumlar da söz konusudur.

Çağdaş Uygur Edebiyatının Realist Bir Edebiyat Olma Zorunluluğu

Uygur aydınları arasında sanat toplum içindir, düşüncesi hâkimdir.

İşgal altındaki toplumlarda sanat için sanat görüşünün yaygınlaşması neredeyse olanaksız bir durumdur. Çünkü bu tür toplumlarda her şey özgürlük içindir. Toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı, doğrudan veya dolaylı olarak sanata yansiyacaktır. Bunun farkında olan Uygur aydınları Uygur edebiyatının yukarıda dile getirilen misyonlarını tamamlayabilmesi için, realist bir edebiyat olması gerektiğine inanmışlardır. Dolayısıyla eserleri değerlendirirken içinde bulunduğu gerçeklik boyutuna daha çok önem vermişlerdir. Örneğin şu an hapis-te olan ve son dönemlerin popüler eleştirmenlerinden biri olan Yalkun Rozi bu hususa şöyle değinir:

Ben her zaman kendi sanat anlayışına göre "bana ..izm değil, özüm gerek" diye propaganda yapmakta ısrarcıyım. Çünkü kendine özgü geçmişi olan ve özel bir tarihî ve sosyal süreçte bulunan Uygur halkı öncelikle gerçek anlamdaki Uygur edebiyatına muhtaçtır. Uygur halkı edebiyatta kendisinin süslenmemiş gerçek görüntüsünü görmek, kalbinin en derinlerindeki fısıldamaların kudretli yankılarını duymak ister... Uygur edebiyatı, Uygur halkı ile kader birliği içerisinde. Biz öncelikle gerçek insan gibi yaşama arzularımızı gerçekleştirelim ondan sonra estetik yaygarayı pazarlasak da geç kalmayız (Rozi 1999: 4).

Edebiyat teorilerinde de edebiyatının gerçek yaşamı yansıtan realist bir edebiyat olması gerektiğine vurgu yapılmaktadır (Ömer vd. 1983: 33; Sadık 2005:24).

Edebî eserler incelendiğinde genel olarak realist eserler olduğu görülecektir. Örneğin, Erşidin Tatlık'ın Uygur hikâyecilik sahasındaki ilk uzun hikâyesi olan Deneme başlıklı eserinde Uygur çiftçilerin komün hayatı anlatılmıştır. Köy ve çiftçi hayatı, köylerde yapılan reformlar ve onun çiftçilere olan etkilerinin işlendiği eserler, çağdaş Uygur edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Nite-

kim nüfusun büyük çoğunluğu tarım ile uğraşmaktadır. Nurmuhemmed Tohti'nin Arda Kalan Bir Yoksul adlı hikâyesi, Zohregül Abduvahit'in Son Sonbahar adlı hikâyesi çiftçilerin yaşadığı sıkıntıları tüm çıplaklığıyla edebî seviyede dile getirir.

Devrim'den hemen sonra Kültür Devrimi sırasında yaşananları konu alan eserler yoğun olarak yazılmıştır. Şair Memteli Zunun'un 1979 yılında yazdığı Güneş Kızı adlı destanında kanun ve kuralların çiğnendiği, aydınların hor görüldüğü, demiryollarının paslanıp maden ocaklarının mezarlık sükûnetine dönüştüğünden bahsedilmiş, alt üst olan haklar ve haksızlıklar üzerine fikir yürütülmüştür. Teyipcan Eliyev, solculuğu uğursuz çocuğa benzeterak Öyle çocuk doğarsa yine/ Boğuvermeli beşiğinde dizeleriyle halkın nefretini ifade etmiştir.

Devrim konusu işlenen eserlerde 1966-1976 yılları arasında gerçekleşen Kültür Devrimi'ndeki Çin şovenizmi tenkit edilmiş, yapılan mantıksızlıklar kınanmıştır. 1980'li yılların başında yayımlanan Ablimit Sabir'in Onun Mekânı, Ehet Turdi'nin Merhaba Öğretmen, Zordun Sabir'in Borçlu, Görüşme Odasında, Dolan Gençleri, Kadir Arslan'ın Titreyen Ses gibi hikâyeleri örnek eserlerdendir.

Kurtarılan Eserler

Kültür Devrimi'nde Nimşehit, Rozi Kasım gibi pek çok şair ve yazar, çektiği eziyetler sonucu hayatını kaybetmiştir. Nimşehit'in Gör Ağzidin Ölümünden Dönüldüğünde adlı manzum romanı, Zunun Kadir'in roman ve senaryoları, Keyyum Turdi'nin 1966 yılında tamamladığı Altın Pınar adlı uzun hikâyesi devrimciler tarafından yok edilmiştir (Polat 2014: 1196). Bunlar nice kayıplardan sadece birkaçıdır. Ancak Uygurlar; edebî eserleri ilk fırsatta kurtarma yoluyla, değerleri sonraki kuşaklara aktarmıştır. Burada birkaç örneği kısaca dile getirmek mümkündür. 1949 öncesi Milliyetçi Çin tarafından katledilen ceditçi aydın-

Gençlerin ilk etapta internet ortamında paylaştıkları edebî eserler, okulların dil ve edebiyat ders kitaplarında bulunan hikâyeler, Lutpulla Mutellip, Abduhalik Uygur, Abdurehim Ötkür, Rozi Sayit gibi ünlü şairlerin şiirleri olmuştur.

lardan Memtili Ependi'nin eserleri Komünist Çin yönetimince 1980'li yıllara kadar yasaklanmıştır. 1981 yılında öğrencisi ve manevi oğlu Mi-rehmet Seyit, onun hayatını tanıtan bir yazı ile birlikte ezberindeki şiirlerini yayımlamıştır. Daha sonra Memtili Ependi ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır (Kaşgarlı 2021: 20).

Aynı dönemin şairleri ve ortak çalışmalara imza atan yakın arkadaşlardan olan Lutfulla Mutellip ile Abdurehim Ötkür'ün kaderi, Çin yönetiminin, Uygur Edebiyatı aracılığıyla toplumu yeniden şekillendirmeye çalıştığını gözler önüne sermesi bakımından dikkat çekicidir. Lutpulla Mutellip 1945 yılında katledilmiştir. 1944 yılında hapse alınan Abdurehim Ötkür ise 1945 yılında serbest bırakılmıştır. 1949 sonrası işgal döneminde Lutpulla Mutellip devrimci şair ve devrimci şehit olarak değer görürken, Abdurehim Ötkür Pantürkizmcisi ve milliyetçi it-hamıyla otuz yıl boyunca yazma haklarından men edilmiştir. Ayrıca bu iki şairin o zamanki ortak çalışmaları ve benzer fikirleri bir sonraki nesillere yanlış anlatılmıştı. 1943 yılında Lutfulla Mutellip'in Aksu'ya sürgün edilmesine ve Abdurehim Ötkür'ün hapse alınmasına sebep olarak gösterilen, birlikte yazdıkları Çin Moden adlı drama, 1949 sonrası sadece L. Mutellip'in eseri olarak gösterilmiştir. Eset Sulayman, Ötkür'ün eşi ile birlikte yazdığı Yaşam Öykümüzden Hatıralar'ı elde ettikten sonra, bu duruma ve bununla ilişkili birçok kargaşaya açıklık getirmiştir (Sulayman 2022: 146).

Çağdaş Uygur Edebiyatı'ndaki ilk romanın gün ışığına çıkma hikâyesi de bir hayli düşündürücüdür. Muhammet İmin Tohtayov'un (1920-1969) Kaşgar'da 1945'de yazdığı Kanlı Yer adlı romanı Çinceye çevrilerek Kuzey-Batı Edebiyat Sanatı dergisinin 1951 yılındaki 4-9 sayısına basılır. Yazar, 1944 yılında kurulan cumhuriyetin profesyonel fotoğrafçısı olduğundan ve elinde cumhuriyeti

ait önemli arşivler, yayımlanmamış pek çok orijinal eserler bulundurduğundan dolayı Kültür Devrimi'nde ağır işkenceye maruz kalır. Üç koli halindeki arşivi, Çinli komşusunda gizlendiği için Devrim'den kurtulur. Fakat kendisi sağlığını kaybeder. 1969 yılında 49 yaşında yaşamını yitirir. Daha sonra çocukları tarafından geri alınan arşiv, 1983 yılında evde yangın çıkması nedeniyle tamamen kül olur. 1986 yılında aydınlar tarafından gündeme getirilen mezkur roman, 1989 yılında Çince dergiden bulunur, yetkililerce okunup Uygurcaya aktarılmasında bir sakınca olmadığı yönünde onay alındıktan sonra Mahmutcan İslam tarafından Uygurcaya kazandırılır ve 1993 yılında Halk Neşriyatı tarafından yayımlanır.

Huşur İbrahim, Mirzahid Kérim, Hacı Ehmet, Abdurehim Ötkür gibi şairler hapisteyken bile şiir yazmaya devam etmiş ve bu şiirleri bir şekilde saklayarak 1980'den sonra yayımlamışlardır. Mirzahid Kerim'in Elveda Ürümçi, Tutsak Gazeli, Ben Ölmedim; Hacı Ehmet'in Mahpus Dilekleri, Kavuşma Arzusu, Ayrılık Koşukları; Abdurehim Ötkür'ün İz adlı şiiri, bunlardan bazılarıdır.

Çimengül Avut, Yalkun Rozi, Seypidin Ezizi gibi kişilerin yurt dışında yayımlanan eserleri de aslında kur-tarılan eserlerdir.

İnternet ve Çağdaş Uygur Edebiyatı

Doğu Türkistanlılar, internet konusunda, dünyada gelişen teknoloji-den 2000 yılında ancak nasibini alabilmiştir. Gençlerin ilk etapta internet ortamında paylaştıkları edebî eserler, okulların dil ve edebiyat ders kitaplarında bulunan hikâyeler, Lutpulla Mutellip, Abduhalik Uygur, Abdurehim Ötkür, Rozi Sayit gibi ünlü şairlerin şiirleri olmuştur. Gençler zamanla özgün eserlerini de paylaşmaya başlamıştır. Çin'de yatılı okulda okuyan liseli ve üniversiteli Uygur gençlerin ailesine ve kendi kültür çevresine olan özlemi-

ni biraz da olsa bastırmaya yarayan bu ortam, zamanla başarılı eserlerin ve genç yeteneklerin kendisini belli etmesine olanak sağlamıştır. Gerçi Tarım, Milletler Edebiyatı gibi dergiler genç yazar ve şairlere belli oranda yayım hakkı tanımış olsa da çeşitli Uygur internet sitelerinde devletin tüzük ve yönetmeliklerine aykırı olmayan yazıları paylaşmak çok daha kolay olduğundan internet ortamı gençlerin sıklıkla eser paylaştığı yer durumuna gelmiştir. Özgün eserlerini de paylaşmaya başlayan gençlerden kimileri büyük okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Tursunay Sultan, internet ortamında eser paylaşp iyi bir başarı yakalayan genç yazarlar arasındadır. Tursunay Sultan, Uygur web sitesi olan elküyi web sitesinde Bergiye kullanıcı adı ile Ah, Kiristal Kız adlı romanını paylaşmıştır. Bir milyon okuyucuya ulaşmasının ardından Yaş-Ösmürler Neşriyatı yazar ile iletişime geçmiş ve 2015 yılında bu romanı yayımlamıştır.

İnternet ortamında ünlü yazarlara ait edebî eserlerin ses dosyası olarak paylaşılması, yeni baskısı olmayan ve kolay bulunmayan eserlerin dinleyicisiyle buluşmasını sağlamıştır. Ayrıca Yeni Uygur Türkçesi konuşamayan eğitimli yeni nesillerin ana dilini geliştirmesinde etkili bir yöntemdir. Seypidin Ezizi'nin Sultan Satuk Buğrahan, Ehet Turdi'nin Savrulan Ruh, Memtimin Hoşur'un Kumun Bastığı Şehir gibi eserleri internet ortamında paylaşılmıştır. Ancak edebî eserlerin Elektronik Kitap veya Eser Sesli Eser olarak paylaşıldığı Uygur web sitelerinin sık sık kapanması edebî eserlerden istifadeyi olumsuz yönde etkilemiştir. 2009 Ürümçi Katliamı'ndan sonra pek çok web site kapanmış, sahiple ri tutuklanmıştır. 2017 sonrası neredeyse hepsi kapanmıştır.

Yok Olma Tehlikesiyle Karşı Karşıya Kalan Uygur Edebiyatı

Başlangıçtan XX. Yüzyıla kadar kesintisiz devam edegelen Uygur edebiyatı, Çin işgalinden sonra Çin'in

izlediği politikaya bağlı olarak kimi zaman durgunluk noktasına gelmiş kimi zaman gelişme göstermiştir. 1980 sonrası açılım politikasıyla birlikte baskı azalmış gibi görünse de Çin'in amacına yönelik politikasında yumaşama olmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin, 1991'de Hunların Kısa Tarihi, Eski Uygur Edebiyatı, Uygurlar adlı üç kitap karalanmış, kütüphane ve şahısların evlerinden toplatılmıştır (Kurban 1994: 169). Yazarı Turgun Almas, önce göz altına daha sonra ev hapsine alınmıştır. Mayıs 2002 tarihinde Kaşgar Uygur Neşriyatının yayımladığı Uygur kültürüne ait kitaplar toplatılmıştır ve yayıma hazır bazı kitaplara el konulmuştur (Teylur 2006: 28, 29). Kaşgar Edebiyatı dergisinin 2004 yılı beşinci sayısında yayımlanan Yabani Güvercin adlı hikâye, insanları hürriyete teşvik ettiği gerekçesiyle karalanmış, hikâyenin yayımlandığı dergi toplatılmış, yazarı on yıllık hapis cezasına çarptırılmıştır (Örküş 2005: 8-17).

2002 yılında yükseköğretim kurumlarında Uygur öğrencilere yapılacak derslerde fen bilimlerinin hepsinin, Uygur dili ve Edebiyatı derslerinin %75'inin Çince olacağı kararı yürürlüğe girmiştir (Teklimakanı 2010: 23). Akabinde başarılı ortaokul mezunlarının Çin'de yatılı lisede Çince eğitim alması uygulamaya konulmuştur. 2010 yılından itibaren kreşlerde Çince eğitim için devlet büyük yatırımlar yapmış ve geniş çaplı uygulama başlatmıştır; Uygur Türkçesi, eğitim öğretimden tamamen kaldırılmıştır. 2017 yılından itibaren ise Uygurca basım yayım durdurulmuştur. Mevcut yayınların da yasaklandığı ve yakıldığı bilgisi yayılmıştır. Doğu Türkistan tamamen ablukaya alındığı için ve aydınlar ortadan kaldırıldığı için, Uygur edebiyatı Uygur Türkçesi ile birlikte yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır.

Kaynakça

- ANDİCAN A. Ahat (2003). Ceditizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi. İstanbul: Emre Yayınları.
- HARBALIOĞLU Neşe (2019). Uygur Şair Nimşehit ve Şiirleri, Kayseri: Kimlik yayınları
- İNAYET Alimcan (2013). "1930'lu Yıllarda Kaşgar'da Çıkan 'Şerqi Türkistan Hayati', 'Erkin Türkistan' ve 'Yeñgi Hayat' Gazetelerindeki Bazı Şiirler", Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi (1): 1-42.
- KASAPOĞLU ÇENGEL Hülya (2013). "Çağdaş Uygur Edebiyatı". Çağdaş Türk Edebiyatları-II. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. 140-170
- KAŞGARLI Reyila (2021). Memtili Ependi ve Şiirleri, Ankara: TDK yayınları
- KAŞGARLI Reyila (2017). Çağdaş Uygur Edebiyatı Tarihi (Edt. Neşe harbalioglu). Ankara: Gazi Yayınevi
- KOMİSYON (2006). Uygur Edebiyatı Tarihi 3. Pekin: Milletler Neşriyatı.
- KURBAN İkili (1994). "Turgun Almas ve 'Uygurlar'". Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (1): 169-173.
- ÖMER Ablet vd. (1983). Edebiyat Neziriyesi, Ürümçi: Maarip Neşriyatı
- ÖRKİŞİ Nurmuhammed Yasin (2005). "Yabani Güvercin", Gök Bayrak (65): 8-17.
- POLAT Muhemmet (2014). Uygur Edebiyatı 50 Yıl. Ürümçi: Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı.
- ROZİ Yalkun (1999). Mening Edebî Tenkit Karışım, Teklimakandiki Altun Koldurma, Ürümçi: Halk Neşriyatı, s. 1-8
- SADİK Hesencan (2005). Edebiyat Neziriyesi Asaslırı. Ürümçi: Halk Neşriyatı
- SULAYMAN Eset. (2022). Ötkür ve Kaynam Örküş: Abdurahim Ötkür ile Lutpulla Mutallip'in Gerçek Dostluğu ve Edebî İşbirliği, Uygur Dili ve Edebiyatı (Edt. R. Kaşgarlı, N. Harbalioglu, A. Muhem Kumtur), İsveç: Dünya Uygur Yazarlar Birliği, s. 126-190
- ŞEHİDİ Burhan (1986). Şinciangniñ 50 Yılı. Pekin: Milletler Neşriyatı. (Çev. Nurmuhemmet Döleti v.d.)
- TATLIQ Erşidin (2004). "1949. Yıldın Burun Şincanda Uygur Tilida Neşir Kilingan Gézit-Jornallar", Şinciang Tezkiçilikli Journili (3): 51-58.
- TEKLİMAKANİ Abdureop Polat (2010). Muhakimetul Lugheteyn'din Meariful Lugheteynigçe. İstanbul: Teklimakan Uygur Neşriyatı.
- TEYLUR K. (2006). Wild West China The Taming of Xinjiang. Uygurca Neşri: Tincimas Uyğur Diyarı 1-2. (Çev. Abdurehman). Miyonhen: Dünya Uygur Kurultayı Neşriyatı.
- YARRING Gunnar Alfred (1998). Keşgerge Kayta Seper. Ürümçi: Halk Neşriyatı. (Haz. Yang Lian, Çev. Abdugupur Seidin)
- YU Tian (2010). Mingyue Tianshan. Pekin: Shijie Zhishi Neşriyatı.
- ZAMAN Nurmehemmed (1995). Uygur Edebiyatı Tarihi. Ürümçi: Maarip Neşriyatı.

Kaşgar'dan Yükselen İlim-İrfan Yıldızları

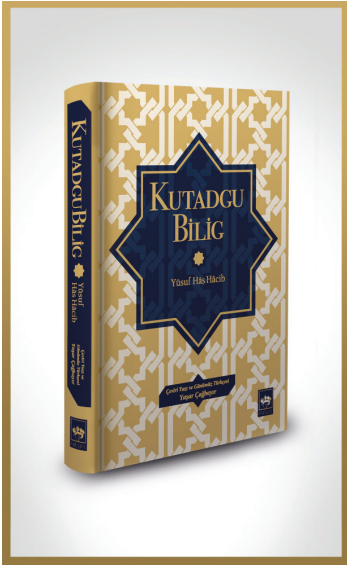
Yusuf Has Hacib-Kaşgarlı Mahmud

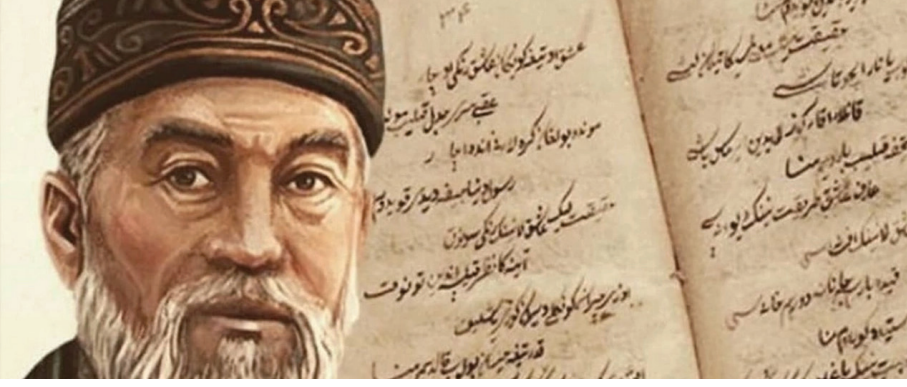
Erkan GÖKSU

Prof. Dr., Dokuz Eylül Üni Edebiyat Fak.

Türk düşüncesinin zaman ve mekân yolculuğunun en önemli kavşak noktalarından biri, Türklerin İslamiyet ile tanışmalarıdır. Gerçekten de Türklerin İslamiyet'i kabulü, Türk düşünce tarihinin gelişim sürecini etkileyen, hatta belirleyen bir faktördür. Zira genellikle teolojik veya dinî bir mesele olarak ele alınan din değiştirme, bireyler ve toplumlar için sadece teolojik veya dinî bir eylem değil, aynı zamanda psikolojik, sosyolojik ve kültürel yönleri bulunan bir dönüşüm ve değişim sürecini, kısaca “düşünce devrimi”ni ifade eder. Bu aynı zamanda Türkler için bir “yeniden toplumsallaşma” sürecidir ve hem bireysel hem de toplumsal anlamda kişilik sistemini, dinî inanç ve ibadetleri de içine alacak şekilde bir yeniden düzenleme anlamına gelir. Bu durumda din değiştirme, sadece “eski inançtan ayrılma” değil, birey ve toplumun mevcut düşünce dünyasını yeni din ve inanca göre yeniden inşadır.

İslamiyet'in Türk ruhuna, kültür ve medeniyetine kattığı değerlerle şekillenen Müslüman-Türk düşüncesinin ilk örnekleri, İslamiyet'in Türkler arasında yayılmasının hızlanmasıyla, yani Oğuzlar, Karluklar, Yağma ve Çiğiller gibi Türk topluluklarının geniş kitleler halinde İslamiyet'i kabulüyle ortaya çıkmaya başladı. Özellikle Türkistan'ın kalbinde hüküm süren Karahan Devleti'nin, Satuk Buğra Han'la birlikte İslam kültür ve medeniyetinin temsilcisi haline gelmesi, kendilerine ait bir dilleri, tarih, kültür, medeniyet ve düşünce iklimine sahip Türkler arasında İslamiyet'in daha müesses bir hale gelmesine sebep oldu. Karahanlıların ardından Gazneliler ve Selçuklularla gelişerek devam bu sürecin sonunda, özü Türk, ruhu İslam olan çok kuvvetli ve zengin bir kültür ve medeniyet havzasının doğuşunu beraberinde getirdi.

Kendilerine has siyasi, askeri, kültürel ve medeni özellikleriyle güçlü bir şekilde İslam kültür ve medeniyet dünyasına giren Türkler, İhsan Fazlıoğlu'nun ifadesiyle "aklı ve vicdanı parçalanmış" olan İslam dünyasına sadece siyasî birlik ve düzen getirmekle kalmadılar. Yıllar içerisinde ortaya çıkan dinî ve fikrî okul, aralarındaki çatışmalar, itikadî ve fikhî mezhepler, irfanî meşrepler, felsefî meslekler, tüm renkleri ve tonlarıyla, her türlü ifrat ve tefrit uçlarıyla kavramsal ve metafizik paradigmasını tamamlamışçasına her geçen gün sessiz ve durağan bir düşünce yürüngesine doğru sürüklenen İslam düşünce hayatına da yeni bir canlılık getirdiler. Farabi, İbn Sina ve Biruni gibi Türk kökenli filozoflarla felsefede, Ebu Hanife ve İmam Maturidi temsilcilerle fıkıh ve kelamda, Hoca Ahmet Yesevî'yle irfan ve tasavvuf cephesinde kendini gösteren Türk-İslam düşüncesi, zamanı ve mekânı aşan bir tertip meydana getirerek bedeni Türkistan, ruhu ise Mekke olan şehirler, binalar, yapılar ve eserler ortaya çıkardı.

Kaşgar

Türkistan coğrafyasında zamanı ve mekânı aşan eserlerin ortaya çıktığı en önemli kültür ve medeniyet merkezlerinden biri Kaşgar'dı. Karahanlılara başkentlik yapan bu kadim şehir, İslam dünyasının en doğusunda bulunuyordu. Eskiden beri kültürlerin ve dinlerin buluşma noktası olan Kaşgar, Karahanlılarla birlikte İslam uygarlığı

çerçevesinde şekillenen Türk uygarlığının da başkenti hâline geldi. Bir yandan Arapçanın Ortaçağ'ın Latincesine benzer bir işlev kazanarak Türkistan'dan İspanya'ya kadar yayıldığı, bir yandan da Farsçanın özellikle Sâ mânîlerin (819-1005) etkisiyle İran ve Maverâünnehir'de edebî ve diplomatik bir dil hüviyeti kazandığı bu dönemde Kaşgar, İslami dönem Türk edebiyatının ilk ve en önemli örneklerinin en önemli ve ilk örneklerinin verildiği yerd. Kaşgarlı âlim ve edipler, Karahanlı Türkçesiyle kaleme alınan kitaplar, siyasetnameler, lügatler, satır arası Türkçe Kur'an tercümeleri, sair dini içerikli eserler ve Türk-İslam ruhunu yansıtan daha nice eserler, Kaşgar'ı tam anlamıyla bir kültür ve medeniyet menbaı haline getirdi.

Kaşgar'da doğan veya yolu bir şekilde Kaşgar'a düşerek buranın ilim ve irfan ikliminden faydalanan çok sayıda âlim arasında en meşhurları, eserini Kaşgar'da tamamlayıp dönemin Karahanlı hükümdarına sunan *Kutadgu Bilig* müellifi Yûsuf Hâs Hâcib ile ilk Türk sözlükçüsü, etnoloğu, halkiyatçısı, toponomastı ve coğrafyacısı olarak nitelendirilebileceğimiz *Dîvânu Lügati't-Türk* müellifi Kaşgarlı Mahmud'du.

Reşid Rahmeti Arat'ın ifadesiyle 11. yüzyılda Türk coğrafyasında kaleme alınan bu eserden *Kutadgu Bilig*, bu dönem Türk dünyasının iç cephesini tasvir ederken *Dîvânu Lügati't-Türk* de dış cephesini ortaya koymaktaydı.

Kendilerine has siyasi, askeri, kültürel ve medeni özellikleriyle güçlü bir şekilde İslam kültür ve medeniyet dünyasına giren Türkler, İhsan Fazlıoğlu'nun ifadesiyle "aklı ve vicdanı parçalanmış" olan İslam dünyasına sadece siyasî birlik ve düzen getirmekle kalmadılar.

Yûsuf Hâs Hâcib ve *Kutadgu Bilig*

Eserine “Turanlıların diliyle” *Kutadgu Bilig* adını veren Yûsuf Hâs Hâcib, aslen Balasagunlu’dur. Yazdığı Türkçe manzum eser, Gök-türk ve Uygur döneminin Türkçe yazma geleneğinin devamı olup İslamî dönem Türk edebiyatının en nadide örneklerinden birini teşkil eder. *Kutadgu Bilig* gerek dil ve üslup özellikleri gerekse mahiyeti itibarıyla okuyanı hayret ve hayranlığa götüren bir bilgi ve düşünce deryasıdır. O sadece Türkçenin bir dil hazinesi değil, Türk düşüncesini Türk kültür ve medeniyetini, devlet ve idare felsefesini, toplumsal ve ekonomik yaşamını, dinî ve tecrübî hayatını en parlak, en gerçek ve en derin yönleriyle yansıtan bir ayna gibidir.

Eserin yazarı Yûsuf’un hayatı hakkında fazla bilgimiz bulunmuyor. Onun hakkında bilinenler, *Kutadgu Bilig*’de kendi verdiği birkaç bilgi ile esere daha sonradan ilave edildiği anlaşılan manzum ve mensur mukaddimelerdeki kısa malumat-
tan ibaret. Bu bilgilere göre Balasagunlu asil bir aileden geldiği, 50’li yaşlarında Balasagun’da yazmaya başladığı eserini 18 aylık bir çalışma neticesinde Kaşgar’da tamamlayıp 1069/70 senesinde Karahanlı hükümdarı Tabgaç Buğra Kara Han Ebû Ali Hasan b. Süleyman Arslan Han’a takdim ettiği ve eseri çok beğenen Hakan tarafından kendisine “hâs hâcib” ünvanı verildiği anlaşıyor. Doğum ve ölüm tarihleri bilinmeyen Yûsuf’un, eserini tamamladığında 50’li yaşlarda bulunduğu göz önüne alınarak 1009-1019 yılları arasında doğduğu, eserini tamamladığı 1069-1070 yılından bir müddet sonra da vefat ettiği tahmin ediliyor. Onun eğitimi, meslekî, ilmî ve devlet hayatı hakkında fazla bilgi olmasa da eserinde kullandığı dil ve üslup, temas ettiği konuların çeşitliliği, ele aldığı

meselelere ilişkin görüş, yaklaşım ve değerlendirmelerinin derinliği, çok iyi bir eğitim aldığı bir göstergesidir. Bu eğitim neticesinde Türk dilini, Türk kültür ve tarihini, devlet geleneği, teşkilat ve müesseselerini, başta Kur’an ve hadis olmak üzere sair İslamî bilimleri, hatta Batı ve Doğu felsefesiyle cebir ve Öklid geometrisini bilecek derecede bir birikime sahip olmuştur. Bazı yazarlar onun İbn Sinâ’nın talebesi olduğunu ileri sürmüşlerse de bu husus teyit edilmiş değildir. Bununla birlikte onun sadece İbn Sinâ’dan değil Firdevsî, el-Bîrûnî, Fârâbî ve Ömer Hayyâm gibi çağdaşı âlimlerden haberdar olduğu ve onlardan faydalandığında şüphe yoktur.

Diğer yandan onun Kaşgar’a gelmeden daha önce de Türk yönetim anlayışı, devlet teşkilatı ve işleyişi hakkında geniş bilgilere sahip olduğu görülmektedir ki, bu durum da onun Balasagun’da veya başka bir Karahanlı şehrinde, hatta belki de doğrudan Karahanlı sarayında hizmette bulunmuş olması ihtimalini düşündürmektedir. Bu bakımdan Yûsuf Hâs Hâcib’i, sadece iyi bir edip olarak değil, aynı zamanda da o dönemin birçok ilminde malumat kesbetmiş çok yönlü bir âlim, son derece geniş ufka sahip bir entelektüel ve tabii ki devlet hayatı ve işleyişine vâkıf yetkin bir siyaset kuramcısı olarak nitelendirmek mümkündür.

Yûsuf Hâs Hâcib, *Kutadgu Bilig*’i önsöz ve giriş eklemeden 85 baba ayırmış, 6520 beyit halinde ve mütekarib vezninde öğretici bir destan ya da siyâsetnâme olarak yazmıştır. Esere sonradan biri mensur, biri manzum olmak üzere iki önsöz (mukaddime) ilave edilmiş olup bunlardan ilki baş tarafa 77 beyitlik bir giriş, sona 3 bâblık 125 beyit ve baştaki 77 beyitin sonuna, bu şekilde sayısı 88’e yükselmiş olan bâb başlıklarının dizininden oluşmaktadır. İkinci-

si ise ilk ilavenin başına getirilen 38 satırlık mensur mukaddimedir. Sonradan yapılan bu eklerle beyit sayısı 6645’e yükselmişse de sona doğru yer yer boşluklar vardır. En sondaki 3 bâblık ilave ise Yûsuf Hâs Hâcib tarafından yazılmıştır. *Kutadgu Bilig*’in yapısı, sahneye konmuş temsîlî (alegorik) dört kişi arasında geçen bir münazaraya ya da atasözleri ve bilge deyimleriyle süslenmiş diyaloglu bir sahne yazısına benzer. Karşılıklı konuşma ve tartışma şeklinde düzenlenmiş olan eserde, sosyal ve siyasal düşünceler ileri sürülmekte ve çeşitli öğütler verilmektedir. Bunları desteklemek amacıyla atasözlerine, o devrin büyüklerine ait vecizelere başvurulmaktadır. Ayrıca özünü âyet ve hadislerden alan çok sayıda beyit mevcuttur ki, bu beyitlerin her biri, söz konusu âyet ve hadislerin günümüzde bile en duru, en güzel Türkçe tercümeleri mahiyetindedir.

Eserin dört temel karakterinden ilki hükümdar Gündoğdu (Kündoğdu) olup töre (kanun) ve adaletle özdeşleştirilmiştir. Vezir Aydoldu (Aytoldı) kut’u, vezirin oğlu Ögdülmiş yani Ögülmüş (özülmüş değil Türkçede akıl, anlayış anlamına gelen ög kelimesinden türeyen) akıl yani anlayış ve kavrayış kabiliyetini ve Odgurmuş yani Uyanmış da kanaat, akıbet ya da sufilik/zahitlik mefhumunu temsil etmekte olup aslında o, bir bakıma töre, kut ve aklın tamamlayıcısı olan gönüldür.

İhsan Ayal *Kutadgu Bilig*’le ilgili şunları söyler: Türk-İslâm Medeniyeti tarihi açısından *Kutadgu Bilig* de en önemli “kurucu metin”, “üst metin”, “temel metin”, “asrını aşan metin” olması itibarıyla tarihimizde “başköşe”ye yerleştirilmeyi hak eden bir “eser-i muhalled”dir. Bu hususu teslim etmek, her Türk üzerine farz mesabesinde tarihî bir vecibedir.

Kutadgu Bilig üzerine önemli çalışmalar olan Fatih M. Şeker'e göre de "Türkistan'a ait bir dille tefekkür âlemimizin standartlarını yeni baştan mânâlandıran bu dört sembolik tip, Diyaloglar'da Eflâtûn'un fikirlerini dile getiren Sokrates gibi Yûsuf Hâs Hâcib'in düşüncelerini gündeme getirir. Bu şekliyle bütün bir felsefe tarihinin yörüngesini belirleyen Grek filozofun tavrı aktüel hâle gelir. Tarihimizin büyük metafizikçilerinden biri sıfatıyla karşıt kutupları çatıştırarak hakikati arayan mütefekkirimiz 'biz düşüncelerimizi başkalarının dikkatinde, başkalarının kayıtsızlığında veya hiddetinde, hatta zulmünde yaşıyoruz' sözünü hayata geçirir.

Türkistan ikliminin bir terkibi olan, karşılıklı aynalar gibi birbirini yansıtan ve düşünce dünyamızın geçtiği yolu bütün aşamalarıyla tespit eden dört tip arasında cereyan eden tartışmada, Gazzâlî'nin Tehâfütü'l-Felâsife'de yaptığı gibi kavganın kendisinden çok elde edeceği zafere bakar. O bazen şaman formuna, bazen ârif şekline bazen hikmet sahibi hükümdar çehresine bazen de âlim kisvesine bürünür. Gâh Fârâbî olur gâh Mâtürîdî gâh Ahmed-i Yesevî ile Bahâeddîn-i Nakşibend'in geleceğini haber verir gâh hikmet sahibi hükümdar modelinin kemâl tipi olan Fatih Sultan Mehmet ile Yavuz Sultan Selim Han'ı müjdeler. Bir başka ifadeyle eserdeki her tip aslında mistik bir ruha sahip olan ve kaleme aldığı her şeyi hayatının tabîî bir parçası hâline getiren Yûsuf Hâs Hâcib'in bizatihi kendisini aksettirir. Bu demektir ki kurgu değil gerçek olan bütün bu tipler, kişinin kendi hikâyesine ne kadar sadık kalıp kalmadığı sorgulamaya açık olsa da tek bir karakter ve mizacın farklı tezahürleridir. Bu demektir ki, eseri şahsiyeti olan her müellif aslında kendi hayatını telif eder."

Agop Dilaçar'ın ifadesiyle "genel amacı ülküsel ve tükel bir kişinin, ülküsel bir devletin ve başbuğun nasıl olması gerektiğini yurt başbuğuna ve yurttaşlara düşen ödevleri ve ahlak kurallarını bildirmek olan *Kutadgu Bilig*, bunun dışında da çeşitli mevzulara yer vermiştir. İnsan hayatının manası irdelenerek, fertlerin toplum ve devlet içindeki yerini belirleyen bir hayat felsefesi sistemi oluşturulmuştur".

Diğer bir ifadeyle Yûsuf Hâs Hâcib eserde bir yandan ideal devlet ve toplum hayatını işlerken, bir yandan da gerçeğin içinde dolaşmış, temsilî karakterleri konuşturduğu diyaloglarda bir devlet ve işleyiş örgüsü sunmuş, üstelik sisteme dair eleştirilerini de açık bir surette dile getirmiştir. Bu bakımdan Yûsuf Hâs Hâcib'in, "semâvî şehir" yeryüzünde kurmaya çalışan Fârâbî'nin ideal şehrini amelî bir nizamnâme hâline getirdiği ve siyaset düğümlerinin nasıl çözülebileceği usulünü öğrettiği söylenebilir.

Kutadgu Bilig, toplumu oluşturan fertler ile bunların görev ve sorumlulukları içerisinde dönemin hayat felsefesini de ortaya koymuş ve bir tiyatro ya da münazara şeklinde süren diyalogların her birini birer şiir, atasözü veya mesel şeklinde sunması ile de eserin sanatsal yönünü ve etki derecesini artırmıştır. Dolayısıyla eseri sadece devlet görevlilerine ahlak dersi veren kuru bir nasihat kitabı olarak değerlendirmek doğru bir yaklaşım değildir. Bütün bunlara rağmen *Kutadgu Bilig*'in merkeze aldığı temel mefhumun "devlet" olduğu muhakkaktır. "Ey bu kitabı makbul bulan ve bu Türkçe esere hayretle bakan kimse. Bu kitap herkeşe yarar. Fakat en çok memleket ve şehirleri idare eden hükümdar için faydalıdır" diyen müellif, eserin esas amaç ve mahiyetini açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Eserin yazarı Yûsuf'un hayatı hakkında fazla bilgimiz bulunmuyor. Onun hakkında bilinenler, Kutadgu Bilig'de kendi verdiği birkaç bilgi ile esere daha sonradan ilave edildiği anlaşılan manzum ve mensur mukaddimelerdeki kısa malumattan ibaret.

Bu noktada eserin adının *Kutadgu Bilig* olması da tesadüf değildir. Bu isim, çok eski bir Türkçe kelime olan “kut”un farklı şekillerde anlamlandırılması neticesinde günümüz Türkçesine “mutluluk, saadet, iyi talih, baht, şans, ikbâl, bahtiyarlık veren bilgi” şeklinde aktarılmış ise de kut’un asıl anlamının “siyasî hâkimiyet” ya da “siyasî hâkimiyet kudreti, devleti idare kudret ve salahiyeti” olduğu muhakkaktır. Kelimenin “iyi talih, şans, baht, ikbal, uğurluluk, saadet, mutluluk ve bahtiyarlık” gibi ikincil, üçüncül, dördüncül anlamlarının ise sonradan ortaya çıkan tali manalar olup kut’un gerçek anlamını yansıttığı söylenemez. Bu bakımdan *Kutadgu Bilig*’den bahsedilirken kut kelimesini “siyasî hâkimiyet” ya da “siyasî hâkimiyet kudreti” şeklinde değil de mutluluk ve saadet olarak anlamlandırmak, eserin mahiyeti ve kıymeti hakkında ciddi bir yanlış anlamaya ve algı kırılmasına sebep olacağından son derece yanlıştır.

Bu durum *Kutadgu Bilig*’in sadece ismi için değil, bütün eser için de geçerlidir. Eser metninde çok sık bir şekilde geçen kut kelimesinin de mutluluk, saadet ve diğer tali anlamlarıyla ifade edilmesi, beyit ve cümlelerin asıl manalarının dışında anlaşılmasına sebep olacaktır. Bu bakımdan hem genel anlamda Türk devlet anlayışında büyük yeri olan hem de *Kutadgu Bilig*’in ismi ve anahtar kelimesi vaziyetinde bulunan kut mefhumunun doğru anlaşılması için bu yanlış tercüme veya aktarım tercihlerine son derece dikkat etmek gerekir. Görüldüğü üzere *Kutadgu Bilig*, kimilerinin izah ettiği gibi “mesut eden, mutluluk veren bilgi” değil, “kutadmak” yani “kut sahibi kılmak” veya “kut’a eriştirmek” fiilinden yapılmış bir isimdir. Anlamı da “siyasî hâkimiyet/otorite bilgisi”, “devlet kılan/yapan bilgi”, “devletli olma, devleti idare etme bilgisi” veya en

net ifadesiyle “hükümrancılık/hükümdarlık bilgisi” şeklinde olmalıdır.

Kaşgarlı Mahmud ve Dîvânü Lügati’t-Türk

11. yüzyılında Kaşgar’dan yükselip Türk-İslam âleminin her köşesine yayılan ilim ve irfan yıldızlarından bir diğeri de Dîvânü Lügati’t-Türk müellifi Kaşgarlı Mahmud’dur. Kendi ifadesine göre Isık Göl sahilinde bulunan Barsgan (Barshan) şehrindendi. Babasının adı Hüseyin, dedesinin ki ise Muhammed’di. Barsgan’dan Kaşgar’a göçtüğü anlaşılan bu ailenin çocuğu olan Kaşgarlı Mahmud, bu uğurlu ve umurlu şehirde doğmuş, bu bölgenin ilmi, kültürel ve manevi iklimi içinde büyümüşü. Yine eserinde belirttiği üzere o, soylu bir aileden, nesepçe Türklerin en ileri gelenlerindendi. Hatta bazı yazarlara göre döneme ait kaynakların Afresyabîler ya da Türk Hakanlığı olarak nitelendirdiği Karahanlı sülalesine ya da bu ailenin etrafındaki yüksek Türk aristokrasisine mensuptu.

1074 yılında Bağdat’ta Abbasi Halifesi el-Muktedî’ye sunduğu Dîvânü Lügati’t-Türk, madde başlıkları Türkçe, kendisi Arapça bir eserdir. Diğer bir ifadeyle Türkçeden Arapçaya bir sözlüktü. Kaşgarlı hamd ü sena faslından sonra eserine şu ifadelerle başlıyordu:

“Tanrı’nın devlet güneşini Türk burcunda doğurmuş olduğunu ve onların mülkleri üzerinde, göklerin dairelerini döndürmüş bulunduğunu gördüm. Tanrı, onlara Türk adını verdi ve onları yeryüzüne hâkim kıldı. Zamanımızın hakanlarını onlardan çıkardı. Dünya milletlerinin yularını onların ellerine verdi. Onlarla birlikte çalışanları, onlardan yana olanları aziz kıldı ve Türkler sayesinde onları her dileklerine kavuşturdu... Bu kimseleri kötülerin, ayaktakımının şerrinden korudu. Türklerin oklarının isabe-

tinden kurtulmak için akli olana düşen, onların tuttuğu yolu tutmak, onlardan yana olmaktır. Derdini dinletmek ve Türklerin gönlünü almak için onların dilleriyle konuşmaktan başka yol yoktur. Bir kimse kendi taifesinden ayrılıp da onlara sığınacak olursa, bunların korkusundan kurtulur, bu adamlar birlikte başkaları da sığınabilir.”

Sonra şöyle devam eder: “Buharanın sözüne inanılır imamlardan birinden ve Nişaburlu başka bir imamdan işittim. Her ikisi de senetleriyle bildiriyorlardı ki, Peygamberimiz (s.a.v), kıyamet âlemlerinden, âhir zaman azaplarından ve Oğuz Türklerinin ortaya çıkışından söz ederken, ‘Türk dilini öğreniniz, çünkü onların saltanatı uzun sürecektir’ buyurmuşlardır. İmdi, bu hadis doğru ise -vebali o ikisinin üzerine olsun- Türk dilini öğrenmek vacip olur. Yok eğer aslı yoksa bile, hâli ve istikbali gören herkes için akıl ve marifet, bu dili öğrenmeyi emreder.”

Kaşgarlı, eserinin Türkler maddesinde de şöyle der: “Biz ad olarak Türk adını yüce Allah vermiştir dedik. Çünkü bize Kaşgarlı Halefoğlu İmam Şeyh Hüseyin, ona da İbnu’l-Garkî denilen kimsenin dediğine göre, İbn Ebu’d-Dünya demekle maruf olan eş-Şeyh Ebu Bekr el-Mufidî’l-Cerceraî’nin ahir zaman üzerine yazmış olduğu kitabında, ulu Peygamber’e tanıkla varan bir hadis yazmış. Hadis şöyledir: Yüce Allah ‘Benim bir ordum vardır. Ona Türk adını verdim. Onları doğuda birleştirdim. Bir millete kızsam Türkleri o millet üzerine musallat kılarım’ diyor. İşte bu, Türkler için bütün insanlara karşı bir üstünlüktür. Çünkü Allah onlara ad vermeyi kendi üzerine almıştır. Onları yeryüzünün en yüksek yerinde, havası en temiz ülkelerinde yerleştirmiş ve onlara ‘kendi ordum’ demiştir. Bununla beraber Türklerde güzellik, sevimlilik, tatlılık, edep, mertlik

gibi övülmeğe değer sayısız iyilikler görülmektedir.”

Görüldüğü üzere Kaşgarlı, hem Türk dilinin Arap dili ile atbaşı beraber yürüdüklerini göstermek, hem de Araplara Türkçeyi öğretmek gibi iki büyük gayeye hizmet etmiştir. Bu amaç doğrultusunda pek çok Türk illerini, obalarını ve bozkırlarını teker teker dolaşmış, Türk diline ve kültürüne ait ne bulduysa hepsini inceden inceye derlemiş, eserinde işlemiştir. İslam âlemi içinde bir Müslüman olmayı bir şeref olarak kabul etmiş, ancak bunun yanında Türklüğüne, tarihine, diline ve kültürüne vurgu yapmayı da ihmal etmemiştir.

Divan’da yer alan bilgiler incelendiğinde Kaşgarlı’nın Arap dilini de Türkçe kadar iyi bildiği görülmektedir. Hatta bu dili mükemmel bir şekilde yazabilme kudretini de gösterdiğine bakılırsa bu dil ile birlikte klasik İslam ilimlerini de daha Türk ülkelerinde iken devrinin Müslüman-Türk âlimlerinden okuyup öğrenmiş olmalıdır.

Kaşgarlı ve eseri hakkında yaptığı değerli çalışmalarla tanınan ve bu yüzden “Kaşgarlı’nın tarihçi torunu, olarak nitelendirilen Prof. Dr. Reşat Genç’e göre, Kaşgar bölgesinden başka Yağma, Tuhsı ve Ciğillerin yaşadığı Narin, Talaş, Cu ve İli nehirlerinin yukarı mecraları, Isıg Göl civarı ve Fergana bölgelelerini gezdi ve bu bölgeler halkından bazıları ile konuşarak bilgi almıştır. Bunlardan başka yukarıda sayılan bölgelerde yaşayan Karluklarla arasında bulunduğu, ayrıca Oğuz ülkelerinden bazı bölgeleri de ziyaret ettiği söylenebilirdi. Kaşgarlı, eserinde, Türk şehirlerini ve sahalarını gezerek Türk, Türkmen, Oğuz, Ciğil, Yağma, Kırgız dillerini öğrendiğini açıkça kaydediyor. Buna göre Onun İli nehrinden daha ötelere gitmediğini ve bu bölgeler için ancak başkalarından elde edebildiği bilgileri kaydettiğini de

söyleyebiliriz. Zira Divan’a eklemiş olduğu haritada İli nehrinden başka İrtiş ve Yamar (Obi) nehirlerini de Balkaş gölüne dökülüyor olarak göstermesinden bu durum açıkça anlaşılmaktadır. Kırgızların dillerini öğrendiğine ait kaydına gelince, Z. V. Togan’ın da işaret ettiği gibi o herhalde Tanrı Dağları (Tiyanşan)’nın orta kesiminde yaşayan Kırgızları görmüş olmalıdır. Onun Tarım nehrinin yukarı yatağı ile Sır Derya havzaları dâhil, yukarıda işaret ettiğimiz saha dâhilindeki belli başlı şehir, kasaba ve köylerin önemli bir kısmını eserinde kaydetmesi de buralarda epeyce dolaştığını gösterir mahiyettedir. Sır Derya boylarındaki birçok Oğuz şehirlerini görmüş olabileceği gibi, Uc, Kuca ve Barsgan gibi ayrı şehirleri tammış, bunların lehçe ve telaffuz farklarına ait konuları da dikkatli bir şekilde kaydetmiştir.”

11. yüzyıl Türk dilinin, coğrafyasının, kültür ve medeniyetinin hemen her yönüne dair bilgilere rastlayabileceğiniz Dîvânü Lügati’t-Türk’te, bir yandan Türk Dünyası’nın köy ve kasabalarını, yaylak ve kışlaklarını gezerken, aşılmaz karlı dağlarla, yemyeşil ovalar ve coşkun nehirlerle karşılaşsınız. Kâh efsanevi Turan padişahı Alper Tunga’nın sözlerini kâh bir Türkmen obasındaki dertli aşığın dizelelerini dinlersiniz. Bazen bir genç kızın giydiği kıyafetin renginde desenin muhabbet dilini öğrenir, bazen yaşlı bir kadının ördüğü, dokuduğu elbisenin ince nakışlarında kaybolursunuz. Bir bakarsınız obanın çocuklarıyla tepük oynuyorsunuz, bir bakarsınız can alan can veren savaşçıların okunu, yayını, kılıç ve kalkanını taşıyorsunuz. Tabiata, akla ve duyguya hitap eden eşya ve nesnelere, hayvan ve bitkilere dalar gider, yiyecek ve içeceklerin, atasözü ve darb-ı mesellerin arasında kendinizi, özünüzü bulursunuz.

Bu durum Kutadgu Bilig’in sadece ismi için değil, bütün eser için de geçerlidir. Eser metninde çok sık bir şekilde geçen kut kelimesinin de mutluluk, saadet ve diğer tali anlamlarıyla ifade edilmesi, beyit ve cümlelerin asıl manalarının dışında anlaşılmasına sebep olacaktır.

Doğu Türkistan'da Medreseler

Muhammed ÇUÇAK

Dr., Osmaniye Korkut Ata Üni.
İlahiyat Fak.

Doğu Türkistan halkı, İslam'ı kabul ettikten beri İslam'ın doğru şekilde anlaşılması için tarih boyunca medreseler inşa etmeye önem vermişlerdir. Doğu Türkistan'daki medreselerden bahsederken medreselerin, Türkistan halkının İslam'ı kabul ettikten sonra ta ki kıvı Çin istilasına kadar Türkistan'da yapılan medreseler ve Çin istilasından sonra doksanlı yılların başlarına kadar olan medreseler olmaz üzere iki başlıkta ele alınmasında fayda vardır. Zira aşağıda görüleceği gibi bu iki dönemdeki medreseler, yapısal ve işleyiş bakımından birbirinden farklıdır.

I. X. Asırdan Kıvı Çin İstilasına Kadar Doğu Türkistan'da Yapılan Medreseler

Bu dönemde Türkistan'da inşa edilen çok sayıda medrese bulunmaktadır olup bunlardan en meşhurlarının isimleri şunlardır: Sacıye Medresesi, Hamidiye Medresesi, Mahmudiye Medresesi, Satuk Buğrahan Medresesi, Mesudiye Medresesi, Kaşgar Hanlık Medresesi, Sacıye Medresesi, Kazancı Medresesi, Lükçün Cihanname Medresesi, Ak Medresesi, Saidiye Medresesi, Kığdon Medresesi, Lükçün Beylig Medresesi, Saksak Medresesi, Beytullah Cami Medresesi, Cuva Medresesi, Buzak Medresesi, Zerger Medresesi, İşan Hoca Medresesi, Dön Medresesi, Tukam Medresesi, Çarçi Medresesi, Turdu hacim Medresesi, Oybağ Medresesi, Kona Öten Medresesi, Cuva Medresesi ve Yeni Medresedir.

Çalışmamızda her medreseyle ilgili detaylı bilgi verilmesi halinde konunun uzayacağından dolayı örnek mahiyetinde aşağıdaki birkaç medrese hakkında durmayı düşünüyoruz.

Sacıye Medresesi: Sacıye Medresesi Doğu Türkistan'da bütün ihtişamıyla ayakta duran ünlü ilim merkezlerindendir. Cemal Karışi, kendisinin Surah Lügatine İlave adlı eserinde bu medresenin adını zikretmekte ve Cevheri'nin Sıhah adlı lüğatını uzun araştırmalardan sonra nihayet, Sultan Satuk Buğrahan tarafından inşa edilen Sacıye Medresesi kütüphanesinde bulunduğunu bildirmektedir. Sacıye Medresesi Karahanlılar'dan sonra, özellikle Nayman Şehzadesi Küçlük Han'ın hüküm sürdüğü dönemlerde bir

müddet yıkılmış halde kaldıysa da Çağatay hanlarından Orta Asya valisi Mesud Bey, 1260 yılında bu medrese harabesinin yerine Mesudiye Medresesi'ni ve onun yanına Saadet Kütüphanesi'ni yaptırmıştır. Cemal Karışı'nın kaydettiklerine bakılırsa bu medreseye dünyanın her yerinden her yıl çok sayıda öğrenci ilim öğrenmeye gelirdi. Burada sadece dinî bilimler okutulmayıp Aristo, Sokrat, Farabi, İbn-i Sina ve Harezmi'nin felsefeleri de okutulurdu.

Hamidiye Medresesi: Kaşgar Devletbağ'daki bu medrese Karahanlılar döneminden itibaren boy gösterip gelmekte olan önemli medreselerden biridir. Kaşgarlı Mahmud'un meşhur eseri Divanu Lugati't-Türk'te "Üstadım" dediği Hüseyin İbn-i Halef el-Kaşgarî'nin müderrislik yapmış olduğu bu medrese, Karahanlılar Hanedanının yetişmesinde etkili olduğu gibi diğer sahalarda da birçok âlimin yetişmesine katkıda bulunmuştur.

Satuk Buğrahan Medresesi: Tarihi delillere göre Ebu Nesir Samanî 930 yılında Artuş'ta küçük bir medrese yapmış ve bu medresede ilk olarak 70 kişi yetişmiştir. X. asrın ikinci yarısından XI. asrın sonlarında Kaşgar'da bütün ihtişamıyla ayakta duran Saciye Medresesi, Hamidiye Medresesi, Mahmudiye Medresesi gibi medreseler o zamanda İslam'ın yayılması hareketinin tesiriyle Doğu Türkistan'da yapılan büyük medreselerin örnekleridir. Uygur İslami eğitim öğretim geleneğinin teşekkülü ilkokuldan, orta halli medreselere, oradan da büyük medreselere geçiş şeklindeydi.

Bu medreselerin ilk kurulduğu zamanlarda müderrislik yapan âlimler, Buhara, Semerkand ve Bağdat gibi yüksek bilim merkezlerinde eğitim görmüş âlimlerdi. Bunların bazıları şunlardır: Ebu Nasr Samani (v.350/961), Ebu'l-Ha-

san Said Hatem ve Said Celaledin el-Bağdadi, Huseyn b. Halef el-Kaşgari (973-1093), Cemalettin Kaşgari, İmamuddin Kaşgarî, Abdulgaffar b. Huseyn el-Kaşgarî (v.476/1083), Muhammet b. Reşid b. Ali el-Kaşgarî (v.476/1083).

Kaşgar Hanlık Medresesi: Bu medreseyi 1639-1652 yılları arasında hükümdarlık yapmış olan Saidiye Hanlığı'nın 8. Sultanı Abdullah Han 1641 yılında yaptırmıştır. Medresenin yapıldığı yeri, Kaşgar'ın ileri gelenlerinden Kadı Kalan ve bu medresede müderrislik yapmış olan Molla Muhammed Sadık Kaşgarî'nin dedesi vakfetmiştir. Bu medrese kendi zamanında eğitim öğretimin yükselmesine büyük katkı sağlamıştır. O yıllarda Hanlık Medresesi en yüksek ilim yeri sayılırdı. Hanlık Medresesi Doğu Türkistan'da etkisi en yüksek ilim merkezi olup bu medreseye sadece Doğu Türkistan'dan değil Keşmir, Pakistan, Afganistan ve Orta Asya'nın Semerkant, Hokant, Fergana, Nemangen gibi şehirlerinden de öğrenciler gelirdi. Hanlık Medresesi'nin bulunduğu yer şu anda Ordu İşiki (Ordu Kapısı) denilen bölgede bulunan ilkokulun güneyine denk gelmektedir. Hanlık Medresesi; büyük giriş kapısı, giriş kapısı üzeri menzil (birkaç hücreden oluşan dinlenme yeri), minare, avlu, hücreler, pişeyvan (hücrelerin kapılarının açıldığı üç tarafı ve üstü kapalı, yaz günleri dinlenmek ve ders yapmak için kullanılan bölümler) ve kayvan'dan oluşmaktadır. Giriş kapısının her bir kanadının yüksekliği 3 metre, genişliği 2,8 metredir. Kapı üstü menzil öğretmenlerin ders hazırladıkları ve dinlendikleri mekânlardır. Hücrelerin pencereleri, büyük yol tarafına açılmaktadır. Kapının iki tarafında bulunan 13 metre yüksekliğindeki minarelerin üstünde altın suyuna batırılmış hilal bulunmaktadır. Giriş kapısının üzerinde

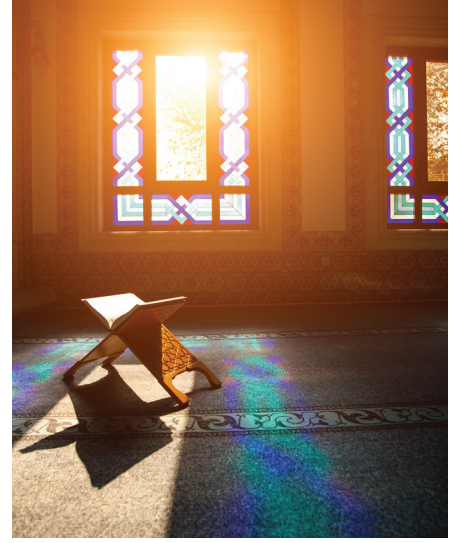
Cemal Karışı'nın kaydettiklerine bakılırsa bu medreseye dünyanın her yerinden her yıl çok sayıda öğrenci ilim öğrenmeye gelirdi. Burada sadece dinî bilimler okutulmayıp Aristo, Sokrat, Farabi, İbn-i Sina ve Harezmi'nin felsefeleri de okutulurdu.

uzunluğu 1,2 metre, genişliği 90 cm. olan ve üzerinde ilim hakkındaki yazılar bulunan bir levha vardır. Avluyu çevreleyen duvarın temeli dört tarafı birbirine eşit küp şeklinde 13 satır tuğladan yapılmış, genişliği 1,5 metre olan bu temelin üzerine dikdörtgen şeklinde kisek adı verilen tuğladan duvar örülmüştür. Medrese toplam 1468 m² alana kurulmuştur. Hanlık Medresesi'nde büyüklü küçüklü 53 hücre vardı. Her bir hücrede 6-7 öğrenci kalmaktaydı. Müderrisler ve medrese çalışanları da bu hücrelerde kalıyordu. Bu medresenin 350'den fazla öğrencisi vardı. Dersler 4 yıllık, 5 yıllık, 6 yıllık planlara göre düzenlenmişti. Öğretim usulü şöyleydi: Önce müderris dersi anlatır, talebeler dinler, müderris ödev verir, öğrenciler ertesi günkü derse surelerini ezberlemiş ve ödevlerini yapmış olarak gelirler. Müderris öğrencileri dinler, bazen de müderris kendisi okuyarak öğrenciye nasıl okuması gerektiğini gösterir. Her sene bir defa imtihan yapılır. Ramazan ayında öğrenciler halkın önünde Kur'an'dan ezberlediği yerleri okur, medresede bulunan bütün müderrisler ona puan verir, onların belirlmesine göre başarılı olanlara icazetname verilir. Başarılı olamayanlar medresedeki eğitimini tekrar eder veya okuduğu branş değiştirilirdi. Medreselerde genellikle dini dersler okutulur; ancak bunun yanında müspet ilimlere de yer verilirdi.

Hanlık Medresesi'ni tamamlayan her öğrenciye ilmine göre icazetname verilirdi. Yine durumlarına göre şeriat mahkemelerinde ve camilerde; kadı, başkadı, Damollam, müftü, müderris, hatip, harem hadimi, kâtiplik gibi vazifelerde görev alırlardı. Bu medresede okuyan öğrencilerin içinden ünlü şair, yazar, filozof ve mütefekkirler yetişmiştir. Abdurrahim Nizari, Hirkiti, Tecelli, Nimşehid Armiye

Eli Damollam, Kutluk Hacı Şevki gibi ünlü zatlar yüksek ilim merkezleri olan bu medresede okumuştur. 1679 yılında Saidiye Hanlığı yıkılıp Kaşgar'ın yönetimi Appak Hoca'nın eline geçtikten sonra, Kaşgar ve Yarkent şehirlerinde olan ilim merkezlerinin çoğunluğu, müceddidlerin (müceddid hareketinin) mekânı olduğu ve bidatçıların yuvası olduğu iddiasıyla kapatılmıştır. Bu medreselerde yetişmiş olan âlimler ve büyük zatların çoğunluğu hapsedilmiş, kalanlar ise kötü yaşam şartlarına maruz bırakılmıştır. Hanlık Medresesi, Appak Hoca iktidarda iken Hanlık Medresesi sufiler tarafından baskı altında tutulmuş olmasına rağmen ilim yuvası olma özelliğini kaybetmemiştir.

Lükçün Cihanname Medresesi: 15. asrın ortalarında Turfan bölgesinde İslam dini geniş bir şekilde yayılmıştı. Dolayısıyla bu bölgede mescid ve medreselerin yapılması bir gelenek haline gelmişti. Şifahi rivayetlere göre o dönemdeki Karakoçu Hanlığı'nın Emiri Avamüslim, ilimsever bir kişi olup çok sayıda mescid ve medreseler inşa etmiştir. Avamüslim miladi 1549-1550 yıllarında hacca gidip hacdan sağ salim gelmiş ve şükran ifadesi olarak önce Lükçün ordusunun kuzeydoğu tarafında bir mescid yaptırmış, ona cuma mescidi adı verilmiştir. Avamüslim halkın ilmi seviyesini artırmak için adamlarından bir kısmını eğitim almak amacıyla Buhara ve Kaşgar'a göndermiştir. Buralara giden öğrenciler eğitimini bitirip Allame ünvanı alıp döndükten sonra Avamüslim, Eli Ahunum'a medrese yapılması için emir vermiş, Eli Ahunum da cuma mescidinin etrafına dersane ve hücreler yaptırarak Lükçün tarihinde ilk yüksek ilim tahsil merkezini inşa etmiştir. Bu medresenin imarı takriben 1568 yılında tamamlanıp hizmete girmiştir. Açılış

merasiminde bu medreseye "Cihanname Medresesi" adı verilmiştir. Eli Ahunum, Cihanname Medresesi'nin ilk müderrisi sayılır. Miladi 1730 yılından 1740 yılına kadar cihanname medresesi'nde okuyan ünlü şair Ahmed Hoca Niyaz da tahsilini tamamladıktan sonra bu medresede müderrislik yapmıştır. Tarihi delillere göre Cihanname Medresesi İslamiyetten sonraki Lükçün şehrinin tek yüksek ilim tahsil merkezi sayılır.

Oybağ Medresesi: Oybağ Medresesi Hoten iline bağlı Karakaş ilçesindeki bir medresedir. Karakaş ilçesinde aynı zamanda 20'den fazla medrese bulunmaktadır. Oybağ Medresesi'nin yapılış şekli çok görkemliydi. Bu medrese iki binadan oluşmuş olup karşılıklı bulunmakta ve aralarından bir yol geçmektedir. Bu medresenin hocası olan Nisari Mesuthan Damollam ilim tahsilini yüksek ilim yurdu olan Buhara'da yapmıştır ve icazetini Buhara'dan almıştır. Nisari Mesuthan icazetini aldıktan sonra bu medresede hocalık yapmaya başlamıştır. 1910 yılında öğrenciler bu medreseye sadece Hoten ilinden gelmeyip başka yerlerden de gelmişlerdir. Dolayısıyla bu medrese çok âlim ve aydın kişi yetiştirmiştir. 1930 yıllarında Çinlilere karşı Hoten'de başlatılan İslami direnişin

önderliğini yapan ve Kaşgar'da kurulan Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasında önemli rol oynayan ve büyük katkıda bulunan Muhammed Emin Buğra ve kardeşleri de bu medresede yetişmiştir.

II. Kızıl Çin Döneminde Doğu Türkistan'daki Medreseler

Çinlilerin Doğu Türkistan'a 1949 yılında girip 1958'e kadar ne kadar medrese varsa kapatmıştır. 1970 yılının sonuna kadar dini faaliyet yapılmaması için elinden geleni yapmıştır. 1980'li yıllarda Çin hükümetinin siyasetinde biraz yumuşama olmuş, dolayısıyla Çinlilerin âlimlere uygulamış olduğu idam cezasından kurtulan ve cezaevinde cezasını bitirip çıkmış bazı âlimler kendi evlerinde dini eğitimlerini sürdürmüşlerdir. Bu âlimlerin evleri ilerleyen süreçte medrese yerini almış ve o medreselere ilgili âlimlerin isimleri verilmiştir. Bu dönemde Doğu Türkistan'ın her bölgesinde söz konusu medreselerden çok sayıda bulunmaktadır. Fakat burada örnek olarak bir süreliğine olsa da gidip eğitim aldığım veya hakkında güvenilir kişilerden bilgi edindiğim şu medreseler üzerinde duracağım.

Muğal Medresesi

Muğal, Doğu Türkistan'a bağlı Karakaş ilçesindeki bir köyün adıdır. Bu köyde Abdülkerim Ahunum Medresesi, Muhammed Karihacim Medresesi, Abdurreşit Ahunum Medresesi, Mahmut Ahunum Medresesi ve Sabir Damollam Medresesi gibi medreseler bulunmaktadır. Örnek olarak Abdülkerim Ahunum Medresesi'ni ele alıyorum. Bu medrese, Abdülkerim Ahunum'un evinin arka çepheesinde bulunmaktadır. Medresenin girişi Abudülkerim Ahunum'un evinin avlusunun içinden girilip medreseye ulaşılmaktadır. Medresede dokuz oda, bir dersane, bir mescid ve bir banyo bulunmak-

tadır. Medresenin doğu kısmında Ahunum'un evi, batı kısmında ise dersane ile mescid vardı. Dersane ile mescidin arka kısmında spor yapılacak bir alan bulunmaktadır. Güney kısmında ise yedi oda, kuzey kısmında ise iki oda vardır. Medresenin ortasında ise küçük bir bahçe bulunmaktadır. Medreseye sığmayan öğrenciler dışarıda müslümanların kendi evlerinde göstermiş olduğu odalarda kalıyorlardı. Medresede kış dönemlerinde 100-120 civarında öğrenci bulunmaktadır. Yaz dönemlerinde ise 80-100 arası öğrenci olurdu. Yaz aylarında insanların tarım işleriyle meşgul olmasından sebep öğrencilerde azalma olmaktadır. Bu medresede her bir odanın bir öğrenci sorumlusu vardı. Bu sorumluları kontrol edecek ayrı bir kişi bulunmaktadır. Öğrenciler her hafta sonu cumartesi ikindiden sonra evlerine gidip pazar yatsı namazına kadar geri geliyorlardı. Her hafta sonu eve gitmeden önce işlemiş oldukları konulardan sınava tabi tutuluyorlardı. Sınavdan geçemeyen veya hafta içinde kurallara uymayan öğrenciler cezalara çarptırılıyorlardı. Bu medrese sıkı bir sistem içerisinde işliyordu. Muğal köyü çevresinde bulunan diğer köylerde de Sattar Karihacim Medresesi, Muhammed Emin Karihacim Medresesi gibi medreseler bulunmaktadır.

Hoten Medreseleri

Hoten'de her birinde en az 100 öğrenci bulunan medreseler vardır. Bu medreseler şunlardır:

Muhammed Kurban Damollam (1932-1995) Medresesi:

Damollam, dini eğitimini Kaşgar'daki Hanlık Medresesi'nde almış ve cezaevine girmiş, cezasını tamamlayıp çıktıktan sonra dini eğitim vermeye başlamıştır. Dini eğitimleri evinin yanında bulunan camide verirdi, aynı zamanda ilgili camide hatip olarak görev yapardı. Damollamın dersine katıl-

mış olan öğrencilerin içinde ona bağlı olan öğrencilerin olduğu gibi başka medreselerden gelip derse katılanlar da vardı. Ayrıca Damollam inşaat mühendisi olduğu için günde 8 saat hükümette branşı üzerinde çalışıyor, dini derslerini sabah namazı öncesinde ve sabah namazı sonrasında veriyordu. Daha sonra işine gidip öğlen yemeği için evine geldiğinde öğlen namazı sonrası bir ders anlatıp tekrar işine giderdi, işinden geldiğinde akşam namazı öncesi ve akşam namazı sonrası olmak üzere ve yatsı namazı sonrasında kalan derslerini tamamlardı.

Muhammed Abdullah Maksum (1924-1998) Medresesi:

Muhammed Maksum, 1984 yılından sonra kendi evinde öğrenci yetiştirmeye başlıyor ve dersler genelde evinin yanındaki mescidde oluyordu. Bazı öğrencilerin kalmış oldukları eve gidip orada ders verirdi. Öğrenciler içinde Maksum'a bağlı öğrenciler olmakla birlikte başka medreselerden gelen öğrenciler de vardı. Maksum, kendine bağlı öğrencilere ve mescid cemaatine her gün sabah namazı sonrası akide dersi verip bunu sohbet şeklinde işliyor, akide dersi sonrası öğrencilerine o günün dersini anlatıyordu. Bu öğrencilerden sonra başka öğrencilerde gelip ders alıyorlardı. Maksum, tefsir, hadis, belâgat, nahiv ve sarf ilimlerini öğretiyor fakat bunların içinden sarf ve nahivde çok bilgi sahibiydi. Maksum'un maddi durumu iyi olduğundan kimi zaman öğrencilerine kitapları ücretsiz dağıtırdı. 1989 yılına kadar Muhammed Maksum eğitim faaliyetine devam etmiş ve bu yıldan sonra hastalık sebebiyle ders vermeyi bırakmıştır. 25 Kasım 1998 yılında vefat etmiştir.

Muhammed Ali Halfitim (v.2004) Medresesi

Muhammed Ali Halfitim, eğitimi-ni Kaşgar'daki Hanlık Medresesi'n-

de görmüş. 1958 yılında tutuklanıp cezaevinde 18 sene kaldıktan sonra 1976 yılında serbest kalmış ve dini eğitim vermeye başlamıştır. Derslerini kalmış olduğu mahallenin mescidinde veriyordu. Öğrencilerinin bir kısmı o mescidde kalıyor, diğerleri ise müslümanların göstermiş oldukları evlerde kalıyordu. Bazı dersleri öğrencilerin kalmış oldukları evlere gidip veriyordu. Bu âlim her gün zamanını ders vermekle geçiriyordu. Öğrencilerin tamamı genelde ona bağlı olanlardı, diğer medreselerden nadir sayılacak kadar öğrenci gelirdi. Muhammed Ali Halfitim, doksanlı yıllarında başında medreseler kapandıktan sonra da vefat edene kadar ders vermeyi gizlice sürdürmüş ve kendisi Ağustos 2004 yılında vefat etmiştir.

Abdulehad Maksım Medresesi:

Bu âlim, 1928 yılında Karakaş ilçesinde dünyaya gelmiş, ilk eğitimi Karakaş'ta görmüş. Abdulehad Maksım, Muhammed Emin Buğra'nın yeğenidir. Maksım 1945 yılından itibaren Kargalık ve Kaşgar şehirlerinde eğitim görmüş ve 1958 yılında hapse atılıp cezaevinde 18 sene kalmıştır. 1976 yılında cezaevinden çıkıp Kargalık, Karakaş ve Hoten gibi şehirlerde ders halkaları oluşturmaya başlamıştır. Ağır-lıklı olarak Hoten'deki medresede bulunuyordu. Talebelerin çoğu ona bağlı olan öğrencilerdi. Derslerine katılanların içinde az sayıda başka medreselerden gelen öğrenciler de vardı. Hayırsever bir vatandaşın yardımıyla maksım Hoten'deki bu medreseyi genişletmiştir. 1990 yılında medreseler resmi olarak kapatılmıştır. Bu tarihten sonra gizli-den medrese faaliyetlerine devam eden kimi âlimler cezaevlerine atılmış ve bunların içinde Abdulehad maksım da vardır. 2004 yılında cezaevine konulan Maksım, arada hapis-haneden çıkmış olsa da

2017 yılında tekrar hapse atılmış ve 2018 yılında 88 yaşında hapis-hanede şehit edilmiştir.

Abdülhâkim Maksım (1925-1993) Medresesi

Bu medrese Türkistan'ın Kargalık şehrinde olup medresenin başındaki âlim Abdülhâkim Maksım birkaç sene cezaevinde kaldıktan sonra 1970 yıllarının sonuna doğru cezaevinden çıkmış ve 1980 yılından itibaren kendi evinde dini eğitim vermeye başlamıştır. 1983 yılından sonra Abdülhâkim Maksım'un öğrenci sayılarında epeyce bir artış gözlenmekteydi. Doğu Türkistan'ın çeşitli şehirlerinden öğrenciler gelmekteydi. Abdülhâkim Maksım'un dersleri önce evinin önündeki mescidde yapı-lıyordu. Daha sonra öğrencilerdeki artış sebebiyle mescidin arkasındaki arazide yapılan dershaneye geçilmiştir. 1980 yılından sonra üç defa öğrencilerine icazet vermiştir. İcazet alan öğrencilerin sayısı 400 ile 500 arasındadır. Öğrencilerin bir kısmı mescidin yanında inşa edilen odalarda ve arta kalanlar çeşitli evlerde kalarak öğretim hayatını devam ettiriyorlardı. Abdülhâkim Maksım ayrıca Kargalık camisinde hatiplik görevi yapmaktaydı. Maksım, Kargalık şehri müftüsünün yardımcısı olarak da görev yapıyordu. Abdülhâkim Maksım, 19 Haziran 1993 yılında bulunmuş olduğu Kargalık şehrinde vefat etmiştir. Abdülhâkim Maksım tarafından yetişmiş ve icazet almış öğrenciler başka şehirlerde yaptıkları çalışmalarda onun yolunu sürdürmüşler ve çeşitli medreseler açmışlardır.

III. Doğu Türkistan'daki Medreselerine Genel Bakış

Karahanlılar'ın döneminde yapılan medreseler başta olmak üzere Doğu Türkistan'da yapılan medrese binaları özellikle büyük şehir ve merkezi medrese binaları genelde hanlar, hakanlar, meşhur vezir-

ler, büyük nüfuz sahipleri ve beyler tarafından inşa edilmiştir. Medreseleri yaptıranlar medreselerin giderini karşılamak için özel vakıflar kurmuşlardır. Bu tür vakıfların mülkleri araziler, kervansaraylar veya yol boyundaki dükkânlar gibi gayrimenkullardan oluşmakta idi. Müderrislerin maaşları, malî durumu iyi olmayan öğrencilere yardım gibi masraflar da ilgili gayrimenkullardan elde edilen gelirden temin edilirdi ve bu, bir adet haline gelmişti. Meşhur medreselerin binaları, özellikle sultanlar, vezirler, büyük nüfuz sahipleri tarafından yapılanlar çok daha gösterişli idi. Medreselerin dershaneleri çok geniş, kapasitesi yüksek olmakla birlikte, öğretmenlerin dinlenme odaları da bu medreselerin müstemilatı içinde idi. Öğrenci yatakhanelerine gelince bir medresede en az 30-40 kadar yatakhane olup her bir yatakhane 8-10 kişi barınabiliyordu. Bunun dışında hamam, yemekhane ve tuvaletleri bulunuyordu.

Uygurlar medeniyet tarihinde kasabalarda veya büyük köylerde ilkokullar, şehirlerde orta halli medreseler, büyük şehir ve merkezlerde büyük medreseler yapılmıştır. Tarihteki orta halli ve büyük medreselere bölgenin ileri gelenleri, cemaat erbabları veya vezirler bazen sistemli olarak bazen de gelişigüzel eğitim öğretim işlerini kontrol etmiş ve birtakım organizasyonlar düzenlemişlerdir. Medreselerin yöneticileri müdür, müderris, tertip müdürü ve hizmetçilerden oluşmaktaydı. Medresede okumayı hak eden yeni öğrencilerin anne babaları, çocuklarını medreseye teslim ederken "Evladımızın canı Allah'tan, cismi bizden, niyeti ve geleceği hocasındandır" diyerek teslim eder; müderrisler de onlara "İlim ışığı kalbini aydınlatsın, marifet anahtarı dilini açsın" diye mukabele ederek

teslim alırlardı. Bu ifadeler, bir gelenek haline gelmişti. Medreseyi bitirenlere âlim, müderris, halpet ve molla gibi unvanlar verilirdi. Mezun olanlardan yüksek seviyede olanlar hükümet dairelerinde, diğerleri özel kuruluşlarda ve der-shanelerde çalışırlardı.

Medreselerde öncelikle dinî eğitim ve öğretim yapıldı. Tıpkı İbn-i Haldun'un (1332-1406) söylediği gibi İslamî okullarda İslam dini ve Kur'an bütün öğrenimin merkezini oluştururdu. Bütün dinî ve dünyevî dersler bu minval üzere verilmekte idi. Aynı zamanda bu, İslamî okullardaki eğitim ve öğretimin temel amacı idi. Ancak bu okullarda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Aranızdaki en iyi kişiler, ahiret uğruna dünya işlerini boş veren, dünya uğruna ahiret işlerini boş veren kişiler değil, her ikisi için çalışan kişilerdir" düsturuna uyarak dünya hayatı için gerekli bilgilere de yeterli derecede yer verilmiştir.

Büyük şehirlerde medreselerin yanında kütüphaneler, şifahaneler ve bazen laboratuvarlar bulunmakta, ders hocaları öğretim faaliyeti dışında buralarda uygulama ve ilmî çalışmalarla meşgul olmaktaydılar. Medreselerde eğitim süresine sınır konulmazdı. Genelde eğitim süresi 15-20 sene kadar sürerdi. Yetenekli öğrenciler bir medresede belli bir zaman ders aldıktan sonra istediği ilim dalına göre tahsilâtta bulunmak için başka şehirlerdeki meşhur ulemanın derslerine devam edip onlardan da icazet alırlardı. Medreselerde öğretmenler, muallim, müeddip, müderris, şeyh ve imam gibi derecelere ayrılırlardı.

X. asırda Karahanlılar döneminde başlayan medrese geleneği XX. asrın yarısına kadar devam etmiş ve bu on asır boyunca medreseler Uygurların millî medeniyet, edebiyat ve içtimai yükselişi için büyük katkıda bulunmuştur.

IV. Medreselerin İşleyişi

Kızıl Çin Doğu Türkistan'a girmeden önceki medreseler 1958 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Medreseler bu tarihten itibaren 1980 yılına kadar kapalı kalmış. 1980 yılında Çin siyasetinde yumuşama olmuş ve bu yıldan sonra Doğu Türkistanlı âlimler medrese faaliyetlerine yeniden başlamıştır. Eğitim faaliyetlerine 1980 yılında başlamış olan medreseler faaliyetlerini 1990 yılına kadar ara vermeden devam etmişler ve 1990-1993 yılları arası bazı medreseler kapatılmış bazıları ise gizli olarak faaliyetlerine devam etmiştir. 1993 yılından sonra Türkistan'daki medrese devri kapanmıştır. Çin'in Doğu Türkistan'ı 1949 yılındaki istilasından önceki medreseler, zenginler, hayırsever kişiler veya halk tarafından mimari şekilde inşa ediliyor ve medreselere ait bir yapı bulunmaktaydı. Medresedeki ihtiyaçlar medreseyi yapan kişiler veya halk tarafından karşılanırdı. Zenginler de medreselere yardımda bulunuyordu. Bir medresede birkaç hoca ders veriyordu. Bu durum 1958 yılına kadar devam etmiştir. Çin'in istilasından sonra 1980 yılından itibaren meydana gelen medreseler, Türkistan halkını yeniden dini eğitimlerle eğitmeye başlamış fakat bu dönemki medreselerin işleyişi, öncekilerin aksine daha zayıf kalmış ve âlimlerin kendi çabaları sonucu ellerindeki imkân ölçüsünde devam etmiştir. Medreselerde eskiye nazaran tek hoca görev yapıyordu ancak bir kısım medreselerde o medresede yetişmiş kimi öğrenciler hocalara bazı derslerinde yardımcı oluyordu. Eskiye nazaran bir de medreselerde büyük ölçüde küçülme olmuştur. Öğrenciler ihtiyaçlarını kendileri karşılamak zorunda kalıyorlardı. Daha önceye bakılacak olursa durumlar, şartlar daha zor bir hal almıştı.

Kızıl Çin Doğu Türkistan'a girmeden önceki medreseler 1958 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

KAYNAKÇA

- EMİN, Nur Muhammed, (2005) Karakaş Medeniyet Tezkiresi, Şıncang Halk Neşriyatı, Ürümqi, 1. Baskı.
- EHMEDİ, Emincan, (1996) Uygur Edebiyatı Tarihidiki Namayendiler, Şıncang Halk Neşriyatı, Ürümqi, 1. Baskı.
- HOŞTAR, Şirip, (1999) "Lükçün Cihannâme Medresesi ve Hanlık Medresesi", Cin Müsümanleri Dergisi, Sayı: 2.
- KABİL, Kemercan, (1997) "Kaşgar'da İlim Yuvası Olan Hanlık Medresesi", Şıncang Tezkiresi Dergisi, Sayı: 3.
- MUTİ, İbrahim (2006) "Uygurların İslam'ı Kabul Ettikleri İlk Dönemdeki İslam Medreseleri", Çev: K. Nurahmet, Doğu Türkistan'ın sesi Dergisi, Sayı: 66.
- NUR Hacı-Giguang, (1995) Şıncang İslam Tarihi, Milletler Neşriyatı, Pekin, 1. Baskı
- OSMAN, Geyretcan, (2001) Uygur Klasik Edebiyat Tarihi, Şıncang Halk Neşriyatı, Ürümqi.
- ÜMİDYAR, Ablacan, (200) "Uygurların Medrese Maarifi ve Tarihteki en ünlü Medreseleri", Şıncang Tezkiresi Dergisi, Sayı:3.

Doğu Türkistan'da Sinemanın Dünü, Bugünü ve Yarını

Alimcan İNAYET

Prof. Dr., Ege Üni., Türk Dünyası
Araştırmaları Enst.

Deniz yollarının keşfiyle eski işlev ve önemini kaybeden tarihi ipek yolunun kavşağındaki Doğu Türkistan, Çin işgaline maruz kaldıktan sonra egemen güçler tarafından kapalı kutu haline getirilmiş, cahil toplumu yönetmek kolaydır anlayışıyla Uygur Türklerinin dış dünya ile teması kesilmiş, 20. yüzyılın 20'li yıllarına dek Batı medeniyeti ile ilişki kurmaları engellenmiştir. Dolayısıyla Batı dünyasında 1894 yılında ortaya çıkan sinema olgusu, Doğu Türkistan'da ancak 1920'li yıllarda görülmeye başlamıştır. Halbuki Çin'de ilk sinema denemesi 1905 yılına tekabül eder. 1913 yılında ilk hikâye filmi "Sevimli Karı koca" işlenmiştir. 1922 yılında "Çolpan" Sinema Şirketi kurulmuş ve 1930'lu yıllara kadar birkaç film işlenmiştir (Zaman 1993: 59-62). 1924 yılında Sovyetler Birliği'nin Kaşgar Konsololuğu'nda gösterilen filmle Uygur Türkleri ilk defa sinema ile tanışmıştır. Yabancı tüccarların sessiz belgeselleri Doğu Türkistan'a getirmesiyle sinema sanatı toplumda büyük ilgi uyandırmıştır. Halk arasında "bez oyunu" ya da "şeytan resmi" diye adlandırılan siyah beyaz sinema filmlerinin vizyona girmesi Uygurların kültürel hayatına büyük bir yenilik getirmiştir. Doğu Türkistan Uygur sahasında sinema, 1930'lu yıllardan itibaren gelişmeye başlamıştır. 30'lu yıllarda yenilikçi Uygur tüccar ve iş adamları, Tanrıdağları'nın güney ve kuzeyine film teknolojisini getirerek birçok filmi vizyona sokmuş, şirketlerini kurmuştur. Doğu Türkistan'ın her yerinde kulüpler, sinemalar ve gösteri salonları açılmıştır.

1932 yılında Yang Yuanfu adında bir Çinli tüccar, Urumçi'de 200 kol-tuklu bir sinemada film göstermeye başlamış ancak yaşanan karışıklıklar ve savaşlar dolayısıyla sinema kapatılmıştır. 1933 yılında sinema tekrar açılmış, Çin'den getirilen sinema filmleri gösterime sokulmuştur. Sinema filmleri iyi para getirince, sinema sektörü daha da canlanmaya başlamıştır. Ancak o dönemde gösterime giren filmlerin hemen hemen hepsi sessiz idi. Konuları itibariyle macera ve komedi filmleri ağırlıklı olmuş, dedektif, aşk ve belgesel nitelikli filmler de oynatılmıştır. Şeng Şisey (Sheng Shicai) 1933 yılında Doğu Türkistan'ın yönetimini ele geçirmiş ve Sovyetler Birliği ile yakınlaşma siyaseti gütmüştür. Bunun sonucunda Sovyetler Birliği'nden Doğu Türkistan'a çok sayıda sinema filmi getirilerek vizyona sokulmuştur. Bu filmlerin çoğu ideolojik ve propaganda nitelikli olup, "Lenin Ekim'de", "Hükümet Komiseri", "Şapayev", "Lenin 1918" gibi filmlerdi.

Doğu Türkistan'da ilk sinema denemeleri 1950'lerden itibaren başlamıştır. 1962 yılına kadar olan zaman zarfında Urumçi Film

Stüdyosu (1959 yılında Şincang Film Stüdyosu olarak değiştirilmiştir) bünyesinde "Bostanlıktaki Şenlik" (Şanhay Film stüdyosu ile birlikte, 1958), "Uzaktaki Kıvılcımlar" (1960), "Anarhan" (1961) gibi filmler çekilmiştir. Bununla birlikte "Buz Dağın'a Gelen Misafir", "Bozkır Kartalı", "Tanrı Dağı'ndaki Gül", "Hasen ile Cemile", "Çöldeki Mücadele" gibi filmleri de çekmişlerdir. Bu filmlerde Doğu Türkistan'da yaşayan Uygur, Kazak ve Tacik gibi farklı etnik grupların yaşantısı yansıtılmıştır. Ancak söz konusu filmlerin ana fikri ideolojik olup, Çin komünist partisi ile gelen değişim ve gelişimler, sınıfsal mücadeleler konu alınmıştır.

1962 yılında Şincang Film Stüdyosu'nun Şincang Film-Tercüme Stüdyosu olarak değiştirildiğini görüyoruz. Bu stüdyo yabancı dildeki filmleri Uygurca ve Kazakçaya çevirerek vizyona sokmuştur. Bunların büyük bir kısmı Çin yapımı ve Çince filmlerden oluşmaktadır.

1966 yılında Çin'de başlatılan "Büyük Kültür Devrimi" sürecinde sinema sektörü felç edilmiş, 1966-1976 yılları arasında film çekilmemiştir. 1976 yılında Başkan Mao'un

Doğu Türkistan'da ilk sinema denemeleri 1950'lerden itibaren başlamıştır. 1962 yılına kadar olan zaman zarfında Urumçi Film Stüdyosu (1959 yılında Şincang Film Stüdyosu olarak değiştirilmiştir) bünyesinde "Bostanlıktaki Şenlik" (Şanhay Film stüdyosu ile birlikte, 1958), "Uzaktaki Kıvılcımlar" (1960), "Anarhan" (1961) gibi filmler çekilmiştir.

1979 yılında daha önceki Şincan Film-Tercüme Stüdyosu "Tanrıdağ Film Stüdyosu" olarak değiştirilmiş, stüdyonun çektiği "Rehber" filmi Uygur Türkleri arasında büyük beğeni toplamıştır. 1983 senesinde çekilen "Oyuncu Olmak İstemeyen Kız" filmi 1980'li yıllardaki Uygur sinemasının gelmiş olduğu seviyeyi yansıtır.

ölümüyle nihayet bulan "Büyük Kültür Devrimi"nden sonra Deng Şiaoping'in açılım politikası sayesinde tüm sektörler rahat bir nefes almış, daha önce kapatılan sinema sektörü tekrar faaliyete başlamıştır.

1979 yılında daha önceki Şincan Film-Tercüme Stüdyosu "Tanrıdağ Film Stüdyosu" olarak değiştirilmiş, stüdyonun çektiği "Rehber" filmi Uygur Türkleri arasında büyük beğeni toplamıştır. 1983 senesinde çekilen "Oyuncu Olmak İstemeyen Kız" filmi 1980'li yıllardaki Uygur sinemasının gelmiş olduğu seviyeyi yansıtır. Guang Chun Lan'ın yönettiği, Reyhan, Rana Gül, Kasım İbrahim'in oynadığı film, vizyona girdiği andan itibaren büyük ilgi uyandırmıştır, hatta 1985 senesinde Uluslararası İstanbul Film Festivalinde de ödül kazanmıştır.

1980'li yıllarda yine "Nasrettin Hoca" (1980), "Mutluluk Şarkısı" (1981), "Garip ile Senem" (1981), "Gizemli Kervan" (1985), "Huzursuz Kumbağ" (1985), "Güzelin Ölümü" (1986), "Rana'nın Düğünü" (1982), "Nurnisa" (1984), "Para Denilen Bu Şey" (1985), "Mehmet Hakkında Her Lakırdı" (1988), "Bekarlar Ailesi" (1988), "Batı Bölge-

sindeki Dans Heveskarları" (1988), "Molla Zeyidin" (1989), "Alev Dağı'ndan Gelen Tefçi" (1991), "Gerib ve Sanem" gibi filmler çekilmiştir.

1990'lı yıllarda "Yurdun Batısındaki Dansçılar," "Mutlu Anlar," "Aşk İnsanları," "Ateş Gibi Parlayan Gençlik," "Kaçkın, Kız ve Köpek" gibi filmler çekilmiştir.

1993 yılında ise "Kraliçe Amannisahan" adlı film çekilmiştir. Yönetmenliğini Wang Yan, Wang Xingjun'un yaptığı, Münire, Miradil Ablimit, Tursuncan Zunun, Sadık Nicat'ın oynadığı bu film, Uygur Türklerinin kültür tarihinde önemli yeri olan Amannisahan'ın hayatını konu almıştır.

2002 yılında "Kurban Amca Pekine Geldi" adlı bir film çekilmiştir. Filmin yönetmeni Li Chengsheng, senaristleri de Guo Hua, Dong Ling adlı Çinlilerdir. Filmde Doğu Türkistan'ın Hoten ilinin bir köyünde yaşayan Kurban Tulum adında bir çiftçinin hayatı konu edilmiştir. Küçükken anne ve babasını kaybeden Kurban bir köy zenginin evinde zor şartlarda çalışarak geçirmektedir. O, bu köle hayatından kurtulmak için eşi ve çocuklarını alarak kuytu bir ormana kaçır ve orda 17 sene yabani hayat sürdürür. Doğu Türkistan 1949'de

Çin Komünistlerinin eline geçince, Kurban Tulum köyüne döner. O kendini Başkan Mao Zedong'un kölelikten kurtardığını, özgürlüğüne kavuşturduğunu düşünür ve Pekin'e gidip kendisiyle görüşmeyi arzu eder. Bir gün eşeğine binerek Başkan Mao'yu görmek için Pekin'e doğru yola çıkar. 28 Haziran 1958 günü Kurban Tulum Pekin'de Başkan Mao tarafından kabul edilir. O Başkan Mao Zedong'a sımsıkı sarılır ve minnettarlığını bildirir. Görüldüğü gibi, "Kurban Amca Pekin'e Geldi" adlı film hem içerik hem verdiği sosyal mesaj itibarıyla bilinçli çekilen propaganda filmidir.

2006'da Tanrıdağ Film Stüdyosu tarafından çekilen "Turfandaki Aşk Şarkısı" filmi de açık propaganda niteliği taşır. Film, açılım politikasının Doğu Türkistanlı çiftçilere getirdiği değişimleri, çiftçilerin mutlu yaşamını ve ekonomik canlanmayı yansıtmaktadır. Ancak propaganda ön planda tutulduğundan dolayı, bazı gerçekler gizlenmiş ya da görmezlikten gelinmiştir.

Son yıllarda serbest piyasa ekonomisinin beraberinde getirdiği rekabet ve ticari kaygılarla Doğu Türkistan Türklerinin tarihi, milli kültürü, örf, adet ve geleneklerini gerçekçi bir şekilde yansıtmak şöyle dursun, bunları tahrif ederek işlemesi, dolayısıyla Tanrıdağ Film Stüdyosu yavaş yavaş seyircisini kaybetmeye başlamıştır. Buradaki boşluğu Uygur iş adamları kendi sermayeleriyle kurduğu film stüdyolarında çektiydikleri filmlerle doldurmaya çalışmışlardır.

"Tanrıdağ Film Stüdyosu" 1980'lerde çektiği filmlerin Uygur toplumunda ilgi çekmiş ve beğeni kazanmış olmasının nedeni, bu filmlerin Uygurların hayatını konu

alması ve hayatı mümkün olduğu kadar gerçekçi yansıtmaya çalışmış olmasıdır. "Anarhan", "Buz Dağına Gelen Misafir", "Bostanlık-taki Tantana" gibi filmler Çinli senarist ve yönetmenler tarafından çekilmiş ise de milli kültürü gerçekçi bir şekilde yansıtmamasından dolayı toplumun beğenisini kazanmıştır. 1980'li yıllarda çekilen "Gerib Senem," "Nasrettin Hoca," "Renanın Düğünü," "Oyuncu Olmak İstemeyen Kız" ve "Gizemli Kervan" gibi filmler de başarılı filmler sayılır. Tanrıdağ Film Stüdyosu'nun 1959 yılından 2012 yılına kadar olan zaman zarfından çektiği 98 film içerisinde Uygur Türklerini konu alan ve Uygur milli kültürünü yansıtan çok az film yer almaktadır.

Filmlerde ideoloji ve propaganda amacı güdüldüğünden Uygurların bugünkü aile yapısı, sosyal yaşamı ve inançları doğru yansıtılamamış, gerçekler gizlenmiş, gerçeklikten uzak hayali dünya kurgulanmış, estetik değer ihmal edilmiştir. Bu nedenle başarılı filmler çok az çekilmiştir. Sinema teknolojisinin geriliği ya da zayıf olması, yatırılan yatırımın az olması da bunda önemli etkindir, ama asıl sebep, edebiyat sanat sahasında özgürlüğün, özgür ruhların olmamasıdır. Ayrıca Doğu Türkistan'da yaşayan Türklerin toplumsal yaşamını konu alan ve yansıtan filmlerin senarist ve yönetmenlerinin Çinli olması, bunların milli kültürü, örf adet, gelenek ve sosyal değerleri bilmemeleri de önemli etkenler arasındadır. Çin'de sinema sektörünün devletin elinde olduğunu, devletin bu sektörü propaganda aracı olarak kullandığını hatırlatmalıyız. Sinema sektörü bu tür handikaplardan kurtulmadığı sürece, Uygur sineması başarı gösteremez ve normal gelişemez.

Kaynaklar:

- Abdulahat, Adile, "Uygur Sineması ve Tanrıdağ Film Stüdyosu", İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Sayı.24, Kış-Bahar 2007, s. 13-38.
- Kadir, Ömer, Uygur Sinemacılığı Hakkında Düşüncelerim, Şincang Halk Neşriyatı, Urumçi, 1997.
- Karbay, Hemze, "Şincangning Elektir, Katnaş, Kino İşliri Tarihidin Eslimiler" (Şincan'ın Elektrik, Trafik ve Sinema Tarihinden Hatıralar), Şincang Tarih Materyalliri (13), Şincang Helk Neşriyatı, Ürümqi, 1984.
- Ömer, Firdevs, Uygur Sinema Sanatı, Şincang Gençler Neşriyatı, Urumçi, 1992.
- Tursun, İkbāl, Uygurlarda Kino-Televizye Medeniyeti (Uygurlarda Sinema-Televizyon Kültürü), Şincang Helk Neşriyatı, 2005.
- Zaman, Nurmuahmmet, "Cungguo Kinoçilikining Şekillinişi", Şincang Daşösi İlmiy Jurnili (Şincan Üniversitesi İlmi Dergisi, Felsefe-Sosyal Bilimler Kısmı, Sayı. 4, 1993, s. 58-62.

Kafkaslardan Esen Yeller Türkistan'a Selam Söyler

Mucahid YILDIZ

Çocukluk ve gençlik yıllarımda sevdiğim bir marş vardı; Çırpınırdı Karadeniz. O marşın sözleri arasında “Kafkaslardan esen yeller Türkistan'a selam söyler” cümlesi de bulunuyordu. Ülkücüler böyle söylerken biz İslamcılar da Medine'ye selam gönderirdik bu marşla.

Emperyalistler her yerde olduğu gibi burada da Türkistan'ı doğu ve batı olmak üzere ikiye bölüp parçalayarak yuttular. Türkistan böylece komünist Sovyetler ve Çin'in payına düştü. Sağcılık ve solculuk emperyalizmin sömürgeciliğini daha rahat idame ettirebilmesi için uydurduğu ideolojilerdir.

Parçalanarak sömürgecilerin kurbanı olmanın asıl suçlusu aslında sömürülen toplulukların gerçek sahiplerinin ta kendileridir. Zira içlerindeki ihanet, sömürgecilerin işini kolaylaştıran en büyük amildir. Yeryüzündeki hangi ülkeye bakarsak bakalım neticede her insan topluluğu içindeki hainler vasıtasıyla emperyalistler bunları kendilerine değişik şekillerde köle haline getirmeyi başarıyorlar.

Diğer, Türki cumhuriyetler adı verilen memleketler bu sayede Sovyetler hakimiyetine girerken, Doğu Türkistan da maalesef Çin işgaline maruz bırakıldı. 1931 ile 1951 yılları arasında Doğu Türkistan'da çok çetin bir cihad gerçekleştirildi. Bu cihadın önderliğini Hoca Niyazi Mustafa yapıyordu. Bu mücadelenin önde gelen isimlerinden biri de Osman Batur'dur. Tam Müslümanlar Çin'in yüz binlerce askerden müteşekkil ordusunu Türkistan'da dize getirip yenmek üzere iken, Çin Rusya'dan yardım aldı. Maalesef içteki hainlerin de çalışmaları sebebiyle bu cihad başarısızlıkla neticelendi. Hoca Niyazi zehirlenerek bir madene atılmak suretiyle şehid edildi. Osman Batur ise halkın gözü önünde kurşuna dizilerek şehid edildi.

Aslında Osmanlı devletinin yıkılması sonucu yeryüzündeki tüm İslam beldelerinde Doğu Türkistan'dakine benzer zulüm başladı. Bazı arkadaşlarımız, yerli ve yabancı emperyalist iş birlikçilerin kurdukları oyunların farkına varmıyor olmalı ki, Osmanlı'yı aşırı derecede yıkıcı tenkid ediyorlar. Kimileri bunu demokrasi adı altında, kimileri de 'İslam' adına yapıyor maalesef. Halbuki Osmanlı, gücü yettiği nispette tüm dünyada İslam beldelerinde, hatta gayrimüslim olanların yaşadığı yerlerde bile zulmü engellemek için azami bir gayret içindeydi. Sakın bu ifadelerimden beni bir saltanatçı olarak görmesin kimse. Hulefâ-yi Râşidîn zamanında olduğu gibi Osmanlı devletinde ve daha önceki idarelerde elbette hatalar yapılmıştır. Bunların bir kısmı büyük bir kısmı küçük olabilir. Kur'an ve Sünnet dairesinin dışına çıkıldığında zaten kabul edilmesi hiç mümkün değildir.

Doğu Türkistan'daki Çin mezalimi yüz yıldır devam ediyor. Burada dikkate şayan bir durum daha vardır. Bugün artık komünist Çin

demekten ziyade, komünist partinin idare ettiği ve kapitalist Batı ile tam bir iş birliği içinde bulunan bir rejimden söz etmek gerekir. Ve bu rejim, kendi varlığını sürdürebilmek için her yola başvuruyor. Bunu yaparken doğrusu kendi halkını da ezip geçmekten hiç de geri durmuyor. Çin'de milyonlarca yerli halktan insanlar Müslümandır ve bunların camiye gitmelerine, namaz kılmalarına, oruç tutmalarına vs. hiç karışmıyor. Onları bu konuda bir zamanların komünist baskısı altına almıyor. Yani onlar Çin rejimini devirmek istemedikleri sürece herhangi bir tehlike teşkil etmiyorlar. Amma rejime karşı duran Çin muhaliflere ise Doğu Türkistan'daki Müslüman Uygurlara gösterdiği aynı vahşi tavrı sergiliyor.

Pekâlâ, Çin neden Doğu Türkistan'da böyle ağır bir baskı ile Müslümanları yıldırmaya çalışıyor? Bunun başlıca sebebi, tabii yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından çok zengin olan bu toprakları kaybetmek istemesidir. Merak edenler internet üzerinden araştırabilirler. Çin'de bulunan 148 çeşit madenin 118'i

Doğu Türkistan'da bulunmaktadır. Bunlar arasında altın, volfram, petrol, uranyum, demir, kömür, doğal gaz vs. bulunmaktadır.

İslami şuuru artan bir Uygur halkının elbette Çin'e karşı direniş gösterebileceğini ve yakın tarihte kıyasıya bir mücadele ve mücade verdiklerini Çin gayet iyi biliyor ve çok şiddetli tedbirler almakta geri durmuyor. Bundan sonra da asla durmayacaktır.

Bugünkü Doğu Türkistan'ın halini anlamak bakımından faydalı olabilecek bir misal vermek istiyorum. Bir genç arkadaşımız, Doğu Türkistan'dan Almanya'ya kaçan bir hanım kardeşimizle evli. Bu hanımın anne babası uzun süre toplama kampı adı verilen Çin zindanlarında tutulmuş. Bir süre sonra serbest bırakmışlar. Hanım kardeşimizin iki kız kardeşi var. Bunlardan birisi diş hekimi ve Türkiye'de yaşıyor. Türkiye'ye iltica edebilmesi için elindeki belgeler, yine kendi hemşehrileri tarafından elinden alınarak, oturma vaaidiyle kandırılmış. Sonunda Türkiye'deki yetkili arkadaşların yardımıyla bu dolandırıcı hemşehrilerinden kurtulmayı başardı. Bir diğer kız kardeşi ise 6 yaşında iken Çin rejimi tarafından kaçırılarak yıllarca ailesine gösterilmemiş. Yetişkin bir genç kız olduktan sonra tekrar ailesinin yanına gönderilmiş. Şu anda Almanya'da yaşıyor. Ancak arkadaşımızla evli olan hanım kardeşimiz, beyi dahil herkesin bu kız kardeşinin yanında konuştuklarına azami dikkat göstermesini istiyor. Çin rejimi aleyhinde herhangi bir söz sarf edilmemesini özellikle belirtiyor. Zira bu genç kız kardeş hem Çin rejimine toz kondurmuyor hem de konuşulanları olduğu gibi, man-kurtlaştırdıkları rejime aynen bildiriyor. İşte durum böyle.

Güzel Türkistan Sana Ne Oldu?

Burak ÇETİK

Doğu Türkistan denilince boğazımızda bir düğüm oluşuyor. Yiyeceğimiz yemek yenilmez, içeceğimiz su içilmez oluyor. Elimizden bir şeyin gelmemesi en acısı. Aslında elimizden gelen bir şeyler var. Zulmü duyurmak. Peki bu zulmü nasıl duyuracağız? Doğu Türkistan'da soykırım var diye dört bir yanda bağırırsak da zulme engel olamayacağız belki. Bu söylediğim ses çıkarmayalım demek değil. Karşı olduğum şey, konformist yaklaşım.

Konformist yaklaşım derken arada bir toplanarak bağırıp dağılmaktan bahsetmiyorum. Dağıldıktan sonra gelen vicdan rahatlığı ve bir şeyler yapmayı bırakmaktan bahsediyorum. Müslümanlar olarak öfkemizi bu tarz toplanmalarla kusacağız kafirlere. Fakat sonrasında oturup bir şeyler yapacağız. Ne yapabiliriz ki, diye bir soru hepimizin kafasından geçmiştir muhakkak. Bu dosya ve yazılan yazılar biraz da bu sorunun cevabı için hazırlandı.

Türkistan için elimizden gelen yazmaksa yazacağız. Tiyatro oynamaksa tiyatro oynayacağız. Şarkı söylemekse şarkı söyleyeceğiz. Neden yazı, tiyatro ve şarkı diyorum çünkü bu yazıda Türkistan ile alakalı Türkiye'de belki de yayınlanan ilk edebi eserlerden birini ve kitaptan hazırlanan kurguyla meydana çıkan bant tiyatrosundan bahsedeceğiz.

Türkistan Geceleri

Türkistan Geceleri romanının yazarı Necip el-Kıylani, 1931 yılında Mısır'da dünyaya geldi. 1960 yılında tıp fakültesini bitirdi. Fakültenin yanında edebi eserler ortaya koyan Kıylani, İslâm ülkelerine dair metinler kaleme aldı. Bu süreçte İhvan-ı Müslimin'e üye oldu. İhvan'a üye olması ona ümmet bilinci kazandırdı.

Hacca gittiğinde tanıştığı Mustafa Hazret'ten dinlediği hikâyeyi kaleme alan Kıylani, tüm dünyaya Doğu Türkistan'daki kıyımı ve Çin zulmünü duyurdu. Kitap birçok dile çevrildi. Türkçe olarak ilk olarak 1982 yılında Bürde Yayınlarından çıktı. Daha sonra Petek ve Özgün Yayınları yeni baskılarını yaptı.

Kabe'den kaldıkları eve dönerken tespih, seccade gibi malzemeler satan bir dükkâna giriyor Kıylani. Gerisini ondan dinleyelim: "Dükkân sahibinin yüzüne dikkatlice bakıldığında dış hatlarından yetmiş yaşlarında olduğu, renginden ve konuşmasındaki tutukluktan da Arap olmadığı ilk anda anlaşıyordu. Bir yandan tespihlere bakayım, öte yandan konuşuvereyim dedim, sordum: 'Nerelisiniz?' Hüzünle şöyle bir baktıktan sonra, 'Allah'ın

geniş ülkelerinden' dedi." (Türkistan Geceleri-8)

Necip el-Kıylani bu cevap üzerine biraz daha ısrar edince Mustafa Hazret Türkistanlı olduğunu söylüyor. Daha önce Türkistan diye bir ülke duymamış olan Kıylani, bu ülkenin Türkiye'ye mi bağlı olduğunu sorunca, Mustafa Hazret hüznü dolu gözlerle bakıp "Müslümanlar daha ülkesini tanımıyor" diyor.

Necip El Kıylani'nin doktor olduğunu duyunca Mustafa Hazret şu soruyu soruyor: "İmam Buhari'yi, İbn Sina'yı, Farabi'yi ve Biruni'yi tanıyor musun?" Kıylani'den evet cevabını alınca, "işte ben onların memleketindenim" şeklinde cevap veriyor. Sonrasında Kıylani'ye bir çay ısmarlayarak başlıyor hikâyesini anlatmaya. Doğu Türkistan'da Müslümanların kültürünü ve dinini yok etmeye yönelik Çinlilerin faaliyetlerini kısaca anlattıktan sonra "Ben Doğu Türkistanlıyım bu anlatacaklarımın ilkidir" diyerek yaşanan zulmün ve soykırımın ne denli ağır olduğunu haberini veriyordu.

Bant Tiyatrosu

Ahmet Mercan ve Ömer Karaoğlu gibi isimlerin öncülüğünde başlayan bant tiyatroları; çeşitli olayları sesli tiyatro olarak anlatan kasetlere deniyordu. Kurgular yapıldıktan sonra seslendirmeleri yapılıyor ve uygun müziklerle tarifsiz bir anlatım sunuluyordu.

İmanın Öldürüşü, Alim ve Tağut, Mute Savaşı, Hz. Hubeyb, Musab bin Umeyr ve Türkistan Geceleri gibi bant tiyatrolarıyla Müslümanların bu olayları bilmesi ve şuur kazanması hedefleniyordu. Şu anda kaset olarak bulmak zor olsa da youtube aracılığıyla bant tiyatrolarını dinlemek mümkün.

Türkistan Geceleri'nde "Güzel Türkistan" şarkısının müziği fon olarak kullanılmış. Metin kurgusu Ahmet Mercan tarafından kitaba sadık kalarak hazırlanmış. Seslendirmeler ise mükemmel diyebilirim. Kitabı okuyanlara o anları tek-

rardan yaşatırken, okumayanlara da "ben bu kitabı mutlaka okumalıyım" dedirtiyor.

Doğu Türkistan'da Neler Oldu?

Mısırlı yazar Necip el-Kıylani, hacda tanıştığı Mustafa Hazret'in anlattığı hikâyeyi yazmaya karar verdi. Mustafa Hazret, Türkistanlı bir Müslümandı. 1931-1951 yılında Türkistan'da yaşanan direnişi Mustafa Hazret'ten dinleyen Necip el-Kıylani, bu meseleyi tüm dünyaya duyurmak istiyordu. Bunun için bir eser yazmaya karar verdi. Kendisi tarihçi olmadığı için meseleyi hikâyeleştirerek tüm dünyaya duyurmak istiyordu. Peki o tarihte Türkistan'da neler olmuştu?

Türkistan, kuzeyin uzak ülkelerinden biriydi. Sömürgeci işgal kuvvetleri Türkistan'ı Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayırdı. Batısını Ruslara Doğusunu Çinlilere olacak şekilde ülke pay edildi. Komünizmin sağ ve sol buudu güzel Türkistan'ı paylaşarak Müslümanlara eziyet etmeye başladı. Bugün olduğu gibi o tarihlerde de Çin hükümetine bağlı olan Sincan Eyaleti, Müslümanların inançlarını yaşamasını istemiyor ve kültürel bir hegemonya kurmak istiyordu.

Bir İslâm ülkesine daha Endülüs'ün kaderi yaşatılmak isteniyordu. İslâm hukukunun yerine Çin hükümetinin kanunları, Türk kültürü yerine Komünizmin kadük kültürsüzlüğü yerleştirilmeye çalışılıyordu. Türkistan Müslümanları bu duruma karşı çıkmaya hazırlanıyordu. Zira Allah, insanları dünyaya iman edip imanın gereği gibi yaşamaları için göndermişti. İmanın gereği vatana sahip çıkıp İslâm'ın emirlerini uygulamak ve Müslüman namusuna yakışır bir hayat sürmektir.

1932 yılında Niyaz Hacı ve Sâlih Darga liderliğinde kafir Çinlilere karşı kıyam başladı. Bu iki ismin ve askerlerinin başladığı kıyama zamanla Musul Maksut, Mahmud Muhiti, Hâfız Beg, Mehmed Emin Buğra, Sâbit Dâmolla, Osman Beg

ve Şeref Han Töre gibi toplumun önde gelen isimlerinin katılımıyla bütün Doğu Türkistan'a yayıldı. İli, vilâyeti ve Urumçi'ye bağlı birkaç kaza dışında bütün Doğu Türkistan kurtarıldı ve Kâşgâr'da Şarkî Türkistan Cumhuriyeti ilan edildi.

Bu devletin ömrü uzun olmadı. Zira Çin kuvvetleri ile süren mücadeleye Sovyetler müdahale ederek Doğu Türkistan'ı tekrardan Çin'e bağladı. Müslümanlar bu durum karşısında pes etmeyerek Kulca bölgesinde tekrardan Çin'e karşı ayaklandı. Bu ayaklanmanın neticesinde Doğu Türkistan Cumhuriyeti tekrardan kuruldu. Devlet başkanlığına Ali Han Töre, yardımcılığına da Kulcalı Hâkimbeg getirildi.

Yeni bir ordu kuruldu. Orduda 25.000 asker vardı. Kazaklar'dan Osman Batur'un idaresinde de 20.000 atlı bulunuyordu. 1945 yılında Urumçi'ye ilerleyen ordu ile Çinli Kuamintang'ın ordusu Manas yakınlarında karşı karşıya geldi. Kuomintang, Sovyetler'e başvurunca Ali Han Töre, Sovyetler Birliği'ne kaçırıldı. 1949 yılında bu devlet yıkıldı. Çin devrimini yapan Kızılordu tarafından son defa işgal edildi. 1 Ekim 1955'ten beri Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı otonom bir bölge olarak anılıyor.

Sonuç

Türkistan coğrafyası bizim yüreğimizi kanatan ve elimizi kolumuzu bağlayan bir mesele. Elimizden bir şey gelmiyor diyebilir miyiz peki? Tabii ki hayır. Elimiz varsa bir taş atabiliriz, dilimiz varsa zulmü haykırabiliriz, kalbimiz varsa buğzedebiliriz.

Edebiyat bizim buğzumuzu aracı olabilir. Dolayısıyla Türkistan hakkında yazılmış metinleri okuyup insanlara bu coğrafyadaki zulmü duyurabiliriz. Necip El Kıylani bunu yaparak eli, dili ve kalbiyle zulme itiraz etti. Biz de bu kitabı tanıtırken bu niyetle besmele çektik.

Türkistan Geceleri kitabının ümmetin her ferdine ilham olması duasıyla...

Ağlamak Yasak

Gözde ÇİMEN

Evet, yasak. Doğu Türkistan'da Çin zulmü altında ne kadar ağır işken celere maruz kalırsanız kalın; gözlerinizden yaş akmasına dahi izin yok. Gelin birbirimizle dürüstçe dertleşelim. Uygur Türklerinin uzun yıllardır rejim tarafından ezilmesinden habersizdik. İlk Ramazan ayında, güç bela da olsa yaşadıklarını sosyal medya üzerinden duyurmalarıyla girdiler hayatımıza. Hatta yanlışlıkla Çinli diye Uygur Türklerinin dövülmesiyle bir parça bıyık altı espriler de yaptık. Ramazan ayı baskıcı rejim altında yaşayan Müslüman kardeşlerimiz için daha zordur. Huzur bulacaklarını düşündükleri bu ayda, oruç tutmalarının, iftar ve sahur yapmalarının bedelini huzurlarının daha çok kaçmasıyla öderler. İslam coğrafyasında şu anda tuğyanın altında ezilen ülkeleri saymaya kalksak yazıyı bitirmek zorunda kalırım. Bu yüzden Müslüman coğrafya öyle bir halde ki biz birini üste koymaya kalksak diğeri altta kalıyor. Ve maalesef bir durumun medya görünürlüğü yoksa o duruma karşı ilgi gösterilmiyor, konuşulmuyor.

Peki, 1884'ten beri Müslüman yurdundan "koskoca" Çin devleti ne istiyor? Cevap basit, her şeylerini... Başta topraklarını, sıkı sıkıya tutundukları dinlerini, kimliklerini ne varsa alıp Çinlileştirmek istiyor. Çin devleti bu bölgeyi işgal edilmiş topraklar olarak görüyor. "Sincan" olarak isimlendirdikleri bölgenin adı "yeni elde edilmiş toprak" demek. Tarihe baktığımızda ise uzun sürmese de bizdeki hilafetten sonra bu bölgede İslam devleti kuruldu. Hatta bugün hâlâ aktif olarak kullanılan mavi bayrak da o devletten yadigâr. 1949'a kadar bağımsız olan Doğu Türkistan şu an resmiyette Çin devletine ait. Şapkadan çıkan tavşana şaşırmadığımız asıl mesele ise bölgenin Çin devletinin dünyaya yayılma politikasındaki stratejik önemi. Doğu Türkistan, Türkiye'nin iki katı ve 10 ülkeye sınırı mevcut. Enerji, doğalgaz, altın vs. gibi her alanda kaynak zenginliğine sahip. Ekonomik olarak buraya ihtiyacı yüksek ve Doğu Türkistan'ı önündeki en büyük engellerden biri olarak görüyor. Şayet bu bir engel ise; o zaman devlet de asimile politikalarıyla asimile olamıyorlarsa ezip geçerek bu engeli ortadan kal-

dırırız diye düşünmekte. Çin felsefesine göre “farklılık tehdittir.” Kabalıkları ve işkenceleri ise dünyada yeni değil. Bu konuda köklü mazileri mevcut. Bilge Kağan’ın unutulmasının diye Orhun kitâbelerine kazıtılmasını emrettiği, Çin’in tavr ve tutumuna karşı uyarı mahiyetinde yazılmış meşhur öğüt, günümüzde de güncelliğini koruyor.

“Çin milletinin sözü tatlı, ipek kumaşı, yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp, uzak milleti öyle yaklaştırmış. Yaklaştı-
rıp, konduktan sonra, kötü şeyleri o zaman düşünürmüş.”

Bu yazıdaki derdim, uzun uzadıya meselenin tarihselliğine inmek değil, bu konuyu uzmanlara bırakıyorum. Bizler ne yapabiliriz bu sorunun cevabını aramak. Ve karşına çıkan sonuç; hangi Doğu Türkistanlı kardeşimizle konuşursanız konuşun, sizden önce dualarını daha sonra da seslerinin duyurulmasını istemeleri. Ben de bu vesileyle bu isteği canı gönülden kabul edip, ismini paylaşmadan zulmün yakın tanıklarından bir kardeşimize ses olmayı kabul ediyorum. Sözü kendisine bırakalım.

“Özellikle 2014’ten sonra “Aşırı-
lıktan Kurtulma Merkezi” adı altında toplama kampları oluşturuldu.

Dünya’ya eğitim kurumu olarak pazarlanan bu kamplar her türlü psikolojik-fiziksel şiddetin merkezi haline gelen beyin yıkama kamplarıydı. İlk yıllarda sesimizi duyuramıyorduk, sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla veya ülkeden kaçabilenlerin dışarıda anlatımlarıyla yavaş yavaş da olsa gündeme girebildi. Eğitim hayatımızda bizlere maymundan geldiğimiz anlatılırdı. Okumak veya bir işe girip çalışmak zorundaydık. Çünkü evde olursak aileden din eğitimi alacağımızı bildikleri için bu ikisinden birini seçmek zorundaydık. Gözünüzün gördüğü her yerde denetim kültürü hâkim. Komşularınız, iş arkadaşlarınız sizin hakkınızda istihbarat toplayıp, namaz kılıp kılmadığınızı, Kur’an okuyup okumadığınızı raporlayan insanlardı. Bu raporlara göre de evlerimizden alınıp kamplara götürülüyorduk. Süreç içinde tüm evlerden Kur’an, seccadeler her türlü dini temsil eden gereçler toplatılıp evlere zorla domuz eti, alkol sokuldu. Telefonunuz ekranında dahi Kabe fotoğrafı bulunduramazsınız. Ramazan ayı geldiğinde ise kısa kaç iyice daralırdı. Kimse görmesin diye evin karanlık koridorlarında sahur, iftar yapar yemeklerimizi Ay ışığının yardımıyla hazırlardık. Çin devle-

ti sizin hassas noktanız neresi ise oradan vurur. Dini hisleriniz var ise din; milli hisleriniz var ise milli duygularınız elinizden alınır, ruhsuz bırakılmak istenirdiniz. En zor ve ağır baskılardan biri ise; “Kardeş Aile Projesi” kapsamında evlerinizi, mahrem odalarınıza yabancı Çinli erkekleri sokmaları oldu. Her evde bulunur. Bu da yetmedi Doğu Türkistanlı kızlar istemedikleri Çin erkekleri ile zorla evlendirildiler. Bazen öyle garip uygulamaları olur ki üzmeyi bırakıp gülmek geçer içinizden. Camii imamlarını her gün zorla dans ettirmelerinden tutun, kasaplarda bulunan bıçaklara belli bir mesafeye kadar gidebilecekleri zincir takmalarına kadar. Eti belli bir mesafeye kadar kesebiliyorlar. Hatta evlerde dahi bıçaklar duvara asılmak zorundadır. Tabi bu zalimin aynı zamanda ne kadar korkak olduğunu da gösterir. “Melekler Okulu” adında güya okul kurup 400 bin çocuk ailelerinden zorla alınarak beyin yıkama faaliyetlerine maruz kaldılar. Tüm bunlar ruhlarımızın yaşarken öldürülmesine çalışılmasından başka bir şey değil.

Rahat bir uyku çekmek nedir bilmeyen devasa bir ümmetin ufacık bir parçasını okudunuz. Ancak hepimizin sürekli hatırlaması gereken önemli bir gerçeğimiz de var. O da zalimin zulmünün de küfrünün de zamanının sınırlı olduğu. Allah’ın yarını ise bugünlerden daha güzeldir. Her birimize farz olarak yüklenmiş bu umut etme gerçeği; tank ve toplara sahip olmak kadar büyük bir güçtür. Benim her türlü suçun işlendiği “Melekler Okulu” değil de “Zebaniler Okulu” olarak nitelendirdiğim toplama kampının duvarına şu notu yazan çocuğun dizeleri ile veda etmek istiyorum.

“Kalbim, burada olanlara lütfen dayanmaya devam et!”

Çin Seddi mi Daha Büyük Çin Zulmü mü?

Nihal PAKIRDAŞI

Doğu Türkistan; Çin'in, katliam, zulüm ve entrikalarıyla adını, dinini, milli kimliğini unutturmağa çalıştığı; insanların ağlama ah etme lüksünün olmadığı, kan kustum kızılçık şerbeti içtim deyiminin dile geldiği mahzun coğrafya. Gerek konumu gerekse yer üstü ve yeraltı zenginlikleriyle her devirde, Türk düşmanlarının saldırılarına ve zulümlerine maruz kalan Doğu Türkistan'ın, ezeli ve ebedi düşmanlarının başında Çin gelmektedir. Asya'nın merkezinde olan Doğu Türkistan'a hâkim olmanın bir anlamda Asya'ya, yani dünyanın en stratejik ve en zengin bölgesine hâkim olmak demek olduğunu bilen Çinliler özellikle 17. ve 18. yüzyıllardan sonra bölge üzerinde faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır. Tarihte üç kez bağımsızlığını kazanan Doğu Türkistan Devleti her seferinde yüz binlerce şehit vermiş, baskı ve zulümle, birlik ve bütünlükleri parçalanmıştır. 1956 yılında ise, Komünist Çin Yönetimi tarafından eyaletten yukarı organ statüsüyle muhtariyet (özerklik) verilmiş; bölge (Şincang) Uygur Muhtar Eyaleti adı ile anılmıştır. Çinliler bu bereketli toprakları bölerek idare etmeye çalışmaktadır. Diğer yandan bölgeye yerleştirilen Türk olmayan diğer milletler sayesinde Doğu Türkistan Türkleri, kendi yurtlarında azınlık durumuna düşürülmüştür. Hedef Müslüman Türk kimliğinin yok edilmesidir. Ve bu uğurda her şey mübahtır.

1947-1948 yılları arasında George Orwell'ın kaleme aldığı 1984 adlı distopik romanının ete kemiğe bürünmüş halini Çin'de görmek mümkündür dersek abartmış olmayız. Farklılıklara tahammül noktasında kendinden olmayana yaşama hakkı tanımayan Çin'in yönetiminde bulunan Komünist Partiye göre en büyük tehdit "İslamiyet"tir. Çünkü Çin'in değerler sisteminde farklılık, tehdit kelimesiyle eşit olarak görülmektedir. Bu düşünce sistemi üzerine inşa edilen Çin; sürekli kendinden olmayanı şiddet ile baskılayarak, kendine benzeterek varlığını devam ettirmektedir. Tabiri caizse Çin'in düşünce mirasına göre asimile edilen her insan, farklılığa karşı yükseltlen bir duvar gibidir. Müslüman Türklere, özellikle Uygurlara karşı giriştikleri asimilasyona, bir nevi görünmez duvar örme biçimi de denilebilir. Çin hükümeti geçmişte kölelerinin eliyle uzattığı Çin Seddi'nin duvarlarını zamanımızda teknoloji-

nin eliyle uzatmaya aralıksız devam etmektedir. Çin Komünist Partisi; Müslüman Türklere “Kardeş Aile” uygulaması adı altında her Müslüman Türk’e özellikle Uygur Türklerinin evine bir Komünist Parti üyesi yerleştirerek ailenin dilinden, dini vecibelerine varıncaya kadar aldığı her bir nefesi raporlamaktadır. İnternet ile birlikte akıllı telefonların, kameraların ve yapay zekanın da yardımıyla attıkları her adımı izleyen Çin hükümeti, puanlama sistemiyle Müslüman Türkleri gözetim ve denetim altında tutmaktadır. Ayrıca, geliştirdiği son telefon teknolojisiyle farklı milletlerden olan insanları ayırıştırıp ötekileştiren bir sistem üzerindeki çalışmalarını devam ettirmektedir. Diğer yandan ev hapisleri, eğitim adı altında ailelerinden alınan çocukların asimile edilmeleri; kısırlaştırmalarla, katliamlarla, kıyımlarla beraber soykırım yaparak farklı milletleri kendilerine benzetme süreçleri Çin için yeni bir durum değil. Atalarından devraldıkları, yok ederek var olma biçimini İkinci Doğu Göktürk Kağanlığı’nın devlet başkanı olan Köl Tigin şöyle dile getiriyor, *“(tabgaç bodun) edgü bilge kişig edgü alp kişig yorıtmaş ermiş bir kişi yangılsar oğu bodunı bişü-kinge tegi kıdmaş ermiş: (Çinliler) çok zeki (bilge) kişileri ve çok cesur kişileri ilerletmezler imiş (öldürörler imiş); (öte yandan) bir kişi suç işlediğinde (kanunlara aykırı davrandığında, baş kaldırdığında) onun boyuna, halkına, hısım akrabasına varıncaya kadar herkesi öldürürler imiş.”* Nitekim Çin’in 1952 yılında katlettiği aydın sayısının 120.000 olduğunu gördükten sonra Köl Tekin’in haklılığı bir kez daha gözler önüne serilmiş oluyor. Ayrıca, beyine çivi çakarak öldürmekten, başın ve vücudun derisini yüzmeye kadar Çin hükümetinin Müslüman Türklere ve farklı gruplara uyguladığı işkenceleri, “Çin işkencesi” tabirini literatüre kazandırmalarından dolayı, burada teker teker saymadan da anlamak mümkün olsa gerek.

Geçmişten bugüne kadar yönetimin uyguladığı politikalarla kapalı bir topluma sahip olan Çin, varoluşundan bu yana kendini taştan ve etten duvarlar arkasında saklamaktadır. İlk olarak, yapımı iki bin yıldan uzun süren ve uzunluğu 21.196 km olan Çin Seddi’nin, düşmanlarının özellikle Türklerin akınlarından korunmak için yapıldığını ve durumun bir milletin kendini savunma amacına yönelik bir tedbir olduğu anlaşılabilir vak’adır. Fakat düz mantığın aksine ucu bucağı olmayan Çin Seddi her ne kadar savunma amacı güdülerek yapılmışsa da bana, her zaman kendini dış dünyaya kapatmak isteyen özgüven eksikliğine maruz kalmış, korkular içinde yaşayan insanının halini hatırlatır nedense. Zamanımızda ise, teknolojinin tüm imkanlarını kullanarak ötekileştirme ve asimile etme sürecine farklı boyutlar kazandırarak görünmez duvarlarını uzatmaya devam eden Çin; benim için özgüven eksikliğinin vücut bulmuş halidir. Potansiyel bir süper güç olma yolunda nitelendirilen Çin mi korkak? “Hadi canım sen de” dediğinizi duyar gibiyim. Fakat bu kadar zenginliğine ve güce karşı hâlâ farklı kesimlere özellikle Müslüman Türkleri baskılamasının ardında “korkularından” başka bir şeyin olmadığını gör(e)memek nasıl mümkün olabilir ki? Psikoloji bilminde genellikle korkuların temelinde özgüven eksikliğinin yattığı savunulmaktadır. Özgüven eksikliği olan kişilerin yaşamında ise genellikle öfkenin gözlemlendiği ortaya konur. Bilimsel araştırmaların sonucunda bu durumda olan kişilerin farklı ortamlara girmek farklı insanlarla muhatap olmak istemediği; sosyal ortamlardan kaçtığı belirtilmektedir. Bir nevi özgüven eksikliği olan insanların kendi etraflarına ördükleri duvarlar onlar için sığınak olmaktadır. Buna karşın gerçek özgüvene sahip insanlar ve milletler ise genellikle ötekinin fikirlerini dinleme taraftarıdır. Farklılıkları baskılamak, aşağılamak, yıpratmak, mobbing yapmak ve

hatta asimile etmek gibi bir dertleri yoktur. Çünkü sahici özgüvene sahip olanlar “hakikat”ten beslenmektedir. Zenginlik ve gücü, baskılamak, zorla kendine benzetmek için değil doğruya davet için kullanırlar. Bunun içindir ki, İslâm düşüncesinde fethedilen hiçbir belde halkının ne dinine ne diline ne de örfüne, ananesine karışılmaz. Bir müslüman bilir ki inanç ve düşünce zorla değiştirilemez. Buyruk kesindir: “Dinde zorlama yoktur.”

Fakat özgüven sorunu olan insanlar ve milletler ise kendi hakikatlerine güven(e)medikleri için farklı tarafı ötekileştirerek, asimile etme yoluna giderler. Çin örneğinde olduğu gibi pamuk ipliğine bağlı “gerçeklerine” uymayanları, duvarlar arkasında fiziksel, cinsel, psikolojik, ekonomik şiddet ile yok etmeye çalışarak güç kazanırlar. Çünkü bilirler ki, mitolojik ve teknolojik ejderhalarının, Hz. Musa’nın asası karşısında bir sıkımlık canı vardır.

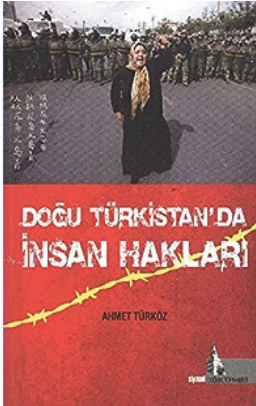
Peki, ezeli korkularını hükmettiği tüm coğrafyalarda olduğu gibi Doğu Türkistan’da da bilek gücüyle bastırma yoluna giden Çin zulmüne karşı biz Müslümanların tavrı nasıl olmalı? Öncelikle “asa”nın hakikatine tekrar iman etmeliyiz. Sonrasında Doğu Türkistan’ı, diğer mahzun ve mazlum Müslüman coğrafyaları hatta tüm insanlığı “yed-i beyzâ”nın parlaklığına kavuşturmak için birlik ve beraberlik içinde zulme boyun eğmeden, detone seslere karşı gür sedamızı yükselterek, elimizden geleni ardımıza koymadan çalışmaya, üretmeye, hizmet etmeye tüm gücümüzle gayret göstermeliyiz.

Kaynakça

Cengiz Alyılmaz, "Doğu Türkistan" Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 1997.
<https://www.youtube.com/watch?v=sOcTqrXVrAs>.
<https://www.tinpsikoloji.com.tr/ozguven-eksikligi>.

Sömürü, Koca Bir Acı Barındırıyor Bağrında

Betül ZEYREK

Doğu Türkistan'da 17. yüzyıldan itibaren Çin işgali kesintili olarak devam etmektedir. Bölge 1949 yılında Komünist Çin Hükümeti tarafından işgal edilmiştir. Özellikle 1950'li yıllardan itibaren Çin yönetimi, Doğu Türkistan halkına yönelik bir kimliksizleştirme ve asimile etme politikası uygulamıştır. Bu uygulamayı yaparken "terörizm" kullanılmış ve halka zulmü legalleştirmiştir. (65 yıllık devam eden bir zulüm)

21. yüzyıl ile Doğu Türkistan meselesi, uluslararası toplumsal bir sorun olarak değerlendirilerek hem Doğu Türkistanlı hem de yabancı yazarlar tarafından ele alınmış ve araştırmalara konu olmuştur.

Sayın Ahmet Türköz de bu çalışmayı bu amaç doğrultusunda kaleme almıştır. Fakat hastalığı sebebi ile genç yaşta vefat edince kitaplaştırılması sonraya kalmıştır. Eser, bölge üzerinde araştırma yapacak kişilere kaynak teşkil edecek niteliktedir. "Doğu Türkistan'da yıllardır kalın duvarlar ardında devam eden Çin zulmü ve baskısı, bu kitapla ilk defa, bilimsel verilerle akademik boyuta uluslararası ilgi alanına taşımıştır." (Arka kapak yazısından.)

Yazar Hakkında

Ahmet Türköz, 1963 yılında İstanbul-Zeytinburnu'nda dünyaya geldi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun olduktan sonra yüksek lisansını aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Türkiye'de Pozitivist Akım ve İlk Pozitivistler" adlı tezi ile tamamladı. Daha

sonra “Doğu Türkistan’da İnsan Hakları” tezi ile doktorasını bitirdi. Bir müddet deri üzerine ticaret ile uğraşmış, Özgürlük radyosunda muhabirlik yapmış ve uzun sürede orta öğretimde öğretmenlik yapmıştır. Çeşitli dergilere makaleler yazmış, panellerde Doğu Türkistan ile ilgili tebliğler sunmuş, TV programcılığı ve sunuculuğu yapmıştır. Sürgündeki Doğu Türkistan Parlamentosu’nun milletvekili olmuş, yine aynı dönemlerde kültür bakanı olarak da görev yapmıştır. Kısacası ömrünü Doğu Türkistan için feda etmiş bir dava adamı diyebiliriz Ahmet Türköz için. Elim hastalık sonucu, 2009 yılında vefat etmiştir.

Tez çalışmasının kitap haline getirilmesi Doğu Kütüphanesi Yayınları tarafından 2010 yılında ilk baskısını İstanbul’da yapmıştır. Koca bir dünyaya meydan okuması ile dikkat çeken kapak tasarımı ise; 2009 yılında Urumçi olaylarında, Çin işgalcilerine karşı koltuk değneğiyle direnişin sembolü olan Tursun Gül Hanım’a ait. Tüm Doğu Türkistan halkı ve mazlum insanların sessiz çılgılığı gibi.

Kitabımız Prof. Dr. A. Ahat An-

dican’ın takdimi, önsöz ve giriş ile başlıyor. Giriş bölümünde Doğu Türkistan’ın kısaca tarihçesinden bahsediliyor. Bu bölümde yıllardır bir Türk yurdu olan Doğu Türkistan bölgesi tanıtılmış, bölgede bulunan doğal kaynaklardan bahsedilmiş, bölgenin sömürü unsuru olma sebeplerine değinilmiş. Bu bilgiler kaynaklarla desteklenmiş, sayfa altlarında dipnotlarla veriler güçlendirilmiştir. Daha sonra kitabın ana meselesi olan “İnsan Hakları” ve ÇHC’nin tutumu, üç kısımda okuyucuya sunulmuş.

Birinci bölümde Çin hükümeti ile yan yana dahi gelemeyecek kadar aykırı duran “İnsan Hakları” ve “Doğu Türkistan’da İnsan Hakları” kavramı açıklanmış. Bu başlık altında iki alt başlık açılarak konu detaylandırılmış. İnsan Hakları maddelerinden ihlal edilen ve kendilerince kılıf bulunan maddeler, özellikle de temel haklar ve bu hakları ihlal ederken Çin hükümetinin sunduğu bahaneler, evrensel boyutta olan insan haklarının ÇHC’ye göre nasıl şekil değiştirdiği, tek tek ele alınarak incelenmiş. Doğu Türkistan’da insan hakları-

Birinci bölümde Çin hükümeti ile yan yana dahi gelemeyecek kadar aykırı duran “İnsan Hakları” ve “Doğu Türkistan’da İnsan Hakları” kavramı açıklanmış.

Doğu Türkistan bölgesinin doğal kaynaklar yönünden oldukça zengin olduğunu bildikleri için bölgenin ellerinden çıkmasını istememişlerdir.

nın ihlalinin en temel sebebi, ekonomidir. Yeraltı kaynakları gitgide zayıflayan, ilerleyen zaman diliminde ekonomik olarak sıkıntı yaşayacağını, kendi ihtiyacını dahi karşılayamayacak duruma düşebileceğini öngören Çinli yöneticiler, Doğu Türkistan bölgesinin doğal kaynaklar yönünden oldukça zengin olduğunu bildikleri için bölgenin ellerinden çıkmasını istememişlerdir. Sonrasında geliştirdikleri politika ile Çin'den insanları grup grup getirterek bu bölgeye yerleştirmiş ve Doğu Türkistanlı halkı azınlık durumuna düşürerek bölgede hâkimiyeti arttırmaya çalışmışlar ve bunda başarılı da olmuşlardır. Türk halkının sayısını azaltmakla ilk adımı atan Çin hükümeti, doğum kontrolü politikası ile çalışmalarına devam etmiştir. Bu durumun bir soykırım olduğunu bile bile korkunç boyutlara ulaştırmışlardır. Hatta bu soykırım çalışmalarını, nükleer denemelerle devam ettirmişlerdir. Doğu Türkistanlı halk artık ölümle çok kolay yüzleşir hale gelmiştir. En büyük amaçları azınlık durumuna düşürdükleri Doğu Türkistan halkının milli benliklerini yok etmek olan Çin hükümeti, bunu da halkın dini inançlarını kullanarak yapmaya kalkmıştır. *Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü tarafından İstanbul'da düzenlenen "20. Yüzyılda Uygurlar" konulu panelde bu konular Hawai Üniversitesi'nden Prof. Dr. Dru C. Gladney tarafından sunulan tebliğde kısaca, "Doğu Türkistan'ı tarih, etnik, dil, ekonomi, ülke top- rağı ve inanç başlıkları altında altı bölümde inceleyerek, bölgenin artık Çin'in 'iç sömürge' bölgesine dönüşmüş olduğunu" izah etmiştir. (s. 45)*

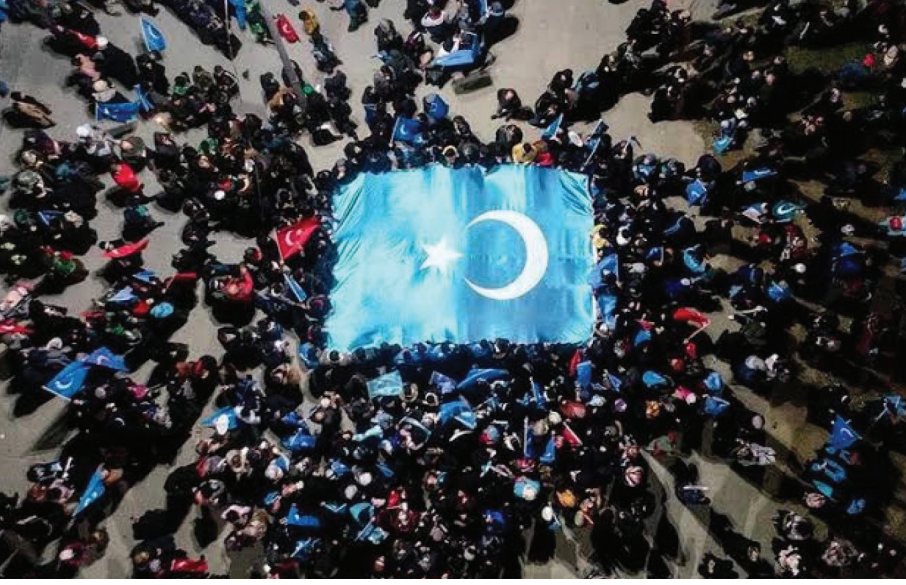
İkinci bölümde "azınlık hakları ve çevre hakkı" kavramlarının ta-

nımlarına yer verilerek "otonomi, self-determinasyon" kavramlarına da değinilmiştir. Bu kavramların genel tanımlaması yapıldıktan sonra ÇHC için bu kavramların ne ifade ettiği üzerinde durulmuş, bunlar örnekler ve verilerle sunulmuştur.

Üçüncü bölümde "Birleşmiş Milletler, Uluslararası Toplum ve Çin" ana başlığı altında "Çin ve Birleşmiş Milletler", "Çin ve Uluslararası Toplum" alt başlıklarına yer verilerek Çin'in insan hakları müdafaası ile ilgili maddeler ve kaynaklarına yer verilmiştir.

Sonuç bölümünde ise ÇHC'nin uluslararası alandaki ve BM'deki insan hakları durumu ele alınmış, Çin ile ilgili BM İnsan Hakları Komisyonu'nda yaşanan gelişmelere yer verilmiştir. Sayın Ahmet Türköz Beyefendi 2010 yılında yayınladığı bu yazılarında Doğu Türkistan sorununun BM gündemine getirilmesinin an meselesi olduğunu dile getirmiştir (s.227). Yazarımızın beklentisi 10 yıl sonra gerçekleşiyor ve ilk kez 2020-2021 yıllarında uluslararası düzeyde hukukçular tarafından hak ihlalleri de dosyaya eklenerek gündeme getirilmiş ve eyleme geçilmiştir. Daha önce STK'lar çalışmalar yapmış fakat uluslararası düzeyde eyleme geçirilememiştir. Sonuç alınır mı? Tartışılır... Bu mücadeleler ülkelerin kendi aralarındaki ekonomik çıkarları sebebi ile görmezden gelinmiş ve insan hakları konusu göz ardı edilmiştir.

Bu tez çalışmasında yer verilen Doğu Türkistan'la ilgili bilgilerin, verilerin yer aldığı makalelere ulaşma noktasında bir kolaylık tanınmış. Meraklıları için önsöz kısmında yer alan "Doğu Türkistan ile ilgili tüm makaleler elimizde bu-

lunmaktadır. Eğer isteyen olursa fotokopi çektilererek bizden temin edebilir.” (s. XVII) cümlesi gereği makale temininde kolaylık sağlanacağı ifade edilmiş. Farazi bilgiler değil kayıt altına alınan kaynaklardan faydalanıldığı açıkça ifade edilerek şüpheler aza indirilip, güvenli bilginin adresi okuyucuya dipnotlar, kaynakça çeşitliliği ile sunulmuştur. 2000 yılı öncesi veri taraması yapılarak tahminlerde bulunulmuştur. Günümüze geldiğinde de zulmün artması dışında yeni bir gelişmenin olmadığına da şahit olmuş olduk.

Akıcı bir anlatıma sahip demek, doğru bir ifade olmaz. Okurken verilerin çokluğu, kaynak kontrolü beyin yorgunluğu yaparken, anlatılan konunun ağırlığı ve cümleler arasına yüklenen acı da ruhu ciddi anlamda yoruyor. Bu eseri okumak, Çin ve zulmünü gözler önüne seriyor ve bu konu hakkında hiçbir bilgisi olmayan okura ciddi bilgi yüklemesi yapıyor. Sağlam bir okuma sonunda, “acaba mı?” sorusu, akılda silikleşiyor diyebilirim. Bu kadar detaylı bilgi, kaynak çeşitliliği, yoğun dipnot bilgisinin olması, eserin bir tez çalışması olarak hazırlanmasından ileri geliyor.

Son olarak kitabı bitirip kapattıktan sonra Çin’in sadece azınlık milletlere değil kendi halkına da insan hakları ihlali ve kendi kurallarını uygulama konusunda dayatmacı davrandığını anlamış olacaksınız. Kendi halkına, Doğu Türkistan halkına oranla biraz daha cömert davranırsa da bu dayatmacı hali ile Çin, insan hakları hususunda oldukça gerilerde kalmıştır. Kitaba verilen isim ve Çin’in uyguladığı politikalar göz önüne alındığında, içerik ile uyumsuzluk gözler önüne serilmiş oluyor. İnsan haklarından bu kadar bahsettikten sonra insana verilmeyen en temel hakları ve kıymetsizliği okumuş olmak çok üzüyor insanı. BM, AGİT AF örgütü derhal bu zulme bir dur demeli görünür olarak, sözde değil. Ve ÇHC, Doğu Türkistan için tanıdığı otonomi hakkını tam olarak yerine getirmelidir.

Kitap hakkında söyleyecek çok söz var lakin ben sadece tek bir cümle ekleyerek yazımı noktalamak istiyorum:

“Çin insan hakları konusunda sınıfta kaldı.”

**Üçüncü bölümde
“Birleşmiş Milletler,
Uluslararası
Toplum ve Çin”
ana başlığı altında
“Çin ve Birleşmiş
Milletler”, “Çin ve
Uluslararası Toplum”
alt başlıklarına yer
verilerek Çin’in insan
hakları müdafaası
ile ilgili maddeler
ve kaynaklarına yer
verilmiş.**

Vildan Serdar ile "*Turkuaz Gözyaşı*" Romanı Etrafında Söyleşi

Söyleşen: Şakir KURTULMUŞ

S: Vildan Serdar kimdir, bize kısaca kendinizden söz eder misiniz?

C: 1967 yılında ailemin ilk çocuğu olarak Batı Trakya'da Gümölcine'de doğdum. Babam, Türk Azınlık ilkokullarında öğretmen, annem ise ev hanımıydı. İlkokulu Kırmahalle ve İdadiye okullarında, ortaokulu ise İstanbul'da tamamladım. 12 Eylül darbesiyle birlikte çalkantılı bir döneme giren eğitim hayatım, daha sonraki yıllarda bir kitap okuma tutkusuna dönüştü. Yüksek öğrenimimi tarih dalında yaptım.

S: Bir konuşmanızda 'Doğu Türkistan' adını ilk kez çocukken duyduğunuzu söylüyorsunuz. Bu ilginiz nasıl gelişti, neler okudunuz, neler öğrendiniz Doğu Türkistan hakkında?

C: Her çocuk gibi ben de sağımı solumu ayırt etmeye başladıktan sonra bazı şeyleri çok merak ediyordum ve derinlemesine sorguluyordum. Mesela gittiğim okulumda öğretmenlerimin çoğu Yunanlıydı ve ben birkaç kelimeden başka Yunanca bilmiyordum. Bu durum hayatımı oldukça zorlaştırıyordu. Büyüklerimiz evde bizimle sürekli Türkçe konuşuyordu. Sokaktaki oyunlarımız, örf ve adetlerimiz, gelenek ve göreneklerimiz, velhasıl her şeyimiz Türkçeydi. Bir tane bile Yunan arkadaşım yoktu. 1974'te patlak veren Kıbrıs Savaşı iki milleti birbirine karşı daha da kanlı bıçaklı yaptığı için ne bu dili sevebiliyor ne de bir dostluk kurulacağı hayalini taşıyordum... Diğer yandan da hayatın gerçekleri her gün canımı yakmaya devam ediyordu. Yunan öğretmenim bir şey sorduğunda yerin dibine giriyor, özürlü çocuklar gibi kekeleyordum. Hayat evde başka, sokakta başka, okulda ise çok başkaydı. Sokaklarda, caddelerde asker veya polis gördüğümüz zaman kaçacak delik arıyor, sudan çıkmış balığa dönüyorduk... Biz Türkler için hayat neden bu kadar zordu? Bütün bunları büyüklerime sorduğumda bizim bu toprakların gerçek sahibi olduğumuzu, fakat artık boyunduruk altında yaşamamızın kaçınılmaz olduğunu söylüyorlardı...

Öğretmenimden azar işittiğim bir gün eve geldiğimde hıçkırıklar arasından boğulurken: "Doğu Türkistan..." dedi babam. "Uygur Türkleri..." dedi... "Çin..." dedi. Gözlerim fal taşı gibi açılmıştı. Benden daha acılı çocuklar da varmış dünyada, o gün öğrendim. Biz Avrupa'da yaşadığımız için şanslıymışız... Ama onlar... Ah onlar... Günde sadece bir avuç pirinçten başka yiyecekleri olmayan, babaları zindanlara atılan, anneleri devlet işlerinde

zorla çalıştırılan, bebeklikleri dahi yaşayamayan, ana kucağı görmeyen, anne sütü alamayan bahtsızlar... Henüz ilkokul çağındaydım bunları işittiğimde ve yüreğimden kan damlıyordu neredeyse... Artık rüyalarımda Yunan polisiyle aynı safta Çin polisi de vardı... Ve Uygur çocukları... Masum, mazlum ve mahzun çocuklar... Benim çekik gözlü kardeşlerim... Dindaşlarım, soydaşlarım... Can parçalarım...

S: Vildan Hanım önce şunu sorayım, Turkuaz Gözyaşı romanını yazma düşüncesi nasıl doğdu?

C: “Turkuaz Gözyaşı” adlı eserimin ortaya çıkışı tamamen Çin’in acımasız yönetiminin bir neticesi... Kamp olaylarının başlaması eserin yazılmasında en büyük etken... Sosyal medyada Doğu Türkistan’ın adını dahi duymak zordur ne yazık ki... Televizyon kanalları haber programlarında böyle bir ülkeden bahsetmezler... Zaten adı “Özerk Sincan Bölgesi” olarak çoktan değiştirilmiştir. Uygur Türklerine ise neredeyse sadece tarih sayfalarında rastlıyorsunuz... İslam’ı kabul eden ilk Türk devletinin sahibi olmaları sebebiyle oldukça önemlidirler... Fakat ya günümüzdekileri? 1949’dan bu yana baskının, asimilasyonun, soykırımın her çeşidine maruz kalan bu insanlar neden dünyaya seslerini duyuramazlar? Yaşanan onca acıların çığlıkları neden Türk medyasında yankı bulmaz? Din ve kan birliğine rağmen neden bahsedilmez Doğu Türkistan’dan? Acı gerçeklerin üstü ne zamana

kadar örtülecektir? Her yaştan ve (konumu ne olursa olsun) her meslekten insan; kadın erkek ayırt edilmeksizin Nazi usulü kamplara doldurulup kimliklerinden arındırılırken susmalı mıydım? Nasıl susabilirdim? Haksızlık karşısında susan dilsiz şeytan değil miydi? Susmaktı asıl en büyük işkence... Gerçekler bütün çıplaklığıyla karşımıdaydı. Ve yumuşak döşekler bana haramdı. Dikenler döşenirdi her gece yeni baştan yatağıma... Yastığım batardı yanağıma... Yorganım zehir salgıladı ısı yerine... Kelleyle koltuğa alma zamanı gelmişti belki de...

S: Evet Doğu Türkistan’da bir zulüm sergileniyor, oradaki kardeşlerimize baskı ve işkenceler uygulanıyor, bunun nedenleri üzerinde duralım biraz. Neden bu baskıcı uygulamalar devam ediyor. İslam’ın giderek güçleniyor olmasından mı endişe duyuluyor?

C: Nasıl korkulmaz ki hak dinin sahiplerinden? Onlar hakkı söyler sadece... Kur’an’dır onların sözleri... Allah’ın elçisidir rehberleri... Bu inançtır onları Viyana kapılarına dayandıran... Şehitlik mertebesini özleten... Unutturmak için yeni nesillere bu duyguları, arındırmak için onları benliklerinden, hangi hileye başvuracaklarını şaşarlar... İnce planları işlesin diye sabahlara kadar hesap yaparlar... Zindanlarda çürüttükleri İslam alimlerinin, toplumun saygın kişilerinin, masumların, mazlumların kanlarının yerde kalmayacağını aslında hissederler... Bu nedenle oldukça huzursuz bir hayat yaşarlar. İlahi adaletin bir gün vuku bulacağını bilirler... Sadece Çin’e özgü değildir bu korku, bütün İslam düşmanları aynı endişeyi yaşarlar...

S: Romanı yazmadan önce uzun bir araştırma yaptığınızı biliyoruz. Nasıl bir yol izlediniz? Nasıl temaslarınız oldu? Uygur Müs-

Her çocuk gibi ben de sağımı solumu ayırt etmeye başladıktan sonra bazı şeyleri çok merak ediyor ve derinlemesine sorguluyordum. Mesela gittiğim okulumda öğretmenlerimin çoğu Yunanlıydı ve ben birkaç kelimeden başka Yunanca bilmiyordum.

Gördüklerim ve dinlediklerim beni öylesine etki altına almıştı ki, kendimi zaten onlardan biri gibi hissediyordum. Gün boyu yaşadıklarımı onların hayatıyla kıyaslıyor, geceleri yatarken Çin'de bir toplama kampında uykuya yattığımı var sayıyordum.

lumanlarıyla birebir görüştünüz sanıyorum.

C: Gördüklerim ve dinlediklerim beni öylesine etki altına almıştı ki, kendimi zaten onlardan biri gibi hissediyordum. Gün boyu yaşadıklarımı onların hayatıyla kıyaslıyor, geceleri yatarken Çin'de bir toplama kampında uykuya yattığımı var sayıyordum. Her an hoyrat bir gardiyanın sesiyle yerimden sıçrayacağımı, konuşmanın, ağlamanın, hatta hissetmenin yasak olduğunu, farelerin cirit attığı bir mahzen-de sabaha çıkacağımı hayal ediyordum. Aile bireylerimin yemek masasının etrafına toplandığı zamanlarda, eşimin oturduğu yerin aslında hiç istenmeyen bir şahsiyete ait olabileceğini düşünüyordum... Çocuklarıma sarılmaya zaten utanıyordum. Uygur anneler evlatlarının kokusunu bile duymazken ben yavrularıma nasıl sarılabıldım? Her şeye ama her şeye artık bir lüks gözüyle bakıyordum. Nefes almak dışında normal hayatın tüm hareketleri Uygurlara yasak olduğuna göre ben gerçekten çok büyük bir hazineye sahiptim, çünkü hürdüm. Takip edilme şüphesi olmadan sokaklarda özgürce yürümek bile çok büyük bir nimetti. Gözümün gördüğü her yer ve her şey nimetti, adeta bir yalancı cennette yaşıyordum... Halbuki Doğu Türkistan denen bir Türk yurdu vardı ve tüm coğrafyasıyla bir açık hava hapishanesiydi. Dünya bundan habersiz dönüyor ve yer küremizdeki diğer insanlar ekten püften sebepler yüzünden mutsuz olabiliyorlardı. Çünkü tüm gezegenimizi (Orta Asya Türk Cumhuriyetleri de dahil) tanıyorlar, fakat Doğu Türkistan'ı tanımıyorlardı.

S: Romanı okurken şahsen etkilendiğim, duygulandığım bölümler çok fazlaydı. Hele bir Uygur kadınının evine bir Çin ajanının yerleşip orada yaşayacağını söylemesi ve uzun bir süre

aynı evde yaşamaya mahkum olmaları. Korkunç bir işkence. Dayanılır gibi değil. Bu sahneleri yazarken siz de etkilendiniz sanıyorum, neler düşünüyorsunuz bu konuda. Nasıl bir ruh halini yaşadınız bunları yazarken?

C: Öncelikle buna karar vermem kolay olmadı... Buhranlı bir dönemden geçtim. En yakın dostlarım, hocalarım, hatta ailem de dahil olmak üzere herkes ama herkes bu romanı yazmama karşıydı. Onlara göre Çin korkunç bir küresel güçtü ve her yerde arı gibi çalışan ajanları vardı. Gözümün yaşına bakmayacaklar, Yunanistan'da bile beni bulacaklar, köküme kibrit suyu dökeceklerdi. Onlardan gizli gizli çalışmalarına başladım ve araştırmalar yapmak için yurt dışına çıktım. Dönüp yazmaya başladığımda ise Allah'tan başka kimseden korkmuyordum ve O, doğruların yardımcısıydı, bundan emindim. İstanbul'da Zeytinburnu ve Sefaköy'de dernekler, radyolar ve sahada uzmanlaşmış kişilerle görüştüm. Bu görüşmelerimin en can alıcı yönü kamplardan yeni çıkmış kadınlarla yüz yüze konuşmalarımdı. Zulmün çetrefillisine maruz kalmış, kadın olduğuna bin pişman edilmiş, ölmeyi yaşamaya yeğler olmuş bu hanımlar bana çok şey anlattı. Olayların canlı şahidiydiler ve işkence izlerini tüm ağırlığıyla bedenlerinden ziyade yüreklerinde taşıyorlardı. Kulaklarım öyle şeyler duyuyordu ki, zamandan ve mekândan soyutlanmışım. İstanbul'da bir dernek lokalinde değil de adeta Doğu Türkistan beldelerindeydim tüm duyularıyla... Oysa buraya girdiğimizde henüz öğle ezanı okunmamıştı. Artık kalkmam gerektiğini düşünebilecek kıvama gelebildiğimde ise her yeri karanlıklar kaplamıştı. Sadece gökyüzü değildi kararlı... Yüreğimdi, bedenimdi, dünyamdı, her şeyimdi... Onlar da insandı, ben de insandım... Bu kadar çok acıyı

nasıl kaldırabiliyorlardı? Bütün bunları hak etmek için ne yapmışlardı? Sırf Kur'an kursuna gitti diye kurşuna dizilen yedi yaşındaki çocuğuna seyirci olan bir anneyi dinlemiştim... Kanlar içinde yerde can çekişen evladının yanına koşamayacak kadar korkutulan, cenazesine bile dokunamayan, elleriyle toprağa veremeyen bir kadının acısı nasıl tarif ediliirdi? On üç ay kampta kalan bir diğer kadının hikayesi ise insanı insanlığından da kadınlığından da soğutuyordu. Dünyada bu denli vahşetin sergilendiği bir başka ülke olabilir miydi? Yunanistan'daki evime dönmüştüm birkaç gün sonra ama anlatılanlar kalbimi de beynimi de esir almıştı. Yemek yiyemiyor, uyku uyuyamıyor, normal hayatıma devam edemiyordum. Tek bir kurtuluş yolu vardı önümde, yazmak! İçimdeki ağırlıkları satırlara dökmek...

S: Romanın kahramanı Uygur kadını Dolunay Sungur aynı zamanda Pekin Milletler Üniversitesi'nde başarılı bir akademisyen olarak görev yapmaktadır. Bu kahramanı aynı zamanda sistemin içinde yaşayan bir figür olarak mı göstermek istediniz yoksa başka nedenleri mi var?

C: Dolunay Sungur bir figürdü fakat sebepleri çok büyüktü. Basıkıcı Çin yönetimi, devlet bünyesinde görev verdiği uluslararası üne sahip bir akademisyenin hayatına bile bu denli müdahale ederse sıradan bir vatandaşına ne yapmazdı? Kaldı ki zaten dünyaca meşhur nice ünlü müzisyenleri, futbolcuları, profesörleri bile kampa almıştı. Diğer taraftan hayat hikayesini okuduğum İlham Tohti'nin üzerimdeki etkisi de tartışılmazdı.

S: Doğu Türkistan'a olan ilginizin devam ettiğini düşünüyorum. Neler yapıyorsunuz, iletişiminiz sürüyor herhalde. Son durum hakkında bize neler söylersiniz?

C: Ne yazık ki zulüm ve baskı

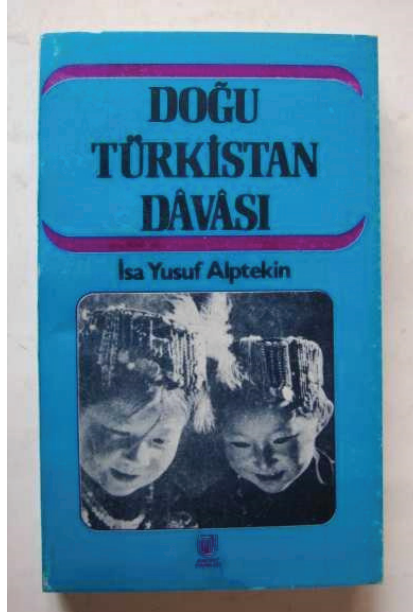
bütün şiddetiyle artarak devam ediyor! Çıkmadık canda umut vardır misali hâlâ bir şeyler yapılabilir kanaatindeyim...Konunun sürekli canlı tutulup dünya kamuoyunda dile getirilmesi gerekli. Başta Türkiye ve diğer ülkelerde yaşayan Uygur gençleri olmak üzere Türk ve İslam dünyası bilinçlendirilmesi ve Filistin davasında olduğu gibi birlik ve beraberlik şuuru içinde hareket edilmeli... Hangi dinden ve hangi ırktan olursa olsun, hiçbir millet soykırımı hak etmiyor ama dünyanın gözleri önünde ikinci bir Endülüs tarihi yazılıyor... Otuz milyonluk bir ülke dünya sahnesinden siliniyor... Hepimiz mü'min olduğumuzu iddia ediyoruz tüm İslam coğrafyasındaki kardeşlerimizle beraber fakat diğergam olabilenlerimizin sayısı o kadar az ki, devede kulak bile değil. Ne yazıktır ve ne acı bir gerçektir ki "bana dokunmayan yılan bin yaşasın" felsefesiyle cennet hayalini aynı anda yürütebilenlerimizin sayısı almış başını gidiyor. Fani olan bedenlere bu kadar yatırım niye? Hani mü'minler bir vücudun azaları gibiydi? Azaların birbirinden duyarsız olması mümkün mü? Dış ağırırken baş ağrımaz mı? Kime sorsanız "dünyadaki en değerli varlık evlattır" der, Doğu Türkistan'daki evlatlar değersiz mi ki onları ana babaları "belki kurtulur" umuduyla bir akraba gözetiminde Türkiye'ye göç eden kabilelere katar da bir daha yavrularından haber alamaz, yaşıyor mu, hayatta mı onu bile bilmez...Yetmiş beş yıldan beri tekerrür ediyor aynı hikayeler... Çin işkencesi tabiri daha da arttırdı dozunu. Şekil değiştirdi belki sadece... Nazi kamp-ları günümüzde çok daha sistemli çalışıyor, sadece kalpleri ve beyinleri yıkmakla kalmadı, koskoca bir medeniyeti sildi süpürdü. Kan kardeşlerimizden bize geriye Kaşgarlı Mahmut'la Yusuf Has Hacib'in edebî hatıraları kaldı...

Buhranlı bir dönemden geçtim. En yakın dostlarım, hocalarım, hatta ailem de dahil olmak üzere herkes ama herkes bu romanı yazmama karşıydı. Onlara göre Çin korkunç bir küresel güçtü ve her yerde arı gibi çalışan ajanları vardı.

Doğu Türkistan Kitaplığı

İNSİCAM

1. Doğu Türkistan Davası
İsa Yusuf Alptekin
(Marifet Yay., İstanbul: 1981, ss. 304)

Kaşgarlı dünyaca ünlü siyasetçi, düşünür ve yazar Alptekin'in "Doğu Türkistan Davası" adıyla yayınlanan bu eseri, Doğu Türkistan'ın coğrafi yapısı, ekonomisi, nüfusu, siyasî tarihi, uğradığı istila ve zulümleri konu ediniyor. Kitapta ayrıca Rusya ve Çin'in el birliği ile Doğu Türkistan'daki soykırım faaliyetlerini, Türklerin mücadelelerini ve şahit olduğu sorunları aktarıyor. Kendi ifadesiyle "kimsesiz, mazlum Doğu Türkistan halkına hizmet için yaratılmış" olduğuna inanan Alptekin, Doğu Türkistan mücadelesi için kaleme aldığı bu eserde Doğu Türkistan'daki soydaşlarımızın çektiği sıkıntıları akıcı bir üslupla ele alıyor.

Alptekin eserde, Türkçenin Türk dünyasındaki siyasi önemine şu cümlelerle atıf yapmaktadır:

"Doğu Türkistanlı bir Türk ile Türkiyeli bir Türk'ün dili, değişik lehçe farkları bir tarafa, aynıdır ve bu iki bölgenin insanı, bir aracıya ihtiyaç olmaksızın, anlaşabilirler. Ve bu durum, düşman milletler tarafından iyi bilindiği için; hem Doğu Türkistan ve Batı Türkistan gibi Orta Asya Türklerinin dili ve hem de Türkiye Türklerinin dili; anlaşmaya imkân vermeyecek tarzda uydurukça kelimelerle bozulmaktadır. Tâ Urumçî'den Orta-Avrupa ülkelerine kadar uzanan dil, din, kültür ve hayat bütünlüğünü ve bir de bu bütünlüğün siyasî üstünlüğünü düşünün. O zaman dünya politikası hangi milletin emrinde olacak, kestirilebilir." (s.56)

2. Eski Çağlardan XIX. Yüzyıl'a Kadar Doğu Türkistan Medeniyeti ve Uygurlar Ahmet Süleyman Kutluk
(Selenge Yayınları, Çev. Ahmet Cinkara, 2020, ss. 280)

Ahmet Süleyman Kutluk, Doğu Türkistan Medeniyeti ve Uygurlar adlı bu eserinde, Uygur Türklerinin tarihi vatanı Doğu Türkistan'daki arkeolojik kazılar ve bulunan tarihi ve yazılı eserleri incelemiş ve bunlardan hareketle günümüzdeki Doğu Türkistan ile belirli ölçeklerde kıyaslamalar yapmıştır. Bir tarihçi ve arkeolog gözüyle tarihi belgelere atıf yaparak çeşitli incelemeler yapan Kutluk, Doğu Türkistan'ın tarihi ve kültürel birikiminin ne kadar zengin ve önemli olduğunu ortaya koyuyor.

Türkler için daima önemini korumuş olan Kaşgar şehri hakkında detaylı bilgiler veriyor. Doğu Türkistan denilince akla Kaşgarlı Mahmut ve Türk tarihinin en önemli kaynaklarından sayılan eseri Dîvânu Lugâti't Türk'ü, Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig eseriyle mukayese ederek yeni bir bakış açısı ortaya koyuyor.

3. Doğu Türkistan Türkleri Tarihi Prof. Dr. Mehmet Saray
(Boğaziçi Yay., İstanbul: 2021, ss. 456)

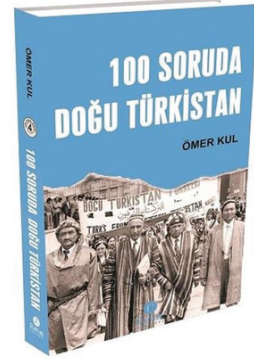

Toplamda iki ciltten oluşan eserin ilk cildinde Doğu Türkistan'ın 2. Çin egemenliğine kadar olan devlet dönemi ele alınırken ikinci ciltte Çin'in Doğu Türkistan'daki ikinci tahakküm dönemi işleniyor.

Toplam altı bölümden oluşan kitabın birinci bölümünde "Ana Hatlarıyla Türk Tarihi", ikinci bölümde "Doğu Türkistan'da İlk Çin İşgali ve Sömürüsünü Hazırlayan Sebepler", üçüncü bölümde "Çin Doğu Türkistan'da", dördüncü bölümde "Çin'in Doğu Türkistan'ı İkinci İşgalinden Sonra Kurduğu Yeni Yönetim Şekli", beşinci bölümde "İkinci Dünya Harbi Öncesinde İngiltere ile Japonya'nın Doğu Türkistan'a İlgisi: Komünizm ve Antikomünizm Mücadelesi", altıncı bölümde "Prensiplerini Çiğneyen Çin Komünist Yönetiminin Doğu Türkistan'a Yerleşmesi" en ince detaylarına kadar belgeleri ile inceleniyor.

Doğu Türkistan tarihini, Çin'in millet ve devlet karakterini ve Doğu Türkistan'a yönelik politikasını tarihsel ve eleştirel bir bakış açısıyla öğrenmek isteyenler için oldukça iyi bir kaynak.

4. 100 Soruda Doğu Türkistan Ömer Kul
(Rumuz Yay., 2017, ss. 221)

Ömer Kul, bu eserinde Çin işgali altındaki Doğu Türkistan'ın sosyolojik yapısını, Uygur Türklerinin kültürünü, tarihsel hafızasını, geçmişini ve bugününü anlatıyor. Doğu Türkistan'ın mevcut durumuna küresel siyasetin içinden çeşitli örnek ve açıklamalar sunan bu eser, birçok açıdan sorular sorarak okurları için Doğu Türkistan meselesini kavramayı kolaylaştırıyor. Özerk bir bölge olarak Doğu Türkistan'ın Çin ekonomisi ve devleti içerisinde sözde önemli ve uyumlu bir topluluk olduğu izleniminin arkasındaki gerçek Çin'i görmemizi sağlıyor.

Doğu Türkistanlıların temel sorunları ve talepleri ne? Doğu Türkistanlıların Türkiye'de kurdukları teşkilatlar neden tek çatı, tek görüş etrafında toplanamamaktadırlar? Yurt dışında Doğu Türkistan mücadelesi nasıl yürütülmektedir? Doğu Türkistan İslam Hareketi hakkında neler söylenebilir? Bunlar gibi siyasi, kültürel ve toplumsal alana dair çeşitli kritik sorular soran Kul, Doğu Türkistan denilince aklınızda oluşabilecek hemen her soruya yanıt vermeye çalışıyor.

Barış Yurduna Hareket Yüceliş Manifestosu*

Ahmet MERCAN

Barış Yurduna Hareket, Temel Hazıroğlu'nun İnsan Gerçek, Yeni Arayış ve İleri Demokrasi Fikrinin Doğuşu, Katılım Ekonomisi, Yeni Zihin Yeni İktisat eserlerinden sonra okuyucuya sunulan yeni eseri.

Bir eseri tanıtırken yazarı hakkında edinilen bilginin önemine atıf yapmaya gerek yok. Kırk yıldır birlikte arkadaş grubu içinde konuşarak, tartışarak Hazıroğlu'nun öngörü ve çabaları ile oluşan "Yüceliş Fikri" üzerinde durmak gerek. Yaklaşık elli yıldır, düşünen, tahlil eden ve en önemlisi aynı derdi taşıyanlarla derinleşmeyi beceren, hemhal olan değişik bir yazardır Hazıroğlu. Bir açıdan teorisyen, diğer açıdan pratiği kaçırmayan bakış açısıyla öngörülerini ve hedeflerini günlük akışın elinden kurtarmayı başarır. Seksenlerden beri karşılıklı yakın diyalog birlikteliğimizden, onun sabiteler ve değişkenler üzerinde kurduğu teorilerin ve öngörülerin büyük oranda gerçekleştiğine şahit oldum. Temel Hazıroğlu'nun fikri üretimi, emeği önemseyen, ahlakı kaçırmayan duyarlılıkla dün, bugün ve yarını içeren bir tutuma sahiptir. Bu eserde de açıkça anlaşılacağı üzere geçmiş birikimi olumlu ve olumsuz yanlarıyla damıtarak günün ve yarının koşullarına uygun hale getirme çabası öne çıkar. Dünde kalan değeri alır ve yenden yeni şartların ışığında yürürlüğe koyar. Nurettin Topçu'daki emek ve ahlaki duyarlılığa kayıtsız kalmaz. Sezai Karakoç ile son yıllarda yoğun birliktelikten beslenmesini ihmal etmeden "Yüceliş, Dirilişe dâhildir" iltifatını alabilmiştir.

*Yazar: Temel Hazıroğlu, İz Yayıncılık, 2022, ss. 206. denilebilir.

Yüceliş Manifestosu, “Başka bir dünya mümkün” diyebilen herkesin dikkate alacağı bir eserdir. Kitap beş bölümden oluşuyor. İlk bölümde insan ve toplumu kuşatan temel ilkeleri oluşturan kavramlar yenilenen bir bakış açısıyla işleniyor. İkinci bölümde Tarihin Akışında önemli tahliller yer alıyor. Dört halife sonrası yozlaşan yönetim ve iktidar ilişkilerinin nasıl yeniden inşa edileceği bahsinde, “fonksiyoner şura” bahsi meselenin kalb mesabesinde. Üçüncü bölüm, Yüceliş felsefesini ele alıyor. Dünyaya bencilce sarılmanın ortaya koyduğu sonuçları, küreselliğin yırtıcı arka planını ele alarak meselenin insan algısıyla başlayacağını altı çiziliyor. İnsanın şerefli mahlûkat oluşu, ahlaki temelde birbirine yük olmadan toplumsalı kurmasının önemine atıf yapılıyor. Vahyin, Temel Haklar vurgusuyla insanlığı “var olma” sahasında, irade bahsinde özgür kılmasının altını çiziyor Hazıroğlu. Dünyaya bir yolcu gibi mekânı, zamanı ve insanı incitmeden “emanet bilinciyle” girmenin önemi üzerinde duruyor.

Temel Yasaların yer aldığı dördüncü bölüm, insanı ve insanlığı muhatap alan vahyin öngörülerinin pratikle birlikte işlendiği özgün bir yapıyı içeriyor. Yedi değer yasasıyla insan ve toplum ilişkilerini ka-

tılımcı, paylaşımcı ihtiyaç merkezli emek ve sermaye ortaklığı üzerinden önemli bir teklif sunuyor.

Adil ve ahlaki temelde bir BM yapılanmasının temel yasaları olabilecek bu yedi yasa, hakkaniyet ve ahlaki açıdan insanın maddi ve manevi yapısıyla uygunluk arz ediyor. Barış yurdunun dünya hayatındaki imkânı olarak ele alınan yasaların varlığı aynı zamanda Temel Hakları da teminat altına almanın bir imkânı olarak belirliyor.

Özellikle gençlerin ve gençlikle ilgilenen yapıların dikkatle okuyup birlikte tahlil edecekleri bu eser de nihayetinde eleştiri ve katkıdan azade değildir. Bu itibarla ilk eleştiriyi de Kant’ın ödev ahlakını aşma noktasında yazara ulaştırdım.

Eserin doğu batı seçmeksizin hikmet arayışını dostluk ve düşmanlık açmazlarına düşmeden başarması da ayrıca değer taşıyor.

Kısırlaşan düşünce dünyamızda eyleme niyetli düşünsel çabanın karşılığı olma bakımından *Yüceliş Manifestosu* önemli bir çalışma. Yaz aylarında notlar alınarak okunacak kitabın yazarını tartışmaya davet ederek verimli bir çabayı örgütlemek mümkün. Hepimizin derdini dillendirmesi bakımından hepimizin katkı ve eleştirilerine açık bir çalışma olduğunu belirtmek yerinde olur.

Temel Yasaların yer aldığı dördüncü bölüm, insanı ve insanlığı muhatap alan vahyin öngörülerinin pratikle birlikte işlendiği özgün bir yapıyı içeriyor. Yedi değer yasasıyla insan ve toplum ilişkilerini katılımcı, paylaşımcı ihtiyaç merkezli emek ve sermaye ortaklığı üzerinden önemli bir teklif sunuyor.

Temel Hazıroğlu ile “Barış Yurduna Hareket” Kitabını Konuştuk

INSICAM

S: İsterseniz şöyle başlayalım. “Başka bir dünya mümkün” diyorsunuz. Bunu size söyleten nedir?

C: Gerçeği söylemek gerekirse meseleye çok güzel ve önemli bir noktadan başladınız. Bu nedenle sizi kutluyoruz. Zira bu çağın can alıcı sorusunu bulmak ve buna cevap vermek durumundayız. Çünkü insanlığın mevcut hali ve genel gidişatı vicdanları yaralamakta ve bir çözüm bulunmadıkça gelecek karanlık görünmektedir. Böyle bir atmosferde yeni bir çıkış, yeni bir çağır şart olarak kendini hissettirmektedir. İşte bir insan olarak bunu mesele edinip dertlenmek ve bazı arayışlara girmek ve umudu yeniden tazeleyip kuşanmak arzusu bu çağa bir “söz söyleme” ihtiyacını gündeme getirmiştir. Bizi söyleten de konuşturan da budur.

Her şeyden önce şunu dile getirmek gerekir ki neredeyse tek, değişmez ve zorunlu imiş gibi bir hayat tarzını tüm insanlığa dayatan, elindeki imkanlarla ve kurduğu zihni tuzaklarla değil bunun dışına çıkmayı, başka bir seçenek düşünmeyi dahi adeta suç sayan küresel kapitalizmin egemen olduğu bu çağda yapılacak ilk iş, yeni ve başka bir dünyanın mümkün olup olmadığı üzerine kafa yormak ve mümkünatı varsa bunun imkanlarını araştırmaktır. İşte kapitalizmin kendisini bu tek, biricik ve varılan son nokta olarak sunmasına karşılık, yeni bir felsefe ve yeni bir zihinden hareketle ileri atılmak ve yeni bir çağır açmak gerekmektedir. Ve hemen akabinde hakikat ve ahlaktan kalkarak yeni ve başka dünyanın tasarımı yapıp onu inşa etmek durumundayız. Bu noktada iddiamız açık ve nettir: “Yeni ve başka bir dünya mümkündür ve o kendi kurucu önderlerini beklemektedir.”

Ebedi barış yurduna uzanmanın, var olan bu dünyadan ötelere ulaşmanın, “masiva”dan “mavera”ya gitmenin yolu bulunabilir. Bu noktada, evrenin merkezi dünya değil güneştir diyerek büyük bir devrime imza atıp modern felsefeyi ateşleyen Kopernik’in bile fark etmediği, “Güneş de kendi yörüngesinde akıp gider. Bu yüce ve bilenin takdiridir,” gerçeğini açıkça belirten son kitap bize büyük imkânlar sunmaktadır.

Bugün insanlığın önünde iki kritik soru durmaktadır:

1. İnsanlık mevcut dünyada yer mi edinecektir?
2. Yoksa insanlık yeni bir dünya mı kuracaktır?

Başka bir deyişle insanlıktan uzaklaşan modern dünyada kendimize yer mi edineceğiz? Yoksa hakikatten hareketle yeni ve başka bir dünya mı kuracağız? Bu sorulara kafa yormadan ve onları analiz edip esaslı bir cevap üretmeden yol almak zor görünüyor.

Kendisini akıl almaz derecede güçlü, kuvvetli, zengin ve yıkılmaz sunan, bu algıya kapılan en keskin muhaliflerince bile ona ahlak ve edep tavsiye edilen küresel emperyalist kapitalist sistem içinde onun genel gidişatını ve egemenliğini kabul edip onun bir alt sistemi olarak mı var olacağız? Yoksa hakikatten neşet eden kadim insanlık ve İslam geleneğinden ve yaşantılarından istifade ile “yeni ve başka bir dünya mümkündür,” diyerek ve inanarak başka bir dünyanın temellerini mi atacağız? Yeryüzünün yeniden imar ve ıslahı için ne gibi bir fikriyat ve felsefe önerecek, nasıl bir hareket yöntemi geliştirecek, ne gibi açık seçik öneriler oluşturacak ve hangi somut öznelere ulaşacağız?

S: Kitabın kapağında, yukarıdan aşağıya doğru üç isim var: Barış Yurduna Hareket, Yüceliş Manifestosu, Yeni ve Başka Bir Dünya Mümkündür. Kitaba isim vermekte kararsız mı kaldınız? Yoksa kitabın içeriği, yoğunluğu mu bunu gerektirdi?

C: Evet, kitabın isimlendirmesi beni biraz uğraştırdı. Zaten bu yüzden de bu meseleyi kitabın girişinde etraflıca anlatma ihtiyacı hissettim. Zira temel problematik çok karmaşık, iç içe geçmiş ve gerçekten derinliğine komplekti. Biz de bir umut alanı açabilir miyiz ve bir çözüm damarı bulabilir miyiz diye

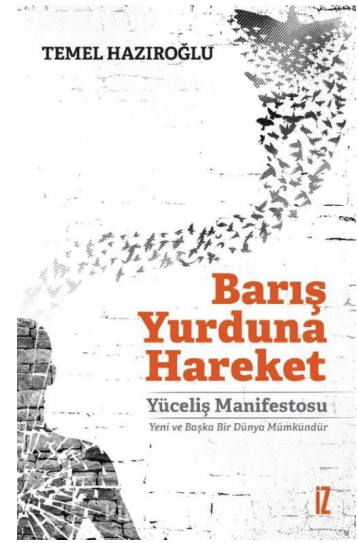
düşünmeye başladık. İşte bu arayışlar ve yaptığımız istişareler, bizi çok yönlü bir girdaba itmişti. Böylece çok derin bir içerik ve bir o kadar da yoğun karmaşık tablo ortaya çıktı. Doğal olarak çözüm alanını basit ve anlaşılır hale getirmek gerekti. Nihayetinde şükür olsun ki bu cendereden çıktık ve ancak başlığın biraz kalabalık olmasını da engellemedik. Bir yandan bütün insanlığa hitap etmek diğer yandan yeni bir umutla kelimenin tam anlamıyla “gerçek devrimci bir çıkış” yapmak ve bu doğrultuda kitabın vuruculuğunu ve etkisini gözetmek için eserin başlığını böyle bırakmak durumunda kaldık.

S: Bence bu isimlerde iki şey öne çıkıyor: Barış ve Yüceliş. Sizin düşünce ve zihin dünyanızda bu iki kavram nerede duruyor? Açabilir misiniz biraz?

C: Yüceliş kavramı, daha önce üzerinde çalışıp geliştirdiğimiz bir kavram. Bu kavramı, iyilik ve kötülük yönü olan, insanın iyiliği besleyerek ve kendisini arındırarak geliştirmesi, kemale erdirmesi anlamında kullandık. Barış da “silm” kökünden gelme ve İslam’ın diğer adıdır. İnsanlığın yegâne umudu olan İslam dininin “barış ve esenlik” anlamına gelmesi onun tüm insanlık için tek umut olduğu anlamına gelir.

Zaten bu kitabı daha önce yayınladığımız Yüceliş/İnsanlığın Tekamülü kitabı üzerine bina ettik. Bu noktadan hareketle “barış yurduna hareketi” “yüceliş felsefesi” ile başlattık. Dolayısıyla “yüceliş” ile “barış” kavramlarının birlikte ve beraber, birbirlerini tamamlayarak ve besleyerek yol almaları gerekti.

Felsefi temellerini “insanca varoluş, yürüyüş ve yüceliş” ekseninde kuran ve güçlü, derin dayanaklara sahip olan “yüceliş” fikriyatının kendisini geliştirerek, ahlaki temellerini muhafaza edip olgunlaşarak hayat bulması tüm insanların bir

Zaten bu kitabı daha önce yayınladığımız Yüceliş/İnsanlığın Tekamülü kitabı üzerine bina ettik. Bu noktadan hareketle “barış yurduna hareketi” “yüceliş felsefesi” ile başlattık. Dolayısıyla “yüceliş” ile “barış” kavramlarının birlikte ve beraber, birbirlerini tamamlayarak ve besleyerek yol almaları gerekti.

umuda sahip olmasına imkân sağlayacaktır. Sözü ettiğimiz üç temel felsefi düşünüş üzerinde yükselecek olan yüceliş fikri; birey, toplum ve insanlık ile kâinat olmak üzere üç ayrı boyutuyla yaşanacak bir süreci de müjdelemektedir. Bunlar şöyle: a) Bireyin kendi iç yapısı ve iç bütünlüğüyle büyük bir şahsiyet kazanarak arınması, iç yükselme yaşayıp kemale ermesi, ahlaki olarak olgunlaşıp kendisini gerçekleştirmesi, ihsan ve erdemle buluşup yücelmesi, b) Toplumun kendi varoluş zeminini oluşturup kendisini bulması, bir süreklilik ve bütünlük içinde hak ve adaletin, birlik ve eşitliğin hayat bulması, toplumun bu temel değerleri yaşayarak ilerlemesi ve yücelmesi, c) Tüm insanlığın ve kainatın kendi doğasına uygun olarak yol alması, var olan tüm iç ve dış mizanları koruyarak harekete geçmesi, hayatın ve kainatın ahengine ortak olarak Allah'a yönelmesi ve yücelmesidir.

İşte "yüceliş" ve "barış" kavramları, ortaya koyduğumuz düşünce sistematığının özü olduğu gibi taşıyıcı yapı taşlarından da ikisidir. Doğal olarak biz de felsefemizi ve fikriyatımızı bunlar üzerinden kurgulayıp geliştirdik ve taçlandırdık.

Anlaşıldığı kadarıyla insanlığın bugünkü halinden oldukça rahatsızsınız. İnsanlığın geçmişine baktığınızda geleceği nasıl görüyorsunuz? Ben kötümser olduğunuzu hissettim.

İnsanlığın ve dünyanın gidişatından ve bugünkü halinden rahatsız olmak insan olmanın bir gereği ve fitrattan izler taşımanın bir işaretidir. Dolayısıyla biz de bu gidişattan rahatsızsınız.

Evet, geçmişte de insanlık pek çok sorun yaşadı, açmazlara girdi ve fakat sonunda bütün bunları aşmayı bir şekilde başardı. Ancak bu kez durum farklı. Bugünkü sorun geçmişte olanlara pek benzemiyor. Zira ilk defa bir zalim ideoloji, yeni

teknolojik araçlarla ve değişik iletişim ortamlarıyla tüm dünyayı etkisi altına alıp insanlığı bir köle durumuna itmekte ve kendi ilahlığı altında evrensel kulluk diyarı oluşturmaya çabalamaktadır.

Bu yüzden durumun zor olduğu aşıkardır ancak umut bir o kadar da taze ve diridir. Zira insanlık geçmişte hiçbir zaman kalıcı olarak yenilmedi. Biz inanıyoruz ki bugün de gelecekte de insanlık asla yenilmeyecektir. Durumun ciddiyetini kavramak, kendimizle ve çağla yüzleşmek tabloyu biraz kötümser gösterebilir. Fakat mevcudu görmek durumundayız, yoksa havanda su döveriz. Üstelik bu yüzleşme bize ne yapmamız ve nereden başlamamız gerektiği konusunda büyük bir tutamak verecek ve hatta bizi ileri de itecektir. İşte o zaman gerçek umut ışıkları görünecektir.

Kısaca hem zor bir durum vardır hem de "her zorlukta bir kolaylık vardır" şiarı uyarınca "büyük bir imkân ve umut" da vardır. Yeter ki bu gerçekliği derinliğine kavrayalım, harekete geçip çalışalım ve bir isten boşalınca bir diğerine koşalım. O zaman göreceğiz ki her şey güzel olacak.

S: Kitabın ilk bölümü, Tevhid. Bu, İslam'ın en merkezî kavramı. Gelecekle, yeni bir dünya kurmakla tevhidi nasıl ilişkilendiriyorsunuz? İslam inancının olmazsa olmazı olan tevhidin barışla, yücelişle alakası nedir sizce?

C: İşin açıkçası "yüceliş" de "barış" da tevhitten hareketle oluşturulmuş ve geliştirilmiş kavramlardır. Her ikisi de tevhid anlayışının hayata yansımalarıdır. Hayatı ancak bu iki kavram üzerinden açıklayabilir, her türlü kula kulluğu buradan hareketle ortadan kaldırabilir ve birliği, eşitliği ve kardeşliği de ancak böyle tesis edebiliriz.

Tevhid, bir boyutuyla, tüm ilahları reddederek Tanrı'yı birleyip Allah'a

götürürken "birlik" kavramını bize öğretiyor ve ona çağırıyor. Diğer bir boyutuyla bu birlik, insanları bir, eşit ve kardeş olması hakikatinden hareketle ayırimsız herkesi "eşitlik" üzerinden aynı düzleme çekiyor ve "kardeşliği" emrediyor. Tevhid, bütün gücü Allah'a atfederek insanları doğrudan eşit kılıyor. Başka bir boyutuyla da hak ve "hulk"a yani fitrata uygunluk açısından "adalet ve ahlak" temelinde özsel bir tutum alarak insanlığın ve dünyanın yeniden ihyası noktasında ufkumuzu açıyor, fikrimizi besliyor ve hareketimizi ateşliyor. İşte bütün bunlar bizi barışa ve insanlığın kemalat yolculuğu ile yücelişe taşıyor.

Başka bir ifadeyle söyleyecek olursak, "Tevhid, ontolojik olarak Allah'ın birliği ile başlıyor (birlik), insanların bir, eşit ve kardeş olması ile arza iniyor (eşitlik, kardeşlik) ve tüm toplumsal ilişki biçim ve türlerinde esas olan adalet ve ahlak temelinde ete kemiğe bürünüp yeryüzünde karşılığını buluyor (adalet, ahlak)". Böylece birlik, eşitlik, kardeşlik, adalet ve ahlak umdeleri, gerçek ve ebedi hayatın sonsuzluğunun gizlendiği, bitmez tükenmez enerjinin yoğunlaştığı bir hayat damarına dönüşmektedir. Bu suretle tevhid, yukarıdan aşağıya doğru Bir'den başlayıp birliği insanların hücrelerine kadar içselleştirmekte, diğer açıdan ise insanların hücrelerden hareketle olgunlaşıp gelişerek birliği vahdete dönüştürmekte ve vahdeti de tekrar Bir'e taşımakta ve kendisini yeniden inşa etmektedir. Başka bir ifadeyle tevhid, insanların içeriye doğru derinleşerek Bir'e ulaşması ve dışarıya doğru açılarak birliği, vahdeti tüm insanlığa taşıması anlamında insanın gerçek ve doğal serüveninin adına dönüşmektedir.

S: Kitabınızın son bölümü, İnsana ve İnsanlığa Çağrı başlığını taşıyor. Bu bana, üstad Sezai Karakoç'un İslâmın Dirilişi kita-

bını hatırlattı. Söz konusu kitabın ikinci bölümünün ilk başlığı, İnsana Çağrı'dır. Kitabınızda bir Sezai Karakoç etkisinden söz edebilir miyiz?

C: Sezai Karakoç son asrın en büyük düşünürlerden biri ve benim en büyük ustamdır. Henüz değeri anlaşılamamış bir düşünürdür. Ondan etkilenmemek mümkün değil. Hatta şunu da çok rahat söyleyebilirim ki, "yüceliş" fikriyatımız bir bakıma "diriliş" düşüncesinin bu koşullarda tekrar yorumlanarak yeniden yapılandırılması ve biraz daha hareketli hale getirilmesidir. Tam da bu yüzden genelde iki yandan eleştiri almaktayız. Bir taraf yüceliş dirilişe çok benziyor, buna ne gerek var diyor. O zaman iyi diyoruz, demek ki köklere bağlılığımız gözüküyor. Diğer bir taraf ise diriliş neyine yetmiyor da ondan farklı bir şey arıyor, yüceliş peşinde koşuyorsun, diyor. Bu durumda da yine iyi diyoruz, demek ki dirilişi yeniden yorumlayıp yapılandırmışız, şükürler olsun.

Bu çerçevede temel tezi medeniyet olan ve sürekli bu iş olur diyerek umut tazeleyen üstadın şu çağrısına kulak vermeliyiz: "İslam medeniyeti, kelimenin tam anlamıyla, yeni çağlar medeniyetidir. Yeni çağın habercisi o oldu. Yeni çağı o açtı, o getirdi. Hatta bugün daha iyi anlıyoruz ki 1400 yıl önce başlayan İslam hareketi, yeniçağ medeniyetinin gerçek verilerini getirmiştir. Hedef aldığı gelecek henüz gelmektedir, geçip gitmiş değildir. İslam açık bir medeniyet, ilerleyen, yeni varyasyonlarını ilerde de bulabilecek bir medeniyettir... İslam medeniyeti yeni çağlar medeniyetinin içinde veya başlangıcında doğmuş, hatta onun varlık sebebi olmuş bir medeniyet olduğuna göre, dirilişini yapabilir. Çünkü: bu diriliş, aynı geniş medeniyet çağı içinde ikinci sıçrama ve gelişme anlamını taşır," (Karakoç, isldir, 1995: 15).

S: Son olarak eklemek istediğiniz bir şey var mı?

C: "Barış Yurduna Hareket" kitabımız, bugün insanlığa çağrı niyetiyle yazılmış bir manifestodur. Bütün insanların, toplumların, devletlerin ve uluslararası kuruluşların uymakla mükellef olduğu, bunları hayata geçirmenin insan olmanın asgari bir gereği ve hatta insanın namus borcu olduğu Tanrı buyruğu "Yedi Yasa" (Yedi Nomos) vazediyor. Bunlar: 1) İnsan değer yasası, 2) Ahlak değer yasası, 3) Birlik eşitlik yasası, 4) Dünya ortaklığı yasası, 5) Emek ortaklığı yasası, 6) Aileyi güçlendirme yasası ve 7) Yeniden ihya yasası. Umarız karşılığını bulur.

Netice itibarıyla insana ve topluma çağrımız kısaca şudur: Tevhide inan ve onu yaşa. Varlığın birliğinden yola çıkarak tenzih, tevhid ve teşbih ile kendi eksenini kur. Arın, durul ve eyleyişe geç. Önce insan olmak üzere her varlığın hakkını düşün, onlara saygı ve sevgi göster, merhametini yansıt. Birlik ve eşitlik temel şiarın olsun. Ayrımsız, şartsız bütün insanları doğuştan Tanrı'nın bir emaneti olarak eşit gör. Adaletin nihai amacının "hak eşitliği" olduğunu unutma. İşini iyi yap, kendini sürekli iyileştir ve insanlık ideali peşinde koş. Yetkinleşme ve olgunlaşmayı hayat arkadaşı; mücadele, sabır ve sebatı da yol arkadaşı gör. İlk devrimci adımın "zihinsel hicret" olsun. Büyük bir zihinsel temizleme ile sürekli kendini tazele. Olandan olması gerekene giderken mevcuda öfken ayağını yerden kesmesin, yeni ve başka bir dünyayı da mevcuttan değil hak ve hakikatten hareketle tasarla ve geliştir.

Ey insan! Adaletin ve eşitliğin fışkırdığı bir çağ başlatmak, "hakikatten hareketle yeni bir dünya kurmak" mümkündür ve sen bunu yapabilirsin.

Zaman ayırıp sorularımıza cevap verdiğiniz için teşekkür ederiz.

Tevhide inan ve onu yaşa. Varlığın birliğinden yola çıkarak tenzih, tevhid ve teşbih ile kendi eksenini kur. Arın, durul ve eyleyişe geç.

Sarı Hırkalı Derviş: Asım Gültekin

Burak ÇETİK

Başlığı, ‘dergiciler piri’ olarak da düşünmüştüm aslında zira “Asım Gültekin denilince akıllara ne gelir?” sorusu sorulsa çoğu kişinin aklına dergiciliği gelecektir. Fakat daha detaylı anlatabilmek için dervişliğine vurgu yapmak istedim. Asım Gültekin ömrünü derviş gibi yaşadı. Sarı hırkası da adeta bunu teyit eder nitelikteydi. Hırkayı dervişliğin bir alameti olarak görüyor ve adeta paradigmaya karşı çıkarcasına hırkayı giyiyordu. Bu yazıda Asım Gültekin’in hayat hikâyesine daha yakından bakacağız.

1975 yılında Amasya’nın Taşova ilçesinde doğdu. Okul için İstanbul’a gelene kadar Yeşilırmak’ın kenarında yüreğinde Müslümanların sevgisiyle oynuyordu küçük Asım. Dergilerle de bu sırada yolu kesişti. İlçelerine gelen çocuk dergilerini okuyarak zihin dünyasını inşa etmeye başladı. Dergiler onu daha çok okumaya sürükledi. Böylelikle kütüphanelerle tanıştı. Arkadaşlarıyla kütüphanelere gidiyor ve okuyarak dünyayı güzelleştirmeyi hedefliyordu. Zira onlar kitabın getireceği devrime iman etmişti.

Lise yıllarında İstanbul’a gelerek Kartal İmam Hatip Lisesi’ne yerleşti. Lise yılları da okuyarak geçti. Okumanın yanında âlimlerin, şairlerin ve düşünürlerin meclisinde bulunarak fikri dünyasını beslemeye devam etti. Yurtta kalırken yurda geç girme pahasına arkadaşlarıyla beraber İskenderpaşa Camii’ne gelerek Mahmud Esad Coşan’ın sohbetlerine katılıyordu. Bu sohbetlerin hazzını unutamadığından bahsederek ömrü boyunca lisedeki gibi dertli bir hayat sürdü.

Üniversiteye geçtiğinde Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’ne kaydolarak eğitim hayatına devam etti. Üniversite okurken bir grup arkadaşıyla beraber Biat isiminde bir dergi çıkardı. On sayı süren bu dergide öncü isimlere yer verilirken, günümüzde bilinen birçok yazar da bu dergide yazı hayatlarına ilk adımlarını attı. Bu isimlerin bazıları şu şekilde; Mevlana İdris Zengin, Zeki Bulduk, Mürsel Sönmez, İbrahim Tenekeci, İsmail Kılıçarslan.

Üniversiteyi bitirdikten sonra çeşitli şehirlerde edebiyat hocalığı yaptı. Öğretmenlik değil hocalık, bu noktaya dikkat çekmek gerekir. Zira kendisi öğretmen kelimesini kullanmaz ve sevmezdi. Bu mesele-ye etimoloji başlığında değineceğiz. Çeşitli yayınevlerinde editör, danışman ve yayın kurulu üyesi olarak görev aldı. Dergiciliği hiçbir zaman bırakmayan Asım Gültekin; *Biat, Seher, Kitap Postası, Cafcafe ve CF dergilerini çıkarırken; Temmuz, Yörünge, Yedi İklim, Şehrengiz, Düş Çınarı, Kırklar, Gerçek Hayat, Genç* gibi dergilerde yazdı.

Dergiciliği ve Dergi Fuarı

Dergi çıkarmak görünürde kolay olsa da bünyesinde birçok sıkıntı barındırır. Baskısı ve dağıtımı kitaba nazaran daha zordur. Dolayısıyla bir derginin kendini duyurması ve satışının yapılması pek mümkün değildir. Eskiden bu durumun daha zor olduğu bilinen bir husus. Eğer bir kitap fuarında ufak bir yer bulabilirse sevinen dergiciler, genelde yer bulamıyor ve dergisini tanıtamıyordu. Süreç böyle ilerlerken Asım Gültekin ve birkaç dergici bir araya gelerek "Bizim neden fuarımız olmasın?" sorusunu sordu. Bunun

üzerine altyapısı hazırlandı ve çalışmalar başladı.

Dergilerin bir araya geleceği, daha iyi tanıtım yapacağı, nice kardeşliklerin oluşacağı bu fuarın ilki, Türkiye Yazarlar Birliği'nin Sultanahmet'teki İstanbul şubesinde yapıldı. Küçük bir alanda bir avuç derginin katılımıyla başlayan bu özgün fuar ilk yapıldığında belki de dünya çapında bir etkiye sahip olacağı hiç düşünülmemişti. Katılım ve teveccüh yoğun olunca fuarın yeri değişti ve artık dergi fuarıyla anılan Sirkeci Tren Garı'na taşındı. Sultanahmet'te bir avuç dergiciyle başlayan fuar zamanla dergicilerin ortak hareket ettiği bir birlik haline gelerek önce Türkiye sonra da Dünya Dergiler Birliği adını aldı.

Asım Gültekin, zamanla bu birlik sayesinde birçok kişinin yetişmesine vesile oldu. Okul dergileriyle fuara katılan birçok genç, fuarda yazarlarla, şairlerle, sanatçılarla tanışma fırsatı buluyor ve bir dergi çıkarmanın ne kadar önemli olduğunu görüyordu. Zira yazarların ilk adresi her zaman dergiler olur. Dergilerde kendini yetiştiren yazarlar zamanla kendinden sonra gelenleri yetiştirir ve bu süreç sürekli devam eder.

Asım Gültekin, dergiciliği okul

Asım Gültekin, dergiciliği okul olarak görmenin yanında bir kimlik mücadelesi olarak değerlendiriyordu. Türkiye'de Müslümanların uyanışını dergilerle bağdaştırıyor ve bu uyanış sürecinin de dergilerle sürebileceğini düşünüyordu.

İslâm dünyası tamlamasına karşı olmasının sebebi ise tüm dünyanın Müslümanlara ait olduğuna dair inançtır. Biz yeryüzüne İslâm'ı hâkim kılmak üzere gönderilmiş vazifeli kullarız dolayısıyla Müslümanları belli bir coğrafyaya hapsedemeyiz.

olarak görmenin yanında bir kimlik mücadelesi olarak değerlendiriyordu. Türkiye’de Müslümanların uyanışını dergilerle bağdaştırıyor ve bu uyanış sürecinin de dergilerle sürebileceğini düşünüyordu. Sırât-ı Müstakîm, Büyük Doğu, Diriliş ve Maverâ gibi dergilerin, Türkiye’de kuşaklar yetiştirdiğini ve bu yetişen kuşakların farklı dergilerle yeni kuşaklar yetiştireceğini söylüyordu.

Asım Gültekin’in dergiciliğini zikrederken Cafcaf’a ve Hacamat’a değinmeden geçmek olmaz. Türkiye’de dini değerlere saygılı bir mizah ve karikatür dergisi çıkarmayı hedefleyen Asım Gültekin ve arkadaşları ilk önce Cafcaf isminde bir karikatür dergisi çıkardı. Bu dergide kendilerine mahsus bir dil ve mizah çizgisi yakalayınca, Türkiye’de her kesimin ilgisini çeken bir çalışma oldu. Cafcaf’tan yaklaşık sekiz yıl sonra Hacamat isminde bir farklı mizah ve karikatür dergisi çıkarmaya başladılar. Cafcaf yine çıkıyordu ama yanına bir kardeş dergi olarak Hacamat gelmişti.

Etimoloji ve Dil Çalışmaları

Asım Gültekin, “Dil Evi Etimoloji Topluluğu” adında bir topluluğun başkanlığını yapıyordu. Aynı zamanda etimoloji üzerine yazılar yazıyordu. Sadece kelimelerin değil aynı zamanda sayıların da etimo-

lojisi üzerine çalışmalar yapıyordu. Bu çalışmalarını Birden Bine isimli bir kitap haline getirdi. Kitap Türkçede neden sıfırın olmadığını anlatarak başlıyor. Aynı zamanda ilginç soruların cevaplarını arıyor. ‘Mesela dört neyi örter?’, ‘Yetmiş kime yetmiş?’ bu soruların peşine düşerek rakamların ve sayıların ruhuna nüfuz etmeye çalışıyor.

Kelimelerle uğraştığı etimoloji yazılarında genellikle kök ses teorisi üzerinden kelimeleri irdeliyor. Kök ses teorisi kelimelerin köküne ve tek sese inene kadar kelime üzerine düşünme fırsatı sunuyor. Asım Gültekin yazılarında bu alanı kullanarak aslında etimoloji üzerine düşünmenin o kadar da çetrefilli olmadığını ve hata yapabilecek olmayı da göze alarak kelimelerin köküne inilmesi gerektiğini söylüyor adeta. Mesela bilmek kelimesini irdelerken b harfini kaldırarak kelimenin kökünü ilmek olarak alıyor. Daha sonra b harfinin benliğe dair bir harf olduğunu vurgulayarak bilmek ile benlik arasında bir ilişki kuruyor. Burada hemen akıllarımıza Yunus’un ‘ilim kendin bilmektir’ mısrası geliyor. Kök ses teorisine karşı çıkanlara ‘alışık değilsiniz diye kelimeleri kavrama çabamıza neden karşı çıkıyorsunuz?’ şeklinde sitem etmeyi de ihmal etmiyordu.

Bazı kelimelerin ve tamlamaların kullanımından da rahatsızlık duyuyordu. Bu kelime ve tamlamaların bir kısmı şu şekilde: ‘İslâmî, İslâm dünyası’ İslâmî kelimesinin farklı kapıları aralık bıraktığını düşünüyordu. Bir şey ya İslâm’a uygundur ya da değildir, uygun olmayan şeylere kılıf bulmak için bu kelimenin kullanıldığını düşünüyordu.

Alışmak Ölümüne Karşı kitabında mevzuu şu şekilde açıklıyor: “Kulların, biz Müslümanların kendi yap-

tıkları kusurlu uygulamaları İslâmî kılıfına sokup tartışılmaz, eleştirilemez doğrular gibi sunmasına karşıyız! Nesnelerin, varlığın İslâmî denilerek sanki İslâm'ın dışında evrende bir şey varmış gibi, Allah ile irtibatsız bir nesne varmış gibi, İslâmî demedikleri şeyin asli imiş gibi algılanmasına karşıyız." (Alışmak Ölümüne Karşı-14)

İslâm dünyası tamlamasına karşı olmasının sebebi ise tüm dünyanın Müslümanlara ait olduğuna dair inançtır. Biz yeryüzüne İslâm'ı hâkim kılmak üzere gönderilmiş vazifeli kullarız dolayısıyla Müslümanları belli bir coğrafyaya hapsedemeyiz. Bu noktada da şunları söylüyor: "İslâm dünyasına karşıyım! Dünyanın bir emanet olduğunun bilincindeyim! Ve bu dünya biz ne kadar layık olamasak da bizim! İnsana emanet edildi bu dünya! Dünyanın sadece bir kısmı değil, tamamı." (Alışmak Ölümüne Karşı-12)

Alışmak Ölümüne Karşı

Ne yaparsanız yapın alışmayın, diyordu Asım Gültekin. Kitabının adını koyarken de *Alışmak Ölümüne Karşı* demişti. Alışmayı, ölüm olarak görüyordu. Peki neydi 'Alışmak Ölümü'? İnsanlar kötü alışkanlıklardan bahsediyor fakat alışkanlığın kötü bir durum olduğunu söylemiyor. İyi alışkanlıklar var mıdır? İyi alışkanlık dediğimiz şeyler alışkanlık mıdır? Mesela namazı alıştığımız için mi kılarız yoksa ibadet olduğu için mi? İnsanlara iyilik yaparken alışkanlık diye mi iyilik yaparız yoksa Allah'ın emri olduğu için mi?

Kötülüklere alışmamalıyız tabi ki. Ama alışmaya da alışmamalıyız. Genel olarak alışmamalıyız. Alışkanlık beraberinde durmayı ve tekdüzeliği getirir. Asım Gültekin bu tekdüzeliğe ve durağanlığa karşı çıkıyor alışmayın dediğinde. İnsanın

vücut fonksiyonları ölüm gerçekleştiğinde çalışmayı bırakır ve durur. İnsanın ruhu da alışmaya alıştığında ölür. Sevgiye veya ağlamaya alışmak mümkün müdür? İnsan birisini alıştığı için sevebilir mi? İnsan alıştığı için ağlayabilir mi? Alışmak bir duygu betimlemesinden ziyade görev gibidir. Bilinci yok eder.

Asım Gültekin şöyle söylüyor kitabında: "Kılacsak namazımızı bilinçle kılalım, bilinçle huşu ile kılamıyorsak en azından huşu ile kılamıyor oluşumuzdan utanarak kılalım! Ama sakın alıştığımız için kılmayalım! İyi alışkanlıktır diye yapageldiğimiz işler aslında bizim değil; içimizdeki makinanın yaptığı motor hareketlerdir. Kötü işlere alışmanın zaten defterimizden çıkarılması gerekmiyor mu!" (Alışmak Ölümüne Karşı-83)

Sonuç

Asım Gültekin hakkında birçok şey yazılabilir. Ezgi-marşlara bakışı, Hızır ile Kırk Saat Eylemleri, öncülere vefası, dervişmeşrep olması, dut ve güllaç sevgisi... Değinilecek o kadar çok konu var ki sadece yüreğine dokunduğu insanlardan görüş alsak ciltler dolusu yazı olacaktır elimizde.

Asım Gültekin'i anlatmak biraz zor. Çünkü hem çok yönlü birisi hem de etrafındaki çoğu insanla farklı anıları var. Herkesin farklı özelliğini anlatabildiği bir derya adeta kendisi. Kimisi onunla sıkı bir dost olurken, kimisi ağabey kimisi kardeş olmuşt.

Biz en çok hoca demeyi sevmiştik. Hocanın mirası kendisinden sonrakilere devredeceğini düşünmeden belki de. Geride kalanların devraldıkları mirasın hakkını vermesi duası ve Asım Hoca'ya rahmetle...

Asım Gültekin'i anlatmak biraz zor. Çünkü hem çok yönlü birisi hem de etrafındaki çoğu insanla farklı anıları var. Herkesin farklı özelliğini anlatabildiği bir derya adeta kendisi. Kimisi onunla sıkı bir dost olurken, kimisi ağabey kimisi kardeş olmuşt.

Avrupa'da Müslümanların İzleri -II-

Arif ALTUNBAŞ

Avrupa'ya Ulaşan Müslüman Dalgaları

1. İslami Dalga; Araplar

İslam ordularının Hicaz'ın dışına çıkmaları yeni fetihlerin kapılarını araladı. Bizans İmparatorluğuna bağlı Süryani, Ermeni ve Kipti Hristiyanların yaşadığı topraklar olan Suriye, Anadolu, Kafkaslar, Mısır ve Kuzey Afrika, Müslüman ordularca fethedilerek oralarda da İslamlaşma başladı.

İslam ordularının 717 ve 718 yıllarında İstanbul'u kuşatmaları, güçlü Bizans savunması karşısında başarılı olamadı. Buradaki başarısızlıklar Anadolu'nun İslamlaşma ve kuşatmalarının da kırılmasına sebep oldu. Buna karşın Bizans hâkimiyeti tekrar Anadolu'da güçlendi. Bu da Müslüman Arap ordularının Balkanlardan ve Kafkaslardan Doğu Avrupa'ya doğru ilerlemesine engel oldu.

İslam Orduları Kafkasya savaşları sırasında Hazar Türklerinin Müslüman olmasıyla tüm Kafkasya'yı ele geçirdiler. O zamandan bu zamana kadar Kafkaslar İslam toprakları ve yurdu haline geldi.

Emeviler'deki iç kargaşalar ve çekişmeler Anadolu ve Kafkaslardaki İslam hâkimiyetinin ve fetihlerinin de durmasına sebep oldu. Müslümanların 824 yılında hâkimiyetine geçen Girit Adası, 960 yılında tekrar Bizanslıların eline geçti.

Onuncu yüzyılda Volga Bulgarları (Türkleri), Hristiyan olmalarına rağmen İslam'ı devlet dini olarak kabul ettiler. İlk olarak İslami devlet ve anlayışı, Doğu Avrupa'da İdil- Ural bölgesinde yaşayan bir Hristiyan millet olan Bulgarlar tarafından kabul edilmiş oldu.

Üçüncü Abbasi Halifesi El Muktedir, Miladi 922 yılında Hazar denizinin kuzeyindeki devlete bir kale ve cami yapmak üzere 800 kadar asker ve birçok yardımlar göndererek devleti sahiplendi. Bulgarlar, Abbasilerin uç beyleri gibi Rusya içlerinde bir müddet Abbasi halifesine bağlı olarak yaşadılar. Böylelikle İslam dini, medeniyet ve kültürü Avrupa'nın doğusundan, kuzeyine ve batısına doğru tanınmaya ve yayılmaya başladı.

2. İslami Dalga; Tatarlar

13. yüzyılın başlarında, bugünkü Rusya ve Ukrayna toprakları (Kazan-Kırım, Astarhan) İslam ordularınca yavaş yavaş fethedilmeye başlanmıştı. 14. yüzyılın başlarında Müslüman olmayan Moğollar da İslam'ı devlet dini olarak kabul etti. Böylece İslam, Moğol orduları içinde ve Müslüman Moğol ordularının fethettikleri bölgelerde de hızla yayılma imkânı buldu.

Doğu Avrupa 13-15. yüzyıllar arasında Osmanlıların tamamen kontrolü altına girdi. 1475 yılında Kırım Hanlığı kendi istekleriyle Osmanlıya bağlandı. Kırım Hanlığına da Osmanlıya gönüllü olarak bağlanmalarının karşılığında "Osmanlı Tahtını üstlenecek bir erkek kalmazsa, yerine Kırım Hanının padişah olarak Osmanlı tahtına varis olarak geçeceği" anlaşma kayıtlarına geçti. Rusların Kırım'ı işgali ve il halkına 1783'e kadar 308 yıl Kırım Hanlığı doğu Avrupa'da Osmanlıya bağlı ve sadık olarak ayakta kaldı.

1552 yılında Kazan Hanlığının korkunç İvan tarafından yıkılışına kadar da Müslüman Volga boyu Tatarları devlet olarak Volga nehri havzasından Urallara ve Moskova önlerine kadar bölgenin tek hâkim gücü olarak hüküm sürdüler.

3. İslami Dalga; Osmanlılar

Orhan Gâzi'nin savaşlarda fedakârlık gösteren büyük oğlu Süleyman Paşa'ya İzmit ve civârını tımar olarak verdi. Fethinde büyük rol oynadığı, Karesi sancağına bey tayin etti (1335). Sırlara karşı, Bizans'a yardıma giden Osmanlı kuvvetlerini kumanda ederek Rumeli'ye geçti. Selanik'i Sırlardan alıp, Bizanslılara verdi (1349). Rumeli'ye ikinci geçişinde ise (1352), Bulgarları Dimetoka'da yendi. Çimpe kalesi, kendisine üst olarak verildi.

Süleyman Paşa 1354 yılında, Çanakkale boğazından geçerek Gelibolu'yu Bizans'ın elinden aldı. Orhan Gazi döneminde Avrupa'nın

doğusunda Balkanlar'da fetihlere başladı. Daha sonra, 1458 yılında Atina, 1460 yılında Mora Yarımadası fethedildi. 1526 yıllarına kadar Yunanistan'ın, Bulgaristan'ın, Romanya'nın, Arnavutluk'un, Sırbistan'ın, Makedonya'nın, Karadağ'ın fethi gerçekleşti.

Fatih döneminde Bosna, Kırım gibi savaş yapılmadan Osmanlı topraklarına gönüllü olarak katıldılar. Macaristan toprakları Osmanlı İslam ordularının üstün başarıları karşısında teslim olmak zorunda kaldı. Balkanlardaki Bizans topraklarını alarak kendi sınırları içine katan Osmanlılar, 1361 tarihinde, I. Murat zamanında Edirne'yi fethetti. Osmanlı'nın başşehri, bu tarihten itibaren Bursa'dan Edirne'ye taşındı. İstanbul'un fethine kadar da Edirne Osmanlı devletinin başşehri olarak kaldı.

Avrupa içlerine doğru sürekli ilerleyen ve akınlar yapan Osmanlı devleti bir taraftan da kısaç altına aldığı İstanbul'dan hiçbir zaman gözlerini ayırmadı. Bir gözü sürekli İstanbul üzerinde, onun en zayıf anını gözlüyordu.

İstanbul şehri çeşitli devletlerin orduları tarafından, farklı tarihlerde defalarca kuşatılmıştı. Ancak fetih, 29 Mayıs 1533'te Fatih Sultan Mehmet Han ve ordusuna nasip oldu. Böylece Fatih ve ordusu, peygamberin övgüsüne nail olan övülen oldu. 1453 tarihinde fethedilen İstanbul'dan sonra da Osmanlı'nın yıkılışına kadar İstanbul Osmanlı İmparatorluğunun başşehri olarak kaldı. Şu anda fiilen Türkiye'nin başkenti Ankara olsa da Türk milletinin ve İslam ümmetinin gönlünün ve gözünde İstanbul, Osmanlı'nın başkenti olarak hatıralarda yaşamaktadır.

İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı İslam ordusunun Avrupa içlerine doğru yayılması daha rahat olarak devam etti. Sınırları Avrupa'da Kanuni Sultan Süleyman'ın

***Endülüs tarihi,
Müslümanlar için
ibretler ve derslerle
dolu, okunması
gereken çok büyük
ibret sahneleri,
kahramanlıkları ve
fedakârlıklarının
at başı yarıştığı bir
trajedinin, yani; bizim
tarihimizin hemen
hemen benzeridir.***

(1526)'daki Mohaç Meydan Muharebesi'nde kazandığı büyük zaferin ardından Macar Krallığı yıkıldı. Erdel'den Banat yaylasına, Balaton Gölü'nden Bakoni Dağları'na kadar uzanan tüm Macaristan toprakları Osmanlı hâkimiyetine girdi.

Kuzey Avrupa'da Prut ve Dinyester nehirleri arasındaki bölge 16. yüzyılın başlarında Osmanlı'nın kuzey sınırlarıdır. Güneyde ise 1408 Slovenya, 16. yüzyılın başlarında Hırvatistan'dan ve Adriyatik denizine 1683'te batıda Viyana'ya kadar Osmanlı hâkimiyetine girdi.

Bazı Avrupalıların (1299-1922) 623 yıl Avrupa'da hüküm süren Osmanlıların varisi Türkiye'yi hâlâ Avrupalı kabul etmemelerinin altında Osmanlı'nın hem askeri, hem kültürel gücü karşısındaki ezilmişlik psikolojisi ve iliklerine kadar sinmiş olan derin bir Osmanlı korku ve İslam düşmanlığı vardır.

1699 Karlofça antlaşmasından sonra Osmanlı'nın fetihleri durdu, gerileme ve duraklama devri başladı. 1922'ye kadar Doğu Avrupa ve Balkanlardaki Osmanlı toprakları peyderpey kaybedildi. Ama bu topraklarda kalan Müslümanlar yaşadıkları bölgelerde kurulan yeni devletlerin zulüm, baskı, katliam ve asimilasyonlarına rağmen hala varlıklarını bugüne kadar sürdürdüler. Bugün Balkanlarda büyük bir Müslüman nüfusu vardır ve yaşadıkları ülkelerde ekonomik, siyasi ve kültürel olarak bulundukları yerlerde etkin bir rol oynamaktadırlar.

Bu ülkelerde yaşayan Boşnak, Pomak, Makedon, Bulgar, Tatar, Türk ve diğer etnik yapılara ait Müslümanlardan 5 milyon kadarı Osmanlı'nın Balkan savaşlarında yenilmesinden sonra Hristiyan devletlerin ve Kilisenin baskılarına ve zulümlerine dayanamayarak değişik tarihlerde dalgalar halinde Türkiye'ye ve diğer İslam ülkelerine göç etmek zorunda bırakıldılar. Biliyoruz ki batıda hiçbir tarihçi yüzbinle-

re varan bu katliamlardan ve 5 milyon aşan bu zulüm, göç ve tehcir olayından bahsetmez.

Balkan ve doğu Avrupa devletleri Hristiyan Haçlı taassubundan dolayı asırlardır birlikte yaşadıkları Müslüman halkları ve İslam varlığını sistematik olarak eritmeye ve yok etmeye çalıştılar. 19. yüzyılın başlarında Belgrat'ta 120 mescit, cami ve tekkenin varlığından bahsedilmesine rağmen, bugün Osmanlıdan ayakta kalabilen numune olarak tek bir cami vardır.

Saraybosna, Üsküp, Manastır, Niş, Sofya, Varna, Kosova, İskeçe ve diğer Balkan şehirlerinin de kaderi Belgrat'taki yıkım ve tahribattan pek farkı yoktur. Onlar Balkanlardaki Türk ve Müslüman izlerini ne kadar silmeye çalışsalar da 600 yıllık kesilen çınarın kökleri toprak altından yeni filizler ve fışkınlara devam edecektir. Haçlılar ve vahşet medeniyetinin barbarları istemese de vefalı Osmanlı evlatları, Müslüman milletler, Balkanlar'da kıyame kadar yaşamaya devam edecektir.

Buralarda yok edilmek istenen sadece; Türklerin izleri değil, Türk olsun olmasın tüm Müslümanların o coğrafyadaki varlıkları, İslam medeniyetine ait olan kültürleri, eserleri, toplum içinde yerleşik ve yerli bir düzen, ahlak ve yaşam tarzı haline gelen dini ve kültürel değerleridir.

Endülüs'te Haçlı ordularının Müslümanlara yaptığı zulüm, katliam, tahribat ve yıkımların hemen hemen aynısı Osmanlı'nın çekilmek zorunda kaldığı tüm batı ve doğu, kuzey ve güney Avrupa'da da aynen yaşanmıştır. Özellikle; Bosna, Sırbistan, Kuzey Makedonya, Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya'da bu vahşet, en acımasız ve barbarca batılı Haçlıların çocukları tarafından sürgen, katliamlar, baskı ve devlet terörüyle Balkanlar'da bir millet, bir ümmet yok edilmek istendi.

Hangi milletten ve devletten olursa olsun bugün bile Balkanlar'da Müslüman demek Türk anlamına gelmektedir. Türk demek ise Müslüman demektir. Zalim barbar batılıların zulmü bizi bu coğrafyada asla yok edememiş ve yok edemeyecek de Allah'ın izniyle...

4. İslami Dalga; Misafir İşçiler

Başını İngilizler, Fransızlar ve Almanların çektiği Birinci Dünya Savaşı'nda sömürgeci Avrupalılar insanlık tarihinin en büyük katliamlarını İslam topraklarında gerçekleştirdiler. Müslümanların yurtlarını kendi aralarında paylaşarak bu toprakları baştanbaşa işgal edip sömürgeleri haline getirdiler.

Almanların ve İngilizlerin başını çektiği 2. Dünya Savaşı, 50 milyon insanın katliamına mal oldu. Savaş sonrası Avrupa'nın yeniden inşası için duyulan iş gücü ihtiyacından dolayı Almanlar 1960 yılında Türkiye'den ilk defa misafir işçi istedikler. Onları daha sonra diğer Avrupalı sanayi ülkeleri takip etti. Almanya, Belçika, Hollanda, Fransa, Avusturya, Danimarka, İsviçre, İsveç, Finlandiya vs. bütün Avrupa'ya yayılan Türk ve İslam milletleri Avrupa'nın kalkınmasında ve gelişmesinde dün olduğu gibi, bugün de büyük katkılarda bulundular ve oraların vatandaşlıklarına girerek toplumun ayrılmaz bir parçası oldular.

Bu iş gücü göçü, yıllarca devam etti. Giden işçilerin birçoğu geri dönmeyerek oralarda kaldılar. İkinci, 3. kuşaklar Avrupa'da doğdu ve Avrupalı oldular. Çeşitli Avrupa ülkelere giden Türkiye vatandaşları ve oralarda doğanların sayısı bugün 6 milyonun üzerindedir. Kuzey Afrika ve diğer İslam ülkelerinden iş gücü olarak Avrupa'ya gelenlerin sayıları Türklerden daha fazladır. Bunların birçoğu da aynen Türkler gibi o ülkelerin vatandaşları ve o ülkelerin birer parçası durumuna gelmişlerdir.

2020 yılında Avrupa Birliği'ndeki

Müslümanların sayısı 21 milyondu. Avrupa'nın diğer devletlerindeki Müslümanlar da dâhil olduğunda bu sayı 58 milyonu bulmaktadır.

Etnik ve tarihi kökenleri farklı olan bu Müslümanlar; Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Arnavutluk, Kosova, Bosna Hersek, Sancak, Sırbistan, Karadağ, Rusya'da yaşayan Müslümanlar, Kafkasya, Kazan, Volga boyları ve Kırım'da yaşayan Müslümanlardan oluşuyor.

Özellikle 1950'lerden sonra Müslümanlar, Avrupa kıtasına çalışmak için Türkiye'den, Kuzey Afrika'dan, Balkanlardan ve diğer İslam ülkelerinden değişik Avrupa ülkelerine geldiler. Buralarda yaşayan Müslümanlar bulundukları ülkelerde sadece oraların imar ve inşası, kültür ve ekonomisine katkıda değil milletvekili seçilerek o ülkelerin siyasetinde ve ticaretinde de aktif rol oynamaya başladılar

Araştırmacıların istatistiklerine göre; Müslümanların doğurganlık oranları diğer Avrupalılara göre iki kat daha fazla olduğundan ileriki tarihlerde nüfus büyümesi Müslümanların lehine bir rol oynayacağı söylenmektedir.

ABD Baylor Üniversitesi Din Araştırmaları Enstitüsü'nde, Din Tarihi Araştırmaları Prof. Philip Jenkins'e göre; 2100 yılında Avrupa nüfusunun %25'ni Müslümanlar oluştura-

caktır. Çoğu bulundukları ülkelerin vatandaşları, birçoğu da işveren konumunda olan bu insanlar o ülkelerin ekonomilerine şu anda ciddi katma değer sağlıyorlar.

Avrupa'da Müslümanlar, radikal Hristiyan, aşırı sağcılar ve ırkçılarca istenmese de oradaki varlıkları ve eserleriyle Avrupa'nın bir parçası durumunda olmaya devam edeceklerdir. Artık, onlar orada misafir işçi falan değiller. Her Avrupalı gibi o ülkelerin vatandaşları, iş verenleri, işçileri ve politikacıları durumundadırlar. Bundan sonra Müslümanları hesaba katmayan bir Avrupa düşünülemez. Bu durum, Avrupa'nın dini ve kültürel mayasından, tarihi köklerinden gelen İslam düşmanlığı ve karşıtlığını da bir müddet kamçılatabilir belki ama Avrupa içindeki multinasyonel bir kültür ve anlayışın gelişmesinde, dinler arasındaki çatışmanın zayıflamasında da etkin bir rol oynayabilir.

Avrupa'daki Müslümanlar barbar haçlı zihniyetinin saldırgan tavrını daha medeni ve insani hale gelmesinde, ırkçı gelişmelerin önünde büyük bir bariyer oluşturulmasında etkin bir rol oynayabilir. Bu rolün başarılı olması batılı siyasetçilerin ve toplum mühendislerinin bu meseleye ciddiyetle eğilmesine ve sahip çıkmasına bağlıdır.

Kaynakça

- Rusya Moğol İstilasları". 2009-10-31
- İslam vaaz: Sir Thomas Walker Arnold, pg olarak İslam inancının yayılma öyküsü. 135-144
- Hourani, Albert, Arap Halkları Tarihi, Faber & Faber, 2002, ISBN 0-571-21591-2
- Manfred W: "International Journal of Middle East Studies", sayfa 59-79, Vol. 12,
- Britannica Ansiklopedisi
- Sicilya Norman Cetveller İzleri
- Milton, G (2005) Beyaz Altın: Thomas Pellow Ve İslam'ın Bir Milyon Beyaz Köleleri,
- Rusya Müslümanları artış Ağustos 2005 Ortodoks Kilisesi, The Times, 5 endişelendiriyor
- Hoşgörü ve korku Hollanda, BMMYK, Mülteci Dergisi, Sayı 135 (Avrupa) çarpışıyorlar
- Göç Bilgi Kaynağı-Avrupa: 2005 yılında Nüfus ve Göç
- Ömer Taşpınar, Avrupa Müslüman Street, Brookings Enstitüsü, Mart 2003
- Esther Pan, Avrupa Dış İlişkiler entegre İslam Konseyi, 2005-07-13
- Philip Jenkins, Demografi, Din ve Avrupa'nın Geleceği, Orbis: Dünya İşleri Dergisi, vol. 50, no. 3, s. 533, Yaz 2006
- Mary Mederios Kent, Müslümanları Batı Avrupa? Abbasi Shavazi, UN.org,
- Khabrein. info: Barroso: İslam Avrupa'nın bir parçası.
- 2010 Dünya Müslüman Nüfus Dr. Houssain Kettani.
- Euro-Islam Website Koordinatörü Jocelyne Cesari, Harvard Üniversitesi ve CNRS-GSRL, Paris
- Köchler, Hans, Avrupa'da Müslüman-Hristiyan Bağları: Dünü, Bugünü ve Geleceği, 1996
- Bartold, W. (çev. Fuat Koprülü), (1939) İslam Medeniyeti Tarihi, Ankara.
- Hitti, Philip H. (çev. Salih Tuğ), (1986) Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi (IV Cilt), İstanbul, Boğaziçi Yayınları.
- Üçok, Bahriye (1968), İslam Tarihi: Emeviler ve Abbasiler Ankara.
- Lewis, Bernard (çev. H.D. Yıldız) (1969), Tarihte Araplar, İstanbul.
- Zeydan, Corci (çev. Z. Meganiz) (1328/19.), İslam Medeniyeti Tarihi (IV Cilt), İstanbul (Osmanlıca)
- Wellhausen, J. (çev. Fikret İşıltan) (1963) Arap Devleti ve Sukutu, Ankara.
- Amim Maalef, Arapların gözüyle Haçlı seferleri, Telas yayınları, 1999
- Işın Demirkent, Haçlı Seferleri, Dünya Yayıncılık, 1997
- Steve Runciman, Haçlı Seferleri, Türk Tarih Kurumu, 2008
- Herold Lamb, Haçlı Seferleri, İlgili Kültür Yayınları, 20010
- İslam Tarihi Ansiklopedisi
- Zwishen Morgenland und Abendland, Mevdudi, Münih

Nehrin Dibinden Üflenen Nefes

Zübeyir ŞEKERCİ

Konjic'te durmuş, şehrin meşhur çileğini tatmış ve şehri ufak bir gözlemleme fırsatım olmuştu. Savaş sonrası "Gazi Camii" diye anılmaya başlanmış ve buna istinaden kasıtlı olarak onarılmamış minaresiyle Vardacka Camii ziyaret edilmeliydi. Savaşın tüm acımasızlığı ve düşmanın nefreti insanların dışında önem atfedilen yapıları da vurmuştu. Havan topuyla vurulan bu caminin vurulma amacını ekibimizin tarihçisi, yandaki kiliseyle ilgili olabileceğine dair rivayetten söz etmişti. Nitekim böyle komplekse sahip olduklarını Mostar'da tepeye dikilen haçtan anlamıştık. Oysa Bilge Lider'in işaret ettiği gibi "hilal" gökтейdi ve olduğu sürece Müslümanlar var olacaktı.

Mostar'a vardığımız gün biraz dinlendikten sonra köprüyü görmek için evden dışarı çıktık. Ufak yürüyüşün ardından köprüyü cepheden gördüğümüz o ilk an paha biçilemezdi. Akşam olmasına rağmen cesametiyle orada öylece duruyordu. Mimar Sinan'ın öğrencilerinden Mimar Hayreddin'in şaheseri bu köprü, savaş sırasında toplanan Hırvatlar sebebiyle tahrip edilmiş olsa da Osmanlı bakiyesi Türkiye'nin takdire şayan katkılarıyla tekrar eski hüviyetine uygun şekilde yapılmıştır. Evliya Çelebi

her şeye rağmen köprüye iltifatında haklıydı.

Ertesi gün Koski Mehmet Paşa Camii'nde cuma namazını eda ettikten sonra camiye incelerken bir anda kendimizi minarenin tepesinde buluverdik. Minareden Mostar Köprüsü'nü seyretmek, Bosna seyahatine dair en hoş anlardanır diyebilirim. Camiden çıktıktan sonra gündüz gözüyle köprüyü ziyaret etmiş ve akabinde Kravitse şelalesine doğru yola koyulmuştuk. Bir tabiat harikası olan Kravitse Şelalesi, Bosna'nın incilerinden. Gün, bir Osmanlı kasabası olan Počitel ile daha da güzelleşmişti. Tarihi miras listesine alınan Počitel, taş evleri, gözlem kulesi ve camisiyle bizi etkilemişti. Neum dönüşünde bir kez daha uğrayacak ve şehri tepeden seyretmek için fazladan vakit ayıracaktık.

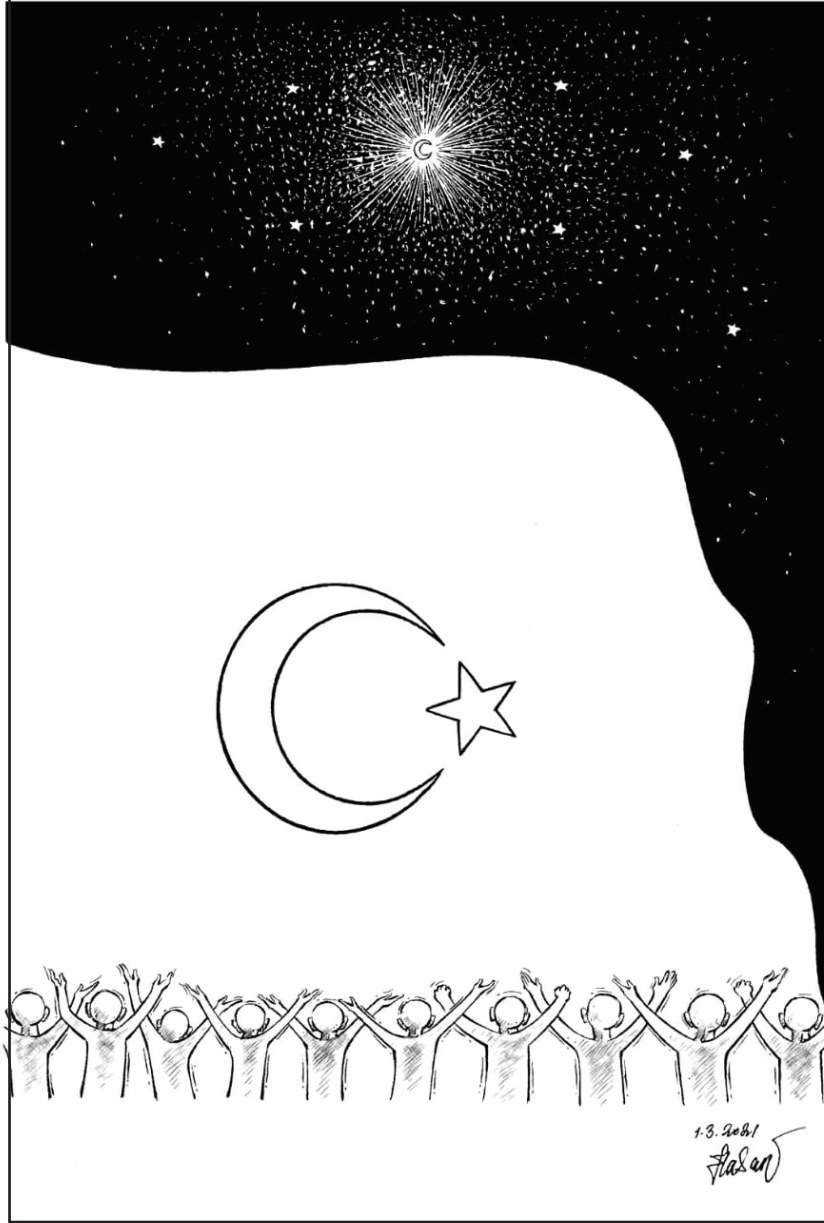
Mostar'dan Saraybosna'ya dönmekten bir gün evvel Blagay Tekkesi'ni ziyaret etmiş ve bir nehrin kenarına nasıl bir özgüvenle böyle mütevazı bir eser inşa edilebilmiş, sorusunu sormuştuk kendimize. Bektaşî tekkesi olarak inşa edilen bu tekke, Bosna Müslümanlığının yayılmasına büyük katkı vermişti

şüphesiz. Halihazırda faaliyetlerini sürdüren tekkenin içerisine girişin ücretli olmasına biraz sitem etmiş-tik açıkçası. Tekke kapısının çıkışında bir masada oturan amcanın Türkiye'den geldiğimizi öğrenince verdiği samimi tepki, Bosna'nın bizlere olan tarihi derinliğe sahip muhabbetine bir delildi şüphesiz.

Şehrin kendisi ve çevresinin maddi manevi güzelliklerinin yanı sıra Mostar hâlâ zaman zaman yoğunlaşan kaosuyla Müslümanların zorluklarla karşılaştığı bir belde. Köprüde tanıştığımız Ahmet'in Boşnak arkadaşının tek başınayken emniyette hissetmemesi, Hun Dağı'nda bulunan haç ve Hırvatların şehrin üzerinde hak iddialarında bulunabilmeleri, şehrin hâlâ dinginliğe erişmediğini gösteriyor.

Euro 2008'de Türkiye'nin Hırvatistan'a galip gelmesinin ardından bu şehrin sokaklarında Boşnakların kendilerinin galibiyetiymiş gibi sevindiklerini öğrenmem belki de tekrar ziyaret etme isteğimi pekiştirmişti. Şehirden ayrılırken bir elveda bırakmıştım. Bir daha görüşmek nasip olur temennisiyle...

Şehrin kendisi ve çevresinin maddi manevi güzelliklerinin yanı sıra Mostar hâlâ zaman zaman yoğunlaşan kaosuyla Müslümanların zorluklarla karşılaştığı bir belde. Köprüde tanıştığımız Ahmet'in Boşnak arkadaşının tek başınayken emniyette hissetmemesi, Hun Dağı'nda bulunan haç ve Hırvatların şehrin üzerinde hak iddialarında bulunabilmeleri, şehrin hâlâ dinginliğe erişmediğini gösteriyor.

Çizgi: Hasan Aycın